

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE KÖY VE KÖYLÜLÜK
(1923-1960)**

Barış ASLAN

Doktora Tezi

Ankara, 2024

CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE KÖY VE KÖYLÜLÜK (1923-1960)

Barış ASLAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Barış ASLAN tarafından hazırlanan ‘‘Cumhuriyet Türkiye’inde Köy ve Köylülük (1923-1960)’’ başlıklı bu çalışma, 18/10/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet ÖZDEN (Başkan)

Dr. Öğretim yesi Hakan KAYNAR (Danışman)

Prof.Dr. Ahmet ÖZCAN (ye)

Prof.Dr. (ye) Fatih YEŞİL

Doç.Dr. Orhan AVCI (ye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

20/11/2024

Barış ASLAN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü** üzerine **enstitü veya fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü** üzerine **enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı** ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü veya fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü** üzerine **enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Hakan KAYNAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Barış ASLAN

TEŞEKKÜR

Öncelikle, hem bir çalışanı hem de tez çalışması yürüten bir öğrencisi olduğum Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünün değerli çalışanlarına, doktora sürecimde bana verdikleri desteklerden dolayı içten bir şekilde teşekkür etmeliyim.

Tezin yazımına büyük katkılar sağlayan ve tez yazım süreci boyunca hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak beni doğru bir şekilde yönlendiren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hakan Kaynar'a yürekten teşekkür ederim. Değerli danışman hocamın teşvileri olmamış olsa bu tez çalışmasını tamamlamamın mümkün olmadığını önemle belirtmek isterim. Tez izleme komitemde yer alan Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fatih Yeşil ve Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Orhan Avcı'ya tezin yazımına sağladıkları değerli katkılardan dolayı şükranlarımı sunarım. Tez savunma jürimde yer alarak tezin içeriğine önemli katkılarda bulunan Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Özden ve Milli Savunma Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Özcan'a da doktora tezime yaptıkları katkılardan dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde mesai arkadaşlığı yaptığım Araştırma Görevlisi M. Nurullah Parlakoğlu'na tezin yazım sürecinde verdiği teknik desteklerden dolayı içten bir teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, Siirt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisi İbrahim Çalan'a tez çalışmamı okuyup gerekli düzeltmeleri yapmam konusunda verdiği destekten dolayı müteşşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Doktora tez çalışması süresince yanımda bulunan, bütük zorluklara benimle birlikte göğüs geren ve doktora tezimi tamalamam konusunda bana verdiği desteklerden dolayı sevgili eşim Esengül Aslan'a bütün kalbimle teşekkürlerimi sunarım. Son olarak, tarihçi olmam yönünde beni teşvik eden ve 2022'de ani bir şekilde hayata gözlerini yuman sevgili abim Bülent Aslan'a da sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ASLAN, Barış. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Köy ve Köylülük (1923-1960)*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Bu tez, Türkiye Cumhuriyeti döneminde Anadolu'daki köy ve köylülük olguları modernleşme ve merkezi ulus-devlet inşası bağlamında incelemektedir. Geleneksel tarih yazımının aksine, bu araştırma, Cumhuriyet tarihini elitler tarafından yönlendirilen yukarıdan aşağıya bir süreç olarak değil, sıradan insanların gerçek yaşamlarına ve gündelik koşullarına odaklanarak ele almaktadır. Köy Kanunu gibi politikaları ve Halkevleri gibi kurumları analiz eden bu çalışma, devletin modernleşme çabalarını ve bu çabaların kırsal topluluklar üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir. Ancak, geleneksel anlatılarda genellikle ihmal edilen köylünün duygu dünyasını, yaşam koşullarını ve gündelik pratiklerini incelemek amacıyla, kapsamını kurumsal çerçevelerin dışına taşımaktadır. Bu yaklaşım, çalışmanın Türk modernleşmesinin "fotoğrafları" içinde Anadolu köylülerine yer vermeyi, onların failliğini ve modern merkezi ulus devlet inşası sürecinde değişip değişmediğini sorgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler

Anadolu Köylülüğü, Modernleşme, Cumhuriyet, Köy Kanunu, Ulus-Devlet İnşası, Köycülük, Köy Enstitüleri, Köy Kanunu, Köy Edebiyatı, Köy ve Sinema, İdeal Cumhuriyet Köyü

ABSTRACT

ASLAN, Barış. *The Village and Villagers in the Republic of Turkey (1923-1960)*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2024.

This thesis explores the experiences and perspectives of the Anatolian peasantry and village during the Turkish Republic, in the context of modernization and central nation-state building. Traditional historiography depicts the Republic's history as a top-down process propelled by the elite, yet this research emphasizes the role and agency of ordinary individuals. Investigating policies such as the Village Law and institutions such as Halkevleri, this study examines the state's modernization initiatives and their effects on rural communities. However, it surpasses these institutional structures to delve into the emotional realm, living conditions, and daily routines of the peasantry, frequently omitted from conventional accounts. Through this comprehensive approach, the research aims to incorporate Anatolian villagers into the photographic representations of Turkish modernization, illuminating their contributions and agency within the nation-building process.

Anahtar Sözcükler

Anatolian Peasantry, Modernization, Republic, Village Law, Nation-State Building, Peasantism, Village Institutes, Village Literature, Village and Cinema,

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER VE TABLOLAR	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM BÜYÜK RESİM: TARİHSEL SÜREÇ, İSTATİSTİKİ VERİLERİŞİĞİNDA ANADOLU'DA KÖY VE KÖYLÜLÜK	25
1.1. KÖYÜ VE KÖYLÜLÜĞÜ TANIMLAMAK	27
1.2. CUMHURİYET'E KALAN MİRAS: ANADOLU'DA KÖY VE KÖY YERLEŞMELERİ	33
1.2.1. Cumhuriyet Dönemi Köy yerleşmelerinin Nicel ve Nitel Özellikleri	39
1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Köy Sayıları	41
1.2.3. Köy Sayılarındaki Değişimin Nedenleri	44
1.2.4. Köy Tipleri ve Yerleşme Özellikleri	48
1.2.4.1 Kuruluş Yerlerine Göre Köyler	48
1.2.4.2 Yerleşme Dokularına Göre Köyler	55
1.2.4.3. İktisadi Faaliyet Alanlarına Göre Köyler	57
1.2.4.4. Büyüklüklerine Göre Köyler	59
2. BÖLÜM CUMHURİYETİN KÖY DAVASI: DEVLET, AYDIN VE KÖYLÜ	62
2.1. ULUS, ULUSÇULUK VE ULUS DEVLET	64
2.2. TÜRKİYE'DE ULUS DEVLET İNŞASININ GENEL HATLARI	68
2.3. KÖYCÜLÜĞÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	71
2.3.1. Cumhuriyet Dönemi Köy Davası: Köylünün Genel Görünümü ve Köycülük Faaliyetlerinin Yükselmesi	78
2.3.2. Tek-Parti Rejiminin Köye Yönelmesi ve Köycülüğün Yükselişi.....	86
2.4. HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE KÖYCÜLÜK SÖYLEMİNDEKİ YERİ . 89	
2.4.1. Halkevlerine Giden Süreç.....	89
2.4.2. Halkevleri	92
2.4.3. Köycülük Şubesi ve Faaliyetleri.....	99
2.4.4. Yerinde Dönüşümün Söylemi: Köycülük ve Temel Özellikleri.....	103

2.5. CUMHURİYET KÖYÜNÜ KALKINDIRMA ADIMLARI.....	119
2.5.1. 1924 Köy Kanuna Giden Süreç.....	119
2.5.2. 1924 Köy Kanunu İçeriği	123
2.5.3. Köy Kanununun Arka Planını Düşünmek	133
2.5.4. Köydeki Şehir: İdeal Cumhuriyet Köyünün İnşası.....	143
2.5.5. Köy Enstitülerine Giden Süreç.....	164
2.5.6. Köy Enstitülerinin Kuruluşu, Gelişimi ve Kapanma Süreci.....	176
3. BÖLÜM KÖYÜN GÜNDELİK HAYATI: DONMUŞ ZAMANLAR	189
3.1. CUMHURİYET DÖNEMİ KÖYÜNÜN EDEBİYATA YANSIMASI.....	191
3.1.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Köyün Edebiyata Yansımaları	191
3.1.2. Gerçekçi Köy Edebiyatı ve Köy Enstitülerinin Rolü	208
3.1.3. Muhalefetin Gerçekçi Edebiyata Etkisi.....	211
3.1.4. Köy Notlarından Doğan Gerçekçi Köy Romanına.....	214
3.1.5. Cumhuriyet'in Misyonerleri: Kendi Köyüne Yabancılaşanlar.....	219
3.2. SİNEMADAKİ KÖY GERÇEKLİĞİ: ÖRNEK FİLMLER.....	231
3.2.1. Karanlık Dünya: Aşık Veysel ve Hayatı	233
3.2.2. Toprak Filmi (1952).....	239
3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ KÖYÜNE İÇERİDEN BAKMAK: KÖY VE KÖYLÜ (1923-1960)	243
3.3.1. Donmuş Zamanlar	245
3.3.1.1. Köylünün Yaşam Alanı: Köylünün Meskenleri.....	248
3.3.1.2. Köylünün Değişmeyen Kaderi: Yoksulluk	258
3.3.1.3. Anadolu Köylerinde Hijyen ve Sağlık	267
SONUÇ	279
KAYNAKÇA.....	287
EK1. 1945 KÖYLERİN YERİNİ GÖSTEREN İZAHLI KROKİ	308
EK2. KÖY ENVANTER ETÜTÜLERİNE GÖRE TÜRKİYE'DE KÖYLERİN DAĞILIŞI.....	309
EK3. SASON YASAK BÖLGESİNİ GÖSTEREN KROKİLER.....	310
EK4. 1925 YILINDA KÖY KANUNUN UYGULANDIĞI BAZI KÖYLERİN LİSTESİNİ İÇEREN ARŞİV BELGESİ.....	311
EK5. HEKİMHAN İLÇESİ DEREKÖY EĞİTMENİ GAZİ ÇALIŞKAN'IN HEM BAŞBAKAN ADNAN MENDERES, CHP' VE DP'NİN KÖY EĞİTMENLERİ POLİTİKALARINI ELEŞTİREN MEKTUBU.....	312
EK 6. ORJİNALLİK RAPORU.....	315
EK 7. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	317

KISALTMALAR

A.g.e: Adı geçen eser

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

C: Cilt

Ed: Editör

Hız: Hazırlayan

Bkz: Bakınız

s: Sayfa

ss: Sayfalar

S: Sayı

ŞEKİLLER VE TABLOLAR

Tablo 1: 1912-1913 Tarım Sayımına Göre Aileler Arası Toprak Dağılımı	38
Tablo 2: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Mülki İdare Sayılarında Meydana Gelen Değişiklikler	42
Tablo 3: 1945- 1960 Köyler İstatistiklerine Göre Köylerin Kuruluş Yerleri	49
Tablo 4: Köylerin Ana Yola Uzaklığı.....	53
Tablo 5: İlçe Merkezine Uzaklık ve İlçe Merkezine Gidiş Süresi.....	54
Tablo 6: Köylerin İl Merkezine Uzaklığı ve İl Merkezine Gidiş Süresi.....	54
Tablo 7: 1945-1960 Yılları Köy İstatistiklerine Göre Yerleşme Dokularına Göre Köyler	56
Tablo 8: 1945-1960 Yıllarında Geçim Kaynaklarına Göre Köyler	58
Tablo 9: Nüfus Büyüklüklerine Göre Köy Muhtarlıklarının Dağılışı	60
Tablo 10: 1932-1950 Yılları Arasında Açılan Halkevleri ve Halkodaları Sayıları .	97
Şekil 1: Etimesgut Örnek Köyünün 1938'deki görünümü.....	149
Şekil 2:Abdullah Ziya'nın Perspektifinden Sincan Örnek Köyü	150
Şekil 3: Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Bir Ova Köyü Projesi.....	154
Şekil 4: Mimar Burhan Arif'in Örnek Köy Planı	155
Tablo 11: 1940 Yılında Trakya Umumi Müfettişliğinin İdeal Cumhuriyet Köyü Taslağı	159
Tablo 12: Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları	168
Tablo 13: Köy Enstitüleri ve Ülke Genelindeki Dağılımı	178
Tablo 14: 1950-60 Yılları Arasında Yaymlanan Köy Romanları.....	217

GİRİŞ

Yapılmış olan tez çalışması Cumhuriyet döneminde Anadolu'daki köy ve köylülük olgularını modernleşme ve merkezi ulus devlet inşası ekseninde konu edinecektir. Türkiye tarih yazımında Cumhuriyet tarihi ağırlıklı olarak bir modernleşme, çağdaş medeniyetler seviyesine çıkma hikâyesi olarak ele alınmaktadır. Bu hikâyenin başlangıç noktası, kimi zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aranırken kimi zaman da Tanzimat dönemine veya daha öncesine götürülmektedir. Büyük anlatıda, devlet batı medeniyetleri seviyesine “ıslahat”, “yenileşme”, “inkılap”, “devrim” olarak adlandırılan politikalar aracılığı ile ulaşmaya çalışmaktadır. Yönetici seçkin sınıf, modernleşme serüvenin değiştirici ve dönüştürücü gücü olarak ele alınmaktadır. Toplum modernleştirilmesi gereken, geri kalmış, cahil, batı medeniyetleri seviyesine çıkarılması gereken bir nesne olarak sunulmaktadır. Sözü edilen modernleşmenin gerçekleşmesi bir erke bağlanmış ve sıradan insanın modernleşme talebi olabileceği görmezden gelinmiştir. Bir başka deyişle, hâkim tarih yazımı anlayışında, sıradan insan tarih anlatısının dışına itilerek özne olabilme vasfından yoksun bırakılmıştır. Cumhuriyet döneminde köy ve köylü ile ilgili yapılan çalışmalarda da bu tutum hâkimdir.

Devletin uygulamaya koyduğu politikalar ve bu politikalar sonucu ortaya çıkan kurumlar, köy ve köylüye dair yapılan çalışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, 1924'te çıkarılan Köy Kanunu, Numune(Örnek Köy), köylünün modernleşmesini sağlayacak olan Halkevleri, Halkodaları ve Köy Enstitüleri gibi kurumların kuruluş ve faaliyetleri, halkçılık ve köycülük fikirleri çerçevesinde ortaya konan iktisadi, sosyal ve kültürel politikaların değerlendirilmesi gibi konular yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur. Hakim literatürde, Anadolu köylerine dair çekilen fotoğrafta köy ve köylülük, köylünün duygu dünyası, yaşam koşulları, gündelik pratikleri, zaman içerisinde geçirdikleri zihinsel değişim ve dönüşüm kadrajın dışında bırakılmıştır. Yapılacak olan tez çalışması, Türkiye modernleşmesi ve ulus devlet inşa süreçlerine dair olan fotoğrafa Anadolu köylüsünü de yerleştirmeyi amaçlamaktır.

Eugen Weber'in “Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi 1870-1914”¹ eseri yapılacak olan tez çalışmasının esin kaynağıdır. Weber, eserde tek ve bölünmez bir Fransız ulusunun 1870 sonrasında uygulanan politikalar sonucunda ortaya çıktığını iddia etmektedir. 1870 öncesinde Fransa birbirinden farklı bölgelerden oluşan, farklı adadillerin kullanıldığı, tek bir resmi hafızanın aksine farklı hafızaların olduğu ve Fransa'nın ağırlıklı olarak köylülerden oluşan bir nüfusa sahip olduğunu ileri sürmektedir. Barış Ünlü'nün de belirttiği üzere, merkezi devleti olan Fransa'nın henüz bir ulusu yoktur. Başka bir deyişle, Fransa'da henüz dil, duygu, düşünce, ahlak ve hafıza birliği sağlanamamıştır. Fransa'da hem mekânsal hem de zihinsel anlamda bir mesafe söz konusudur. Kısaca belirtmek gerekirse, 1870'den önce Fransa'da ileride yaşayanlar ile geride yaşayanlar, uygar olanlar ile vahşi olanlar, temiz olanlar ile pis olanlar, soylu bir dil konuşanlar ile anlaşılmaz diller kullananlar vardır.²

Weber'e göre, Fransa, 1870 ile 1914 yılları arasında uyguladığı politikalar sonucunda Fransa'da bir ulus inşa etmiştir. Fransa'da 1880 ile 1910 yılları arasında meydana gelen üç temel politika ulus inşa sürecini derinden etkilemiştir. Kara ve demiryolları o güne kadar uzak ve erişilmez olan bölgelerin modern dünyanın piyasaları ve yaşam biçimleriyle rahat bir şekilde temas kurmasını sağlamıştır. Okullar aracılığı ile hâkim kültürün dili ve aralarında yurtseverliğin de bulunduğu değerler milyonlara öğretilmiştir. Ayrıca, askerlik aracılığı ile öğretilen dil ve değerler Fransız toplumunun evlerine kadar yayılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, eğitim, ulaşım ve askerlik politikaları sonucunda Fransa'da modern ulus devlet inşası başarıya ulaşmıştır. Önemle belirtilmesi gereken bir husus da Fransız köylüsünün sadece zor kullanılarak yukarıdan dayatıldığı için asimile olmadığıdır. Başka bir deyişle, köylülerde zaman içerisinde asimile olmanın avantajlarını görmüş ve asimile olmak konusunda gönüllü davranmışlardır.

Köylülerden Fransızlara, sıradan insanın gündelik pratiklerini kullanarak Fransız modernleşme sürecini ele almıştır. Sıradan insanın gelenekleri, görenekleri, yaşam koşulları, zihinsel yapısı eserin bütününde kendine yer bulmuş ve eserin anlatımına canlılık katmıştır. Weber bunu yaparken, köylüler ile ilgili yazılmış gözlemleri ve

¹ Eugen Weber, *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi (1870-1914)*, Heretik Yayınları, Ankara, 2017.

² Barış Ünlü, “Takdim”; içinde: Weber, a.g.e., s.15

değerlendirmeleri eserin temel kaynağı olarak kullanmıştır. Barış Ünlüye göre, Weber'in düşünceleri ve tezleri sadece Fransa tarihçiliğini etkilemekle kalmamış, dünyanın farklı bölgeleri üzerine uzmanlaşan ve modernleşme, asimilasyon, sömürgeleştirme, uluslaşma ve uygarlaşma gibi olgular üzerine düşünen birçok bilim insanını da etkilemiştir.³ Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'deki sosyal bilimler açısından da önemli bir eser olduğu iddia edilebilir. Anadolu köylüleri ve köylüleri bu eserde kullanılan yöntem ile ele alınabilir ve Anadolu'nun sıradan köylüsü gündelik pratikleri ile tarih yazıcılığında kendisine yer edinebilir. Buradan hareketle, Anadolu köylüleri ve köylülüğü üzerine yapılacak olan tez çalışmasının Werber'in Köylülerden Fransızlara adlı eserinden ilham aldığı söylenebilir.

Toplumsal mühendislik yoluyla Cumhuriyeti modernleştirmeyi amaçlayan yönetici seçkin sınıf, kentlerin yanı sıra Anadolu köylülerine de yönelmişlerdir. Yönetici seçkin sınıfın, köylere yönelmesindeki temel amaç Cumhuriyet rejiminin bütün Anadolu'ya yerleşmesidir. 1920li yıllarda nüfusun yaklaşık %80 köylülerden oluşmaktadır. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylülerin denetim altına alınmaması rejimin Anadolu'ya yerleştirilmesinin ve sürekliliğinin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Köylünün, Cumhuriyet Türkiye'si ile bütünleşmesi merkezileşme ulus devlet inşaatı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Devletin kırsal alanda örgütlenme çabaları ulus devlet ile köylünün bütünleşmesinin anahtarı olarak görülmüştür. Devletin yürütmüş olduğu toprak siyaseti, merkezi otoritenin kırsala yerleşmesinde izlenen temel politikalardan biri olmuştur. Toprakların denetim altına alınması ve toprağın yeniden dağıtılma süreçleri aracılığıyla uluslaşmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Esra Dik'e göre, asayiş sorunu ve doğu illerinin denetim altına alınması ve devlet mülkiyetinin geliştirilerek muhtaç köylüye arazi dağıtımının yollarının aranması devletin izlediği toprak siyasetinin iki temel unsurudur.⁴

Erken cumhuriyet döneminde köylü ile ilgili üç temel sorun alanı belirlenmiştir. Birincisi sorun köylülerdeki asayiş sorunudur. Asayiş sorunun önüne geçilmesi için köylülerin toplulaştırılması gerekmektedir. İkinci sorun alanı köylüler üzerindeki vergi yüküdür. Bu

³Ünlü, a.g.t., s.18.

⁴ Esra Dik, "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) "Köy" Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 71., No. 3, 2016, s. 694.

nedenle köylülerden alınan aşar vergisinin kaldırılması yönünde adımlar atılmıştır. Köylerin yeniden imarı ve eğitim seferberliğine gidilmesi üçüncü sorun alanını teşkil etmiştir. Belirlenen bu temel sorun alanları ile ilgili çeşitli adımlar atılmıştır. Öncelikli olarak 1924 yılında köy kanunu çıkarılmış ve köyler hukuksal statüye kavuşmuştur. 1925 yılında Aşar vergisi kaldırılmıştır. 1920'lerin sonlarına gelindiğinde ise köylerde asayişin sağlanması ve köylerin yeniden imarı ile ilgili adımlar atılmıştır.⁵ 1930'larda, Halkevleri ve Halkodaları aracılığı ile toplumun eğitilmesi yolunda adımlar atılmıştır. Halkçılık ve köycülük faaliyetleriyle köylü Cumhuriyet Türkiye'sinin tasavvur ettiği modern köylü tipini yaratmak için çaba gösterilmiştir. 1940'lı yıllarda Köy Enstitüleri aracılığıyla köy çocuklarının eğitilerek, köy kalkınmasının önünün açılmasını amaçlayan yeni bir eğitim politikası devreye sokulmuştur. Bunların dışında, erken cumhuriyet döneminde, sağlıktan eğitime, alt yapıdan imara kadar birçok politika hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Devletin izlediği bütün bu politikalar köy ve köylüleri ne kadar değiştirmiştir? Köylerde iktisadi kalkınma ne kadar gerçekleşmiştir? Anadolu köylüsü modern ulus devlete eklemlenebilmiş midir? Erken cumhuriyet dönemi ve sonrasında kaleme alınan rapor, gözlem, anı ve edebi metinler incelendiğinde Anadolu köylerinde zaman donmuş gibidir. Başka bir deyişle, Anadolu köylüsü sanki birkaç yüzyıldır aynı şartlarda, aynı tip evlerde, aynı zihinsel yapıyla gündelik hayatını sürdürmeye devam etmektedir. Yani köylünün hayatında yüzyıllardır herhangi bir değişim meydana gelmemiş gibidir. 1916'da Akşehir'den Karaağaç'a gitmekte olan Ispartalı Hakkı, yolda karşılaştığı köylü bir kadının ayağında ayakkabı olmayışını, "Peki lakin ayakları? Ayakları potinli değil, çarıklı değil, çıplak... Ayakları altında serilen halı değil, keçe değil, toprak..."⁶ derken aslında bizleri Mahmut Makal'ın 1948'de kaleme aldığı Orta-Anadolu köylerine götürmektedir. Köylü yoksuldur, yalın ayaktır, doğru düzgün giyecek kıyafeti yoktur ve orta çağ koşullarında yaşamaktadır. Köylü, zorunlu olmayan haller dışında kibrit yakmamakta, ısınmak için tezek kullanmaktadır.⁷ Benzer bir durum da Dersim'in köylerinde mevcuttur. "Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason 1934-1946" adlı eserde halkın oturduğu evler tepelerinde delik olan bir ine benzetilmiştir.

⁵ Dik, a.g.m.,694-695.

⁶ Ispartalı Hakkı, *Köyümden Geliyorum*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s.22.

⁷ Mahmut Makal, *Bizim Köy, Varlık Yayınları*, İstanbul, 1950.

Köylüler yatmak, oturmak, ekmek pişirmek gibi bütün ihtiyaçlarını bir tek odası bulunan mağaraya benzer yerlerde yaşamaktadırlar. Anadolu köyleri ile ilgili yazılan rapor, gözlem ve anılarda zamanın donmuş olduğu gerçeği ile karşılaşmak mümkündür. 1980’li yılların sonuna kadar birçok köyde alt yapının olmadığı, musluklardan su akmadığı için kadınların çeşmelerden evlere su taşıdığı bir gerçektir. Bunun yanı sıra, Anadolu’nun birçok köyü 1980’li yıllarda elektriğe kavuşmuştur.

Her ne kadar Anadolu köylerinde zaman donmuş olsa da iktidarın yapmış olduğu idari ve yapısal değişiklikler köylerde kendisini hissettirmiştir. Muhtarlık sistemi de bunlardan biridir. Ancak yapılan idari değişiklik eskinin devamını önünü alamamıştır. 1944 Ege’nin 8 köyünde alan araştırması yapan Behice Boran, bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: “Köyün eski zenginleri olanlar, eski düzende ağa olabilecekler, muhtarlığı elde ediyorlar veya muhtar nüfuzları altına alıyorlar. Diğer taraftan siyasi fonksiyon-muhtarlık-iktisadi kudreti arttırmaya yarıyor. Muhtarlık, azalık, hatta katiplik bu mevkiye olanların kendi ceplerini şişirmeğe yarıyor.”⁸ Mahmut Makal da köyde muhtar olabilmenin ilk koşulunun varlıklı olmak olduğunu belirterek benzer bir tespitte bulunmuştur. Kısaca belirtmek gerekirse, yapılan idari değişiklik köylerde var olan durumu değiştirmemiştir.

Ancak 1950’li yıllara gelindiğinde köylülerde bir zihinsel kırılmanın ortaya çıkmaya başladığı iddia edilebilir. Bunun temel göstergesi kırdan kente doğru olan göçtür. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Türkiye nüfusu 13.648.000’dir. 10.342.000 kişi köylerde yaşamaktadır. 1927 sayımına göre kırsal nüfusun oranı %75.8’dir. Bu oran 1950’ye kadar çok fazla değişmemiş ancak 1950’den sonra sürekli azalmaya başlamıştır. 1950 yılında ülke nüfusun yaklaşık %75’ini oluşturan kırsal nüfusun payı ilerleyen yıllarda düşmeye başlamıştır. Ancak 1980 yılına gelindiğinde halen ülke nüfusunun %56,1 kırsal nüfustan oluşmaktaydı. 1985 yılı nüfus sayımında kentsel nüfus oranı kırsal nüfus oranını geçmiştir. 1985 yılından sonraki dönemde ise başta kırdan kente yönelik göçler olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı kırsal nüfus oranı hızla düşmeye, kentsel nüfus oranı ise hızla artmaya devam etmiştir. 2012 nüfus sayımı verilerine göre kırsal nüfus ülke nüfusun yaklaşık %23’ünü oluşturmaktadır.

⁸ Boran, Toplumsal Yapı Araştırmaları, s.151.

Nüfusun kırdan kente göç etmesi ağırlıklı olarak ekonomik nedenlere dayandırılmaktadır. Köyden kente olan bu göçün başka nedenleri var mıdır? Ulaşım ağlarının yaygınlaşması ve kitle iletişim alanındaki (gazete, dergi, radyo) gelişmeler fiziksel ve zihinsel mesafenin kırılmasında etkili olmuş mudur? Ya da şehir aile yaşamı için daha mı uygundur? Kentin köylerden daha konforlu yaşam standartlarına sahip olması yaşanan göçün nedenlerinden biri olabilir mi? Sağlık, eğitim, sosyal, kültür, hukuk alanlarındaki avantajlar köylünün kente göç etmesinin önünü açmış olabilir mi? Örneğin musluktan akan su bir köylü kadının daha modern koşullarda yaşama isteğine neden olmuş mudur? Dönemin siyasi ve sosyal gelişmelerinin yanı sıra köylülerin modernleşmeye gönüllü olmaları köyden kente olan göç üzerinde etkili olmuş mudur? Farklı etnik, dini ve toplumsal yapıya sahip olan Anadolu'daki bölgelerindeki kırsal nüfus modernleşme sürecine nasıl ve ne hızda dâhil olmuşlardır? Bu gibi sorularla sıradan Anadolu köylüsünün modernleşme sürecine nasıl dâhil olduğu sorusuna cevaplar bulunabilir.

Bu soruların cevaplarına ulaşabilmek için üç kaynağa başvurulacaktır. Dönemin ulusal ve yerel basın yayın organları, devlet arşivinde yer alan arşiv malzemeleri ve Anadolu köyleri ile ilgili kaleme alınan akademik çalışmalar, anı, gözlem ve romanlar tezin temel kaynakları olarak kullanılacaktır. Ayrıca, köye ile ilgili çekilen sinema filmleri ve köy fotoğrafları da başvurulacak kaynaklar arasında yer alacaktır. Tez çalışmasında disiplinler arası bir yöntemle başvurulacaktır. Sosyoloji, antropoloji, coğrafya, tarih gibi farklı bilim dallarından yararlanılacaktır.

Türkiye’de Sosyal Bilimler Alanındaki Köy Literatürü

1980'lere kadar Türkiye nüfusun önemli bir kısmının köylerde yaşıyor olması, Türkiye'nin toplumsal yapısının önemli özelliklerinden birini işaret etmektedir. Bu yüzden, Cumhuriyet döneminde tarih, sosyoloji, edebiyat, coğrafya, antropoloji, halk bilimleri alanlarında köy ve köylülük ile ilgili geniş bir literatür ortaya çıkmıştır.⁹ Ortaya çıkan köy yazınında devlet ve köylü ilişkileri farklı yaklaşım, kuram ve teorilerle ele alınmıştır. Devleti merkezine alan önemli yaklaşımlardan biri olan merkez-çevre yaklaşımı, 1923'te kurulan modern merkezi ulus devletinin politika ve uygulamalarında

⁹ Köy ve köylülüğü ele alan yazın değerlendirilmeden önce bu konu ile ilgili ortaya çıkan yazının temel yaklaşım, kuram ve teoriler kısaca özetlenecektir.

köylünün herhangi bir etkisi olmadığı savını ön plana çıkarmaktadır.¹⁰ Merkez-çevre¹¹ yaklaşımında devlet merkeze oturtulurken köy de yerele ait olarak ele alınmaktadır. Bu kuramın önemli özelliklerinden biri, köylüler ve köylerin modern ulus devletin kurumsallaşması sürecine etkisinin sınırlı düzeyde olduğu veya hiç olmadığı vurgusunu yapmasıdır. Başka bir ifade ile köylü devlet karşısında pasiftir ve özne olabilme vasfından yoksundur. Kantarcıoğluna göre, çevre ve yerel özdeşliğini temel alan bu yaklaşımda yerel yani köyler modern ulus devletin pasif etkilenenidir. Köylerdeki var olan katmanlı sınıfsal ilişkiler, artık ürüne el koyma biçimleri ile ilgili ortaya çıkan mücadeleler, devletle olan ilişkilerin farklı yönleri, üretim araçlarının sahipliği gibi temel meseleler görmezden gelinmektedir. Bunun sonucunda merkezin çevreyi şekillendirdiği, dengede tuttuğu veya çevreyi bütünüyle dışladığı savı ön plana çıkmaktadır. Köylerin sahip oldukları sosyal ve ekonomik ilişkiler sonucu ortaya çıkan ve merkezi biçimlendiren ya da etkileyen bir olgudan söz edilemez. Başka bir ifade ile yerelde ortaya çıkan çatışma ve uzlaşmaların merkezi iktidar açısından herhangi bir sonuca neden olmadığı tezi kabul görür.¹² Özetle belirtmek gerekirse, bu yaklaşımda köylüler özne olma vasfından yoksun olarak ele alınırken, köy ve köylünün dönüşümü merkezin tekeline alınır. Merkezin uyguladığı politikalar ve bu politikalar sonucunda ortaya çıkan Halk Evleri, Köy Enstitüleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Kanunu gibi kurum, kuruluş, kanunlar sonucunda köy ve köylüğün değişip dönüşebileceği iddia edilir. Köylünün değişim ve dönüşüm talep edebileceği olasılığı görmezden gelinir ve köylü merkez karşısında pasif olarak kurgulanır. Köyün ve köylünün değişim ve dönüşümü merkezin politikalarına

¹⁰ Merkez çevre kuramını benimseyen literatür değerlendirmesi için bkz.: Meryem Çakır Katırcıoğlu, *Cumhuriyet Döneminde Köy Kanunu ve Devlet Köylü İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enst., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı), Ankara, 2022, s.19-28.

¹¹ Merkez-Çevre kuramının önemli temsilcilerinden biri Şerif Mardin'dir. Mardin'e göre, Batı'da ortaya çıkan ve şehirleri, burjuvaziyi ve işçi sınıfını içine alan çatışmaların uzlaşma yoluyla çözülmüş olması Batı'daki modernleşme sürecini Türkiye'deki modern ulus devlet inşa etme sürecinden farklı kılmaktadır. Batıda çatışmaların uzlaşma yoluyla çözülmesi çatışmanın aktörlerini birleştirmiş ve merkezi bir oluşumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyetin kuruluş sürecinde merkez ve çevre arasında çıkan çatışmada Avrupa'dakine benzer bir birleşme ortaya çıkmamıştır. Devlet (merkez) ve köyler (çevre) arasındaki bu karşı karşıya geliş modern ulus devlet inşası sürecinde kesintisiz bir şekilde devam etmiş ve bir uzlaşma olmamıştır. Bunun sonucunda merkez bütün enerjisini kendisini güçlendirmeye harcayarak çevreyi pasifize etmiştir. Başka bir ifade ile modern bir ulus devlet kurma süreci toplumun ve tarımsal yapının dönüştürülmesinden çok merkezi iktidarın güçlendirilerek devletin hem nüfusu hem de mekanı denetim altına almayı amaçlamıştır. Şerif Mardin, "Center Periphery Relations: A Key to Turkish Politics," *Daedalus*, C. 102, S. 1, 1973, s. 170-173.

¹² Meryem Çakır Katırcıoğlu, a.g.e., s.22.

bağlanır ve bunun devletin toplumsal mühendisliği sonucu ortaya çıkabileceği savı kabul görür.

Merkez (devlet, iktidar) çevre (taşra, köy, yerel) yaklaşımının ikinci önemli özelliği de modern merkezi ulus devlet inşa sürecinde elitlerin baskın ve belirleyici olmasıdır. Toplumsal, siyasal ve iktisadi dönüşümün merkezinde devlet bulunmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün temel belirleyicileri de aydın ve bürokratlardır. Katırcıoğlu'na göre, seçkin ve bürokratların toplumsal sınıfları üzerinde durulmamakta ya da mensubu oldukları seçkin ailelerin eğitim almış çocukları olarak ele alınarak merkez sürekli olarak çevreye karşı bir “dışlama” geliştirmektedir. Ayrıca, Katırcıoğlu, bu yaklaşımın kültürel ve mekanik bir açıklama biçimi olarak ortaya çıktığını iddia eder. Bu yaklaşım sonucunda merkezde yer alan bürokrat ve seçkinlerin sınıfsal olarak homojen bir nitelikte ele alındığını vurgulamaktadır. Osmanlı'nın merkezinde bulunan seçkin ve bürokratları ile Cumhuriyet'in seçkin bürokratları arasında bir sürekliliğin olduğunu vurguladıklarını belirtmektedir.¹³ Buradan hareketle, köylerin iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasal hayatlarında ortaya çıkan değişim ve dönüşümün kaynağında merkezde bulunan bürokrat ve seçkinlerin düşünce yapısı belirleyici olarak görülmektedir. Yerelde (taşra, köy) bulunan sıradan vatandaşın değişim ve dönüşüm taleplerinin ve etkilerinin olabileceği olasılığı görmezden gelinmektedir.

Köy ve köylülüğe dair ikinci temel yaklaşım, köyleri ve köylüleri tarımsal yapılar üzerinden ele alınarak köylerin geçirdiği değişim ve dönüşüm süreçlerinin analiz edilmesidir. Bu yaklaşım ile tarımsal yapılar konusunda ortaya çıkan tartışmalar “klasik iktisat teorisi”, “neo-liberal iktisat teorisi”, küçük aile işletmelerinin yüceltildiği “Yeşil Devrim” gibi farklı akademik ekoller tarafından temsil edilmektedir.¹⁴ Kapitalist üretim tarzının köy ve köylülük üzerindeki etkileri ortaya çıkan ekollerin temel tartışma konusunu oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile sanayi devri ve kapitalizmin ortaya çıkması ile belirginleşen köylülüğün sınıfsal yönü, tarımın kapitalist sürece eklemlenmesi, köylülüğün kapitalist üretim ilişkileri içerisinde kalıcı olup olamayacağı, mülksüzleşme

¹³ Katırcıoğlu a.g.e., s.23.

¹⁴ Tarımsal yapıları ele alan çeşitli yaklaşımlar ve bu yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye’de yapılan köylü çalışmaları için ayrıntılı bilgi için bkz.: Oya Köymen, “Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere,, (ed) Oya Baydar, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.133-140.

gibi temel konular bu ekollerin temel tartışma alanlarıdır. Köyün iktisadi teoriler çerçevesinde ele alınması merkez-çevre yaklaşımında olduğu gibi köy ve köylüyü özne olma vasfından yoksun bırakmaktadır. Köylerde ortaya çıkabilecek değişim ve dönüşüm süreçleri köylüden bağımsız olarak ortaya çıkan kapitalist üretim süreci ve bu süreç sonucunda uygulanan politikalar üzerinden ele alınmaktadır. Örneğin, 19. yüzyıl Fransız köylüsünü ele alan Marks, feodal sistemin çözülüp kapitalizmin gelişmesi ile birlikte Fransa’da köylülüğün tasfiye olacağını iddia etmektedir. Tarım alanında ortaya çıkan kapitalist üretim ilişkilerinin köylünün borçlanması sonucunu doğuracağını belirtmektedir. Özellikle ortaya çıkan yeni vergiler ve kiralar karşısında köylünün sefaletle içerisinde kalarak ortadan kalkacağını vurgulamaktadır.¹⁵ Buradan da anlaşacağı üzere, Marksist teori köylülüğü kapitalizmin gelişim süreci içerisinde değerlendirmektedir. Bu süreç içerisinde köylü mülksüzleşerek kentlerdeki proletaryaya dönüşmektedir. Böylece köylülük tasfiye olmaktadır. Marks’ın köylülüğün tasfiyesi tezine zaman içerisinde farklı perspektifler getirilerek bu tez geliştirilmiştir.¹⁶

“Köylülüğün tasfiyesi” tezine alternatif olarak Chayanov’un öncülüğünü yaptığı “köylü üretim tarzı” tezi ortaya çıkmıştır. 1920’li yıllarda Rusya’da köylü ekonomisi ile ilgili görüşlerini yayınlayan Chayanov, eserinde köylülüğün kapitalist üretim sistemi içerisinde çeşitli stratejilere başvurarak varlığını koruyacağı tezini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, köylünün üretim tarzı, kapitalist üretim tarzından farklı bir şekilde işlemektedir. Köylünün kar elde etme kaygısından önce köylü ailesinin geçiminin sağlanması temel amaçtır ve üretim buna göre yapılmaktadır. Köylü ailesinin işlediği arazi miktarı ailedeki kişilerin sayısı ile orantılıdır. Ailedeki çocuklar büyüyüp iş yapabilecek yaşa geldikçe ailenin işlediği toprak miktarı artmaktadır. Ancak, çocuklar evlenip evden ayrıldıktan

¹⁵ Karl Marks, *Fransız Üçlemesi*, Yordam Yayınları, Ankara, 2016, s. 239-241.

¹⁶ Örneğin, Marks’ın geliştirmiş olduğu köylülüğün tasfiyesi tezine, Kautsky katkılarında bulunmuş ve bu teoriyi geliştirmiştir. Kautsky, Marks’ın iddia ettiğinin aksine köylülerin proleterleşme sürecinin köylünün üretim araçlarından koparılması sonucunda ortaya çıkmayacağı tezini ileri sürer. Ona göre, geçinmek için yeterli derecede toprağı bulunmayan köylü emeğini satarak kapitalist üretim süreci içerisinde varlığını sürdürmeye çalışır. Ancak, tarımda ortaya çıkan kapitalist üretim ilişkileri hâkimiyetini arttırdıkça köylünün yaşam koşulları kötüleşir ve bunun sonucunda köylüler şehirlere göç ederek tasfiye olurlar. Özetle, belirtmek gerekirse, Kautsky, köylülüğün tasfiyesinin Marks’ın belirttiği doğrultuda olmadığını iddia ederek bunun nedenlerini ortaya koymaktadır.

Akif Dinçer ve Bahadır Aydın, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Tarımda Kapitalist Üretim İlişkilerinin Dönüşümü”, *Fiscaoeconomia*, S. 7, 2023, s.68.

sonra işlenen toprak miktarı azalır.¹⁷ Köymen'e göre, Chayanov'un geliştirdiği tez, Batı'da kapitalist ekonomik sistem mantığının dışında "küçük köylü ekonomisi" modelinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁸ Yıldırımaz, Chayanov'un yaklaşımı ile ortaya çıkan bu modelin, kapitalizmle birlikte kırsal alanda meydana gelecek olan değişim ve dönüşümün kırsalın sosyo-kültürel yapısına en az zararı vermeyi hedeflediğini vurgulamaktadır.¹⁹ Özetle belirtmek gerekirse, köy ve köylülüğün temel konularını ve sorunlarını iktisadi perspektiften ele alan teoriler geliştirilmiş ve bu teoriler köy ve köylüye dair yaklaşımlarda belirleyici olmuştur. Bu büyük teorilerde de köy ve köylülük özne olarak değil ortaya çıkan koşullardan etkilenen nesnelere olarak ele alınmıştır. Çağlar Keyder, Oya Köymen gibi Türkiye'nin önemli akademisyenlerinin çalışmalarında köy ve tarımsal yapılar ile ilgili geliştirilen bu teorilerden yararlanarak Türkiye'deki köylü çalışmalara önemli katkılar sağlamışlardır.

Köy çalışmalarındaki temel yaklaşımların, Türkiye'deki köy çalışmalarına etkileri göz önünde bulundurularak Cumhuriyet döneminde köy ve köylüye dair ortaya çıkan yazın ele alınacaktır. Önemle belirtmek gerekir ki Türkiye'de köy ve köylüye dair geniş bir literatür mevcuttur. Bu yüzden, köy ile ilgili yapılan çalışmaların her birine değinmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, sosyal bilimler alanında yapılan temel çalışmalar ve 1923-1960 yılları arasında köy köylü ile ilgili olan önemli başlıklara değinen eserler ele alınacaktır.

Tarih alanında yapılan ve başucu kitabı olarak değerlendirilebilecek olan çalışmalardan biri Asım Karaömerlioğlu'nun 1993 ile 1998 yılları arasında Ohio State Üniversitesinde yaptığı doktora çalışmasından üretmiş olduğu *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem* adlı eseridir.²⁰ Eser giriş ve sonuç bölümleri hariç altı ana bölüme ayrılmıştır. Karaömerlioğlu, Türkiye tahinin ve Tek Parti döneminin kavranabilmesini için Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan Halkçılık fikrinin anlaşılması ve bunun derinlemesine incelenmesi gerektiği savını ortaya atmaktadır.

¹⁷ Alexander Vasilevich Chayanov, *The Theory of Peasant Economy*, Ithaca, American Economic Association and Richard, 1966.

¹⁸ Köymen, a.g.m., s.136.

¹⁹ Sinan Yıldırımaz, *Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.36.

²⁰ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Birinci ve ikinci bölümde halkçılık ve halkçılığa bağlı olarak gelişen köycülük fikri konuları ele alınmıştır. Devamında Köy Enstitüleri, toprak reformu, Erken Cumhuriyet Dönemi edebiyatında köylülerin temsili konuları irdelenmiştir. Son olarak iki savaş arası dönemde Avrupa’da ortaya çıkan köycülük söylemini konu edinmiştir.

Karaömerlioğlu, eserinde Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde var olan köy ve köylü romantizminin arka planında bulunan zihinsel dünyayı irdelemektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi Halkçılık fikrinin, önemli ölçüde tepeden inme seçkinci, bürokratik ve anti-demokratik olduğu tezini savunmakta ve bu anlayışın “halka rağmen halk için” söyleminde kendisini vücuda getirdiğini ileri sürmektedir.²¹ Kemalist seçkinlerin tabandan gelecek olan tepkilerden korkarak ortaya çıkabilecek kitle hareketlerinin önünü kesebilmek için Halkçılık ve köycülük söylemlerini kullanarak kendi bekasını koruma yoluna başvurduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile Karaömerlioğlu, köycülük fikri sonucunda ortaya çıkan uygulamaların temel hedefinin sınıf temeline dayanan sosyalist ideolojilere alternatif olarak milliyetçilik fikrinin benimsendiği bir taban yaratmak olduğu tezini savunmaktadır.²² Halkçılık ve köycülük söylemleri sonucunda Halkevleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri halkçılık ve köycülük fikirleri sonucunda ortaya çıkan politikaların somut halleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle belirtmek gerekirse, Tek parti döneminde köy ile ilgili ortaya çıkan politikalar, düşünceler, kurum ve kuruluşlar bu eserde eleştirel bir dille irdelenmektedir. Türkiye toplumun 1980’li yıllara kadar köylü bir toplum özelliği göstermesinin temelinde Tek Parti döneminde ortaya çıkan köycülük söylemi ve bunun sonucunda uygulanan politikaların olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın temel özelliği köy ve köylülük konusunu merkez/iktidar/devlet ve seçkinler üzerinden ele almış olmasıdır. Çalışmada köy ve köylü bulunmamaktadır. Tek Parti döneminde köy ve köylüye yönelik uygulanan politikalar, bu politikaların arka planını oluşturan zihin dünyası, bu politikalar sonucunda ulaşılmak istenen köylü imgesi temel konuları oluşturmaktadır. Köylünün gündelik yaşamı, iktisadi koşulları, sosyal yaşamı kitapta ele alınmamıştır. Yazar, eserinde resmi belge kullanmamıştır. Konuyu

²¹ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.49.

²² Karaömerlioğlu, a.g.e., s.51-87.

kapsayan dönemin gazeteleri, *Türk Yurdu*, *Kadro*, Halkevleri'nin yayın organı olan *Ülkü Dergisi* 'nde köyle ilgili yazılmış düşünce yazılarından yararlanmıştır.²³

Karaömerlioğlu köy ve köye yönelik uygulanan politikalar konusunda çeşitli makalelere de kaleme almıştır.²⁴ 1998 yılında *British Journal of Middle Eastern Studies* dergisinde yayınlan "The village institutes experience in Turkey"²⁵ makale bunun bir örneğidir. Bu makalede, 1930'lu yılların sonundan 1940'lı yılların ortalarına kadar olan süreçte Köy Enstitüleri konusunun irdelenmiştir. Karaömerlioğlu bu çalışmasında da Tek Parti döneminin zihinsel ve tarihsel koşullarını irdelleyerek konuya başlamaktadır. Köy Enstitülerinin hangi bağlamda ortaya çıktığını ve geliştiğini değerlendirmektedir. Ayrıca, Köy Enstitüleri ile ilgili ortaya çıkan tartışmaları ele aldıktan sonra Köy Enstitülerine dair algılar ve bilimsel çalışmalardaki hakim düşüncelerin eleştirini teorik bir tartışma çerçevesinde yapmaktadır.

Sinan Yıldırım tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)* değinilmesi gereken önemli köy çalışmalarından biridir.²⁶ Eserin önemli olmasının nedenlerinden biri, köyün sosyal tarihini ele alıyor olmasıdır. Bu eser, Karaömerlioğlu'nun danışmanlığında 2009 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde savulan doktora tezine dayanılarak kitaplaştırılmıştır. Bu eserde, İkinci Dünya savaşı sonucunda ortaya çıkan siyasal, toplumsal ve iktisadi koşulların Anadolu köylüsü üzerindeki etkileri derlemesine incelenmektedir. Köy sosyolojisinin oluşumu, teoride köylülerin nasıl ele alındığı, kırsal yapıda meydana gelen değişimler, göç, gecekondulaşma, köylülerin siyasetin aktif bir öznesine dönüşmesi ve köy edebiyatının ortaya çıkışı ele alınmaktadır. Yıldırım, Tek Parti Dönemi köylü politikalarını, Karaömerlioğlu'nun perspektifinden ele almaktadır. Ona göre de köylüler, dönemin ideolojik söyleminde önemli bir yer işgal etmesine rağmen sadece yüceltilen ve kendine has özellikleri çerçevesinde nitelenen bir içeriğe sahiptir. Tek Parti ideolojisinin Halkçılık yönü etrafında köylüler yeni modern ulus devletinin millet kavramının temelini

²³ Karaömerlioğlu'nun *Orda Bir Köy Var Uzakta* eserine eleştirel bir yaklaşım için bakınız: Alper Akçam, "Burada Bir Köy Var Uzakta", <https://www.alperakcam.com.tr/post.php?pid=207>

²⁴ Asım Karaömerlioğlunun köy ve köylülikle ilgili bazı eserleri şunlardır:

²⁵ Asım Karaömerlioğlu, "The village institutes experience in Turkey", *British Journal of Middle Eastern Studies*, British Journal of Middle Eastern Studies, Volume 25, Issue 1, 1998, pp., 47-73.

²⁶ Sinan Yıldırım, *Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile köylülük halkçılık fikrinin etkisiyle ortaya çıkan sınıfsız toplum (millet) anlayışının tahayyül edilen temel bileşenidir. Bu dönemde, halkçılık söylemi köycülük politikalarıyla somutlaşmaktadır.²⁷ Yıldırım, Tek Parti döneminde oluşturulan köylülük algısının, 1945-1960 yılları arasında hem yeni kurulacak olan sistemin ihtiyaçları doğrultusunda hem de iktisadi ve toplumsal alanda ortaya çıkan yeni şartlar altında değiştiğini ve köylülüğün yeniden tanımlandığını iddia etmektedir. Bunun için 1945-1960 yılları arasında köylülüğün değişim ve dönüşümünün gözlemlenebildiği en temel alanları analiz ettiğini vurgulamaktadır.²⁸ Siyasetin köy kahvelerine girişi, bir muhtarlık seçimi sonrası kolluk kuvvetleri ile köylü arasında çıkan çatışma ve bunun mahkemeye yansması, köyden kente göç, köylülerin antikomünist tutumları gibi gündelik sosyal, siyasal ve iktisadi hayatı yansıtan konular üzerinden bu analizi gerçekleştirmektedir.

Cumhuriyet Dönemi köy ve köylü çalışmaları ile ilgili bir diğer önemli tarihsel çalışma Sevilay Özer'in *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)* adlı eseridir.²⁹ Özer, 2012 yılında Erciyes Üniversitesi Tarih Bölümünde yapmış olduğu doktora çalışmasını 2013 yılında kitaplaştırmıştır. Özer'in çalışmasının başlığı her ne kadar Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü politikaları olsa da eser 1923-1960 yılları arasında kapsamaktadır. Başka bir ifade ile Tek Parti dönemi köy ve köylülük politikalarını giriş kısmında ve birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yazarın bunu yaparak her iki dönemin köy ve köylü politikalarını karşılaştırabilmemizi sağlamaktadır. Yazar, tarım, hayvancılık, eğitim, sağlık, vergiler, ulaşım gibi alanlarda uygulanan politikaları ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca, eserin giriş kısmında Osmanlıdan devralınan köylü toplumlumun temel sorunları ve olumsuz yaşam koşulları değerlendirilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye ve köylüler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni siyasal geçiş süreci çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde derinlemesine değerlendirilmiştir. Demokrat Parti iktidarının uygulamış olduğu köylü politikaları sonucunda Demokrat Parti ve köylü arasında derin bir bağın oluştuğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Demokrat Parti'nin seçim süreçlerinde köylüye yönelik başvurduğu

²⁷ Yıldırım, a.g.e., s.19-20.

²⁸ Yıldırım, a.g.e., s.22.

²⁹ Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy Köylü Politikaları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

söylemin popülist olmadığını vurgulamaktadır. Köylünün Demokrat Parti döneminde daha üretken olduğunu ve bunun karşılığını alabildiğini tezini savunmaktadır. Köylünün bu dönemde uygulanan politikalarla büyük bir değişim geçirdiğinin dile getirmektedir.³⁰ Eser, arşiv belgeleri, gazeteler, dönemin çeşitli dergilerini, istatistiki verilerini kaynak olarak kullanarak çalışmanın sağlam temellere oturmasını sağlamıştır.³¹

Köy ve köylü politikalarını yukarıdaki gibi bütüncül olarak ele almayı belli politika, kurum, kuruluş, kanun gibi daha spesifik konular üzerinden köyü konu edinen çalışmalar da yapılmıştır. Başka bir ifade ile Köy Kanunu, Köy Enstitüleri, Halk Evleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köycülük gibi başlıklara altında köy ve köylü politikalarını daha dar bir çerçevede ele alan akademik çalışmalar yapılmıştır.³²

Cumhuriyet döneminde köy ve köylülük iktisadi yaklaşımların da konusu olmuştur. Köylünün iktisadi durumu, tarımsal yapılar, küçük köylü işletmeleri, büyük toprak sahipliği, kapitalizmin gelişiminin köylü üzerindeki etkileri, üretim araçları, mülksüzleşme, yoksulluk gibi birçok konu başlığı etrafında köy ve köylü iktisadi yönleriyle analiz edilmiştir. Tek Parti döneminde İsmail Hüsrev Tökin³³ tarafından 1934 yılında kaleme alınan ve *Kadro Dergisi Neşriyatı* tarafından basılan *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eser dönemin önemli iktisadi yayınlarından biridir.³⁴ Tökin, bu çalışmasında Tek Parti döneminde köylerin içerisinde bulunduğu ekonomik koşulları bütün açıklığıyla dile getirmektedir. Köylülerin beslenmelerinden topraksız köylülere,

³⁰ Özer, a.g.e., 357.

³¹ Cumhuriyet dönemi boyunca iktidarların köy ve köylü ile ilgili izledikleri politikaları, Özer'in çalışmasındakine benzer bir örüntü içerisinde ele alın farklı akademik çalışmalar yapılmıştır. Örneğin: Şerafettin Zeyrek, *Tek parti dönemi; Türkiye'de köy, köylü ve köycülük politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 1995.; Hilmi Altın, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi köy politikaları (1950-2000)*,Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir, 2003.; Muhammet Aslan, *Atatürk Döneminde Köy Politikaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2019.

³² Örneğin YÖK'ün tez tarama sisteminde yüksek lisans ve doktora alanlarında Köy Enstitüleri ilgili 91, Halk Evleri ile ilgili de 90 akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Köy ve köylüye dair diğer konular ve akademik yazın dışındaki eserler de hesaba katıldığında köye dair yazılan büyük bir literatür olduğu görülecektir. Bu çalışmaların büyük bölümünde benzer bir örüntü kullanılmaktadır. Örneğin, kurum, kuruluş ve uygulanan politikanın hangi koşullarda ortaya çıktığı, köy ve köylü üzerinde nasıl etkiler yarattığı, bu kurum kuruluş ve politikaların hangi açılardan eleştirildiği gibi belli başlı meseleler önceki dönemlerden başlanarak ele alınmaktadır. Yapılan çalışmalara dair bazı örnekler:

³³ Tökin 1930'lu yıllarda Devletçilik fikrini savunan *Kadro* dergisinde köyün iktisadi yönü ile ilgili çeşitli makaleler kaleme almıştır.

³⁴ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1990.

tefecilikten borçlanmalara, doğal ekonomik sistemden kapitalist ekonomik siteme geçiş ile ilgili çözümlere, Hititlerden bu yana kadar tarımda kullanılan teknolojinin değişmemesine kadar Türkiye köylerinin ekonomik özellikler ve koşullarını geniş bir yelpazede ele almaktadır. Eserin tarihsel çalışmalar için önemli olan yönü, dönemin köylerindeki ekonomik yaşamını farklı bölgelerden örneklere başvurarak canlı bir şekilde tasvir edebilmesidir. Korkut Boratav'a göre, tarihsel maddeci bir yaklaşımla köy ekonomisini ele alan Tökin'in kitabı sadece öğretici değil aynı zamanda metodolojisi ve geliştirdiği yaklaşımla araştırmacılara yol gösterici niteliktedir.³⁵

Köylerin iktisadi yapısı ile ilgili önemli çalışmalardan bir diğeri, Oya Köymen'in 2008 yılında yayınlanan *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler ve Patronlar* eseridir. Marksist yaklaşımla, köylerin 12000 yıl önce ortaya çıkışı, köylerin zaman içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri feodalizm ve kapitalizm üzerinden değerlendirdikten sonra Türkiye'deki köy ve tarımsal yapıları ele almaktadır. Köymen eserinde köylülüğün kapitalizm sonucu ortaya çıkan değişimleri ve tarımsal alanda meydana gelen sınıfsal ilişkileri derinlemesine değerlendirmektedir. Köymen, kitabın Türkiye ile ilgili olan bölümlerinde Türkiye'de hem Çağlar Keyder³⁶ gibi bazı akademisyenler hem de iktidarlar tarafından savunulan kendine yetebilen küçük aile işletmesi tezini eleştirmektedir.³⁷ Köymen'e göre, Türkiye Türkiye'de ağalar ve büyük toprak sahipleri

³⁵ Korkut Boratava, "Sunuş", içinde Tökin, a.g.e., s. III.

³⁶ Çağlar Keyder farklı çalışmalarında Türkiye'de küçük köylü işletmesi konusunu ele almıştır. Bunların bazıları şunlardır: Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.; Çağlar Keyder, "The Cycle of Sharecropping and the Consolidation of Small Peasant Ownership in Turkey", *Journal of Peasant Studies*, Volume 10, Issue 2-3, 1983, pp. 130-145., Çağlar Keyder, "Türk Tarında Küçük Köylü Mülkiyetinin Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", içinde *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, ed. Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, 257-302.

³⁷ Oya Köymen, Türkiye'de kendine yetebilen küçük köylü işletmeleri tezinin ana hatlarını şöyle özetlemektedir:

Osmanlıdan devralınan toprak mülkiyeti sisteminde ağaların ve büyük toprak sahiplerinin yerinin olmadığı ya da olsa bile ekonomideki rollerinin önemsiz olduğu savunulur. Bu yaklaşıma göre, Türkiye'de kendi kendine yetebilen küçük köylü aileleri tarafından yapılan üretim büyük çoğunluğunu oluşturmakta ve küçük köylü ekonomisi modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşe göre, küçük aile işletmeleri ekonomide ortaya çıkan krizlere kapitalist işletmelere göre daha dayanıklı bir yapıya sahiptir. Bu özellikleri sayesinde Kapitalist üretim sisteminin Anadolu'ya yayılması bu işletmeleri etkimeyecektir. Ayrıca, Türkiye'de işlenebilecek toprak miktarının sınırsız olduğu savını savunarak köylü ailelerin işleyecekleri toprak miktarını arttırabileceği görüşü kabul görmektedir. Bu yüzden Türkiye'de toprak reformu yapılmasına gerek olmadığı vurgusunu yapmaktadır. Bu görüşe göre, devletin tarım alanında geliştirdiği politikalar küçük köylü aileler desteklemekte ve bunun sonucunda toprak reformu gereksiz bir politika olarak görülmektedir.

Oya Köymen, "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar", *Mülkiye Dergisi*, C. XXXIII, S. 262, Ankara, 2009, s.25.

köyün iktisadi hayatında baskın bir role sahiptirler. Küçük köylü aile işletmeleri devletin ekonomi politikaları sonucunda olmuşuz etkilenmiş ve zamanla mülksüzleşmiştir.

Danışmanlığını Oya Köymen'in yaptığı, Oya Baydar'ın editörlüğünde basılan *75 Yılda Köylerden Şehirlere* kitabı da Türkiye'deki köy literatürünün önemli eserlerinden biridir. Bu eserde Cumhuriyet döneminde köy ile ilgili yapılan bazı araştırmalar özet halleri yer almaktadır. Ayrıca, köy ile ilgili kaleme alınmış çeşitli makaleler de bu kitapta yer almaktadır. Köy tarımsal yapılar, köycülük , köyden kente göç, modern köyün imarı gibi birçok konu bu eserde yerini almıştır.

Cumhuriyet döneminde köy ve köylülük sosyolojinin de önemli konularından biri olmuş ve köy sosyolojisi toplumbilimlerin bir alt dalı olarak gelişmiştir.³⁸ Ertürk'e göre, sosyolojinin köy hayatına ilgisi sosyolojinin ortaya çıkması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Batıda ortaya çıkan endüstriyel toplum ve bu toplumun sorunlarına endeksli olarak gelişen sosyoloji aynı zamanda kırsal toplumun örgütleniş biçimi ve köylerin temel meseleleri ile de ilgilenmiştir.³⁹ Yıldırım, sosyolojinin köye de ilgi duymasının temel nedenin, kırsal yapıda ortaya çıkan değişimlerin kent temelli sorunları ve siyasal yapıları da etkilediği iddiasını savunur.⁴⁰ Türkiye'de köydeki iktisadi, sosyal, kültürel hayatı tanıyıp köyle ilgili bilgilerin kapsamlı bir şekilde toplanması süreci özellikle İkinci Dünya savaşı yıllarından sonra yoğunluk kazanmıştır. Türkiye'de köy araştırmalarının bu dönemden önce gelişmemesinin temel nedeni Ziya Gökalp'in temsilciliğini yaptığı Durkheim sosyolojisinin baskın olmasıdır. Yerinde ve monografik çalışmalara dayanan Le Play ekolünün savunduğu sosyal bilim anlayışının Türkiye'de yaygınlaşması ile birlikte köy ve köylü bilimsel açıdan araştırma konusu olmaya başlamıştır.⁴¹ Köye

³⁸ Türkiye'de köy sosyolojisinin gelişimi ve köy sosyolojisi literatürü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Sinan Yıldırım, *Türkiye'de Köylülüğün Sosyal Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 47-67.; Orhan Türkdoğan, *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016, s.19-27. Recep Ertürk, Türkiye'de Köy "Sosyolojisi Literatürü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.6, S. 11, 2008, s.185-195.; Cevat Geray, "Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, C.5, S.1, s.3-47.

³⁹ Ertürk, a.g.m., s.185.

⁴⁰ Sinan Yıldırım, a.g.e., s.47.

⁴¹ Geray, a.g.m. s.8. Geray Le Play okulunun temel özelliklerini şöyle özetlemektedir: "Bilindiği gibi Le Play okulu, sosyal yapıyı anlamak için aile hayatının incelenmesini, bunun içinde "örnekolay" yönteminin uygulanmasını savunur. Silenin coğrafyasal çevresi, medeni durumu, görenekleri, sağlık bilgisi, sosyal statüsü, geçimi ve uğraşlarını, mülkiyet ve yaşayış biçimi, aile tarihçesi gelir ve gider durumu incelenerek, hayat düzeyi, aile tipleri, toplumsal yapı hakkında bilgi sağlamak mümkündür. Monografik araştırmaya, karşı yığın hakkında, sayılarla anlatılamayan bilgi sağlanması, temsil yeteneğinin sınırlı olması, özelliğin

yönelik monografik çalışmaların ilk örneklerini, 1930'larda yayınlanan Ankara Halkevi'nin yayın organı olan *Ülkü Dergisi*'nde görmemiz mümkündür. Örneğin, derginin Haziran 1933'te yayınlanan 5. sayısında "Köy Anketi" başlıklı bir yazı kaleme alınmış ve köy "inkışafı" için öğrenci, öğretmen, memur ve serbest meslek sahiplerinin köyde geçirecekleri tatillerinde, köyler ile ilgili her türlü bilgiyi toplayarak *Ülkü Dergisinde* yayınlanmak üzere kendilerine göndermeleri istenmiştir. Bu bilgi toplama süreci kapsamlı tutularak köy ve köylüye dair her türlü bilginin toplanmasının köylerin inkışafı için önemli olduğu vurgusu yapılmıştır. Ayrıca makalede köy anketinde üzerinde durulacak konular ve sorular ile ilgili de geniş bilgi verilmiştir.⁴² Nusret Kemal'in bu çağırısı sonucunda çeşitli dönemlerde dergide köy monografisini andıran köy anketleri yayınlanmıştır.⁴³ Ayrıca, köycülük akımının etkisiyle yayınlanmış bu dar kapsamlı köy çalışmalarını, 1934-1937 yılları arasında Sadri Aran'ın Evedik Köyünde gerçekleştirdiği monografik çalışma takip etmiştir.⁴⁴

1930'larda *Ülkü Dergisinde* yayınlanan monografileri takiben 1940'lı yıllarda dünya çapında yaygınlık kazanan köy sosyolojisi köy ile ilgili yapılan akademik çalışmaların yoğunlaşmasını sağlamıştır. ABD'de ortaya çıkan köy sosyolojisi, Carle Zimmerman ve Pitirim Sorokin'in etkisiyle dünya geneline yayılmıştır. Le Play ekolünün yanı sıra, Zimmerman'ın eserleri Türkiye'deki köy sosyolojisinin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Le Play ekolü ve Amerikan köy sosyolojisi birleştirilerek Türkiye'de köy sosyolojisinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.⁴⁵ Sosyoloji alanında meydana gelen bu gelişmeler, 1940'lardan itibaren Türkiye'de toplumsal değişimler ve tarımsal yapı alan araştırmalarının sosyal bilimcilerin temel çalışma alanlarından biri olmasını sağlamıştır. Yıldırım'a göre, 1940'ların ortasından itibaren yaygınlaşmaya başlayan köy sosyolojisi çalışmalarında iki farklı anlayış mevcuttur. Bunların birincisi, Le Play ekolünün temsilcisi olan ve Hilmi Ziya Ülken'in yönettiği *Sosyoloji Dergisi* etrafında bir araya gelen araştırmacıların oluşturduğu gruptur. İkinci grup ise yurt dışında eğitim alarak

artması ve çevre folklorunu bir yana bırakması gibi önemli eleştiriler yöneltilmektedir. Fakat, olanakların elverdiği oranda çok sayıda örnek seçmekle genelleme yapılabileceği anlaşılmaktadır."

⁴² Nusret Kemal, "Köy Seferberliği", *Ülkü Dergisi*, S.5, 1933, s.355.

⁴³ Örneğin: Köy Muallimi Nuri, "Köy Anketi: Kütahya'da Alayund Köyü", *Ülkü Dergisi*, S.8, 1933, s.151-158.; Refik Ziya, "Köy Anketi: Bursa'nın Keles Köyü", *Ülkü Dergisi*, S. 15, 1934, s.234-240.; Osman Nuri, "Köy Anketi: Haymana'nın Ahırlıkuyu Köyü", *Ülkü Dergisi*, S.17, 1934, s.394-400.

⁴⁴ Sadri Aran, *Evedik Köyü: Bir Köy Monografisi*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1938.

⁴⁵ Yıldırım, a.g.e., 49.

Türkiye'ye dönüp monografi tekniğini kullanarak köy araştırmaları yapan Ankara Üniversitesi ekolüdür.⁴⁶ Ülken, derginin ilk sayısındaki “İçtimai Araştırmalar”⁴⁷ başlıklı bir makalesinde toplumsal araştırmalar için temel oluşturacak bir anket çizelgesi yayınlamıştır. Derginin ikinci sayısı ile birlikte Ülken'in hatlarını çizdiği anket çizelgesinden yararlanılarak sosyolojik çalışmalar yayınlanmaya başlanmıştır.⁴⁸ Bu yayınların 1960'ların başına kadar devam ettiği görülmektedir.

Niyazi Berkes, Mediha Bekes Esenel⁴⁹ ve Behice Boran köy sosyolojisi alanında ikinci ekolün önemli isimleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Berkes 1942'de *Bazı Ankara Köyleri* başlığıyla yayınlanan araştırması, bilimsel yöntemlere başvurarak Ankara ilinin 20-22 kilometrelik bir sahası içerisinde bulunan köylerini incelemiştir.⁵⁰ Köylerin, şehir ile ilişkileri, gündelik yaşam alanları, nüfusları, iktisadi faaliyetleri, kullanılan alet ve teknikler, iş bölümü, aile ve akrabalık ilişkiler gibi temel konular ele alınmış ve köyler birbiri ile karşılaştırılmıştır. Ankara Üniversitesi ekolünün bir diğer önemli ismi olan Behice Boran, Türkiye'de köy ve köylüler ile ilgili yapılan ilk kapsamlı saha araştırmanın öncüsü olmuştur. *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* adıyla 1945'te yayınlan bu çalışmada Manisa ilinin 13 köyünü karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Boran bu köyleri dağ köyleri ve ova köyleri olmak üzere iki ayrı köy tipi olarak ele almış ve bu iki tip köy arasındaki coğrafi, dini, iktisadi, sosyal, kültürel farkları, gündelik yaşamları, aile yapılarını vs analiz etmiştir.⁵¹

Bu dönemde, Türkiye'deki köyleri yabancı sosyolog ve antropologlarının da inceleme sahası olmuştur. Paul Stirling 1940'ların sonu ve 1950'lerin ilk yıllarında Kayseri'nin Sakaltutan köyünde yaptığı saha araştırması sonucunda 1951 yılında Oxford

⁴⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 58-59.

⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, “İçtimai Araştırmalar”, *Sosyoloji Dergisi*, S.1, 1942.

⁴⁸ Sosyoloji Dergisine yayınlanan monografi çalışmalarına birkaç örnek vermek gerekirse: Nedim Göknül, “Garbi Anadolu Köy Monografileri”, *Sosyoloji Dergisi*, S.2, 1943.; Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol, “Karataş Köyü Monografisi” *Sosyoloji Dergisi*, S.6, 1950; Cavit Orhan Tütengil, “İhsaniye Köyü İncelemesi”, *Sosyoloji Dergisi*, S.9, 1954.; Cavit Orhan Tütengil, “Keçiller Köyü İncelemesi”, *Sosyoloji Dergisi*, S.10-11, 1956.; Cahit Tanyol “Peşke Binamlısı Köyü İncelemesi”, *Sosyoloji Dergisi*, S.16, 1960.

⁴⁹ Mediha Berkes Esenel, “Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma” *AÜ DTCF Dergisi*, C.2, S.1, 1943, s.135-143.

⁵⁰ Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*, Uzluk Basımevi, Ankara, 1942.

⁵¹ Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992.

Üniversitesi'nden *Türk Köylü Topuluklarının Toplumsal Yapısı* başlıklı tezi ile doktora derecesini almıştır. Tez 1965 yılında *Türk Köyü* ismiyle kitaplaştırılmıştır.⁵² Eserde aile yapısı, akrabalık ilişkileri, köydeki iş bölümü ve dayanışma ağları, köydeki yaşam alanları, köyün iktisadi özellikleri, inanışlar, kentle olan ilişkiler, eğitim, köyün tarihçesi gibi birçok konu ele alınmıştır. Joe E. Pierce'nin *Bir Türk Köyünde Yaşam* adlı eseri 1950'lerin sonlarında Türkiye köylüleri ile ilgili yapılan önemli saha araştırmalarından biridir.⁵³ Pierce altı buçuk yıl Türkiye'de yaşamış ve Ankara'nın 100 km doğusunda bulunan Demirciler köyünü alan araştırması yapmak için seçmiştir. Diğer antropolojik çalışmalar gibi aile yapısı, gelenek ve görenekler, gündelik işler, sosyal yapı, eğitim konuları üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de köy sosyolojisi ve köy meseleleri ile ilgili yapılan çalışmalar sadece monografiler ile sınırlı kalmamıştır. Orhan Türkdoğan'ın kaleme aldığı *Türkiye Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız* adlı eseri Türkiye'deki köy literatürünün başucu kitaplarından biridir.⁵⁴ Ders kitabı niteliğinde olan bu eserde, köy sosyolojisinin ortaya çıkışından, Türkiye'deki köylerin sosyolojik, iktisadi, kültürel yönlerini Türkiye'nin kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar ele alınmıştır. Anadolu köylerinin zamanla geçirdiği değişimler ve köylerin temel sorunları köy sosyolojisine ait kural ve yöntemlerin Türkiye'ye uyarlanması bu eserin temel özelliklerinden birini oluşturulmuştur. Başka bir ifade ile bu yayın, Batı kaynaklı ve teori yüklü bir çalışmanın aksine yirmi altı yıllık çalışmaların uygulamalı bir ürünüdür.⁵⁵ Yazara göre, köy sosyolojisi, 1990'lı yıllara kadar köylülük ülke kimliğinin temel yapı taşlarından biri olmasına rağmen yeterince ilgi duyan bir alan olamamıştır. Türkdoğan, Batı kökenli sosyoloji teorilerinin yoğun etkisi ve kırsal hayatın öteki anlamda dışlanmış olmasının köy sosyolojisinin gelişmemesinin temel nedenleri olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, tarihsel olarak da dual (ikili) toplum yapısı fikri üzerine inşa edilmiş olan düşünce yapısının da köy sosyolojisinin gelişmeme nedenlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifade ile Büyük Selçuklu,

⁵² Paul Stirling, *Turkish Village*, Weidenfeld and Nicolson, New York, 1965.

⁵³ Joe E. Pierce, *Bir Türk Köyünde Yaşam*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁵⁴ Orhan Türkdoğan, *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.

⁵⁵ Türkdoğan, a.g.e., s.15.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemleri boyunca sürüp gelen toplum yapısı çevre-merkez anlayışın etrafında köylü çevrenin bir unsuru olarak dışlanmıştır.⁵⁶

Cumhuriyet dönemi köyü ve köylüsü edebiyat ve sinema gibi sanat dallarının da önemli konularından biri olmuştur. 1950’li yılların başından itibaren bu alanlarda geniş bir literatür ortaya çıkmaya başlamış ve bu da köyün daha görünür olmasına katkıda bulunulmuştur. Bu eserler aracılığıyla köylünün zihin dünyası, yaşam koşulları, zaman içerisinde geçirdikleri değişim veya değişim çabalarına karşı ortaya çıkan direnişler, haksız düzen, yoksulluk, sömürü gibi köyün gündelik yaşamandan kesitler farklı sanat dalları aracılığıyla Cumhuriyet dönemi köyleri resmedilmiştir.

Özellikle, “Köy Enstitüsü” mezunu Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi yazarların, edebiyat alanında köyü konu edinen eserleri kaleme alması ile birlikte “Köy Romanı” edebiyatın bir alt başlığı olarak belirginleşmeye başlamıştır. Aslında, köyü konu edinen romanların tarihi Osmanlı’nın son dönemine kadar götürülebilir.⁵⁷ Başka bir ifade ile, Türkiye’de köy temasının yoğun olarak işlendiği, köylüleri ele alan ve köyün gündelik hayat pratiklerini konu edinen edebiyat yazını 1890’lı yıllara ortaya çıkmıştır. Örneğin, Nabizâde Nâzım’ın 1890 yılında ilk baskısı yapılan *Karabibik* adlı eser köyü ve köylüyü gerçekçi bir şekilde ele alan ilk uzun hikâye veya roman denemesi olarak kabul edilmektedir. Eserde Osmanlı köylüsünün içerisinde bulunduğu cehalet, köylünün yoksulluğu ve kültürel yozlaşma, tefecilik ve köy ağalarının köylüyü sömürmesi ele alınmaktadır.⁵⁸ Ebubekir Hazım Tepeyran’ın 1910 yılında kaleme aldığı *Küçük Paşa*’da⁵⁹ Anadolu köylerini ve bu köylerin sorunlarını konu edinmiş bir diğer edebi eserdir. Bu eserde, Osmanlı’nın son dönemindeki köylü gerçekliği ayrıntılı bir şekilde resmedilmektedir. Anadolu’nun geri kalmışlığı, yönetici ve memurların köy ve köylülüğe karşı olan ilgisizlikleri, savaşların ortaya çıkardığı koşulların köylü üzerinde yarattığı yıkım okuyucuya sunulmaktadır.

⁵⁶ Türkdoğan, a.g.e., s.13.

⁵⁷ Ramazan Kaplan, köyü konu edinen ve ya köyde geçen romanları kronolojik olarak 1876-1923; 1923-1950; 1950-1960; 1960-1980 olmak üzere dört döneme ayırmaktadır. Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 2000.

⁵⁸ Nabizâde Nâzım, *Karabibik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

⁵⁹ Ebubekir Hazım Tepeyran, *Küçük Paşa*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2011.

Tek-parti döneminde de köy ve köylülük romanlarda ve hikayelerde işlenmeye devam etmiştir.⁶⁰ Karaömerlioğlu'na göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında düşünce hayatına uygulanan sansür sonucunda ideoloji ve fikirlerin savunulması ve bunların topluma aktarılmasında edebiyat önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu yüzden Tek-parti iktidarı döneminde kaleme alınmış birçok roman ve hikâyede, aydın sınıfın Anadolu köy ve köylüsünü ele alış şekli ile ilgili zengin ipuçları içermektedir. Başka bir ifade ile bu dönemin edebiyatçılarının önemli bir bölümü köy ve köylülük ile ilgili kaleme aldıkları eserlerinde Anadolu'daki yaşam koşullarını aktarmanın aksine bu eserlerde kendi dünya görüşlerinin savunusunu yapmaktadırlar.⁶¹ Berna Moran da dönemin edebiyatçıları ile ilgili benzer bir tespitte bulunmaktadır. Moran'a göre, Tanzimat'tan 1950'lili yıllara kadarki dönemde Türk edebiyatının temel özelliklerinden biri, roman ve hikayelerin ana sorunsalının “Batılılaşmak” olmasıdır. Bu dönemde, yazarlar toplumsal yapının kendisine yönelmemekte ve sürüp giden düzeni eleştirmemişlerdir. Erken Cumhuriyet döneminin önde gelen edebiyatçıları Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karasomanoğlu, Reşat Nuri Güntekin gibi yazarlar “Batılılaşma” ekseninde *Vurun Kahpeye*, *Yaban*, *Yeşil Gece* gibi eserlerinde ideolojik olarak Anadolu'yu ele almışlardır. Bu eserlerin temel eksenini gerici-ilerici, yobaz-aydın çatışması olmuştur.⁶² Örneğin, Şükrü Pamirtan'ın *Toprak Mahkumları* eserinde Osmanlı döneminde köylünün sömürüldüğü, ağır vergiler altında ezildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca köylünün kolluk kuvvetlerinin ağır baskısı altında kaldığını ve din adamlarının köylüyü kandırdığını Kemalist ideoloji çerçevesinde dillendirmektedir. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte, köylünün maruz kaldığı bütün bu sorunlardan bir anda kurtulduğunu dile getirmektedir. Özetle bu eserin ana fikrini Osmanlı döneminin kötülenerek Kemalist Cumhuriyet'in yüceltilmesi oluşturmaktadır.⁶³

Ancak, 1940'larda Türkiye'de ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler sonucunda edebiyatın temel konusunu oluşturan batılılaşma sorunsalının yerini, 1950'lerde Türkiye'deki toplumsal yapıdaki eşitsizlikler almıştır. Özellikle, Köy Enstitülerinden mezun olan köy kökenli Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın

⁶⁰ Cumhuriyet döneminde köy ve köylünün edebiyata yansımalarının ele alınacağı kısımda köy temalı eserler ayrıntılı bir şekilde analiz edileceği literatür kısmında bu eserlerden, tarihsel gelişimlerinden ve köye yaklaşımlarından kabaca söz edilecektir.

⁶¹ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.152.

⁶² Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023, s.21.

⁶³ Şükrü Pamirtan, *Toprak Mahkumları*, Meşher Basımevi, İzmir.1938.

gibi yazarlar “Köy Romanı” akımına öncülük etmişlerdir. Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir gibi sosyalist dünya görüşünün temsilcileri de bu roman türünün gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır.

“Köy Romanı” alt türünün ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve temelini oluşturan zihni dünya ile ilgili çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Köy romanı konusunda yapılan öncü araştırmalardan biri Gündüz Akıncı’nın 1961’de kaleme aldığı *Türk Romanında Köye Doğru* incelemesidir. Türk romanın ne olduğuna dair tespitleri ile araştırmasına giriş yapan Gündüz, temel romanlardan kısaca söz ettikten sonra *Karabibik*, *Küçük Paşa* ve *Yaban* romanlarının incelemesini yapmaktadır. Bu eserlerin Türk köyünün gerçeklerini yansıttığını vurgulamaktadır. Köy romanının ne olduğu sorusuna cevap aramış ve köylülerden bahseden eserler olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Köy romanlarını tarihsel bir perspektifle ele alan araştırmacılardan biri de Berna Moran’dır. Moran’ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* eserinde ağırlıklı olarak köy romanlarını incelemektedir. Anadolu romanı olarak ele aldığı 1950-1975 romanlarının temel sorunsalın “Batılılaşma”dan sıyrılarak toplumsal yapının ortaya çıkardığı, düzene dönük yeni bir karakter kazandığını iddia etmektedir.⁶⁵ Ramazan Kapla’nın 1987’de tamamladığı doktora çalışması 1988 yılında *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* başlığıyla yayınlanmıştır. Köy romanlarını dört döneme ayran Kaplan bu alanda yapılmış en kapsamlı araştırmayı gerçekleştirmiştir. Kaplan kendisinden önce yapılan çalışmaların yetersiz ve tek taraflı yapıldığı eleştirisini getirerek daha bilimsel bir çerçevede bu edebiyat akımını ele aldığını dile getirmektedir. Kaplan “Köy Romanı”nı köyde geçen romanlar olarak tanımlamakta ve Cumhuriyet döneminde yayınlanan köy romanlarını konularına göre analiz etmektedir.⁶⁶

Hasan Kendirci *Türk Düşünce Tarihinde Köy*⁶⁷ eserini tarihsel bir perspektifle ele almış ve köy edebiyat yazınına önemli bir katkı yapmıştır. Eserde, köy ve köylülüğün Türk düşünce tarihindeki yeri ve önemini hem arşiv belgeleri hem de köy romanı incelemeleriyle ele almaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde kaleme alınan köy

⁶⁴ Gündüz Akıncı, *Türk Romanında Köye Doğru*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.

⁶⁵ Moran, a.g.e.

⁶⁶ Kaplan, a.g.e.

⁶⁷ Hasan Kendirci, *Türk Düşünce Tarihinde Köy*, Libra Kitap, İstanbul, 2016.

romanlarını kapsamlı bir şekilde inceleyerek düşünce tarihi alanında nitelikli bir çalışma ortaya koymuştur. Eserde köy hayatından haberdar olmadığı halde köyü kaleme alan seçkinlerin köy ve köylüye dair zihin dünyalarını irdelemiştir. Eserin önemli özelliklerinden bir diğeri de köy kökenli yazarların romanları aracılığıyla köylünün gündelik hayat ve zihin dünyalarının bu çalışmalarda yer bulmuş olmasıdır.

İsmail Erkan Irmak'ın 2018 yılında yayınlandığı *Eski Köye Yeni Roman: Köy Romanının Tarihi, Kökeni ve Sonu (1950-1980)*⁶⁸ adlı eseri, edebiyat tarihine önemli katkılar sağlayacağı bir diğer çalışmadır. Araştırmada köy romanının ne olduğu, ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Eserin önemli özelliklerinden biri, köy romancılarının köy romanlarına bakış açılarının birbirinden farklı olduğu gerçeğini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymasındır. Başka bir ifade ile Irmak eserde, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde köy ve köylüye dair ortaya çıkan bakış açısının köy romanlarında yarattığı farklılıklara odaklanmaktadır. Romana yönelik ortaya atılan farklı teorik tartışmalar ele alınarak “Köy Romanı” türünün temel özelliklerini ele almaktadır.

Edebiyatın alt türlerinden olan anı, gezi, gözlem ve röportajlarda da köy ve köylülük ile ilgili literatüre önemli katkılar yapmaktadır. Köye giden öğretmen, doktor, gazeteci ve köy kökenli yazarların kaleme aldıkları eserler köylülerin yaşam koşulları, zihin dünyaları, gelenekleri, merkezi iktidara bakışları, iktisadi hayatları gibi konularda önemli bilgiler barındırmaktadırlar.⁶⁹ Bu eserler aracılığıyla, Anadolu köylerinin benzer ve farklı yönlerini, zaman içerisinde değişim geçirip geçirmediklerini, yazarların köy ve köylüye bakış açılarını, iktidarın köy politikalarının köylere yansımalarını takip etmek

⁶⁸Erkan Irmak, *Eski Köye Yeni Roman: Köy Romanının Tarihi, Kökeni ve Sonu (1950-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

⁶⁹ Köy ve köylülüğü dair kaleme alınan anı, gözlem, röportaj, gezi yazının bazı örnekleri: M.Ferid Karslı, *Köy Öğretmeninin Anıları*, Köyhocası Basımevi, Ankara, 1935.; Doktor Rükneddin Fethi, *Doğu Köylerinden Tetkikler*, Çığır Kitabevi, 1938.; Yalçın Dağlar, *Köylerimizden Örnekler*, Kader Basımevi, İstanbul, 1951, Aziz Üstündağ, *Bir Köy Öğretmeninin Hatıraları ve Şiirleri*, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1915. Fakir Baykurt, *Kavacık Köyü Öğretmeni*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2019.; Talip Apaydın, Akan Sulara Karşı, Literatür Yayınları, İstanbul, 2016.; Sıdıka Avar, *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.; Ali Taşyapan, *Anılarla Geçmiş Yolculuk: Kaypakkaya İle Birlikte...*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.; Mediha Berkes Eseneş, *Geç Kalmış Kitap*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2023.; Burhan Oğuz, *Yaşadıklarım Dinlediklerim, Simurg Yayınevi*, İstanbul, 2000.; Yaşar Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa, Cem Yayın Evi*, İstanbul, 1971.; Necmi Onur, *Şark Cephesinde Yeni Bir şey Yok*, Belge Yayınları, İstanbul 1972.; Warren H. Winkler, *İki Doktor Bir Yolculuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.; Fikret Otyam, *Ha Bu Diyar*, Dost Yayınevi, 1957.; Fikret Otyam, *Gide Gide 3 Harran: Hayrat, Mayın ve İtrıp*, Forum Kitapevi, Ankara, 1961.; Fikret Otyam, *Gide Gide 8: Oy Fırat Asi Fırat*, Dost Yayınevi, Ankara, 1966.; Fikret Otaş, *Gide Gide 9: Kaymakam Babo*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1969.

mümkündür. Ayrıca farklı bölgelerde bulunan köyleri karşılaştırma olanağı da sunmaktadırlar.

1. BÖLÜM

BÜYÜK RESİM: TARİHSEL SÜREÇ, İSTATİSTİKİ VERİLERİŞİĞİNDE ANADOLU'DA KÖY VE KÖYLÜLÜK

Kapitalist ekonomik sistem ve modern ulus devletlerin ortaya çıkıp yükselmeye başlaması ile birlikte sıradan insan siyasi, iktisadi, sosyal, psikolojik vb. birçok açıdan iktidarların radarına girmiştir. Bilindiği üzere, modern devlet öncesi dönemlerde siyasi iktidarlar ile yönetilenler arasındaki bağı “senyör” veya “ayan” gibi yerel yöneticiler kurmaktaydı. Foucault’a göre, Avrupa’daki feodal tipteki toplumda siyasi iktidar, yoksulların senyörlere vergi ödediği ve aynı zamanda gerektiğinde onlar için askerlik yaptığı toplumla gevşek bağları olan bir iktidardı ve bu iktidar somut olarak görmediği kişilerin ne yaptığıyla ilgilenmiyordu. Ancak, kapitalizmin belirginleşmeye başlaması ile birlikte herkesin denetim altında tutulması ve sınıflandırılabilmesi için iktidarın gözüyle algılanması gerekli oldu.⁷⁰ Foucault, toplumun iktidarın gözüyle algılanması gereken bir oluşuma dönüşme sürecini “Cinselliğin Tarihi” eserinde şu sözlerle dile getirmektedir:

“XVIII. yüzyılda iktidar tekniklerinin büyük yeniliklerinden biri, ekonomik ve siyasal bir sorun olarak “nüfus”ün ortaya çıkması olmuştur. Zenginlik nüfusu, işgücü nüfusu ya da çalışma kapasitesi, gösterdiği artışla sahip olduğu kaynaklar arasında dengede duran nüfus. Hükümetler yalnızca uyruklarla, hatta halkla değil, özgül fenomenleri ve özel değişkenleriyle (doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve konut biçimi) bir “nüfus”la karşı karşıya olduklarının farkına varırlar. Tüm bu değişkenler yaşama özgü hareketlerle kurumların özel etkilerinin rastlaşma noktasında yer alır: “Devletlerin nüfusu artık yayılmanın doğal artışına göre değil, sanayilerine, üretimlerine ve farklı kurumlara bağlı olarak artıyor... İnsanlar toprak ürünleri gibi ve işlerinin kendilerine verdiği avantajlara ve kaynaklara göre çoğalıyorlar...”⁷¹

Bu noktadan hareketle, merkezi iktidarlar, hem toplumu denetim altında tutmak hem de daha efektif bir yönetim sergileyebilmek için sıradan insan ve onun faaliyetleri ile ilgili nitel ve nicel bilgileri ayrıntılı bir şekilde toplamaya başladı. Yıldırımaz’a göre, doğrudan ve gerçek bilgisi toplanmamış olan toplumlarla ilgili politik ve ekonomik yol haritalarının ortaya çıkması pek olası değildir.⁷²

⁷⁰ Michel Foucault, *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s.157

⁷¹ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s.25

⁷² Sinan Yıldırımaz, *Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.31.

1923'te merkeziyetçi modern bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti de hem toplumu denetim altında tutmak hem de kendi ideolojik ajandası bağlamında, çağın gerektirdiği insan tipini yaratabilmek için istatistik, sosyoloji, antropoloji gibi bilim dalları aracılığıyla topluma dair akla gelebilecek her türlü bilgiyi toplama yoluna gitmiştir. Cumhuriyet döneminin en önemli dönüşümlerinden birinin sayısallaşmak olduğu tespitini yapan Zafer Toprak'a göre:

Sayılar Cumhuriyet'le birlikte başka bir önem kazanmıştı. Aydınlanma felsefesi pozitivismi tetiklemişti. Akılcılık ölçümle yakından bağlantılıydı. Aklın egemen olduğu ortamda her şey ölçülebilirdi. Cumhuriyet rasyonalizmi sayıları yüceltmış ve geleceğe sayılarla bakabileceğini öngörmüştü. İstatistik devletin icat ettiği bir uğraş alanıydı. İçeriğini ise sayılar oluşturuyordu... Hem Sevr hem de Lozan'da sayılar tartışmaların odak noktasını oluşturuyordu. Birçok teze sayısal gerekçelerle arka çıkıldı. Bu badirelerden sonra Cumhuriyet sayıların bir ulus-devlet inşasında ne denli güçlü etmenler olduğunu görmüş, bundan böyle sayıları bilimsel kıstaslar ışığında derlemeye karar vermişti.⁷³

Cumhuriyet döneminde merkezi modern ulus devletin bu bilgi toplama sürecinin önemli ayaklarından birini köy ve köylülük oluşturmuştur. Başka bir ifade ile 1980'li yılların başına kadar nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylü, nüfus, istatistik, sosyoloji, antropoloji, etnografya gibi bilim dallarının araştırma konusu olmuş, köy ve köylülüğün bilgisi sosyal bilimler aracılığı ile üretilmiştir. Ayrıca, köy ve köylüye dair bilgi toplama sürecine devletin resmi kurumları dışında kalan yarı resmi yayın organı olarak tanımlanabilecek olan "Ülkü Dergisi" de katılmıştır. Haziran 1933'te yayımlanan 5. sayıda "Köy Anketi" başlıklı bir yazı kaleme alınmış ve köy "inkışafı" için öğrenci, öğretmen, memur ve serbest meslek sahiplerinin köyde geçirecekleri tatillerinde buldukları köyler ile ilgili her türlü bilgiyi toplayarak Ülkü Dergisinde yayınlanmak üzere kendilerine göndermeleri istenmiştir. Bu bilgi toplama süreci kapsamlı tutularak köy ve köylüye dair her türlü bilginin toplanmasının köylerin inkışafı için önemli olduğu vurgusu yapılmıştır.⁷⁴

Buna ek olarak, köylünün sosyolojinin konusu haline gelmesi köylülerin önceki dönemin mitleştirilmiş ve idealize edilmiş karakterinden sıyrılarak daha "gerçek" birer varlık olarak ele alınmasını ortaya çıkarmıştır.⁷⁵ Tezin bu bölümünde, Türkiye'de köy ve

⁷³ Zafer Toprak, *Darwin'den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s.209-210.

⁷⁴ "Köy Anketi", *Ülkü Dergisi*, S. 5, s.362-365.

⁷⁵ Yıldırım, a.g.e., s.31.

köylülüğün panoraması nüfus, eğitim, iktisadi hayat, sağlık, hijyen ve beslenme konularında yapılan istatistikî, sosyolojik ve etnografik çalışmaların verileri ışığında çizilecektir. Ayrıca, iktidarların köye köylüye yönelik uyguladığı temel politikalar da ele alınacak, Cumhuriyet dönemi köy ve köylüsü ile ilgili genel durum çizilmeden önce köy ve köylülüğün tanımı yapılacaktır.

1.1. KÖYÜ VE KÖYLÜLÜĞÜ TANIMLAMAK

Gündelik hayatımızda köy, bir taraftan insanın doğayla iç içe yaşadığı, rengârenk çiçeklerin etrafı sardığı, cıvıl cıvıl kuş seslerinin yükseldiği, kentlerin keşmekeşinden kaçılıp rahat bir nefes alınabilecek bir huzur mekânı olarak yüceltilirken; bir taraftan da geri kalmış, kaba, ilkel, cahil ve medenileştirilmesi gereken insanların yaşadığı bir mekân olarak aşağılanmaktadır. Oysa yerleşik yaşama geçilen ve tarımsal üretimin mekânı olarak ortaya çıkan köy, tarihsel bağlamda ele alındığında, birbirine taban tabana zıt olan bu iki algının dışında, insanlık tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Başka bir ifade ile köy, mağaralarda yaşayan, avcılık ve toplayıcılıkla besin ihtiyacını gideren insanın evrimleşme sürecinin devrimsel olarak nitelenebilecek aşamasının ilk mekânıdır. Köyü ve köylüyü tanımlayabilmek için öncelikle köylerin ortaya çıkışı ve gelişimi kaba hatları ile ele alınacaktır.

Arkeolojik kalıntılar ve antropolojik veriler ışığında, insanlık tarihinin en uzun dönemi olan Paleolitik Çağda (Yontma Taş Devri M.Ö. 2.000.000-12.000)⁷⁶, insan sürüsünün, insan toplumuna dönüşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Ateşin bulunduğu bu dönemde insanlar, taşlardan alet ve barınaklar yapmışlardır. Bu buluşlar sayesinde insan, doğada bir asalak olarak yaşamaktan çıkıp doğa ile karşılıklı etkileşime geçmeye başlamıştır. Bu dönemde, insanların birlikte avlanması ve yiyeceklerin grupta bulunanlar arasında paylaşılması toplumsal ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁷⁷ Uzun bir

⁷⁶ İnsanın ortaya çıkışı ve evrim sürecine dair ayrıntılı bilgi için bkz.: *Alaeddin Şenel, İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997. ; Okşan Başoğlu, “Evrimsel Gelişim Sürecinde İnsan Ailesinin Paledemografik Yapısı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2010, C.9, S.32, s. 341-349; Fitnat Şimşek, “Paleolitik İnsan Türleri”, *Uluslar Arası Amisos Dergisi*, Aralık 2017, C.2, S.3, s.66-85.

⁷⁷ Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 17.

tarihsel süreç sonunda köy yerleşmeleri, Epipaleolitik ve Mezolitik (Orta Taş Çağı M.Ö. 12000-9000) dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde ortaya çıkan köyler, tarımcı köyler olmamalarına rağmen yerleşik yaşama geçiş formunun ortaya çıktığı dönemler olarak değerlendirilebilir.⁷⁸ Bazı antropologlar, tarihçiler ve toplum bilimciler bu dönemi “barbarlık çağı”, bu dönemin topluluklarını da “barbar toplum” olarak tanımlamaktadırlar. Şenel’e göre bu dönem ilkel toplumdan uygar topluma geçiş sürecidir.⁷⁹

Mezolitik Çağı takip eden Neolitik dönemde (Cıvalı Taş Devri M.Ö. 9000-5000) tarımcı köyler ortaya çıkmış ve hayvanlar evcilleştirilmiştir⁸⁰. Büyük iklimsel değişiklikler dünyada elverişli iklimsel koşullar ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda, Ortadoğu ve Mezopotamya’da Dicle, Fırat ve Nil ırmakları, Hindistan’da İndus ırmağı, Çin’de Sarı Irmak ve Amerika’nın vadilerinde insanlar ilk yerleşik tarım topluluklarını oluşturmuşlardır. Köymen’e göre, yerleşik tarımın temelini ortaklaşa üretim, paylaşım ve ortak mülkiyet ilişkileri oluştururken, topluluk bağlarının temelini kan bağları, ortak dil ve gelenekler oluşturmuştur.⁸¹

İnsanlığın yaşam biçiminde bir “devrim” olarak görülen yerleşik yaşama geçiş ve besin üreticiliği, toplumun her katmanında geniş değişikliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle, Şenel’in de dile getirdiği gibi Neolitik dönemde üretimin başlaması, asalak ekonominin birçok darboğazının aşılmasını mümkün kılmıştır.⁸² Neolitik dönemde artı-ürünün hızla bir şekilde artması nüfusta da artışlar meydana getirmiştir. İhtiyaç fazlası ürünün biriktirilmesi, depolanması ve toplumun yararına kullanılabilmesi için yeni bir iş bölümünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yerleşik hayata geçiş ve tarımsal üretimin iktisadi, sosyal, teknolojik ve siyasi alanlarda meydana getirdiği değişiklikleri Köymen şu sözlerle özetlemektedir:

“Üretim tekniklerindeki gelişmeler hızlandı. Yiyecek saklama, çanak-çömlek yapımı teknikleri gelişti. Ticaret, diğer kabilelerle alışveriş hızlandı. İlk servet birikimi, koyun ve sığır sürüleri sahipliği ile başladı. Artı-ürün, başka kabilelerle

⁷⁸ Kudret Emiroğlu vd., *Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara, 2003, s.491.

⁷⁹ Şenel, a.g.e., s.139.

⁸⁰ Neolitik dönem yerleşik hayata ve tarımsal üretime geçiş aşamalarının ayrıntıları için bkz.: Şenel, a.g.e., s. 148-162

⁸¹ Köymen, a.g.e., s.19.

⁸² Şenel, a.g.e. s.163.

yapılan savaşlarda, yenilen insanların ölümüne terk edilmesi yerine onların esir işgücü olarak kullanılmasını mümkün kıldı. Tarımsal artı-ürün, ikinci 6000 yılda, kent nüfusunu besleyebilecek düzeye gelince, kentlerin kurulmasının yolu açıldı.”⁸³

Sözü edilen gelişmeler sonucunda Kalkolitik Dönemde (M.Ö. 5000-3000) kasaba, Tunç Çağında (M.Ö. 3000-1000) da şehir formasyonları ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerin kent ve kasaba tipi yerleşim yerlerinin temel özelliği, köylerde oluşan tarımsal artının toplandığı ve köylere yönelik hizmetlerin üretildiği merkezler olmalarıdır.⁸⁴ Zaman içerisinde, kent yöneticileri üretim sürecinden koparak köylerden daha çok artı-ürün toplayarak etki alanlarını genişletmeye çalışmış; komşu kabile ve kentlerle savaşlara girişmişlerdir. Bunun sonucunda düzenli ordular kurulmuş ve kent yöneticilerinin işlevi, tarımsal ve kamusal yöneticilikten savaş liderliğine evrimleşmiştir.⁸⁵ Köyler bu süreç sonunda, kentleri besleyen, vergilerle devlet ve imparatorlukları finanse eden, gerektiğinde savaş ve savunmalarda orduya asker sağlayan yönetsel mekânlara dönüşmüşlerdir. Başka bir ifade ile köylüler Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi yönetilenler sınıfında yer almış ve İmparatorluğa ait olan toraklarda tarımsal üretim yaparak hem Osmanlı kentlerinin besin ihtiyacını karşılamış hem de İmparatorluğu iktisadi ve askeri olarak beslemiştir. Coğrafi keşifler, aydınlanma, Rönesans ve reform hareketleri ve nihayetinde meydana gelen sanayi devrimi ve kapitalist üretim şekli Avrupa’da üretim merkezini köyden kente doğru kaydırmış, sosyal, kültürel, siyasal değişimler sonucu farklı bir uygarlık düzeyleri doğurmuştur. Ancak değişim süreci dünyanın her yerinde aynı şekilde ve aynı hızda yaşanmamıştır. Örneğin, Osmanlıdan köylü bir toplum mirası alan Türkiye Cumhuriyeti köylü toplum yapısını 1980’lere kadar korumuştur. 20. Yüzyılın en önemli toplumsal değişiminin köylülüğün ölümü olduğunu⁸⁶ dile getiren Hobsbawm, Türkiye için şu tespiti yapmaktadır:

Avrupa ve Ortadoğu Çevresinde yalnızca bir köylü kalesi kadı- Türkiye’de köylülük azaldı ama 1980’lerin ortasında hala mutlak çoğunluk olmaya devam etti.⁸⁷

⁸³ Köymen, a.g.e, s.20.

⁸⁴ Emiroğlu, a.g.e. s. 491

⁸⁵ Köymen, a.g.e. s. 21

⁸⁶ 20. yüzyılda dünya genelinde ortaya çıkan toplumsal değişim ve köyün önemini yitirmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılikler Çağı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s.334-371

⁸⁷ Hobsbawm, a.g.e., s.338

Köyün tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkıp gelişim evrelerinin kabaca ele alındığı yukarıdaki özetten hareketle, köy, yüzbinlerce yıl boyunca emekleyen insanın uygarlığa doğru ilk adımlarını attığı, zaman içerisinde gelişen ve belli bir iktisadi, sosyal, kültürel yaşam tarzının ortaya çıktığı toplumsal bir mekan olarak tanımlanabilir. Köylüyü toplumsal bir sınıf olarak değerlendiren Köymen, tarihsel ve iktisadi bağlamda “köylü” kavramını, arkaik zamanlardan itibaren süregelen bir yaşam ve dünya anlayışı olarak tanımlamakta ve sözlerini şu şekilde devam ettirmektedir:

Köylü, çok belirli tarihsel-iktisadi koşullar bağlamında, teknik olarak ilkel teknolojiyle, temel olarak kendi geçimini sağlamak için üretim yapan, belli bir homojenliği olan özgür, küçük toprak sahibidir.⁸⁸

Köylülüğü tarihsel ve evrimsel bakış açısıyla ele alan Eric. R. Wolf’a göre ise köylü ilkel toplumla ile sanayi toplumu arasında duran ne ilkel ne de çağdaş olan insanlığın büyük kesimleridir ve sanayi toplumu köylü toplumun yıkıntıları üzerine inşa edilmiştir. Wolf bu tespitleri yaptıktan sonra köylüyü şu sözlerle tanımlamaktadır:

O zaman ilk sorumuz köylüleri antropologlar tarafından sıkça incelenmiş olan ilkelerden ayırt eden şeyin ne olduğunu sormaktır. Köylülerden ilkel rençperler olarak söz etmiş bulunuyoruz; yani onlar kentlerin merkezlerinde kurulu seralarda sebze-meyve ya da pencere önlerine konulmuş saksılarda çiçek değil, köyde zirai ürün ve hayvan yetiştirmektedirler. Ancak, aynı zamanda, onlar bizim Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gibi çiftçi ya da zirai girişimciler de değildirler. Amerikan çiftliği asli olarak bir ürün pazarında ürünlerini avantajlı bir şekilde satarak kar elde etmek amacıyla pazardan satın alınmış üretim girdilerini bir araya getiren bir iş girişimidir. Köylüyse ekonomik anlamda bir teşebbüs işletmemektedir; o bir iş değil, hane halkı idare etmektedir.⁸⁹

Bu çalışmanın konusu olan köy ve köylülük, hem tarihsel bağlam hem de Köymen ve Wolf’un tespitleri doğrultusunda tanımlanmaktadır. Köy tarihsel, toplumsal ve iktisadi bir mekân olarak ele alınırken köylü de bu mekânda yaşayan ve belli bir yaşam tarzını, zihinsel yapıyı temsil eden topluluk olarak değerlendirilecektir. Her ne kadar bu çalışmada köy ve köylü, arkaik dönemlerden beri süregelen belli bir yaşam ve dünyayı algılayış tarzı ve mekânı olarak tanımlanacak olsa da köyü hem betimleyici hem de işlevsel yönden ele alan tanımlara değinmek de konunun bütün olarak ele alınması için önemlidir.

⁸⁸ Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük*, s.13.

⁸⁹ Eric R. Wolf, *Köylüler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.11-16

Köyü idari bir birim olarak ele alan, köylünün ödev ve sorumluluklarının genel hatlarını çizen 1924 tarihli köy kanununun 1. maddesine göre, nüfusu 2000’den az yerleşim birimleri köy olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, kanun 2. maddesi, betimleyici bir yaklaşımla, cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan, bağ veya bahçeleri olan insanların ikamet ettiği yerleri köy olarak değerlendirilmektedir.⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, nüfusu 10000’in altında olan yerleri köy olarak tanımlıktır.⁹¹ Sosyolojik ölçütleri temel alan Geray’a göre köy toplulukları, öteki topluluklardan ayrı coğrafi, ekolojik alanlarında ikamet eden, kendine has bir işgücü, toplumsal örgütlenmesi, kültürü, özel bir adı ve tarihi bulunan, kentten daha az nüfusa sahip toplum birimleri olarak tanımlanmaktadır.⁹² Köyü coğrafi bir kavram olarak ele alan Barış Taş da köyü şu sözlerle tanımlamaktadır:

Köy, ekonomik fonksiyonları büyük ölçüde tarım ile hayvancılığa dayanan ve nüfusları şehir ve kasabalara göre az olan yerleşme merkezidir. Kurulduğu doğal ortama göre bazen ormancılık, madencilik, balıkçılık ve avcılığın ön plana geçtiği köyler varsa da, bu faaliyetler de tarım ve hayvancılık gibi birincil üretim yani “hammadde üretimi” olduğundan aynı sınıflamaya girmektedirler. Şu halde geçmişte olduğu gibi günümüzde de köy denilince, “geçimlerini, çoğunlukla hammadde üreterek sağlayan insanların yaşadığı nispeten küçük yerleşme merkezleri ile adı geçen faaliyetlerin yapılması için gerekli arazinin oluşturduğu ünite” anlaşılmalıdır.⁹³

Görüldüğü üzere, köy ve köylü kavramlarının idarî, sosyolojik ve coğrafi olarak birçok tanımı yapılabilmektedir. Bu tanımlar betimleyici ve işlevsel bir özelliğe sahiptirler ve köylerin belli özellikleri üzerinden köyü ve köylüyü tanımlamaktadırlar. Anadolu’daki köy ve köylülüğü ele aldığımızda, dini, etnik, iktisadi, kültürel ve sosyal açıdan birbirinden çok farklı özellikleri barındırdıkları görülmektedir. Örneğin, kimi köylerde Alevilik baskın inançken, kimi köylerde Sünnilik yaygındır. Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesindeki köylerin büyük bir kısmında Kürtler yoğun bir şekilde yaşıyorken, Anadolu’nun çeşitli bölgelerindeki köylerde Türk, Laz, Çerkezler ve Yörükler yaşamaktadır. Türkiye’nin birçok bölgesinde tarım ve hayvancılık baskın iktisadi yapıyı

⁹⁰ “442 Numaralı Köy Kanunu”, 07.04.1924, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>

⁹¹ Orhan Türkoğan, *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016, s.55.

⁹² Cevat Geray, “Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1975, C. 30, S. 1, s.45.

⁹³ Barış Taş, “Türkiye’de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı”, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, Ankara, 2016, s.293.

oluşturuyor olsa da sınır bölgelerinde bulunan ve “kaçakçılığın” temel geçim kaynağı olduğu köylerle karşılaşmaktayız.⁹⁴ Kimi köylerde küçük toprak sahipliği yaygınken kimi köylerde de büyük toprak sahipliği mevcuttur. Ayrıca, yerleşim biçimleri (dağınık, toplu, yol boyu...) ve bunlara bağlı olarak toplumsal ilişkiler bakımından da köyler bir birinden farklılaşmaktadır.⁹⁵

Görüldüğü üzere, Anadolu coğrafyasında köyler iktisadi, coğrafi, sosyal, dini, etnik vb. birçok farklılıklar barındırmaktadırlar. Yıldırım bu ve bunun gibi farklılıklardan dolayı Anadolu coğrafyası için bütünsel bir köylülük tanımının yapılmasının güçlüğüne dile getirerek sözlerine şöyle devam etmektedir:

Hem bölgesel olarak hem de aynı bölge içerisinde köylülüğün farklılaştığı görülmekle birlikte, değişmeyen, köklü ve tarihsel geleneklere dayanan bir köylü imgesi çizmek pek mümkün değildir.⁹⁶

Yıldırım’ın aksine bu çalışmada köy ve köylülük ile ilgili farklılıklar dışlamadan köyü, tarihsel, toplumsal ve iktisadi bir mekân olarak ele alınmaktadır. Köylü bu mekânda yaşayan ve arkaik dönemlerden beri süregelen bir yaşam tarzını ve zihinsel yapıyı temsil eden topluluk olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla ile Anadolu’da tek tip bir köy olduğu iddia edilmemektedir. Aksine, köylerin ve köylülerin her ne kadar bir birinden farklı özellikleri olsa da köylerde benzer dünyayı algılayış ve yaşayış şeklinin var olduğu ileri sürülmektedir.

Köy ve köylülüğün tanımlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus da, köy ve köylülüğün hem sosyolojik, hem iktisadi hem de siyasi teorilerin konusu olarak ele alınmasıdır. Başka bir ifade ile köy ve köylülük teorik olarak, Markizimin “köylülüğün tasfiyesi”, Chayonov’un “köylü üretim tarzı” ve “iktisadi kalkınmayı temel alan modernleşme teorisi” olmak üzere üç temel yaklaşımla ele alınmaktadır.⁹⁷

⁹⁴ Sınır köylerinde yapılan kaçakçılık faaliyetleri ile ilgili belgelere örnekler: BCA: 30.10/70.458.1.; BCA: 30.10/116.808.18.; BCA: 30.10/128.920.9.

⁹⁵ EK1: 1945 Yılı Köyler İstatistiği Yerleşim Yerlerini Gösterir İzahlı Kroki. Yerleşim yerleri ve yerleşim biçimlerine göre köyler bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁹⁶ Yıldırım, a.g.e., s.17.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Yıldırım, a.g.e., s.33-46.

1.2. CUMHURİYET'E KALAN MİRAS: ANADOLU'DA KÖY VE KÖY YERLEŞMELERİ

Anadolu, tarihsel bir perspektiften değerlendirildiğinde, dünyanın en eski kültürel bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arkeolojik ve antropolojik verilerin ışığında paleolitik devirden beri Anadolu coğrafyasında insanların yaşadığı söylenebilir. Yarımburgaz mağarasında yapılan kazılar sonucunda elde edilen bilgiler Anadolu'da insanlık tarihinin yaklaşık 200-250 bin yıl önce başladığını göstermektedir. İnsan yerleşimin görüldüğü bir diğer örnek olan Karain mağarasında da yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan veriler Anadolu'da bundan 100-150 bin yıl önce insanların yaşadığını ortaya koymaktadır. Anadolu'nun tarih öncesi devirlerinde mağaralardan oluşan doğal barınma alanları ile düz yerleşme (höyük) olmak üzere iki temel yerleşme şekli söz etmek mümkündür. Anadolu'nun tarih öncesi dönemlere ait doğal barınma alanı olan mağaraların başlıcaları: Diyarbakır, Antalya, İçel, Hatay, Van, Kars Trabzon, Samsun, İstanbul, Bursa, Bilecik, Kastamonu, Denizli, Sivas, Niğde, Nevşehir, Aksaray gibi bölgelerde görülmektedir.⁹⁸

Tepe yerleşmeleri veya düz yerleşme olarak da adlandırılan höyük⁹⁹ yerleşmeleri Anadolu'da Neolitik devirde belirginleşmeye başlamıştır. Farklı dönemlerde kurulup defalarca yıkılmış olan höyük yerleşmelerinin sayısı 1000 üzerindedir. Doğanay'a göre, Cilalı taş devrinin toplu dokulu kır yerleşmeleri olarak ele alabileceğimiz höyük yerleşmeleri, Anadolu'nun yerleşme ve mesken tarihinde, kültürel bir devrimi temsil etmektedir. Devrimsel bir dönüşüm olmasının temel nedeni, göçebelikten yerleşik hayata geçilmesi ve bunun sonucunda zamanla tarım kültürü ve tekniğinde meydana gelen değişim ve gelişimlerdir. Örneğin, Konya ilinin Çumra ilçesinde bulunan ve bundan yaklaşık 9000 yıl önce yerleşim yeri olarak ortaya çıkan ve 13 kültürel katmadan oluşan Çatalhöyük, kendi devrinin ileri teknolojik seviyesinin temsilcisidir. Başka bir ifade ile bu bölgede yaşayanlar ev ve atölye tipi üretim faaliyetlerinde kendi çağlarının daha ilerisine geçmişlerdir. Kilden yapılan ve pişirilen çanak çömlek, dokumacılık ve kemik,

⁹⁸ Hayati Doğanay; Fatih Orhan, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Pagem Akademi, Ankara, 2021, s. 223.

⁹⁹ Höyük yerleşmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: İ. Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, C. X, S. 3-4, Ankara, 1952, s. 167-207

yontma taş ve ahşap ev aletleri bunlara örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, Çatalhöyük'te Neolitik devrin ortalarına doğru, sulamalı tarım tekniğine geçilmiş, sığır, keçi, koyun gibi hayvaller evcilleştirilerek zamanla tarıma dayalı kent yerleşmesi formuna bürünmüştür.¹⁰⁰ Tarih öncesi çağlarda Anadolu'nun farklı bölgelerinde ortaya çıkan Çatalhöyük benzeri yerleşme yerleri uygar topluma geçişin önemli yapılarından biri olan kent devletlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Şenel'e göre, köyler ve aşiretler geçiş döneminin temel birimleridir. Ancak bu iki temel yapı birbirinden ayrı olarak uygar topluma geçiş için yeterli değildi. Köy ve aşiretlerin bir araya gelişleri ve ortaya çıkan uygun çevresel koşullar sayesinde insanlık uygar denilebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Uygar toplumun ilk hücresi olarak değerlendirilebilecek olan kent devletleri Sümerler döneminde (M.Ö. 4000-2000) aşağı Mezopotamya bölgesindeki Dicle-Fırat nehirlerinin kıyılarında yer alan on-on beş köyün kent niteliği kazanması ve ortaya çıkan siyasal, iktisadi ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile bu siyasal yapılar kent devletleri formuna bürünmüşlerdir. Aşağı Mezopotamya (Güney Mezopotamya) bölgesinde ortaya çıkan kent devletlerinin benzerleri zamanla Anadolu'da da görülmeye başlanmıştır.¹⁰¹ Anadolu'da beliren kent devletleri zaman içerisinde yerlerini sırası ile Roma, Bizans, Büyük Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları gibi daha kompleks siyasal yapılara bırakmışlardır. Bu imparatorlukların yönetimi altına giren Anadolu topraklarında köylülük varlığını sürdürmüştür ve vergi vererek imparatorlukları beslemiştir. İsmail Arslan "Osmanlı Dünyasında Köyler ve Köylüler: 19. Yüzyıl Balıkesir Örneği" adlı eserinde Anadolu'nun süregelen köylü karakterini şu sözlerle ifade etmektedir:

Anadolu'nun ilk çağlardan beri ekonomisi tarla kültürü ve hayvancılık üzerine kurulmuş olup; bu durum Roma ve Bizans dönemleri ile Osmanlı hâkimiyeti sırasında da aynen devam etmiştir. Anadolu'nun en eski medeniyetlerinden Hititlerin anlayışına paralel olarak Bizanslılar da; havayı, toprağı tanrıya ait bir mülk olarak

¹⁰⁰ Doğanay, a.g.e., s.224-227. Çatalhöyük için ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.:

¹⁰¹ Anadolu'nun iç kesimlerinde Hititler (M.Ö. 1660-1190), Doğu Anadolu'da Urartular (M.Ö. 844-585), Orta Anadolu ve Güney Doğu Anadolu' Frigler (Yaklaşık M.Ö. 8-6. Yüzyıl Arası), Batı Anadolu'da Lidyalılar (M.Ö. 717-546), Batı Anadolu'nun sahil kesimlerinde İonlar (M.Ö. 750-545), Anadolu, Hindistan ve Mısırı içine alan bölgede Persler (M.Ö. 6. Yüzyılın Ortaları-330) ortaya çıkan başlıca kent devletleridir.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüseyin Metin ve Mustafa Lamba, "Hititler'den Roma İmparatorluğu'na kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 12, S. 27, 2016, s.155-174.

nitelendirmişlerdir. Rençberler, vergi ödemek yükümlülüğü altındaydı ve tarla kültürü de tahıl üretimine dayanmaktadır.¹⁰²

Roma imparatorluğu döneminde Anadolu’da şehirler kırsal kesimler üzerinde siyasi ve iktisadi hâkimiyete sahip olmuşlardır. Roma’nın egemenliği altında bulunan bölgelerin çoğunda köle emeği kullanımı toplumsal ilişkileri belirleyen temel öğelerinden biri olmasına rağmen bu emeğin kullanımı Anadolu’da hiçbir zaman belirleyici bir nitelikte olmamıştır. Anadolu’nun kırsal kesimi, şehirlerde bulunan siyasi iktidara karşı çeşitli yükümlülükleri yerine getiren ve farklı derecelerde pazar ekonomisine yönelik faaliyetlerin merkezi olan küçük mülk sahibi köylülerin kalesi olarak varlığını sürdürmüştür. Bizans (Doğu Roma), Anadolu’da var olan bu toplumsal yapıyı devralmıştır. Kırsal kesimde yaşayan köylüler bu dönemde de vergi verme ve imparatorluk için askerlik yapma ödevlerini yerine getirmeye devam etmişlerdir. Bağımsız köylülük ve güçlü şehir ekonomisinin varlığını sürdürmesi Batı Roma imparatorluğunda yaşanan “feodal karanlık çağların” Anadolu’da yaşanmasının önlemiştir. Batıda ortaya çıkan malikane ve serflik kurumları Doğu’da ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte var olan parasal ekonomi büyük oranda devam etmiştir. Ancak, bu tespitler Anadolu’da feodalleşme çabalarının ortaya çıkmadığı anlamına gelmemektedir. Keyder, Bizans İmparatorluğu döneminde feodalleşme çabalarının bağımsız köylülük ve güçlü merkezi otorite karşısında süreklilik kazanmadığı tespitini yapmaktadır. Başka bir ifade ile Anadolu’nun Bizans hâkimiyeti döneminde toprak mülkiyeti tarihi, bağımsız köylülükle nispeten zayıf serfleşme arasında gidip gelmiştir. Bizans’ın merkezi otoritesinin zayıflaması ile birlikte köylülük üzerinde daha yoğun bir sömürü ortaya çıkmış ve yıllık vergilerin dışında yeni imtiyazlar elde etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, Anadolu’nun Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte mahalli hanedanların feodalleştirme çabaları denetim altına alınmıştır. Bağımsız köylülük ve güçlü merkezi otorite dengesi yeniden inşa edilmiştir.¹⁰³

Bizans’ın mirası üzerinde yükselmiş olan Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922) yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktaydı. Köylüler yönetilen sınıflar içerisinde

¹⁰² İsmail Arslan, *Osmanlı Dünyasında Köyler ve Köylüler: 19. Yüzyıl Balıkesir Örneği*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014, s. 59.

¹⁰³ Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.259.*

yer almış ve temel görevleri devlete vergi vermek suretiyle askeri sınıfı desteklemek olmuştur.¹⁰⁴ Osmanlı ekonomisinin temelini tarım oluşturduğu için imparatorluğun nüfusunun büyük bir bölümü köylerde yaşamaya devam etmiştir. Osmanlı imparatorluğunun genişleme sürecinde ele geçirilen topraklar, Osmanlı hanedanının mülkiyeti olarak görülmüştür. Tımar sistemi ile bu toprakların kullanım hakkı köylüye bırakılmıştır. Tımarlardan gelen vergilerin toplanması ise tımar biriminin yöneticisi olan sipahinin görevi olmuştur. Şevket Pamuk, Halil İncalcık'a atıfta bulunarak Tımar sisteminin Osmanlı imparatorluğunda önemini şu sözlerle dile getirmektedir:

Halil İncalcık'ın çift-hane sistemi olarak adlandırdığı, küçük ölçekli aile işletmelerine ve onların vergilendirilmesine dayanan toprak düzeni, Osmanlı devletinin mali ve askeri temelini oluşturuyordu. İmparatorluğun bu kadar uzun ömürlü olabilmesinin en önemli nedenlerinden bir de bu düzenin sürdürülmesidir.¹⁰⁵

Osmanlı'nın toprak düzeni ve çift-hane sistemi yalnızca imparatorluğun uzun ömürlü olmasını sağlamamıştır. Aynı zamanda imparatorluk döneminin toplumsal ve iktisadi yapısının asırları aşarak 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de toplumsal ve ekonomik yapısının da temelini oluşturmuştur. İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan çift-hane sisteminin belli bir üretim ve sosyoekonomik yapıyı simgelediğini vurgulamaktadır. Çift-hane sistemi, tapu rejimi çerçevesinde köylü ailesinin tasarrufunda bulunan toprağın bir çift öküz tarafından işlendiği zirai rejimin ana ünitesidir. Bu sistemde, çift bir çift öküzü temsil ederken, hane de köylü ailesini vurgulamaktadır. Ayrıca, iktisadî açıdan kır toplumunun ana hücresini oluşturan çift-hane, köylü ailelerinin geçimini sağlamakla birlikte imparatorluğa ödenmesi gereken vergilerin kaynağını oluşturan bir artı ürün üretim sistemidir. Bu açıdan ele alındığında çift-hane sisteminin kır yaşamının temel hücresi olduğu sonucuna varılabilir. Köylü ailesi bu üretim tarzının temel emek gücünü oluşturmaktadır. Bu sistem, Cumhuriyet dönemi

¹⁰⁴ Bahaddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", içinde *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 191-192.

¹⁰⁵ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2015, s.52-53.

küçük aile işletmelerine dayanan sosyoekonomik yapının da temelini oluşturmuştur ve 1960'lı yıllara kadar yaygınlığını sürdürmüştür.¹⁰⁶

Osmanlının miri toprak rejimi ve çift-hane sistemi bürokratların tasarladığı kadar pürüzsüz olmamıştır. Özellikle 16. yy. sonları ve sonrasında Anadolu köylüsü ağır vergi koşulları ve güvenlik kaygıları nedeni ile köylerini terk ederek Anadolu'nun ücra köşelerine yerleşmişlerdir. Bu da Cumhuriyet'e dağınık bir köy yerleşmesi ağı mirası bırakmıştır. Avcıoğlu, Osmanlı köylülüğünde ortaya çıkan bu u durumun nedenlerini şu sözlerle dile getirmektedir:

Din adamından, asayiş görevlisinden, asi devlet memurundan, köy milis güçleri şerifinden ve hatta bunları temizlemekle görevli paşalardan dahi gelen zulüm, mal güvenliğinden vazgeçen köylü can güvenliği derdine düşmüştür. Köylü, oadaki ve yollar üzerindeki köylerini bırakmış, resmi sıfatlı kişilerin erişemeyeceği, gözden uzak noktalarda 5-10 hanelik yerleşme bölgelerine sığınmıştır. Tarihimizde buna “büyük kaçgun” denmektedir. Köylülerin devlet büyüklerine yazdıkları “terk-i diyar ve cela-yi vatan” feryatlarıyla doludur. Köylüler bu dağılmaya “parakende” olmak diyorlardı. Anadolu'nun bugün en elverişsiz yerlerde 65 bin yerleşme noktasında toplanmış akıl dışı dağınık köy yapısı, merkezîyetçi Osmanlı düzeninin Batı üstünlüğü karşısında sürüklendiği buhranın eseridir. Bu buhran sonucudur ki, kamyondan düşmüşmüş çuvaldan saçılan patatesleri hatırlatan yeni Osmanlı köy düzeni, Asya Üretim Tarzı tarafından hak verdirecek biçimde, dünya ile ilgisini kesmiş, içine kapalı, ufak, bağımsız hücreler haline gelmiştir.¹⁰⁷

Avcıoğlu'nun batı karşısında girilen buhran sonucu ortaya çıkan iktisadi, siyasi, sosyal ve askeri dezavantajlara rağmen Anadolu topraklarında köylülüğün dağınık bir yerleşim ağı halinde olsa da varlığını sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Ancak, köyler artık Anadolu'nun gözden irak, ulaşılması zor, 5-10 haneden oluşan dağınık bir yapı halini almıştır. 16. yüzyıldan sonra ortaya çıkan bu yerleşim düzeni Cumhuriyet dönemine miras olarak aktarılmıştır.

Özellikle üzerinde durulması gereken hususlardan biri de Osmanlı dönemi köylülüğünün bağımsız köylülük özelliğini yitirmemiş olmasıdır. Bilindiği üzere, coğrafi keşiflerle ticaret yollarının değişmesi, 16-18. yüzyıllarda Avrupa'da belirginleşmeye başlayan kapitalizm, Osmanlının genişlemesinin durması gibi nedenlerden dolayı İmparatorluk bir

¹⁰⁶ Miri toprak rejimi ve çift-hane sistemi ve Osmanlı klasik döneminde köylülük ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Halil İnalçık, *Köy, Köylü ve İmparatorluk*”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi Tebliğleri, TTK Yay., Ankara, 1999, s.1-14.

¹⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s.31.

çöküş sürecine girmiştir. Bu süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun içine girdiği dünya düzeyindeki tarihi, dinamik ekonomiyi bir gelişme içerisine sokmuştur. Her ne kadar içerisine girilen bu iktisadi gelişme süreci güçlü merkezi otorite ve bağımsız köylülüğe dayanan klasik dönem toplumsal düzeninin çözülmesi için gerekli olan koşulları ortaya çıkarmış olsa da İmparatorluk kendisi için yıkıcı olacak bu koşulları çoğu zaman ortadan kaldıracak başarılı merkezileştirme hamleleriyle bertaraf etmiştir. İltizam sistemiyle ortaya çıkan yerel güçlerin imtiyazları bu merkezileştirme hamleleriyle kırılmış ve köylünün serfleşme sürecinin önü bir ölçüde alınmıştır. 1858'de yapılan toprak kanunu bunun önemli örneklerinden biridir. Bu kanunla işlenen topraklar üzerindeki haklar yasallaştırılmış ve köylüye bu toprakların tapuları verilmiştir. Ayrıca, bir köyün topraklarının tek bir kişi adına tapulanması yasaklanmış ve devlete ait bir toprak parçasını işleyen köylü on yıl öşür ödedikten sonra toprağın asıl sahibi olabilmıştır. 1858 toprak kanunu bağımsız köylülüğün konumunu bir anlamda güçlendirmiş olsa da toprak mülkiyetini de pazar ilişkilerine açmıştır. Başka bir ifade ile toprağın özel mülkiyet olarak ortaya çıkması toprağı satılabilir bir metaya dönüştürmüştür.¹⁰⁸ Bu durum da Osmanlı'nın son yıllarında büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması için gerekli zemini hazırlamıştır.

Tablo 1: 1912-1913 Tarım Sayımına Göre Aileler Arası Toprak Dağılımı

	Aile Sayısı	Çiftçi Ailesi (%)	Toprağa Göre (%)
Derebeyi	10.000	1	39
Toprak Ağası	40.000	4	26
Orta ve Az Topraklı Köylü	870.000	87	35
Topraksız Köylü	80.000	8	-

¹⁰⁸ Keyder, a.g.e., s.263-264; Pamuk, a.g.e., s.53.

Kaynak: DİE¹⁰⁹

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'daki toprak dağılımında adaletsiz bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. 1912-1913 yıllarında Anadolu için derlenen ve Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi toprak dağılımına dair ipucu veren bir tarım sayımı yapılmıştır. Bir milyon aileyi kapsayan bu tarım sayımı sonucuna göre küçük toprak sahibi köylülüğün Anadolu'da yaygın olduğu görülmektedir. Ancak, bu tarım sayımı verilerinden de anlaşılacağı üzere tarım alanlarının %39'u 10.000 aileden oluşan derebeylerin eline geçmiştir. 870.000 köylü ailesinin elinde ise tarım arazilerin sadece yüzde 26'sı bulunmaktadır. Özetle belirtmek gerekirse, binlerce yıllık bir yolcuğun sonunda toprak dağılımında ortaya çıkan adaletsizliğe rağmen Anadolu'da küçük toprak sahibi köylülüğün varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Küçük toprak sahipliğine dayanan köylülük 1980'li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısında önemli bir yere sahip olmuştur.

1.2.1. Cumhuriyet Dönemi Köy yerleşmelerinin Nicel ve Nitel Özellikleri

Yerleşme kavramı, insan topluluklarının barınaklarını inşa ettikleri çevreyi, insanın gündelik yaşam ve eylemlerinin ortaya çıktığı alanı içine alan geniş bir kavramdır. Ayrıca, yerleşme, doğa, insan ve insanın faaliyetlerini içeren yaşam alanını ifade etmektedir. Yerleşim yerleri, üzerinde yaşayan insanları barındıran yeryüzü parçaları olmalarının yanı sıra, toplumsal örgütlenme, kültür, iş gücü özellikleri gibi insan yaşamına yön veren temel etmenleri de belirlemektedir.¹¹⁰ Bunlara ek olarak, arazi üzerinde nüfusun yerleşme şekli toplumsal organizasyon ile birlikte yönetim organizasyonunu da şekillendirmektedir. Bilindiği üzere 1924 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye il, ilçe, bucak(nahiye) ve köy olarak farklı idari birimlere ayrılmıştır. Taşra yönetiminin temeli valilikler üzerine bina edilmiştir.¹¹¹ Tezin konusu olan köy, 18.03.1924 tarihli 442 sayılı "Köy Kanunu" ile yerel yönetim birisi olarak düzenlenmiştir. Kanun yedinci maddesine göre köylere tüzel kişilik getirilmiştir. Köy

¹⁰⁹ DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, DİE Matbaası, Ankara, 1973, s. 24.; Köymen, a.g.e, s.107.

¹¹⁰ Geray, a.g.m., 45.

¹¹¹ Doğanay, a.g.e, s.241;

kanunun onuncu maddesine göre, yönetiminin başında bulunan muhtar, köy derneği tarafından seçilmektedir. Ayrıca, kanun dokuzuncu maddesinde köyün karar organı olarak ihtiyar meclisi belirlenmiştir.¹¹² Türkiye'nin idari birimlere ayrıldığı sistemde en küçük idari birimi ifade eden köy idare alanları, belirli sınırlar içerisinde yer alan sürekli veya dönemsel kırsal yerleşmeleri ifade etmektedir. Köylerin idari alanları içerisinde yer alan kırsal yerleşim birimleri nitelik ve niceliksel olarak tek yerleşmeli, mahalleli ve çok yerleşmeli (idari olarak köye bağlı mezra, oba, kom gibi yerleşme birimleri) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.¹¹³

Türkiye'de, köyler idari bir yapı olmanın yanı sıra kırsal bölgelerin ana yaşam mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kır ve köy kavramları çoğu zaman birbirleriyle karıştırılmaktadır. Kırsal kesim, şehir dışında kalan ve büyük bölümü boş alanlardan oluşan yerleri ifade etmektedir. Köy ise kırsal kesimde bulunan temel yerleşim birimlerinin adıdır.¹¹⁴

Köy denilince akla ilk olarak kırsal kesimde bulunan, kimi zaman 5-10 haneden kimi zaman da birkaç yüz haneden oluşan, tarım ve hayvancılığın yapıldığı yerleşim yerleri gelmektedir. Ancak, köy hem yerleşim biçimleri, hem coğrafi koşullar, hem iktisadi faaliyetler, hem de sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde ilk algıdan çok daha karmaşık bir yapıyı işaret etmektedir. Türkdoğan, yerleşim yeri tercihlerini belirleyen ekonomik, siyasi, coğrafi ve sosyal etkenleri aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Arazi üzerinde nüfusun yerleşmesi toplumsal organizasyonun (örgütün) en önemli yönünü verir. Burada evlerin yan yana gelmesi ile tarladan uzaklaşma arasında daima bir ilişki şekli mevcuttur. Öyle ki tarlanın ortasında evleri iskân etme veya birbirinden ayırma eğilimleri... Bunlardan birinin tercihi sonucunda farklı yerleşme tarzları doğar. Memleketimizde köy yerleşmesinin ekonomik, sosyal, coğrafi ve siyasi sebepleri vardır. Ekonomik sebep, daha ziyade bir arada yaşamının sağladığı barınma ve korunma imkânının toplu yaşamda önemli etken olmasındandır. Sosyal faktörlere gelince burada dayanışma, komşuluk duygusu ve karşılıklı ilişkileri zikredebiliriz. Bunun yanında idari organizasyonun fertleri belirli bir kuruluş merkezi etrafında toplanmaya zorlanması da önemle zikredilmedi. Coğrafi

¹¹² “442 Numaralı Köy Kanunu”, 07.04.1924, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>

¹¹³ Ali Özçağaçlar, “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, Coğrafi Bilimler Dergisi, S.3, 2005, s.6-9.

¹¹⁴ Cavit Orhan Tütngil, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975, s.7.

nedenler, köy merkezi kuruluşlarının dağ etekleri, vadiler, ovalar ve orman bölgesinde kurulmasına etkileri mevcuttur.”¹¹⁵

Başka bir ifade ile köyler incelendiğinde, köylerin toplu mu, dağınık mı, ovada mı, yamaçta mı, yol boyun da mı, ormanlık alanda mı veya deniz kıyısında mı olduğu gibi birçok değişkeninin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu değişkenler köylünün iktisadi, sosyal, kültürel ve gündelik hayatını belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Tezin bu bölümünde, öncelikle Cumhuriyet döneminde köylerin sayısal değişimi ve bu değişimin nedenleri örnekleri ile ele alınacaktır. Devamında köy yerleşme çeşitleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirecektir.

1.2.2. Cumhuriyet Dönemi Köy Sayıları

Daha önce belirtildiği üzere, Osmanlı döneminde ortaya çıkan siyasi, askeri ve iktisadi koşullar neticesinde Anadolu köylüsü hem mal hem de can güvenliklerini sağlayabilmek için Anadolu'nun ulaşılması güç ücra köşelerine çekilerek köyler kurmuşlardır. Ortaya çıkan bu dağınık yerleşme düzeni Cumhuriyet Türkiye'sine miras olarak aktarılmıştır. Daha öncede belirttiğimiz üzere, Cumhuriyet dönemi bir sayısallaşma dönemidir. Bu sayısallaşma ile birlikte iktidar toplumu tanıyıp ona göre politikalarını hayata geçirmek için toplumu denetim altına almaktadır. Tezin konusu olan köy ve köylüler de iktidar tarafından bu bağlamda ele alınmış ve çeşitli istatistikî çalışmalar yapılmıştır. Öncelikli olarak Türkiye'de kaç köyün olduğu, bu köylerin nüfusları, köylerin kuruluş yerleri, iktisadi faaliyetleri, kültürel ve dini yapıları gibi birçok değişken bu istatistikî çalışmaların konusu olmuştur.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin alanı yaklaşık olarak 780.000 km² olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶ Bu alana yayılan köy sayısı Cumhuriyet tarihi boyunca değişimler geçirmiştir. Cumhuriyet döneminde köy sayısında ortaya çıkan değişimleri, nüfus sayımları, köy le ilgili yapılan istatistikî çalışmalar ve meskûn yerler ile ilgili yapılan çalışmalar ve köyler ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar sayesinde takip edebiliriz.

¹¹⁵ Türkdoğan, a.g.e., S.99

¹¹⁶ Türkiye'nin alanı ile ilgili farklı kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bu konu da ayrıntılı bilgi için bkz.; Doğanay, a.g.e., s.33-37.

Tablo 2: Nüfus Sayım Yıllarına Göre Mülki İdare Sayılarında Meydana Gelen Değişiklikler

Yıl	İl Sayısı	İlçe Sayısı	Köy Sayısı
1927	63	328	40600
1935	57	356	34876
1940	63	370	34024
1945	63	396	34063
1950	63	422	34252
1955	66	493	34787
1960	67	570	35441
1965	67	571	35638
1970	67	572	35996
1975	67	572	36115
1980	67	572	36155
1985	67	580	36022
1990	73	829	36226

Kaynak: D.İ.E. İlgili Yıllar Nüfus Sayımları¹¹⁷

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de köy sayısı eskiden beri yüksektir. Her ne kadar, 1927 yılı sayımında köy sayısı 40.600 olarak belirtilmiş olsa da daha sonraki dönemlerde köy sayısı hep bu sayıdan daha düşük olmuştur. Bunu nedenlerinden biri yeni kurulmuş olan Cumhuriyet Türkiye’sinde mülki idare bölüşümün henüz sağlıklı bir şekilde yapılamamış olmasıdır. Başka bir ifade ile köy altı yerleşme biri olan mezra gibi yerleşim yerlerinin de köy muhtarlık birimi olarak kabul edilmesi sonucunda 1927 yılı sayımında köy sayısı 40.600 olarak hesaplanmış olabilir.¹¹⁸ 1935 yılında yapılan sayım neticesinde köy sayısının 34876’ya düştüğü görülmektedir. 1940 yılında köy sayısı 34024 olarak en düşük seviyeye ulaşmış ve 1945 yılından itibaren her sayım yılında köy sayısında artış meydana gelmiştir. 1975’te 36115 ulaşan köy sayısı 1990 yılına gelindiğinde 36226 ulaşmıştır.¹¹⁹

Cumhuriyet dönemi köy sayılarına 1945 ve 1960 yıllarında yapılan Köy istatistikleri aracılığı ile de ulaşmamız mümkündür. 1945 Köyler İstatistiğine göre Türkiye’de 34.063 köy muhtarlığı bulunmaktadır.¹²⁰ 1960 yılında yapılan köy istatistik çalışmasında, Türkiye genelinde 35.382 köy muhtarlığı bulunmaktadır.¹²¹ 1960 yılında yapılan nüfus sayımı ve Köyler İstatistiğinin köy muhtarlık sayıları ilgili verilerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. 1960 nüfus sayımına göre Türkiye’de 35441 köy muhtarlığı bulunmaktadır. Aynı yıl yapılan Köyler İstatistiğinde ise bu sayı 35.382’dir ve bu sayı nüfus sayımında belirtilen köy sayısından 59 köy daha azdır. Hangi verinin gerçeği yansıttığı veya ortaya çıkan bu farkın nedenleri ile ilgili elde bilgi bulunmamaktadır. Ancak, yapılan sayımların sonuçlarının birbirine yakın oluşları bu istatistiki verilerin güvenilir olduğu kanaati oluşturmaktadır.

Yukarıda verilen rakamlar, yalnızca mülki idari birimi olarak tanımlanan muhtarlıkları kapsamaktadır. Başka bir ifade ile köy muhtarlık alanlarında yalnızca bir yerleşme alanı varmış gibi değerlendirilmiştir. Ancak, köy idari alanlarında daimî veya dönemsel olarak

¹¹⁷ DEİ, ilgili yıllar nüfus sayımı verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹¹⁸ Doğanay, a.g.e., s.244.

¹¹⁹ EK2: Köy Envanter Raporlarına Göre Türkiye’de Köylerin Dağılışı.

¹²⁰ DİE, *Köyler İstatistiği: 1945 Anket Sonuçları*, Sakarya Basımevi, 1948, s.1.

¹²¹ DİE, *Köyler İstatistiği: 1960 Anket Sonuçları*, DİE Matbaası, Ankara, 1963, s.1.

birden fazla yerleşim yerinin bulunduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.¹²² 1946, yılında yayımlanan meskûn yerler kılavuzuna göre il, ilçe, bucak merkezleri, köy, mahalle, mezra, kom, kışlak ve benzeri gibi küçük yerleşim yerleri ile birlikte Türkiye’de toplam 64,756 yerleşim yeri bulunmaktadır.¹²³ 1960’lı yıllarda kırsal bölgelerdeki dağınık yerleşme biçimi varlığını sürdürmüştür. Devlet Su İşleri kurumunca 1960 yılında başlatılan ve 1967’de Köy İşleri Bakanlığınca tamamlanmış bir araştırmanın sonuçlarına göre kırsal bölgelerdeki yerleşim birimi sayısı 65.277 olarak tespit edilmiştir. İçişleri Bakanlığının 1969 kayıtlarına göre yerleşme birimlerinin sayısı 74.000’dir. Bu 74.000 yerleşim biriminin 35.400’ü Köy Kanununun uygulandığı ve köy olarak tanımlanan yerleşme birimleri iken 38.600’ü ise köylere bağlı çiftlik, mahalle, mezra, kom, oba gibi az haneli yerleşme birimleridir.¹²⁴ Dördüncü Kalkınma Programı (1979-1983) verilerine göre, 1979’da kırsal alanda 36115 köy ve bu köylere bağlı mahalle, divan, çiftlik, mezra gibi küçük nüfuslu 86.000’in üzerinde yerleşim birimi bulunmaktadır.¹²⁵ 1980 yılı verilerine göre ise kırsal yerleşim birimi sayısı 88.553 olarak tespit edilmiştir.¹²⁶

1.2.3. Köy Sayılarındaki Değişimin Nedenleri

Cumhuriyet döneminde, Anadolu coğrafyasına yayılan köylerin sayısında yıllara göre değişimler meydana gelmiştir. Köy sayısındaki değişimlerin temelinde deprem, heyelan, sel gibi doğal afetler ile idari, siyasi, sosyal ve iktisadi faktörler gibi birçok değişken rol oynamıştır. Köy sayılarındaki değişimin önemli nedenlerinde biri ulus devlet inşası bağlamında iktidarın yerleşim yerlerine müdahale etmesi gelmektedir. Cumhuriyet’in kurucu kadroları, devleti modern ulus devlet formatında kurgulamış ve bu kurguya yönelik politikalar geliştirmiştir. Tek Parti döneminde Köy Kanunu, İskan Kanunu gibi yasal düzenlemelerle köyü ve köylüyü toplumsal mühendislik yolu ile yeniden inşa etme yoluna başvurmuşlardır. Merkezi yönetimin bu çabaları sonucunda köy yerleşmeleri ilgili önemli kararlar alınmıştır. Hatta uygulanan bazı politikalar sonucunda köy yerleşmeleri

¹²² Taş, a.g.m., s.294.

¹²³ İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskun Yerler Klavuzu*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, C. I ve II, Ankara, 1946.

¹²⁴ DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara, s.92.

¹²⁵ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara, 1979, s.82.

¹²⁶ Kutlu Güzelsu ve Gürkan Taner, *Türkiye’de Köy Kalkınması: Kentleşme ve Kent Sorunları*, 1983, s.2. Eserin yayınevi ve basıldığı ili eserde belirtilmemiştir. Eserin tam metnine erişim için bkz.: https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/pdf_goster?file=e612f09746719e5845e8d193beb9b3d4#book/

boşaltılmış ve buralarda yaşayan nüfus başka bölgelere göç ettirilmiştir. Bu ve benzeri politikalar da zaman içerisinde köy sayılarında değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, 18/11/1935 tarihli İskân Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair 2848 sayılı Kanunun 2. maddesinin 3. fıkrasına göre bazı yerleşim yerlerinin iktisadi, sağlık, kültür, siyaset, askerlik ve inzibati sebepleriyle boşaltılması ve hem iskâna hem de ikamete yasak edilmesi kararlaştırılması bunun somut bir örneğidir.¹²⁷ Bu kanun çerçevesinde Siirt iline bağlı Sason Kazasının bazı köyleri İcra Vekilleri Heyetince 6.10.1936 tarihli 2 numaralı kararnamesi ile yasak bölge kapsamına alınmıştır. Kararnameye göre:

Sason-Mutki hudut mıntıkasını teşkil eden Kanibrim Dağının cenup eteklerinden itibaren Sason dağlarının hattı balasından Malto dağına ve oradan yine aynı istikamette Sason dağlarının cenubi garbiye doğru hattı balasına takip ve Sasonun Göndeno Köyünün 2 kilometre şakından cenubi garbiye doğru teveccühle Halkis Dağından geçen hattı balayı takiben Goh, Harbik, Yukarı ve aşağı Şat köylerinin yasak mıntika içinde bırakılarak Hazo Nahiyе merkezinin 2 kilometre şimalinden şarka teveccühle Norşin, Neveban, Tarup köylerini de ihtiva etmek üzere ve Mulafanın 3 kilometre şimalinden, memlehanın cenubundan Berki deresine ve bu dere vadisine takiben Rezi Dağı ile Kerho arasından ve Porak Dağı üzerinden Şinasi Dağına ve oradan şimale teveccühle, Şinak köyünün iki kilometre şimalinden Sason Dağlarına uzanan hattın teşkil ettiği çerçeve içinde kalan kısmının, 2848 sayılı kanun 2 inci maddesinin 3 üncü fıkrasına göre memnu mıntika olarak kabul ve ilanı; Genelkurmay Başkanlığının muvafakatına atfen Dahiliye Vekilliğinin 6/10/1936 tarih ve 3772 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6/10/1936 da onanmıştır.¹²⁸

Sason'un belli köylerini yasak bölge¹²⁹ kapsamına almak bu köylerin boşaltılması anlamına gelmektedir. Bu da mülki idari birimi içerisinde yer alan köylerin sayılarının azılmasının siyasi nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köy sayılarının değişiminde etkili olan bir diğer siyasi etken de hem Lozan Anlaşması'ndan sonra Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşması hem de 1930'lu yılların ortalarından itibaren Bulgaristan ve Romanya'dan Türkiye doğru yaşanan göçler olmuştur. Yaşanan göçler neticesinde kimi bölgelerdeki köyler boş kalmış kimi bölgelerde de yeni köyler inşa edilmiştir. Örneğin, tarihi M.Ö. 3000 yılına kadar uzanan

¹²⁷“İskan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3162.pdf>, S.3162, 21.11.1935, s.5791.

¹²⁸ BCA: 30.18.1.2./68.79.20

¹²⁹ Ek3: Sason Yasak Bölgesini gösteren krokiler.

Kayaköy¹³⁰ mübadele neticesinde boşalmış, buraya yerleştirilmek istenen mübadiller hem iktisadi nedenlerle hem de köyün su sorunu nedeniyle bu köye yerleşmeyerek yaşam koşullarının daha iyi olduğu yerlere gitmeyi tercih etmişlerdir. Bozyiğit ve Tapur Kayaköy'ün boşalmasını aşağıdaki gibi aktarmaktadırlar.

1923 yılındaki nüfus mübadelesinden sonra Kayaköy Rumları Yunanistan'a gönderilmiştir. Kayaköy ve Fethiye çevresinden göç eden Rumlar, Atina'nın Nea Makri mahallesine yerleştirilmiştir. Selanik çevresinden gelen Türkler ise Kayaköy'e yerleştirilmiştir. Türkler; altında ahır, üstünde tek göz oda olan evlerde ve su sıkıntısının olduğu Kayaköy'de yaşayamamış, birkaç aile dışında tamamı aldıkları evleri, devlete geri verip başka yerlere göç etmiştir. Bazı aileler ise ovada yeni bir yerleşim yeri kurmuşlardır. İkinci kez boşalan evlere bir daha kimse yerleşmemiş, bu nedenle Kayaköy içinde kimsenin yaşamadığı hayalet bir yerleşim yeri durumunda kalmıştır.¹³¹

Mübadele sonucu boş kalan köyler sadece Kayaköy ile sınırlı değildir. Sakız Adası'nın karşısında bulunan, Sazak köyü de bu örneklerden biridir. Eski bir Rum köyü olan Sazak, 1923'teki mübadele anlaşması sonucunda tamamen boşalmıştır. Köyde bulunan Rumlar, Sakız Adası'na yerleşmişlerdir. Ancak, buraya mübadiller yerleştirilmemiş ve köy tarih sahnesinden silinmiştir.¹³²

Mübadele ve göç Cumhuriyet döneminde sadece köylerin boşalması anlamına gelmemektedir. Her ne kadar bazı köy yerleşmeleri boş kalmış ve tarih sahnesinden silinmiş olsalar da göç ve mübadele sonucunda ortaya yeni köy yerleşmeleri de çıkmıştır. Trakya Umumi Müfettişinin bölgenin genel ve iskan durumu hakkında Başbakanlığa sunduğu 28.08.1935 tarihli raporda bölge yeni köylerin inşa edildiği görülmektedir. Belgede Çorlu ve Gelibolu ilçelerinde inşa edilen iki üç köye gelen göçmenlerin yerleştirildiği dile getirilmiştir.¹³³ Trakya'da devlet eliyle inşa edilen bu köyler aslında daha kapsamlı bir köy inşası hamlesi olan "numune köy"¹³⁴ politikasının ürünleridir. Bu politika sonucunda 1934 yılına kadar, Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket (Osmaniye), Mersin, Manisa ve Ankara vilayetlerinde olmak üzere 69 adet numune köy

¹³⁰ Kayaköy, Muğla'nın Fethiye ilçe merkezinin güneybatısına 8 km uzaklıkta yer almaktadır.

¹³¹ Recep Bozyiğit ve Tahsin Tapur, "Güneybatı Anadolu'da Terk Edilen Bir Yerleşim Merkezi: Kayaköy (Fethiye)", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, s. 370.

¹³² Erva Köşker, "Türkiye'de Terk Edilmiş ve Göç Veren Köy Yerleşmeleri", *İTÜ Konut Araştırma ve Uygulama Merkez Müdürlüğü*, 2019. <http://www.kaem.itu.edu.tr/docs/librariesprovider124/default-document-library/terk-edilmi%C5%9F-k%C3%B6yler.pdf?sfvrsn=0>

¹³³ BCA: 30.10./72.475.2, s.8.

¹³⁴ "Numune Köy" konusu tezin ikinci bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

inşa edilmiştir.¹³⁵ “Numune (Örnek)” köy inşası çok partili dönemde de devam etmiştir. Örneğin, Devlete ait orman içerisinde olup, buldukları yerde kalkındırılmalarına imkan bulunmayan Trabzon ilinin Çaykara ilçesine bağlı bazı köylerden 160 ailenin Van ilinin Özalp ilçesinde inşa edilen iki “Örnek Köy”e yerleştirilmeleri 01.07.1964 tarihinde Bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştır.¹³⁶

Ancak, köy sayılarındaki değişimlerin tek nedeni siyasî değildir. Daha önce de belirttiğimiz üzere köy sayısındaki değişimlere doğal afetler, iktisadî koşullar ve mülkî idarede yapılan değişiklikler de neden olmuştur. 1927 yılında 328 olan ilçe sayısı zamanla artış göstermiş ve bu sayı 1985 yılında 580 olmuştur.¹³⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere köy statüsünde bulunan yerleşim yerleri zamanla büyüyerek köy vasıflarının dışına çıkmış ve yeni bir mülkî idarî birimi niteliği kazanmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Batman ili bunun çarpıcı örneklerinden biridir. 1950’den önce İluh adıyla bilinen ve küçük bir köy olan Batman, Raman dağında petrol bulunması ile birlikte hızla büyüyerek 1957 yılında Siirt’e bağlı bir ilçe olmuştur. 1990’da il statüsü kazanmıştır. Raman dağında bulunan petrol ve demiryolu ulaşımının gelişmesi köyün hızla büyüyerek il vasfı kazanmasında etkili olmuştur.¹³⁸

Tarım için gerekli olan suyun olmayışı, tarım arazilerinin yetersizliği ve geçim koşullarının zorluğu da bazı köylerin boşalmasına neden olmuştur. Kars Vilayetinin Arapçay kazasına bağlı 21 haneden meydana gelen Kümbet köyünde ikamet eden 138 nüfusun geçinmekte zorlandığı anlaşıldığından 4.12.1933 tarihinde alınan karar ile 885 sayılı İskân Kanununun üçüncü maddesine göre Van vilayetinin Erciş kazasına nakil ve iskânları kararlaştırılmıştır.¹³⁹ Ayrıca, göçebe yaşayan nüfusun yerleşik hayata geçirilirken de yeni köyler ortaya çıkmıştır. Örneğin, daha önce Aksaray Vilayet merkezine bağlı Armat Köyüne nakli ve iskânlarına karar verilmiş olan 150 nüfustan oluşan Yörük Aşireti, köy nüfusunun fazla olması ve köyün topraklarının yetersiz olmasından dolayı Armat köyüne yerleştirilememiştir. Bu Yörük aşireti, yeni bir köyün

¹³⁵ Mimar Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi: Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü Dergisi*, 1933, S.10, s.333.

¹³⁶ BCA: 30.18.1.2/179.38.2.

¹³⁷ TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2013*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2014, s.5.

¹³⁸ Murat Sunkar ve Saadettin Tombul, “Batman Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S.21, İstanbul, 2010, s.21.

¹³⁹ BCA: 30.18.1.2/41.85.11.

inşasına elverişli ve sahihsiz toprakların bulunduğu yeni bir alana 23.5.1933 tarihli bir kararname ile yerleştirilmişlerdir.¹⁴⁰

Özetle belirtmek gerekirse, kimi köyler zamanla büyüyüp gelişerek köy niteliğinden sıyrılarak ilçe veya il vasfı kazanmış; kimi köyler de doğal afetler, iktisadî ve siyasî koşullar neticesinde tarih sahnesinden silinmişlerdir. Mezra gibi kimi köy altı yerleşmelerinin nüfuslarının artması bu köy altı yerleşmelerinin zamanla köy statüsü kazanmalarına yol açmıştır. Bunlar da Cumhuriyet döneminde köy sayılarında meydana gelen değişimlerin nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4. Köy Tipleri ve Yerleşme Özellikleri

Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun 780.000 km² alanına yayılan yaklaşık 36.000 köy muhtarlığı ve yaklaşık 50.000 köy altı yerleşmesi coğrafi, ekonomik ve sosyal olarak farklı dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir. Köylerin iktisadi, kültürel özellikleri, kuruluş yeri, biçimi ve konumu köye yönelik yapılan planlı çalışmalar açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Başka bir ifade ile Anadolu'da bulunan köyler ile ilgili farklı disiplinler tarafından yapılacak çalışmalarda köyler değişik ölçütler çerçevesinde gruplandırılabilir. Her ne kadar bu sınıflandırmalar konusunda ortak bir tutum olmasa da köylerin büyüklükleri, kuruluş yerleri, yerleşme dokuları ve ekonomik işlevleri gibi etmenler köylerin gruplanmasında kullanılan en yaygın ölçütlerdir.¹⁴¹

1.2.4.1 Kuruluş Yerlerine Göre Köyler

Köylerin kuruldukları alanın fizikî yapısı sınıflandırılmasında kullanılan en yaygın kıstaslardan birdir. Bu sınıflandırmada, köylerin kurulduğu yerlerin topoğrafik yapısı ve morfolojik özellikleri belirleyicidir.¹⁴² Başka bir ifade ile köylerin kuruldukları bölgelerin coğrafi özellikleri, köy merkezlerinin kuruluş yerlerinin ovalar, vadiler, dağ etekleri ve

¹⁴⁰ BCA: 30.18.1.2/36.39.4.

¹⁴¹ Doğanay, a.g.e, s.252; Türkdoğan, a.g.e, s.99; Geray, a.g.m., s.51.

¹⁴² Doğanay, a.g.e., s.254.

orman bölgelerinde olması üzerinde etkilere sahiptir.¹⁴³ Bakırcı coğrafik etmenlerin yerleşim yerleri üzerindeki etkisini aşağıdaki gibi dile getirmektedir.

Bütün yerleşim birimlerinde olduğu gibi kır yerleşmeleri de organik birer varlık gibi yaşayabileceği uygun mekânları seçme durumundadırlar. Söz konusu mekanla bütünleşme belli bir süreç ve zamana bağlı olarak gelişme gösterdiğinde çoğu kez tam bir uyum ile sürüp gider. Çeşitli dış ve iç faktörlerin etkisiyle şekillenen topografya, üzerinde yerleşik bulunan kır yerleşmesinin karakter ve yapısının oluşmasında büyük bir etkiye sahip bulunmaktadır. Yurdumuzun genel olarak engebeli oluşu, değişik iklimlere sahip olması, denizlerle çevrili bulunması ve tektonik olaylara maruz kalması alçak kıyı düzlükleri, vadi boyları, tepelik araziler, yüksek platolar, çöküntü ovaları ve yamaçlar gibi çeşitli iskân mahallerinin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.¹⁴⁴

Tablo 3: 1945- 1960 Köyler İstatistiklerine Göre Köylerin Kuruluş Yerleri

Kuruluş Yeri	1945 Köy Sayısı	Oran %	1960 Köy Sayısı	Oran %
Ova	6468	19,9	6623	18,7
Vadi	2841	8,3	3788	10,7
Etek	9752	28,6	8289	23,4
Sırt	5442	16	5603	15,8
Yamaç	8244	24,2	10284	29
Dağınık	1316	3,9	577	1,6
Toplam	34063	100	35164	100

¹⁴³ Türkdoğan, a.g.e., s.99.

¹⁴⁴ Muzaffer Bakırcı, Çoruh-Kelkit Oluk Vadilerinin Kuzeyindeki Dağlık Sahada (Doğu Karadeniz) Kır Yerleşmeleri ve Fonksiyonel Özellikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, İstanbul, 1999, s.134.

Kaynak DİE¹⁴⁵

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de köylerin yaklaşık %19’u ovalarda, %10’u vadide kurulmuştur. Sırt, yamaç ve dağ eteklerinde kurulan köylerin oranı ise %70 civarındadır. 1945 ve 1960 yıllarındaki veriler dikkatle incelendiğinde dağ eteğinde bulunan köylerin oranı % 28,6’dan % 23,4 düşmüşken yamaç köylerinin oranı %24,2’den %29’a çıkmıştır.¹⁴⁶ Köyleri konuşlanma yerlerini düzlükler ve eğimli yüzeylere kurulmuş köyler olarak ikiye ayıran Doğanay’a göre Türkiye’deki köylerin yaklaşık %29’u düzlük alanlarda kurulmuştur. Geriye kalan %71’lik oran yani yaklaşık 25.000 köy değişik eğim değerlerine sahip alanlara kurulmuşlardır. Aslında, Türkiye topraklarının yaklaşık %50’si alçak (ova) ve yüksek (plato) düzlüklerden oluşmaktadır. Türkiye köylerinin yarıya yakınının bu düzlüklerde kurulmuş olması gerekirken düzlüklerde kurulan köy oranı % 30’un altında kalmıştır. Yüksek düzlükler Türkiye’de daha büyük bir alana sahiptir. Bu alanlar ekip biçmeye uygun olmadığı için yüksek düzlükler yerleşmeye elverişsizdir. Bu yüzden, düzlüklerde kurulan köylerin oranı %30’u geçmemektedir.¹⁴⁷

Türkiye’de kuruluş yerleri incelendiğinde Karadeniz Bölgesinde sahile bakan yörelerinde, Eskişehir, Bursa, Çanakkale, İzmir, Manisa ve Hakkâri illerinde yamaç köylerinin oranı yüksektir. Buna karşın doğu da Kars’tan, Orta Anadolu’da Ankara’ya kadar ve Antalya’dan Muğla’ya kadar olan bölgelerde etek köyleri yaygın bir şekilde görülmektedir. Doğu Anadolu’da Muş ilinden başlayarak Suriye sınırına kadar olan alanda ova köyleri yoğunluktadır. Ayrıca, Konya Ovası ve kuzey batıda Kırklareli ile Tekirdağ yörelerinde de ova köyleri sıklıkla görülmektedir.¹⁴⁸

Köyleri kuruldukları alanın orman ile ilişkilerine göre de sınıflandırmak mümkündür. Ormana olan uzaklıklarına göre köyler; orman içi, orman kenarı ve orman dışı köy yerleşmeleri olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. 1960 yılı “Köyler İstatistiği”ne göre, Türkiye’deki köylerin 19.746’sı orman dışı, 5093’ü orman içi, 7225’i orman kenarı

¹⁴⁵ 1945 Köyler İstatistiği, s.2; 1960 Köyler İstatistiği, s.2.

¹⁴⁶ Bu veriler arasındaki farklılığın nedeni ile ilgili elde kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak Köyler İstatistikleri muhtarlıklara gönderilen anketler sonucunda oluşturulmuştur. Muhtarların dağ eteği ve yamaç algıları bu farklılığın ortaya çıkmış olmasının nedeni olabilir.

¹⁴⁷Doğanay, a.g.e., s.254-255.; Cevdet Yılmaz, “Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 17, S. 34, 2019, s.533.

¹⁴⁸ Güzelsu, a.g.e., s.3.

köyüdür. Bu istatistikte 3318 köyün orman ile olan ilişkisi tespit edilememiştir.¹⁴⁹ Emiroğlu'nun 1970'lerde yaptığı tespitlere göre köylerimizin %25 orman içi köylerdir. Geriye kalan köyler ise ya orman kenarı ya da orman dışı köylerdir.¹⁵⁰ Geçmişten günümüze kadar orman içi ve orman dışı köylerin durumu toplumun önemli meselelerinden birisi olmuştur. Orman alanlarının kullanımı ve ormanların tahribatının önlenmesi çeşitli yasalarla belirlenmiştir. Bu durum orman köylüleri ile devlet arasında hukukî problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵¹

Köylerin su kıyılarında olup olmamaları da köylerin sınıflandırılmasında kullanılacak bir diğer değişkendir. Geniş Anadolu topraklarına yayılan köylerin bir kısmı deniz kıyısında, bir kısmı ırmak ve göl kıyısında yer alırken büyük bir kısmı da su kıyılarında bulunmamaktadır. 1945 köyler istatistiğine göre, 542 köy deniz, 537 köy göl ve 10.133 köy de ırmak, dere ve çay kıyısında bulunmaktadır. 22.851 köyün herhangi bir su kıyısında bulunmamaktadır. Ayrıca 2077 köyün yakınında bataklık ve sazlık alanlar bulunmaktadır.¹⁵²

Köylerin konuşlandığı yer bu köylerde yaşayan köylülerin gündelik yaşam koşullarını, iktisadî, sosyal ve kültürel hayatlarını doğrudan etkilemekte ve köyler arası farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin 1940'lı yıllarda Manisa'nın köyleri ile ilgili bir araştırma yapan Behice Boran, köyleri ova, dağ ve ovaya bakan yamaç köyleri olmak üzere üç ana sınıfa ayırmaktadır. Boran'a göre, bu üç tip köy iktisadi yapı, nüfus sayısı, buldukları alana yayılış şekilleri, sosyal yapıları ve yaşam koşulları açısından birbirlerinden büyük farklılıklar içermektedirler. Boran ova (düz arazi) ve dağ (eğimli arazi) arasında ortaya çıkan farklı koşulları aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

Ova köyleri şedid "intense" ziraatle geçinir. Ovayı şarktan garba kesen büyükçe bir nehrin getirdiği mil ile zenginleşen münbit topraklarda çeşitli, piyasada yüksek fiyat tutan mahsuller yetiştirilir. Bunun için ova köyleri zenginedir. Ovadan iki büyük tren yolunun geçişi, köylerin kasabaya yakın oluşu, İzmir şehrine de bir kaç saatlik bulunuşu bu köylerin hariçle münasebetlerini genişletiyor; daha geniş tesirlere kapı açarak nisbeten daha ileri bir vaziyette almalarını mümkün kılıyor. Bu şartlar tesirini

¹⁴⁹ 1960 Köyler İstatistiği, s.4

¹⁵⁰ Ormanla ilişkilerine göre köylerle ilgili geniş bilgi için bkz; Mecdi Emiroğlu, "Türkiye Ormanıçı Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği, *DTCF, S. 1-2*, Ankara, 1972, s. 139-172.

¹⁵¹ Köy sayısının ve tiplerinin fazlalığının ortaya çıkardığı dezavantajların ele alındığı bölümde "Orman Köyleri" ile ilgili ortaya çıkan sorunlar daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

¹⁵² 1945 Köyler İstatistiği, s.3.

ova köylerinin sosyal hayat ve teşkilatında da gösteriyor. Bu köyler "kasabalaşmış"tır.

Dağ köyleri ise daha fazla kendi içlerine kapanmış topluluklardır. Bunlar ovadan geçen geniş münasebetler sistemin dışındadırlar. İktisadi temelleri de zayıftır; küçük ziraatle ve hayvancılıkla geçiniyorlar. Ancak az miktarda ekin yetiştirebiliyorlar. Ova köylerinin çeşitli, para eder mahsulleri buralarda yetişemiyor. Hayvanlar için de zengin meralar yoktur. Diğer geçim vasıtaları palamut, çitlenbek ve kısmen de kömürcülüktür (mangal kömürü). Ovaya yakın dağ köylerinden yazın balğlarda işlemek için bir kısım nüfus iner. Üzüm mevsiminde bağlarda gündelikle çalışırlar. Dağ köyleri fakirdir; hayat seviyeleri düşük, çok iptidaidir. Bu köyler umumiyetle, piyasa için değil, kendi geçimleri için istihsalde bulunuyorlar. İktisadi durumlarının iyi olmayışından ve yoksulluktan dolayı dışla münasebetleri, ova köylerine nisbetle çok daha azdır. Kısacası ova köyleri daha ileri istihsal durumunda olan, daha "açık"; dağ köyleri ise daha geri durumda, daha "kapalı" topluluklardır.¹⁵³

1938 yılında yayınladığı "Doğu Köylerinden Tetkikler" adlı eserinde Doktor Rükneddin de köylerin kuruluş yerlerini referans olarak Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu köylerinin bir kısmını Sahil Köyleri ve İç Yayla Köyleri olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır. Trabzon, Rize, Çoruh (Artvin) vilayetleri içerisinde yer alan sahil boyu köyleri arızalı bir arazide, her biri beş altı kilometrelik bir alana dağınık bir şekilde yayılmıştır. Ancak, içeri yayla köyleri, arızalı bir mıntıkada da olsa düz bir alanda da olsa dar bir saha içerisinde birleşik bir şekildedirler. Bu iki farklı yerleşim grubundaki insan karakterleri de birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Doktor Rükneddin bu farklılığı şöyle dile getirmektedir:

Sahil köylüleri mahşeri hayattan ziyade dağınık yaşamaktan hoşlanan, ferdi istek ve heyecanlarına daha fazla bağlı bulunan hırçın fakat müteşebbis telaşlı insanlar olmasına mukabil; içeri yayla köyleri, daha toplu, birbirlerine daha bağlı, mütevekkil, durgun sabırlı bir karakter taşırlar.¹⁵⁴

Geray da Boran ve Doktor Rükneddin'in tespitlerini destekleyerek köylerin kuruluş yerlerinin köylülerin sosyal, kültürel ve iktisadi hayatında gözle görülebilir bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Başka bir ifade ile ova köylerinin dış dünyaya, yeniliklere, pazara açık, toplumsal değişime elverişli olduğunu vurgulamakta ve dağ köylerinin geçimlik ekonomik yapısı ile görenekçi, kapalı, toplumsal değişime elverişsiz bir toplumsal yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir.¹⁵⁵

¹⁵³ Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 29.

¹⁵⁴ Rükneddin Fethi, *Doğu Köylerinde Tetkikler*, Korgunal Basımevi, 1938, s.22-23.

¹⁵⁵ Geray, a.g.m., s.51.

Muhtarlıkların birbirine ve şehir merkezlerine olan uzaklıkları da konuşlanma yerlerinin önemli bir özelliğidir. Türkiye’de bulunan köylerin %62,9’u ilçe veya şehir merkezlerine 30 kilometreden daha az mesafededir. Geriye kalan kısmı ise şehir merkezlerine 30 km ve ya daha fazla mesafede bulunmaktadır.¹⁵⁶ 1968 yılında yapılan “Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması” kapsamında incelenen köylerin il ve ilçe merkezlerine olan uzaklıkları ve bu merkezlere ulaşım süreleri ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada örnekleme giren köylerin ana yollara uzaklıkları da ele alınmıştır. Araştırmaya göre, motorlu taşıtların devamlı geçtiği ana yol uzaklıkları itibari ile 220 köyün %15,5’i ana yol üzerinde, %44’ü ana yola on kilometre veya daha az %40,5’i de ana yola on kilometreden daha fazla mesafelerde bulunmaktadır.¹⁵⁷

Tablo 4: Köylerin Ana Yola Uzaklığı

Köyün Uzaklığı	Köy Sayısı	Oran %
Anayol Üzerinde	34	15,5
5 km ve Daha az	62	28,1
5-9 km	35	15,9
10-19 km	34	15,5
20-29 km	46	20,9
50 km ve Daha Uzak	9	4,1
Toplam	220	100

¹⁵⁶ Cevat Geray, *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s.67.

¹⁵⁷ DPT, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*, Ankara, 1970, s.28.

Kaynak: DPT¹⁵⁸

Tablo 5: İlçe Merkezine Uzaklık ve İlçe Merkezine Gidiş Süresi

Uzaklık	Köy Sayısı	Oran %	Gidiş Süresi	Köy Sayısı	Oran %
5 km'den az	10	4,5	1 saatten az	99	45
5-9 km	31	14,1	1-2 saat	63	28,6
10-19 km	76	34,6	3-4 saat	39	17,7
20 km'den Uzak	103	46,8	5 saatten fazla	19	8,6
Toplam	220	100	Toplam	220	100

Kaynak DPT¹⁵⁹

Tablo 6: Köylerin İl Merkezine Uzaklığı ve İl Merkezine Gidiş Süresi

Uzaklık	Köy Sayısı	Oran %	Süre	Köy Sayısı	Oran %
10 km'den az	7	3,2	1 saatten az	29	13,2
10-14 km	6	2,7	1-2 saat	63	28,6
15-19 km	8	3,7	3-4 saat	73	33,2

¹⁵⁸ DPT, a.g.a., s.28

¹⁵⁹ DPT, a.g.a., s.28.

20-49 km	48	21,8	5-9 saat	28	12,7
50'den uzak	151	68,6	10 saat üstü	27	12,3
Toplam	220	100	Toplam	220	100

Kaynak: DPT¹⁶⁰

1.2.4.2 Yerleşme Dokularına Göre Köyler

Türkiye'deki köyleri, yerleşme dokularına göre toplu, az dağınık ve dağınık olmak üzere üç grupta ele almak mümkündür. Ev ve eklentilerinden meydana gelen yerleşme çekirdekleri bir arada ya da birbirine yakın bir şekilde inşa edilmişlerse bu tip yerleşmeler toplu yerleşme olarak tanımlanırlar. Dağınık yerleşmelerde, yerleşme çekirdekleri belli oranda birbirinden uzakta inşa edilmiş oldukları için yerleşme dokusu dağınık yerleşme olarak tanımlanmaktadır.¹⁶¹

Köylerin dağınık ya da toplu bir karaktere sahip olmasında; köyün suya erişimi, köyün kurulduğu zeminin koşulları, köyün ulaşım koşulları, köylünün güvenlik kaygıları, iktisadî faaliyetleri gibi birçok değişken rol oynamaktadır. Ancak, köylerin dokusunu belirleyen değişkenler çoğu zaman kendi içerisinde bir tutarlılık sergilemezler. Yılmaz bu tutarsızlığı aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

Örneğin “dağlık ve engebelik arazilerde dağınık, düz arazilerde toplu yerleşme görülür” söylemi her yer için geçerli değildir. Su kaynaklarının da kıt olmasına bağlı olarak İç Anadolu'nun düz arazilerinde toplu yerleşme görülürken, Karadeniz Bölgesinde Çarşamba ovasında dağınık yerleşme görülür. Bunun sebebi arazinin düz ve su kaynaklarının kıtlığı değil, özellikle Kafkaslardan ve Doğu Karadeniz illerinden gelen göçmenlerin kendilerine tahsis edilen arazilere yerleştirilmesi sırasında bunların ova genelinde gelişigüzel ve özellikle dağınık olarak iskân edilmeleridir. Bu durumda İç Anadolu Bölgesinde yerleşmenin toplu veya dağınık

¹⁶⁰ DPT, a.g.a., s.29.

¹⁶¹ Türkiye'de köylerin yerleşme dokuları için ayrıntılı bilgi için bkz.: Doğanay, a.g.e., s.258-268, Türkdoğan a.g.e., s. 106-107.

olmasında fizikî faktörler daha etkili iken, Karadeniz Bölgesinde tarihî faktörler etkili olmuştur demek daha doğrudur.¹⁶²

Toplu köy hem dünyada hem de Türkiye’de görülen en yaygın köy tipidir. Başka bir ifade ile Latin Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika’da temel yerleşme şekli toplu köydür. Türkdoğan’a göre, toplu köy yerleşmelerinde köy evleri arazi üzerinde bir noktada toplanmıştır. Köylünün arazisi ve kullanılan meralar köyün çevresine doğru yayılmaktadır. Bu tür köylerin fiziki yönden görünüşleri köyün kümelenmiş olduğu çekirdek kısım, köye yakın küçük bahçeler, daha uzak ekilir araziler, ekili arazilerin dışında kalan meral ve son katmanda boş ve kıraç alanlar ve ağaçlıklar olmak üzere beş temel katmandan oluşmaktadır.¹⁶³

Tablo 7: 1945-1960 Yılları Köy İstatistiklerine Göre Yerleşme Dokularına Göre Köyler¹⁶⁴

	1945	%	1960	%
Toplu	24520	72	25453	71.9
Dağınık	5085	14.9	5467	15.4
Az Dağınık	4458	13.1	4192	11.9
Bilinmeyen	-	-	270	0.8
Toplam	34063	100	35.112	99.2

Tabloda yer alan veriler incelendiğinde cumhuriyet döneminde Anadolu topraklarına yayılan köylerin %72’lik bir oranın yani yaklaşık 25.000 köyün toplu bir karaktere sahip

¹⁶² Yılmaz, a.g.m., s.524.

¹⁶³ Türkdoğan, a.g.e., s.101-102.

¹⁶⁴ 1945 Köyler İstatistiği, s.3; 1960 Köyler İstatistiği, s.12-13.

olduğu görülmektedir. Köylerin %15 civarı dağınık iken geriye kalan yaklaşık 4000 köyün de az dağınık olduğu söylenebilir. Ayrıca, 1960 yılında yapılan istatistikî çalışmada köylerin %0.8'inin yerleşme dokuları ile ilgili bilgi elde edilememiştir.

Türkiye genelinde yukarıda belirtilen hususlar her köyde birebir aynı olmadığı için mutlak bir bölgesel genelleme yapmayı imkansız kılmaktadır. Başka bir ifade ile bazı bölgelerde toplu, dağınık ve az dağınık köyler aynı anda görülmektedir. Ancak, Türkiye geneli göz önüne alındığında İç Anadolu, Ege, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde toplu yerleşmelerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Doğu Anadolu, Batı ve Orta Karadeniz'de az dağınık yerleşme tipinin daha yaygınken, Doğu Karadeniz yöresinin özellikle denize bakan yamaçlarında dağınık yerleşme tipi baskın yerleşme tipidir.¹⁶⁵

1.2.4.3. İktisadi Faaliyet Alanlarına Göre Köyler

Ekonomik faaliyet alanlarına göre de köyleri sınıflandırmak mümkündür. Köy yerleşmelerin başlıca özelliği köylülerin önemli bir bölümünün geçimlerini ziraat ve hayvancılık gibi toprağa bağlı iktisadî faaliyetlerden sağlamasıdır. Türkiye'deki köyler ekip biçmeye dayanan köyler, hayvancılığın baskın geçim kaynağı olduğu köyler, meyve veya su ürünlerinin temel geçim kaynağı olduğu köyler gibi farklı iktisadî faaliyet alanlarıyla sınıflandırılabilir. Doğanay'a göre ekonomik işlevlerine göre Anadolu köylerinin bölgesel dağılımı ortaya koymak güçtür. Ancak, coğrafi bölgelerin doğal ve beşerî özelliklerinden dolayı ortaya çıkan ekonomik yapılar ele alındığında makro düzeyde bir grupta yapmak mümkündür. İç bölge köylerinde başat ekonomik faaliyet ekip biçmeye dayanmaktadır. Örneğin İç Anadolu Bölgesi köylerinin büyük çoğunluğunda tahıl tarımı yapılan köyler, tahıl tarımı ve hayvancılığın birlikte yapıldığı köyler ve bağcılığın temel geçim kaynağı olduğu köyler gibi iktisadi üretim açısından farklı köy grupları ile karşılaşmaktayız.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Yılmaz, a.g.m., s.524.

¹⁶⁶ Hikmet Kavruk; Tefik Erdem vd., *Türkiye'de Köy Yerleşimi ve Yönetimi: Köy Sorunları Araştırması*, TOSAİE, Ankara, 2012, s.62-64. Doğanay, a.g.e., s.252-253.

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan köyler doğal çevre faktörlerinin etkisinden dolayı genel olarak hayvancılık ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Ancak, bölgede bulunan Iğdır Ovası, Pasinler Ovası ve Erzincan Ovası gibi yerlerde hayvancılık ve tarım faaliyetleri birlikte yapılmaktadır. Bu ovalarda, şekerpancarı, ayçiçeği, buğday, arpa ve meyve tarımı ile birlikte hayvancılık da yapılmaktadır. Ancak, Türkiye'nin kıyı bölgelerinde Pazar ekonomisinin etkisiyle iktisadi faaliyetler çeşitlenmiştir. Örneğin Batı Karadeniz Bölümünde fındık ve mısıra dayalı tarım yaygınken Zonguldak yöresinde maden kömürü ve orman işçiliği asıl geçim kaynağını oluşturmaktadır. Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde de köylülerin iktisadi faaliyetleri çeşitlilik göstermektedir.¹⁶⁷

Tablo 8: 1945-1960 Yıllarında Geçim Kaynaklarına Göre Köyler

Temel Geçim Kaynağı	1945 Köy Sayısı	Oran%	1960 Köy Sayısı	Oran%
Tarım	31.761	93.4	26.806	73.3
Hayvancılık	1.541	4.5	3509	9.9
Ormancılık	438	1.2	332	0.8
Madencilik	128	0.3	235	0.6
Balıkçılık	24	0.1	14	0.04
Karışık	-	-	3968	11.2
Bilinmeyen	-	-	852	1.3

¹⁶⁷ Servet Karabağ ve Salih Şahin, *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2009, s.113-114; Doğanay, a.g.e., s.253-254.

Diğer	173	0.5	386	2,86
Toplam	34.63	100	35.382	100

Kaynak: DİE¹⁶⁸

Tablodaki veriler incelendiğinde, 1945 yılında Türkiye’de bulunan köy muhtarlıklarının %93,4’nün temel geçim kaynağını tarım oluşturmaktadır. Madencilik, balıkçılık ve ormancılık ile geçimini sağlayan köylerin toplam sayısı 590’dır. Ancak 1960 yılı istatistiklerinde tarımla geçimini sağlayan köylerin oranının % 73,3’e düştüğünü görmekteyiz. Bunun temel nedeni birden fazla iktisadi faaliyetle geçinen köylerin 1960 yılı tablosunda ayrı olarak gösterilmesi olabilir. Buna ek olarak, 1960 yılı istatistiklerinde 852 köyün temel geçim kaynağının tespit edilememiş olması da tarımla geçinen köylerinin oranının azalmış olmasında etkilidir. Hayvancılıkla geçimini sağlayan köylerin oranı da % 4,5’den %9,9 çıkmış ve bu da tarımla geçinen köylerin oranında azalmalar ortaya çıkarmıştır.

1.2.4.4. Büyüklüklerine Göre Köyler

Köyler barındırdıkları nüfus miktarı temel alınarak da sınıflandırılabilir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Köy Kanununa göre nüfusu 2000’e kadar olan yerleşme yerleri köy olarak kabul edilmektedir. Ancak, Türkiye sınırları içerisinde bulunan 35.000’nin üzerindeki köyde nüfus bu köylere orantılı bir şekilde dağılmamaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye’de köylerin bir kısmının nüfusu 50’nin altında iken bir kısmının nüfusu da 2000’e kadar varmaktadır. Köylerin nüfusu azaldıkça buralara yapılacak eğitim ve alt yapı yatırımları olumsuz yönde etkilenmektedir.

¹⁶⁸ 1945 Köyler İstatistiği s.5; 1960 Köyler İstatistiği, s. 21-25.

Tablo 9: Nüfus Büyüklüklerine Göre Köy Muhtarlıklarının Dağılışı

Nüfus Grubu	1935 Yerleşme Sayısı (%)	Nüfus	1960 Yerleşme Sayısı(%)	Nüfus	1965 Yerleşme Sayısı (%)	Nüfus	1970 Yerleşme sayısı(%)	Nüfus
0-150	22.4	6.1	7.4	1.5	6.5	1.2	7.3	1.3
151-250	24	13.6	16.8	6.4	1.6	5.4	15.2	5
251-500	34.2	34.4	38.3	26.2	36.8	33.6	36.3	21.8
501-750	11.5	19.6	18.7	21.6	19.4	20.6	28.8	32.8
750-1500	6.7	18.3	13.1	23.2	18.6	29.4	7.2	14.2
1501-2000	0.7	3.2	3.9	11.2	2	6.2	2	5.5
2001-	0.5	4.3	1.6	9.9	2.1	13.3	3.2	20,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Geray¹⁶⁹

Tabloda köy muhtarlıklarındaki nüfus büyüklükleri oransal olarak ele alınmıştır. Verilerden de anlaşılacağı üzere köylerin nüfus büyüklüklerinde yıllar içerisinde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Nüfusu 150'nin altında olan köy oranı 1935'de %22,4 iken

¹⁶⁹ Geray, a.g.m., s.48.

1970 yılında bu oran 7,3'e düşmüştür. Nüfusu 250'nin altında muhtarlıkların 1935 yılındaki oranı %46,4 iken bu oran 1970 yılında %22,5'e gerilemiştir. 1935 verilerine göre 500'den az nüfuslu köylerin oranı %80.4 olmasına rağmen bu köylerin nüfusun ancak %54,1'ni barındırdığı görülmektedir. Başka bir ifade ile, nüfusu 500'den çok olan yerleşim yerleri oransal olarak %19,4 olmasına rağmen köy nüfusunun %45.9'nu barındırmaktadır. Bu oran 1970 yılına gelindiğinde %71,9'u bulmuştur.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Geray, a.g.m., s.49

2. BÖLÜM

CUMHURİYETİN KÖY DAVASI: DEVLET, AYDIN VE KÖYLÜ

Kurtuluş savaşı kazanıldıktan sonra kurucu kadrolar, yönlerini Batı'ya çevirmiş ve merkezî modern bir ulus devlet yaratmak için çeşitli politikalar uygulamıştır. Kurtuluş savaşının yürütücü kadroları 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdıktan sonra, Ankara'yı 9 Ekim 1923'te devletin idarî merkezi olarak belirlenmiştir. 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilerek devletin yönetim şekli Cumhuriyet olarak belirlenmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılarak dinin devlet yönetimindeki otoritesi ortadan kaldırılmak istenmiştir.¹⁷¹ Uygulanan politikalar yalnızca yönetsel alanla sınırlı kalmamış, toplumun değiştirilip dönüştürüleşi de amaçlanmıştır. Bozdoğan'a göre, Kemalist kurucu kadrolar Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve mimari yapısını Batı modeline uyarlamak amacıyla bir dizi Batılılaştırıcı reformları hayata geçirilmiştir.¹⁷² Yeni kurulan Cumhuriyet Rejiminin laik ve milliyetçi karakterdeki inkılapları 1923 ile 1930 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. Örneğin, şeriat kanununun yerini İsviçre'den devşirilen Medeni Kanunu almış, Batı takvimi kullanılmaya başlanmış, kılık kıyafet ile ilgili düzenlemeler yapılmış, eğitim kurumları birleştirilerek modern ve milli bir eğitim sistemi oluşturulmuş, tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.¹⁷³ Moran, Kurtuluş savaşından başarıyla çıkıp iktidarı eline alan yönetici sınıfın yüzünü Batıya çevirmesini şöyle açıklamaktadır:¹⁷⁴

“Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra, iktidarı ele geçiren asker ve bürokrasi emperyalist devletlere karşı bağımsızlığını koruyabilmek için yine Batı modelini seçmeyi en iyi çare olarak görmüştü. Çünkü o sırada askeri alanda olsun, ekonomik alanda ve kültürel alanda olsun başarıya ulaşmış tek model Batı modeli idi. Ama Batı Modeli sınıflı bir toplumdu ve ekonomik gücünü zengin burjuva sınıfından alıyordu.

¹⁷¹ Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş süreci sancılı olmuş ve çeşitli çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Tek Parti Yönetiminin inşa süreci, bu süreçte ortaya çıkan siyasi mücadele ve yapılan inkılaplar için ayrıntılı bilgi için bkz.: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.; Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.27-71.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.475-541.; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam III: Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi kitabevi, 1999.

¹⁷² Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde, Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.15.

¹⁷³ Karpat, a.g.e., s.27.

¹⁷⁴ Moran, a.g.e., s.9.

Bu durumda Batı devletleri gibi güçlü olmak, hem siyasal, hem kültürel alanda köklü devrimler yapmayı, hem de izlenecek ekonomik rejimi saptamayı gerektiriyordu.”¹⁷⁵

İktidarı eline geçiren yönetici sınıf devletin modernleşirmesi için sadece, siyasal ve kurumsal değişikliklerle sınırlı kalamazdı. Toplumsal değişim ve yeni bir merkezi modern ulus yaratmak da rejimin devamlılığı için hayati öneme sahipti. Bu yüzden Tek-Parti dönemi ideolojisinin temel özelliklerinden biri toplumsal mühendislik yolu ile ülke sınırları içerisinde yaşayan nüfusu modern (çağdaş, medeni) düzeye çıkarmak olmuştur. Başka bir ifade ile Osmanlı monarşisinden Cumhuriyete geçiş siyasal bir değişikliğin çok ötesinde bir toplumsal dönüşümü de ifade etmektedir. Onbaşı'na göre, kurucu kadrolar Osmanlı mirasını ret ederek toplumu dönüştürüp yeni bir “Türk” yaratmak istemişlerdir.¹⁷⁶ İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi Kemalizm'in temel ilkeleri çerçevesinde ortaya çıkan Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumlar aracılığıyla toplumun dönüştürülmesi sağlanmaya çalışılmış ve Cumhuriyetin yeni insan tipinin oluşturulması için çaba sarf edilmiştir.

Tek-Parti döneminde, medeni, milli bilince sahip, laik toplumu oluşturacak olan nüfusun büyük bir bölümünü köylüler oluşturmaktaydı. Osmanlı'nın son döneminde yapılan savaşlar ve bunun sonucunda kaybedilen topraklar devletin sınırlarını iyice daraltmıştı ve yeni devlet Anadolu toprakları ile sınırlı kalmıştı. Anadolu'da yaşayan nüfusunun neredeyse yüzde 80'ni yaklaşık 35.000 köyde yaşamaktaydı. Köylü nüfusu yoğunluğu teşkil etmesinin yanı sıra ülke ekonomisinin de merkezindeydi. Ulaşım ve haberleşme koşulların yetersizliği, köylerin önemli bir kısmının dağlık ve ulaşılmaz güç yerlerde bulunması, nüfusun farklı etnik ve dini gruplardan oluşması yeni rejimin kurumsallaşmasının ve modern merkezi bir ulus devletin kurulmasının önünde ciddi bir engel olarak durmaktaydı. Ayrıca Ömercioğlu'nun tespit ettiği gibi, köylü temel üretici güç olmasının yanı sıra fiilen halka dayanan yeni rejimin başat halkasıdır. Sözü edilen halk, uluslaşmayı hedefleyen devletin kendini temellendirdiği, mutlak surette ulaşılmaz gereken, yozlaşmamış ve saf olarak varlığını sürdüren kültürün kaynağıdır.¹⁷⁷ Tüm bu

¹⁷⁵ Moran, a.g.e., s.9.

¹⁷⁶ Funda Gençoğlu Onbaşı, “Halkevleri ve Ülkü Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışmaları”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 20, S. 3, 2011, s. 72.

¹⁷⁷ Hilal Tuğba Ömercioğlu, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler”, *Bellekten*, C.83, S.297, 2019, s.732.

nedenlerden dolayı Cumhuriyet döneminde köy ve köylülük, rejimin öncelikli konularından biri olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Özellik 1929 ekonomik buhranı ve çok partili hayata geçiş denemesi sonucunda, rejim köylü nüfusa erişemediğini fark ederek, köy ve köylülük ile ilgili politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Karaömerlioğlu, 1930 yılındaki Serbest Fırka deneyiminin iktidar için bir şok yarattığını ve bu deneyim sonucunda CHP'nin kitle tabanının çok zayıf olduğu gerçeğini su yüzüne çıkardığını vurgulamaktadır.¹⁷⁸ Nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylülerin desteğini alamamış olan Tek-Parti rejimi, çözümü köylülere yönelik politikalarda aramaya başlamıştır. 1932'de Halkevleri açılmış, köycülük söylemi çerçevesinde aydının köy meselesine ilgisi arttırılmaya çalışılmış, köyün iktisadi olarak gelişmesinin yolları aranmış, Köy Enstitüleri ile birlikte köyün aydınlatılması amaçlanmıştır. Özetle belirtmek gerekirse Anadolu'da bulunan 35000 köyden modern merkezi ulus devletin "biricik köyün"ün yaratılması ütopyası hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Biricik köy ütopyasının temel ilkleri de CHF'nin "altı ok"una dayanmaktadır. Altı ok çerçevesinde Anadolu köyü şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde, modern merkezi ulus devlet yaratmanın temel söylemlerinden birini oluşturan köycülük akımının ortaya çıkışı, temel özellikleri, gelişimi ve amaçları değerlendirecektir. Köycülüğü ele almadan önce, ulus, ulus devlet ve Türkiye'de ulus devletin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi genel hatları ile değerlendirilecektir. Devamında kökenini halkçılıktan alan köycülük söylemi çerçevesinde ortaya çıkan numune (örnek) köy, Halkevleri, Köy Enstitüleri, Köy Kanunu, Çiftçiyi Topraklandırma kanunu gibi köye yönelik uygulanan somut politikalar değerlendirecektir. Son olarak çok partili sisteme geçiş süreci ve Demokrat Parti'nin köy ve köylüye yaklaşımı ele alınacaktır.

2.1. ULUS, ULUSÇULUK VE ULUS DEVLET

Ulus, ulusçuluk ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ulus-devlet kavramları, farklı sosyal bilim disiplinlerinin araştırma alanına girmektedir. Bu disiplinler ulus, ulusçuluk ve ulus devlet konularını değişik yönleriyle ele almaktadır. Sosyoloji, tarih, hukuk, felsefe ve

¹⁷⁸ Karaömerlioğlu, a.g.e., s 52.

siyaset bilimi gibi disiplinler ulus, ulusçuluk ve ulus-devlet kavramlarını kendi temel problematiği çerçevesinde ele aldıkları için kullanılan bu kavramlar her disiplin için farklı içeriklere ve yönelimlere sahiptir. Erözden bu farklılığı şu sözlerle dile getirmektedir:

“Sorunu çok sık başvurulan bir örnekle açıklamak için “ulus” (millet, nation) sözcüğünü ele alalım. “Ulus” bir sosyolog için, aynı etnik kökene sahip olma bilincini, siyasi sadakat bilinciyle birlikte, grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüştüren- kurumsallaşmış siyasi iktidar unsuru içeren, bir örgütlenme içeren, sahip olsun, ya da olmasın- insan topluluğu anlamına gelebilir. Oysa bir hukukçu için aynı kavramın içeriği “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” tanımında somutlaşabilecektir. Buna karşılık, uluslararası ilişkiler disipliniyle uğraşan bir bilimci için, Birleşmiş Milletler terinde içeriğini açıkça bulduğu üzere “ulus”, kolaylıkla devlet adını verdiğimiz siyasi birim anlamında kullanılabilir.”¹⁷⁹

Buradan da anlaşılacağı üzere, ulus, ulusçuluk ve ulus devlet kavramları ile ilgili standart bir tanım yapma olasılığı neredeyse mümkün değildir. Ulus ve milliyetçilik terminolojisinin kullanımındaki belirsizlik ve adlandırma sorunu, milliyetçilik kavramı konusundaki muğlaklığın sürmesine neden olmaktadır. Ulus ve ulusçuluk konularına ait bütüncül bir yaklaşımın yokluğu konuyu anlayışımızı zorlaştırmaktadır.¹⁸⁰ Ulus ile ilgili kesin ve açık bir tanım bulunmamasına rağmen, ırk, toprak, etnik grup, dil, aşiret, vatan gibi terimler ulusu tanımlarken kullanılan terminolojiyi oluşturmaktadır. Ulusu kabaca tanımlamak gerekirse ulus, aynı dili ve kültürü paylaşan, birliktelik amacı olan insan topluluğu olarak değerlendirilebilir.¹⁸¹ Smith’e göre de ulus, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu olarak ele alınabilir.¹⁸²

Ulus kavramından türeyen ve 18. yüzyılın sonlarından itibaren ideolojik bir anlam içeren ulusçuluk akımı ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ulusçuluk kısa sürede evrim geçirmiş ve günümüzde sahip olduğu içeriği kazanmıştır. Fransa ve İngiltere örneklerinde gözlemlenebileceği gibi, ulusçuluk uzun bir tarihsel süreç içerisinde merkezi bir devlet yapısı olarak ortaya çıkmıştır. Bu haliyle ulusçuluk

¹⁷⁹ Ozan Erözden, *Ulus Devlet*, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s.5

¹⁸⁰ Ahmet Yıldız, *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.25

¹⁸¹ Ahmet İlyas, *Türkiye’de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa 1923-1950, Çizgi Kitabevi*, Konya, 2017, s.21

¹⁸² Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.32

akımı, mevcut siyasi çerçevede yer alan topluluğu ulus olarak ele almaktadır. Ulusçuluk, zamanla merkezi siyasi yapısını oluşturamamış olan topluluklar arasında da yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlaşmanın etkisi ile bağımsız bir ulus devlet kuramamış olan toplulukların amacı toplumsal bütünleşmeyi tamamlayacak olan bir siyasi yapı oluşturmaktır.¹⁸³ Bu bağlamda ele alınacak olursa, ulusçuluk hem bir ideoloji hem de bir akım olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifade ile ulusçuluk, toplumu ortak değerler, istekler ve aksiyonlar etrafında toplayacak dinamik bir ilke ve siyasal dayanışmayı ortaya çıkaran bir araçtır. Ulusçuluk belli bir ulusun önceliğine dayanan bir inanç bütünüdür ve bu inanç bütünü kültürel ve siyasal formlara bürünerek kitlesel mobilizasyona ihtiyaç duyabilir.¹⁸⁴ Ulusçuluk her ne kadar çağın ruhu ile alakalıysa da, bir o kadar da daha eski motif, düşünce ve fikirlere de bağlıdır. Smith bunu aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“... Zira milliyetçilik dediğimiz şey pek çok düzeyde faaliyet gösterir ve bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilir...”¹⁸⁵

Siyasi olarak bağımsız ve egemen bir devlet formunun bulunduğu yerlerde ulusçuluk, toplumsal türdeşliği yaratmayı hedefler. Henüz devlet kuramamış toplumlarda, ulusçuluk, var olduğunu iddia ettiği bir ulus için bağımsız ve egemen bir devlet kurmayı temel hedefi haline getirir. 1789 Fransız Devriminden sonra gün yüzüne çıkan “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” bu amacı gerçekleştirmenin bir aracı olarak kullanılır.¹⁸⁶

Milliyetçilik ideolojisinin ürünü olarak ulus devletler meydana gelmiştir. Ulusçuluk, devlet ve ulusun paralel ve aynı zamanda varoluşunu ifade etmektedir. Ulus devlette nüfus homojendir ve ulusa ait olan nüfus ulus devlet içerisinde yerleşiktir. Bununla birlikte ulusun üyesi olmayan hiç kime sınırları belirlenmiş olan ulusun içerisinde yer almamaktadır. Ulus devletlerin temel amaçlarından biri nüfusu mümkün olduğunca homojenleştirmektir. Ayrıca, ulus devletler, ortak dil, para ve din gibi sistemleri topluma kabul ettirmenin dışında ulaşım, ticaret ve iletişim gibi sistemleri de inşa ederek

¹⁸³ Erözden, a.g.e., s.12-125

¹⁸⁴ Yıldız, a.g.e., s.31

¹⁸⁵ Smith, a.g.e, s. 118

¹⁸⁶ Erözden, a.g.e., s.125

bölünmelerin ortaya çıkmasını engellemeye çalışmaktadır.¹⁸⁷ Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dini inancı paylaşan, aynı kültürel ve tarihsel geçmişi paylaşan, ortak bir düşman etrafında kenetlenmiş bir insan topluluğu kurgulanarak ulus içerisinde türdeşlik sağlanmaktadır. Bu kurguyu hayata geçirmenin adı ise uluslaştırmadır.¹⁸⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere, ulus inşa süreci bir “biz” ve “öteki” tanımlamanın da aracıdır. “Bizi” yaratabilmenin bir aracı olarak asimilasyon politikaları ulusçuluğun başvurduğu politikalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Asimilasyon da baskı ve şiddeti beraberinde getirir. Modern ulus devletlerin bir diğer önemli özelliği de sıkı bir ünitarizme dayanmasıdır. Yıldız bu özelliği şöyle açıklamaktadır.

“...Modern ulus devletler, çoğunlukla sıkı bir ünitarizme yaslanır ve dolayısıyla ulusal meşruiyet, yani kamusal alanın, kendi içinde barındırdığı çeşitlilik ne olursa olsun, tek bir ulusun taleplerine açık olması, ana meşruiyettir. Bir ulus içindeki etnik toplulukların ulus olmayı amaçlaması, ulusal egemenlik ve bütünlüğe bir meydan okuma teşkil eder. Bu sebeple etnik talepler ya özel alana hapsedilir ya da ağır bir şekilde bastırılır...”¹⁸⁹

Erözden’e göre, evrensel olarak ele alındığında ulus devlet kurguları ve yapıları, üç temel grup içerisinde ele alınabilir. Birinci grubu, Avrupa ve Avrupa yakın çevresi oluşturmaktadır. İkinci grup, Amerika kıtasında ortaya çıkmış olan ve bölgedeki yerli halkın soykırım ile ortadan kaldırılması sonucu tamamen göçmen bir nüfusun getirilmesi ile oluşturulan ulus devletlerdir. 1950 sonrasında ortaya çıkan ve sömürgecilikten kurtulmayı hedefleyen hareketler sonucunda ortaya çıkan ulus devletler üçüncü grubu meydana getirmektedir. Bu her üç grup da ulus devlet kurgusuna kendilerine has özellikler katmışlardır.¹⁹⁰ Erözden’in sınıflandırması dışında da ulus devletlerin gelişim sürecini ve geliştikleri toplumlardaki özelliklerini ele alan birçok yaklaşım bulunmaktadır.¹⁹¹

Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden silinmesi ile birlikte Anadolu’da ulus devlet formatında kurgulanan Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Türkiye

¹⁸⁷ Uğur Ümit Üngör, *Modern Türkiye’nin İnşası: Doğu Anadolu’da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*, çev. Ali İhsan Dalgıç, İletişim Yayınları, İstanbul, s.31-37.

¹⁸⁸ Mehmet Özdoğan, *Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi*, Astana yayınları, Ankara, 2017, s.34

¹⁸⁹ Yıldız, a.g.e., s.26

¹⁹⁰ Erözden, a.g.e., s.1-2

¹⁹¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet*, çev. Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, 2008; Liah Greenfeld, *Milliyetçilik Moderniteye Giden Beş Yol*, Abdullah Yılmaz, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2017.

Cumhuriyeti yönetici kadroları, hem devleti hem de toplumu yeni baştan tasarlamak için İkinci Meşrutiyet Döneminde hâkim düşünce konumuna gelen Türkçülük düşüncesine yönelmişlerdir.

2.2. TÜRKİYE'DE ULUS DEVLET İNŞASININ GENEL HATLARI

Ulusçuluk akımı, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki Müslüman olmayan azınlıklar arasında hazır bir kabul görmüş ve 19. yüzyılın başlarından itibaren ayaklanmalara neden olmuştur. Zamanla bu ayaklanmalar sonuç vermiş Yunan, Sırp ve Bulgar gibi ulusçuluk hareketleri bağımsız birer ulus devlet olarak tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır. Süreç içerisinde Müslüman topluluklar arasında da milliyetçilik akımı önem kazanmaya başlamıştır. Arap, Arnavut ve Türk ulusçuluk hareketleri birbirinden farklı yönere yönelmiş olsalar da Osmanlı için sonun başlangıcını hazırlamışlardır. Türk ulusçuluğu, diğer ulusçuluk akımlarına nazaran daha geç ortaya çıkmış ve gelişmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Türk ulusçuluğu, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi ideologların önderliğinde sistematik ifadesini bulmuştur. Balkan topraklarının kaybedilmesi, Büyük Devletlerin Hristiyanlara yönelik korumacı tavrı ve 1916'da Şerif Hüseyin ayaklanması İttihat ve Terakki Partisini resmi olarak Türkçülüğe kaydırmıştır.¹⁹² İttihat ve Terakki, milli bir eğitim, milli bir burjuva ekonomisinin kurulması gibi milliyetçi politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra nüfusun homojen bir yapıya bürünmesi için de politikalar geliştirilmiştir. Müslüman olmayan Ermeni ve Rumların göçürtülmeleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.¹⁹³ Kısaca belirtmek gerekirse, Osmanlı'nın son yıllarında Türk ulusçuluğu fikri hem İslamcılık hem de Osmanlıcılık fikirlerinin önüne geçmiş ve imparatorluk ulus devlet formatında yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır.

İttihat ve Terakki Partisinin milliyetçilik politikaları, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşından yenilgiyle çıkılması nedeniyle uzun sürmemiştir. Mondros Mütarekesi ve Sevr Anlaşmasından sonra Anadolu'da bağımsızlık hareketi baş göstermiştir.

¹⁹² Yıldız, a.g.e., s.65-78

¹⁹³ İlyas, ag.e., 27-30

Bağımsızlık hareketinin yönetici kadroları, Türkçülük yerine daha kapsayıcı bir söylem ve politika izlemişlerdir. Yıldız bunu şöyle ifade etmektedir:¹⁹⁴

“Milli Mücadele dönemine hâkim olan siyasi söylemde Türklük ve Türk kimliği açıkça telaffuz edilmemiştir. Bu dönemin, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Misak-ı Milli gibi resmi belgelerinde, milli topluluk Osmanlı ve Müslüman olma gibi geleneksel kriterlere göre tanımlanmıştır. Üstelik bu topluluk yekpare bir külte değil, çeşitli etnik topluluklardan müteşekkil olarak düşünülmüştür. Bu toplulukların ortak paydası olarak “saf kardeşlik,” “karşılıklı saygı ve fedakârlık duygusu,” “saadet ve felakette ortaklık” ve “aynı kaderi paylaşma” iradesi gibi unsurlar sayılmıştır. Bütün bu belgelerde, muhtevaları net olarak söylenmemiş olsa da, etnik unsurların “ırki ve sosyal” ile onları “ortam şartlarına” saygı gösterileceği vurgulanmıştır. Muğlak olsa da, “çeşitlilik içinde birlik” çerçevesinde, etnik haklar tanınmıştır.”¹⁹⁵

Bu söylem çerçevesinde, Birinci Dünya savaşı sonrasında II. Meşrutiyet döneminin milliyetçilik anlayışı bir süreliğine rafa kaldırılmıştır. Savaş sonrasında Osmanlı toprakları nerdeyse Anadolu ile sınırlı kalmıştır. Anadolu nüfusu da daha çok Müslüman ve Türklerden oluşmaktaydı. Bu sosyal kompozisyon ileride kurulacak olan siyasi birliğin içeriğini etkileyecek bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağımsızlık savaşı sonucunda iktidara gelen ıslahatçı-milliyetçi fikriyat, emperyalistlerin işgaline son vermiş olmanın özgüveni ve meşrutiyetiyle jakoben bir tutumla ıslahat fikrinin yerini inkılap fikrinin almasının önünü açmıştır. Aynı zamanda milliyetçilik fikri yenilenerek ulus devletin temelleri atılmıştır.¹⁹⁶

Milli Mücadele dönemin kapsayıcı ve çoğulcu siyasi söyleminden Kemalist Cumhuriyetin üniter ve homojenleştirici siyasi söylemine geçilmiş ve ulusçu türdeşleştirici söylem zamanla dozunu arttırmıştır. Ulus kimliğinin sınırlarının belirlenme süreci, hâkim olarak dini olandan etnik olana doğru üç aşamada gerçekleşmiştir. Yıldız bu süreçleri şu sözlerle ifade etmektedir:

“...1918-1938 yılları arasında Mustafa Kemal’in siyasi söyleminde, Türklüğe, vurgu derecesi değişen üç ayrı anlam yüklenmiştir. 1919-1924 döneminde hâkim olan tanım “Anadolu ve Trakya’daki Müslüman halkı Türk olarak” kabul eden tanımdır. Burada Türklük mülki açıdan sınırlandırılmış Müslümanlık ile özdeşdir.

¹⁹⁴ Yıldız, a.g.e., s.98

¹⁹⁵ Yıldız, a.g.e., s.98

¹⁹⁶ Mesut Yeğen, *Müstakbel-Türk’ten Sözde-Vatandaş*, İletişim Yayınları, İstanbul s.123-124

Cumhuriyet'in ilanından (1923), özellikle “yıkım yılı” 1924'ten sonra, Türklük siyasi bir tanım kazanmaya, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve Türk dili, kültürü ve Kemalist ulusal akideyi kabul eden herkes Türk olarak görülmeye başlandı. 1920'lerin sonunda bu tanım değişmeye başladı ve Türklüğü etnik-soya dayalı bir zemine icra eden görüşler Türklüğün tanımına eklemelendi.”¹⁹⁷

Milli mücadelenin kazanılmasından sonra geçici olarak kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye'de yurttaşlık kavramı Osmanlıdan geriye kalan Müslüman, Arap, Türk ve Kürt gibi etnik grupları içine alan bir mahiyette olmuştur. Bu nedenle 1921 Anayasasında yer alan vatandaşlık tanımı, ulus devlet sisteminden uzak bir yerde konumlanmıştır. Ancak, Türklüğün vurgulandığı vatandaşlık tanımı 1924 Anayasasında yerini bulmuştur. “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur” tanımıyla Cumhuriyet sınırları içerisinde yaşayan herkes Türk olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁸ Ulus kimliğinin Cumhuriyetçi tanımı 1929-1938 yılları arasında Türklüğün soya dayalı etnik tanımı daha da belirginleşmiştir.¹⁹⁹

Cumhuriyet'in kurucu kadroları, sadece vatandaşlığın tanımı yapmakla kalmamış siyasî, idarî, hukukî sistemi ve toplumu yeniden kurgulamak için de büyük çaba sarf etmişlerdir. Saltanat ve halifelik kaldırılmış, milli bir eğitim ve iktisat politikaları hayata geçirilmiş, alfabe değiştirilmiş, nüfusun homojenleşmesi için nüfus mübadelesi ve iskân politikaları uygulanmış, kılık ve kıyafet ile ilgili düzenlemeler yapılmış, halkevleri gibi kurumlar aracılığı ile geri kaldığı düşünülen toplum medenileştirilmeye çalışılmış, dil ve tarih temelinde Osmanlı mirası reddedilerek, Orta Asya'yı temel alan bir ulus politikası güdülmüş ve din devlet tekeline alınmıştır. Modern bir ulus devlet yaratmak amacı taşıyan bu politikalara karşı herhangi bir muhalefetin ortaya çıkması siyasî, hukukî ve askerî önlemlerle tamamen engellenmeye çalışılmıştır.²⁰⁰ Nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylüler de bu politikaların temel hedef kitlesini oluşturmuştur. Bunun temel nedeni, Osmanlıdan devir alınan toplumsal yapıdır. Anadolu'ya yayılan 35.000 üzerindeki köyde farklı etnik gruplar, farklı inançlar, farklı kültürler yaşamaktaydı. Şevket Süreyya Aydemir Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun farklı bölgelerindeki köylerden gelen askerlerin hem inanç hem de etnik olarak bölünmüş olduğunu,

¹⁹⁷ Yıldız, a.g.e, s.126

¹⁹⁸ İlyas, ag.e., s. 41-42

¹⁹⁹ Yıldız, a.g.e, s.154

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul,

kendilerini Türk olarak tanımlamadıklarını ve vatanın neresi olduğunu bilmediklerini gözlemlemiştir. Gözlemlerini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Aleviler, Yezidiler, Kızılbaşlar ve daha akla ve tasnife gelmeyen ve hepsi de geçmişin bilinmeyen köklerinden gelip, mensubunu karmakarışık bir insanca çamuru içinde yaşatan bir sürü itikat döküntüleri, bu insanları parça parça birbirinden ayırmaktadır. Bu görüş ve kanılara varınca, bölüğün daha ilk adımında dinini, milletini ve vatanını bilmemesi şeklinde meydana vurduğu sert gerçek güçlkle de olsa, bir takım tarihi ve etnik sebeplerle az çok izah edilebilir.”²⁰¹

Anadolu'nun toplumsal yapısındaki bu farklılıklar, merkezi modern ulus devletin kurumsallaşmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktaydı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu toplumsal yapı varlığını sürdürmüştür ve nüfus homojen bir yapıdan uzak kalmıştır. Büyük Anadolu coğrafyasına yayılmış binlerce köyde yaşayan köylü ve Kemalist iktidar arasında hem zihinsel hem fiziksel mesafe bulunmaktaydı. Temel hedefi muasır medeniyetler seviyesine çıkmış, Türk milliyetçiliği etrafında kenetlenmiş, iktisadi olarak kalkınmış bir toplum yaratmak olan yönetici seçkin sınıf, bu amaca ulaşabilmek için özellikle 1930'larda halkçılık, cumhuriyetçilik ve milliyetçilikle harmanlanmış olan köycülük söylemine başvurmuş ve Cumhuriyet'in “biricik ideal köyünü” inşa etmek istemiştir. Kültürel devrimin gerçekleştirilmesi için uygulanan politikaların yanı sıra iktidar Anadolu'nun farklı bölgelerinde askerî ve siyasî müdahalelerde bulunarak toplumu homojen bir yapıya kavuşturmak istemiştir. Umumi Müfettişlik uygulaması, İskan Kanunu, askerî hareketler bu politikalardan birkaçına örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu tezin sınırlılıklarını aştığı için bu konular ele alınmayacaktır.

2.3. KÖYCÜLÜĞÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1930'ların hâkim köy söylemi olan köycülük Osmanlı'nın son dönemlerinde Halkçılık ve milliyetçilik ideolojilerinin etkileriyle ile filizlenmeye başlamıştır. Halkçılık²⁰² da Osmanlı'nın son dönemlerinde yeni bir aydın sınıfın ortaya çıkmasıyla belirginleşmiştir. Halk ve halkçılık fikirlerinin ortaya çıkmasında Jön Türkler etkili olmuştur. Abdülhamit

²⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitbevi, İstanbul, 1974, s.110-112.

²⁰² II. Meşrutiyet dönemi halkçılık ideolojisi ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, S.1, 1977, s.92-123.

yönetimine karşı bir araya gelen Jön Türkler, meşruiyetlerini sağlayabilmek için halkın yanlarında olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Karaömeroğlu'na göre, halkçılığın ortaya çıkmasının temellerinden birini Osmanlı döneminin modernleşme çabaları oluşturmaktadır. Modernleşme yönünde atılan adımlar yeni bir aydın tipi oluşturmuştur. Bu yeni aydın tipi modernleşme hareketlerine ivme kazandırmak isterken, geleneksel rejimin işlemeyen kurumları ile çatışmaya girmiştir. Abdülhamit döneminin modern eğitim kurumlarından yetişen Jön Türkler de benzer bir şekilde geleneksel kurumlarla çatışmaya girişmişler ve bunun sonucunda halkı yanlarına almak istemişlerdir. Bu amaçla, 1908 devrimi öncesinde Jön Türkler, Balkan vilayetlerinde halkı kendi tarafına çekebilmek için propaganda faaliyetlerini yürütürken zaman zaman halkçı bir söylem kullanmışlardır.²⁰³

Halkçılığın Osmanlı'da gelişmesinde uluslararası arenada ortaya çıkan ideolojik, akademik ve felsefî yaklaşımlar da etkili olmuştur. Toprak, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan halkçılık akımının Ziya Gökalp'in yararlandığı Fransız solidarist düşüncesi olduğunu ileri sürmektedir.²⁰⁴ Ancak, halkçılık ideolojisinin ortaya çıkışında sadece Fransız solidarist düşüncesinden söz edilemez. 19. yüzyılın büyük siyasal, toplumsal ve iktisadî değişimlerin yaşandığı bir dönem olmasının yanı sıra ideolojiler çağı olduğunu vurgulayan Karaömerlioğlu, Osmanlıda halkçılığın ortaya çıkışında etkili olan uluslararası ideolojileri şu sözlerle dile getirmektedir:

“...Dünyanın birçok bölgesi, ideolojilerin esin kaynağı olduğu hareketlerle sarsıldı. Osmanlı İmparatorluğu bundan varestede değildi. İmparatorluğun çeşitli cemaatlerinde, özellikle Ermeniler arasında, halkçı düşünce ve hareketler etkiliydi. Özellikle Rus halkçılığı, Nardonizm, Ermeni aydınların, bilhassa Hınçakları, derinden etkilemiş bir ideolojik akımdı... Hınçaklar amaçladıkları toplumsal devrim için köylülüğün ve emekçilerin desteğini almaya çalışıyorlar, köylülüğü devrim için eğitmek amacıyla “halka gitmek” gerektiğini ileri sürüyorlardı. Jön Türk hareketi de, her ne kadar esas olarak kendi mecrası içinde geliştirse de, Abdülhamit rejimine karşı ortak mücadele etmeleri nedeniyle Ermeni devrimci hareketlerinin halkçı söylemlerinden etkilenmişti.²⁰⁵

Benzer şekilde, Berkes de Osmanlı İmparatorluğunda halkçılık ideolojisinin doğuşunu Rusya'da ortaya çıkan Nardonizm hareketine bağlamaktadır. Berkes'e göre, Rusya'da

²⁰³ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.24-25.

²⁰⁴ Zafer Toprak, a.g.m., s.92.

²⁰⁵ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.25.

etkili olan halkçılık akımı Türk aydınları arasında üç dolaylı yolla yayılmaya başlamıştır. Birincisi, özellikle, Balkanlar'daki Bulgar aydınların etkisi olmuştur. Nardonik fikirler özellikle öğretmen ve yazarlardan oluşan bu aydınlar arasında yaygın bir şekilde görülmüş ve Meşrutiyet'in ilanından önceki yıllarda iyice güç kazanmıştı. İkinci dolaylı yol, Rusya'dan gelen Türklerin etkisi olmuştur. Üçüncüsü ise, nardonik fikirlerin etkisiyle doğan Ermeni sosyalist Hınçak akımıdır.²⁰⁶

Rusya'da 1870'lerde ortaya çıkan Nardonik hareket, üniversite öğrencisi Rus gençlerin baskı rejimi oluşturan ve Rus köylüsüne zulmeden Rus Çarı'na ve kiliseye karşı köyleri gezerek köylüleri örgütlemeye çalışan köylü merkezli bir hareketti. Rusya'da ortaya çıkan Nardonik akım sonucunda köy ve köylülükle ilgili sorunlar aydınların ilgisini çekmeye başlamış ve köylü ile iletişim kurmanın yolları aranmaya başlanmıştır.²⁰⁷ Nüfusun önemli bir kısmının köylerde yaşadığı Osmanlı İmparatorluğunda da bu hareket kendine yer buldu. Osmanlı düşünce tarihinin önemli konularından biri *Halka Doğru* hareketinin doğmasını sağladı. *Halka Doğru* hareketi iktisadi, sosyal ve siyasi anlamlar içererek toplumla aydın arasındaki mesafeyi kapatmayı amaçladı.²⁰⁸ Türk milliyetçiliğinin temsilcileri, klasik Osmanlı toplum yapısının ana sorunun, yöneten ve yönetilenler arasında bulunan mesafeden kaynaklandığını düşünmekteydiler. Özden'e göre, yöneten ve aydınlar ile halk arasındaki bu mesafe sürekli kendisini üreten bir mesafe mahiyetindeydi. Ayrıca, bu mesafe yalnızca siyasi olmayıp hem ideolojik hem de kültürel temellere de sahipti.²⁰⁹

II. Meşrutiyet döneminde, halkçılığın öncülüğünü Ziya Gökalp, Tekin Alp, Necmettin Sadık (Sadak), M. Zekeriya (Sertel) gibi İttihatçılar yapmışlardır. Bu dönemdeki halkçılık, toplumsal olmakla birlikte siyasal ve iktisadi içeriği olan bir öğretilerdir. Halkçılık kazandığı bu içerik ile dönemin uluslaşma sürecini, milli iktisat siyasetini ve toplumsal dayanışma ilkesini kapsayan bir ideolojiye dönüşmüştür.²¹⁰ Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip (Yöntem), Halide Edip gibi

²⁰⁶ Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.231-232.

²⁰⁷ Osmanlı Nardonikleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Zafer Toprak, "Osmanlı Nardonikleri Halka Doğru Gidenler", *Toplum ve Bilim*, S.24, 1984, s.69-84.

²⁰⁸ Zeynep Aydın, "1908-1923 Arası Köy Politikaları", Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.36.

²⁰⁹ Mehmet Özden, "Türkiye'de Halkçılığın Evrimi (1908-1918)",

²¹⁰ Toprak, a.g.m., s.95.

dönemin aydınları *Türk Yurdu* (1911-1918), *Halka Doğru*(1913-14) ve *Genç Kalemler* (1910-1912) gibi dergiler aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. Dönemin aydınlarının kaleminden çıkan bütün halkçı yazılarda, Osmanlı toplumunda aralarında herhangi bir iletişim olmayan iki farklı kültürel yapının varlığı dile getirilmiştir. Başka bir ifade ile bu metinlerde, saray ve halk kültürü olmak üzere iki ayrı kültüre vurgu yapılmıştır. Halk kültürü gerçek, saf ve organik olarak tanımlanırken, saray kültürü de yapay, kozmopolit ve Levanten olarak değerlendirilmiştir. Aydınlar göre, eğer Osmanlı seçkin aydınları halka doğru gidecek olursa, gerçek zenginlikle karşılaşacak, Arapça ve Farsçanın aksine zengin öz Türkçe ile tanışacaklardı.²¹¹

II. Meşrutiyet dönemi aydını sadece dergilerde fikirlerini kaleme almakla yetinmemiş ve çeşitli dernekler aracılığıyla da halka ulaşmaya çalışmışlardır. Osmanlı’da, “Halk Derneği”, “Türk Yurdu Cemiyeti”, “Türk Ocakları” gibi kuruluşlar aracılığıyla halka doğru gidip, halk terbiyesinin (eğitiminin) gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Türk Ocakları kurulan dernekler arasında hem en uzun süreli olması hem de dönemin aydın kesimini çatısı altında toplaması açısından önemli bir yere sahiptir.²¹²

1911’de Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali (Turan) gibi aydınlar Türk Yurdu Cemiyet’ini İstanbul’da kurmuşlardır. Ancak, Türk Ocağı’nın kuruluşu ile birlikte Türk Yurdu Cemiyet’i feshedilmiş ve cemiyetin bütün üyeleri de Türk Ocağı’na geçmişlerdir. Ocağı’n resmi yayın organı da herkesin anlayabileceği sade bir dilde yazılacak bilimsel ve kültürel konularla sınırlı kalmayıp, Osmanlı toplumunun karşılaştığı olumsuz koşulları da kaleme alan *Türk Yurdu* dergisi olmuştur.²¹³

Nizamnamesine göre, 25 Mart 1912’de kurulan Türk Ocağı’nın kuruluş amacı, Türk milliyetçiliğini, Türk kültürü ve dilini ilmi, iktisadi ve sosyal olarak geliştirmek olarak belirlenmiştir. Nizamnamenin üçüncü maddesinde Ocağı’n amaçlarına ulaşmak için izleyeceği yol şu şekilde anlatılmaktadır:

²¹¹ Özden, a.g.m., s.91.

²¹² Türk Ocaklarının kuruluşu, tarihsel gelişimi ve Türk milliyetçiliğindeki yeri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

²¹³ Üstel, a.g.e., 42–50.

“Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşr edecek, mektepler açmaya çalışacaktır. Millî serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadî ve ziraî teşvik ve irşâtlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.”²¹⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenen Türk Ocağı, konferanslar, konserler ve yayınlar ile halk terbiyesine yönelmiş ve Türkçülüğün toplum arasında yayılmasına ön ayak olmuştur. Ocak'ta yer alan aydınlar, modern Türkçenin inşa edilerek farklı ülkelerin tabiiyetinde bulunan Türkler için standart bir dil geliştirmek için çeşitli konferanslar düzenlenmiş ve Ocağı'nın yayın organında makaleler yayınlanmıştır. Ayrıca, kadının toplumsal hayattaki rolünü arttırmak için kadınlara yönelik konferanslar düzenlenmiştir. Ancak yapılan konferanslar Türk milliyetçiliği ile sınırlı kaldığı için kadın gelecek kuşakları yetiştirecek olan “anneler” olarak resmedilmiş ve kadınlara toplumda annelik dışında başka bir rol biçilmemiştir. Türk Ocağı'nda 1918 yılına kadar çeşitli geziler düzenlenmiş, film gösterimleri yapılmış, yurt içi ve yurt dışında öğrenciler okutulmuş, İstanbul dışından gelenler için iki yurt binası inşa edilmiş ve bir kütüphane açılmıştır.²¹⁵ Özetle belirtmek gerekirse, Türk Ocağı, Türkleri siyasi, iktisadi ve kültürel olarak geliştirmeyi hedeflemiş ve bu yönde çalışmalar yürütmüştür.

II. Meşrutiyet (1908-1918) döneminde Türk milliyetçiliği ve halkçılık ideolojilerinin belirginleşmeye başlamasıyla köylüler de Osmanlı gündeminde yer bulmaya başlamıştır. Köye karşı duyulan ilgi *Türk Yurdu* dergisinin sayfalarında kendini göstermiştir.²¹⁶ Helphand-Parvus, *Türk Yurdu* dergisinde köylülük üzerine en etkili yazıları yazan aydınlardan biri olmuştur. Dönem boyunca kaleme aldığı yazılarında aydın kesime köylülüğün önemini kavratmayı amaçlamış ve köylüğü ihmal eden aydınları sert bir dille eleştirmiştir. Pruvaz'a göre, köylüler yüzyıllar boyunca devletin belkemiğini oluşturmuş olmasına rağmen devlet ve aydınlar köylülüğe hak ettiği değeri vermemiştir. Devlet ve aydının bu tutumunu hem yanlış hem de köylülüğe karşı bir haksızlık olarak görmektedir. Köylüler hem vergi hem asker kaynağı olmalarına rağmen ihmal edilmiş ve devletten

²¹⁴ Üstel, a.g.e., s. 100–101.

²¹⁵ Murat Can Kabagöz, “Halkevleri ve Gündelik Hayat”, *H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024, s.52-53.

²¹⁶ M. Asım Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, S.285.

almaları gereken karşılığı hiçbir zaman alamamışlardır. Pruvaz'a göre, Türk aydınları "Halka Doğru" giderek köylünün gönlünü kazanmalı ve köylünün desteğini kazandıktan sonra milliyetçi projelerini hayata geçirmelidirler.²¹⁷

Türk Milliyetçiliğinin ideologlarından biri olan Ziya Gökalp²¹⁸ de halka gidilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Gökalp'in anlayışına göre, halk, birbirini tamamlayan, sınıfsız ve kaynaşmış grupların bir araya gelmesiyle oluşan kütledir. Ayrıca, halk güzidelerin, yani aydınların dışında kalan bütün bir toplumdur. Başka bir ifade ile eğitim almamış bir toprak ağası da bir köylü de halktan birisidir. Gökalp halka doğru gitmeyi aydınların halkı eğitmesi olarak görmektedir. Güzideler halka "medeniyet" götürmelerinin karşılığında Türk kültürünün sahip olduğu değerleri öğrenme fırsatı bulabileceklerdi.²¹⁹ Dönemin önemli ideologlarından Yusuf Akçura da, *Halka Doğru* "çalışan halk ile halk için çalışanlar" arasında temas kurmak gerektiğini savunmaktadır. Akçura'ya göre halk, köylerde yaşayan az toprak sahibi veya tamamen topraksız rençberler ve şehirlerde çalışan ufak esnaf, gündelikçi amele ve ırgatlardır.²²⁰

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan entelektüel ortam, her ne kadar köy ve köylülüğü Osmanlının gündemine getirmiş olsa da; köy ve köylülük ile ilgili somut adımlar ancak 1919 yılında atılmaya başlanmıştır. Halkçılık ve milliyetçilik ideolojileriyle harmanlanmış olan "halka doğru" hareketi köy ve köylüleri dönüştürmek için somut adımlar atmaya başlamıştır. Başka bir ifade ile Türk Ocakları ve dönemin dergilerinin etkisiyle gelişen halka gitme fikri, köylüye gidilmesi ve köylülerin sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda geliştirilmesi gerektiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Türk Ocağı'nın I. Dünya savaşı yıllarında yalnızca bir "edebi salon" karakterine bürünmesini, aralarında Reşid Galip, Ragıp Nureddin ve Hasan Ferid gibi doktorların da bulunduğu bir gurup genç eleştirmiştir.²²¹ Savaş sonunda Türk Ocağı'nın doğrudan doğruya halkın

²¹⁷ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.32-35.

²¹⁸ Ziya Gökalp'in Halkçılık düşüncesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: İlhan Tekeli ve Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, S.6-7, 1978, s.59-65.

²¹⁹Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s.40.; A.g.e., s.37.

²²⁰ Üstel, a.g.e., s.112.

²²¹ Reşid Galip gibi genç doktorlar 1919-1920 yılları arasında Tavşanlı, Emet ve Bozüyük'te köycülük faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Eğitim, sağlık ve iktisadi olarak köyün kalkındırılması için çaba sarfetmişlerdir. Doktorların Tavşanlı, Emet ve Bozüyük'teki köycülük faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Öztürk, *Doktorlar Köy Yollarında: Türk Ocakları'nın Halka Doğru Yönelişi ve Köycüler Cemiyeti'nin Faaliyetleri*, Kitap Kulübü Yayınları, Kütahya, 2021, s.57-186.

içerisinde faaliyet göstermesi gerektiğini savunmuşlardır. Türk milletinin kalkındırılması için eyleme geçilerek, saha çalışmalarının yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Yapılan tartışmalar sonucunda, “imanlı gençlerin” köylere dağılması fikri geliştirmiş ve bu fikirler çerçevesinde Köycülük hareketi uygulamalı olarak hayata geçirilmiştir.²²² Dönemin fikri iklimi ve Türk Ocaklarının etkisi sonucunda 1919 yılında Köycüler Cemiyeti kurulmuştur. Üstel Köycüler Cemiyetinin kuruluşunu ve amacını şu sözlerle aktarmaktadır:

Türk Ocakları içinde Ocakların öncelikle birer “hars merkezi” olmalarını amaçlayan yaklaşımla, “ameli saha” teması ile “halka doğru” gitmek yaklaşımı Ocakların kuruluşunda 1931’de kapatılmasına kadar yanyana yaşamışlardır. Bu ikinci yaklaşımın en somut örneği, Türk Ocağı üyelerinden bir bölümünün 25 Teşir-i Sâni 1334’de (1918) fiilen, 18 Mart 1335’de (1919) ise resmen kurdukları Köycüler Cemiyeti’dir. Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti’ne yapılan başvuruda ve Köycüler Nizâmnamesi’nde Cemiyetin amacının “Köycüler arasında insanîyetkâr bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususâtında kendilerine yardım etmek...” olduğu belirtilmektedir.²²³

1919’da kurulan Köycüler Cemiyeti, köylülere eğitim, sağlık ve kültür alanında yardım etmeyi amaçlayan, halka doğru giderek Anadolu’ya çağdaş uygarlığa taşımayı hedefleyen bir karaktere sahiptir. Cemiyetin herhangi bir şubesi açılmamıştır. Köycüler Cemiyeti’nin başkanlığını Halide Edip, genel sekreterlik ve muhasebeciliğini Ragıp Nureddin yapmıştır. Köycüler Cemiyeti sahaya inip köyü dönüştürmeyi amaçladığı için, öncelikli olarak örnek köy oluşturmaya yönelik bir proje geliştirmiştir. Bu proje kapsamında köycülerden toplanacak paranın bir kısmı ile tarıma elverişli bir arazi alınarak, burada bir örnek köy inşa edilecektir. İnşa edilecek köyde işler iş bölümü ile yapılacaktır. Köyün bütçesi ihtiyar heyeti tarafından yönetilecek, köyün yönetimi ve köy ile alınacak kararlarla ilgili bir idare heyeti oluşturulacaktır. Köylüler tarafından seçilen muhtar, kâtip, muhasebeci ve kâhyadan ihtiyar heyeti teşekkül edilecektir. Ancak Milli Mücadele’nin başlaması ve Köycülerin büyük bir bölümünün Milli Mücadeleye katımlarından dolayı örnek köy projesi gerçekleştirilememiştir.²²⁴

²²² Ahmet Öztürk, a.g.e., s.45.; Üstel, a.g.e., s.115.

²²³ Üstel, a.g.e., s.111.

²²⁴ Şeyda Arı, “Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük ve Halkevlerinin Köycülük Faaliyetleri (1932-1951), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 2023, s.13-14.; Öztürk, a.g.e., s.71-72., Üstel, a.g.e., s.116-117.

Köycüler tarafından geliştirilen bu proje savaş nedeniyle hayata geçirilememiş olmasına rağmen, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti için örnek bir proje olmuştur. İleride ele alınacak olan Köy Kanunu (1924) ve örnek köy uygulamaları için ön açıcı bir teşebbüs olma niteliğindedir. Köy kanunu ile yönetsel hatları çizilen Cumhuriyet dönemi köyü, Köycülerin geliştirmiş olduğu köy yönetimi şablonu ile benzerlikler içermektedir.

Özetle belirtmek gerekirse, Avrupa ve Rusya’da ortaya çıkan halka doğru hareketleri, zamanla Osmanlı aydınını da etkilemiş ve bunun sonucunda da Anadolu köylüsüne ilgi duyulmaya başlanmıştır. Kurulan dernek ve cemiyetlerin faaliyetleri ve çeşitli süreli yayınlarda halka doğru söyleminin işlenmesi, Osmanlıdan Cumhuriyete bir köycülük mirası bırakmıştır. Kurtuluş savaşı sonucunda ortaya çıkan iktidar mücadelesi ve iktidarın yeni rejimi güçlendirme çabaları içerisinde Cumhuriyetin kuruluş yıllarında köycülük önemini yitirmiş olsa da, 1930’lu yılların başından itibaren daha güçlü bir şekilde gündemdeki yerini almıştır.

2.3.1. Cumhuriyet Dönemi Köy Davası: Köylünün Genel Görünümü ve Köycülük Faaliyetlerinin Yükselmesi

Milli Mücadele’den başarıyla çıkan Cumhuriyet Türkiye’sinin kurucu kadroları, Osmanlı’dan pek çok sorunu bulunan köylü bir toplum yapısı devralmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, nüfusun yaklaşık yüzde 75’i Anadolu topraklarına dağılmış 35.000 kadar köyde yaşamaktaydı. Osmanlı döneminde uzun süren savaşlar, devletin köylüye karşı ilgisizliği, yetersiz ulaşım ve iletişim ağı gibi nedenlerden dolayı köylü nüfus sosyo-ekonomik olarak geri kalmış ve kötü koşullar altında yaşamaktaydı. Osmanlı’nın son dönemlerinde Anadolu köyünü, bozkırın boşluklarında kaybolmuş bir takım kovuklar olarak tanımlayan Aydemir’e göre, Anadolu köylüsü yüzyıllarca soyulmuş, sömürülmüş, sadece can ve mal vergisi veren ve İstanbul’un günahlarını ödeyen bir toplumsal kesimdir. Aydemir, Birinci Dünya savaşı ve Milli Mücadele döneminde gözlemlediği Anadolu köyünün durumunu aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Köyler görürsünüz ki, insanlar yerin altında yaşarlar. Jeolojik devirlerin biriktirdiği eski yanardağ küllerini, tarih öncesi kazmaların eşi olan aletlerle delebilen insan, bir tepenin altında kendisine dam, oda, ahır, samanlık kovukları oymuştur... Tepenin altını dolduran bu yeraltı evlerinin, bu mağara konutlarının bazen birinden diğerine geçilir. Havaya açılan deliklerden içeriye loş bir ışık sızan bu yeraltı dehlizlerinde, tarihöncesi devrinin mağara adamı gibi dolaşırsınız:

-Acaba hangi devirde, nerede yaşıyorum?

Dersiniz. Her şey sizden ayrı, herşey size yabancıdır. Bu âlem sanki başka bir gezegenden kopmuştur. Başka bir çağdan arta kalmıştır. Toprağında çalı bile bitmeyen bu ölmüş dünya kabuğu üstünde öküzler, inekler, eşekler, ancak keçi kadardır. Dağda adına ekin denilen şey, ancak nasırlı ellerle yolunabilen, sıska, dağınık bir şeydir. İnsanlar ile hayvanlar bu kavruk bitkiden nasiplerini nasıl çıkarırlar diye düşünürsünüz? Tıpkı karataşlar gibi kavruk, tıpkı yüzyılların soğuşunda, sıcağında kuruya kuruya adına güzellik denilen hayatiyeti tamamen unutmuş mihnetli bir insan varlığı sizde acı düşünceler uyandırır... Gençler ise, işte bu hayatı korumak için ve işte bu dünya nimetlerinin hakkını ödemek için yabancı cephelere görülmüşlerdir. Bu mağaralarda kalanlar, o gidenlerin, hatta gittikleri memleketlerin isimlerini bile beceremezler.”²²⁵

Aydemir’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı’nın son dönemlerinde köylü zorlu yaşam koşullarıyla yüz yüze kalmış, mağara devrindeki gibi yaşayan bir varlıktır. Köylü, devlet için asker ve vergi toplanılacak bir kaynak olmaktan başka bir şey değildir. Ordu Sağlık Bürosu da benzer tespitlerde bulunmaktadır. Büronu’un raporuna göre, Cumhuriyetten önceki dönemde ulaşım olanaklarının sınırlı olması, köylülerin dış dünya ile bağlarını keserek içlerine kapanmalarına neden olmuştur. Köylünün dış dünyadan kopuk olan sosyo-ekonomik yapısı köy yaşantısını oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Rapora göre, köylerin yüzde 80’i sağlığa uygun koşulların bulunmadığı yerlerde kurulmuşlardır. Halkın yüzde 14’ü sıtmalı, yüzde 19’u frengili ve yüzde 72’si bitli olup, her an tifüse yakalanma tehlikesi ile karşı karşıyaydılar. Ayrıca, halkın yüzde 97’nin uygun tuvalet ve kolaylıklara ulaşması mümkün değildi. Bunlara ek olarak, tımar sisteminin çöküşünden sonra mültezimlerin vergi toplamak için başvurdukları zorbalık, devlet gücünü arkalarına almaları, rüşvet ve borçlandırma yöntemiyle tarım arazilerinin büyük bir bölümü derebeyi ve ağaların eline geçmiştir. Köylünün büyük bir bölümü az topraklı veya topraksız kalmıştır. Osmanlının son döneminde, yol, su, okul, sağlık ocağı gibi kamu yatırımları köylere kadar uzanamamıştır.²²⁶

1919 ve 1920’de Kütahya’nın köylerinde köycülük faaliyetlerinde bulunan Reşip Galip de köyleri gözlemlemiş ve *Köycülük* başlıklı bir yazı kaleme alarak dönemin köylerinin koşullarını ele almıştır. Bu eserde, Türk ve Müslüman olmayan grupların karışık yaşadığı kasaba ve köylerde, Hristiyanların evlerinin ve sokaklarının daha temiz ve düzenli

²²⁵ Aydemir, a.g.e., s.80-83.

²²⁶ *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, s.24-25.

olduğunu, sağlıklarının, neşelerinin daha ileri düzeyde olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, yan yana iki toprak parçasında Rum köylüsünün işlediği parçanın daha verimli olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, Anadolu'nun ve bütün Türklüğün geleceği yoksul ve sefalet içerisinde yaşayan köylerin, yaş ve havasız izbelerinde ve ışık almayan kulübelerinde unutulmuş bir halde can çekişmektedir. Ayrıca, köylünün eşraf, ağa ve büyük toprak sahibi derebeylerin baskısına maruz kaldığını vurgulamaktadır. Köylüyü sömüren bu grupların baskılarının temelinde sahip oldukları para ve malvarlıkları ile birlikte sırtlarını iktidara dayamalarının olduğunu savunmaktadır. Bir bölgenin köylerinin üç beş ağa arasında bölüşüldüğünü vurgulamaktadır.²²⁷

1920'li yıllarda tarım yurdu olan Anadolu'da tarih öncesi araç, gereç ve tekniklerle tarımsal üretim yapılmaktadır. Üretimin artırılması için gerekli olan yapay gübreleme yapılmamakta ve birbirini takip eden yıllarda farklı ürünler ekilmemekteydi. Hatta mahsulün tanelerini birbirinden ayırmak için eski devirlerdeki gibi rüzgârdan yararlanılmaktaydı.²²⁸

İşte 1923'te kurulan devlete, yüz yıllarca sömürülen, asker ve vergi kaynağı olarak görülen, savaşlar yüzünden yıpranan, yoksul, ilkel tekniklerle tarım yapan, dış dünya ile ilişkileri iyice sınırlı kalan bir köylü topluluğu miras olarak kalmıştı. Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında da Kurtuluş Savaşının önemli bir parçası olan köylülerin yaşam koşullarında değişiklik olmamıştır. 1923 yılında Ankara'da göreve başlayan Zekeriya Sertel köylünün yaşadığı sefalete aşağıdaki gibi işaret etmektedir:

“... Evimizin arka tarafında geniş, boş arsalar vardı. Ankara'ya gelen köylülerin bir kısmı burada açıkta yaşardı, hayvanları ve çoluk çocuklarıyla beraber. Hayvanları bir kenara bağlıyor, yere yırtık pırtık bir şeyler açıyor, günü, geceyi onun üzerinde geçiriyorlardı. Köylülerin araba ve hayvanlarıyla şehre girmeleri yasak edilmişti. Üstleri başları yamadan görünmüyor, renkleri topraktan ve kilden anlaşılıyordu. Yaşayışları fakirce olmaktan daha aşağıydı. Hani istatistiklerde “asgari yaşayış seviyesi” diye bir deyim vardır. Eğer buna yaşamak demek doğruysa... Arada sırada yanlarına giderdim. Başka bir dünyada gelmiş yaratıklar gibiydiler. Ben sefaletin bu kadar koyusunu, bu kadar elle tutulanını görmemiştım. Oysa bu büyük Kurtuluş Savaşı'nı onlar yaşamıştı. Şu yırtık kirli paçavralar içinde vücutlarını örtmeye

²²⁷ Bu yazının tam metni için bkz.: Öztük, *Doktorlar Köy Yollarında*, s.96-114.

²²⁸ Türkan Çetin, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanunu'nun Çıkarılması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, S.4, 1994, s.29.

çalışan kadınlar, cepheye sırtlarında mermi taşımışlardı. Anadolu'nun kesin gerçeği buydu.”²²⁹

Yalçın Dağlar da Cumhuriyet'in ilk yıllarında köylünün yaşam koşullarını ele almıştır. Dağlara göre, karanlık, göz gözü görmeyen, pencere olarak bir deliğin kullanıldığı köylülerin evleri dirilerin mezarıdır.²³⁰ *Dönüm Dergisinde* köylüleri ve köylülerin yaşam koşullarına ele alan Muallim Nuri de benzer tespitler yapmıştır. Köylünün yoksul olduğu için sadece yaşadıkları evleri değil kendilerini de ihmal ettiğini vurgulamıştır. Muallim Nuri, Anadolu'nun Şark bölgelerinde bulunan köylü evlerinin toprağa kazılmış bir inden farksız olmadığını dile getirmiştir. Ülkenin farklı bölgelerinde de köylülerin meskenleri bir toprak yığını veya örme çağıldan oluşmaktadır.²³¹ *Ülkü* dergisi yazarlarından Abdükadir, toprak köy evlerin ve damların arkadan görünüşünün yabancı birinin yüreğinde bıraktığı duyguyu soğuk ve acıklı olarak tanımlamaktadır.²³² Ülkenin geneline yayılmış 40.000 köyünde yaşayan köylülerin “terbiye” edilerek iktisadi olarak kalkınacağını vurgulayan Nusret Kemal de köylülerin meskenlerini aşağıdaki gibi ele almıştır:

“Gelelim yetiştirmeye elverişli yerler meselesine. Türkiye aşağı yukarı 800 bin kilometre murabba bir saha kaplıyor. Bu genişliğe dağılmış 40.000 köy var. Köylerin arasında kaya kovuklarına sığınmış insanlardan ibaret olanları, dağ tepesinde kartal yuvasına benzeyenleri, bozkır ortasında köstebek yuvasını andıranları var. Bazıları tabiatın her türlü zulumlarına boyun eğmeğe mahkûm ve alışmış, bazıları her türlü medeniyet bağlarından uzak...”²³³

Emin Türkeliçin'in de 1929 yılında kaleme aldığı yazısında köylünün yoksulluğuna, köylülerin sağlık sorunlarına değinmiştir. Yazarın izlenimlerinden anlaşılacağı üzere köylünün yaşam koşulları Cumhuriyetle birlikte düzelmemiştir. Köylünün geneli yoksul kalmaya devam ederken, köylünün ürettiği ürünlerin çoğunun sahibi imtiyazlı bir kesim olmaya devam etmiştir. Türkeliçin, Orta Anadolu'nun (G) köyüne yaptığı ziyarete karşılaştığı bu durumu aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

²²⁹ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, s.109.

²³⁰ Dağlar, a.g.e., s.29.

²³¹ Muallim Nuri, “Bizde Köy Evleri”, *Dönüm Dergisi*, S.28, 1934, s.169-171.

²³² Abdülkadir, “Köy ve Köylülüler”, *Ülkü Dergisi*, C.6, S.35., 1936, S. 376.

²³³ Nusret Kemal Köymen, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü Dergisi*, C.1., S.5., 1933, s. 358.

“- Gözünüz aydın olsun hemşeriler! Bu sene mahsul iyi oldu, geçen seneki felaketi unutturdu. Gene niçin yüzünüz gülmüyor? Dedim.

Evet iyi bitti: Bize faydası olmadıktan sonra... Biz ektik. Biz biçtik: başkalarının ambarına, başkalarının kesesine doldurduk, dediler.

Neden ağalar, ne oldu ki? Diye ben hayret gösterince:

Ak sakallı bir köylü, biraz hiddetle, diğerlerine tercüman oldu:

Efendi, köyünün ahvalini ne de çabuk unutmuşsun? Derdimizi saha da, zengin şehirliler kadar güç anlatacağız galiba? Oğlum, köylü tohum ekimi ki kaldırsın?

Acayip, işte tarlalar, yığınla harmanlar tınazla dolu ya!... diyecek oldum.

Heyhak!... deye manalı bir gülüşle güldü.

Onlar baban gibi sırtı kalın birkaç rençperle kasabadaki insaniyetli efendilerin.. Geçenki bahara ... bir tek öküzle çıkan karnı aç, sırtı açık çiftçiler ne yaptı? Ya vakıtlı rençperlerden, mahsulü yarı yarıya bölüşmek şartıyla tohum aldı; yahut yüzde iki yüz faizle para aldı. Borcunu verse kendisine yemek için bile bir şey kalmaz. Vermese senedin içindekini ikiye katlamak lazım. Bu köylünün yüzü nasıl güler delikanlı.”

Ama rica ederim, siz de biraz cahillik etmişsiniz: Neye böyle müthiş faizle para aldınız? Hükümet geçen sene Ziraat Bankası vasıtasıyla size yardım etti ya!..

Bu sefer hep birlikte acı bir kahkaha koyverdiler. Aynı ihtiyar dua gibi başlayıp sonra gürliyen bir sesle cevap verdi:

Etti, Allah devlete zeval vermesin. Bin türlü merasim ile otuzar, kırkar; hatta kefaleti müteselsile mi ne diyorlar? Öyle yapanlara yüz liraya kadar verdi. Fakat biz onları yuttuk. Ef. yuttuk! Hani uzun müddet aç bırakılmış bir köpek, kendisine atılan bir parça eti nasıl hap! Diye çiğnemedi yutuverir? işte tıpkı öyle!...”²³⁴

Köylü kitlenin ekonomik darboğazını bütün çıplaklığıyla kaleme alan Türkeliçin, yazının devamında bölgede silahlı şekavettin görülmediğini ve asayişin yerinde olduğunu vurguladıktan sonra silahlı şekavettin yerini silahsız şekavettin aldığı tespitini yapmıştır. Ona göre, köylünün “ineğinin memelerine yapışan parazitler” seleflerinin yerini fazlasıyla tutmuşlar ve köylüyü sömürmektedirler. Ancak köylü, iliklerini emen ve köylüyü sömüren bu kesimden şikâyetçi olmamıştır. Hatta köylü kendisini yüksek faiz

²³⁴ Emin Türkeliçin, “Köyümüzde Neler Gördüm”, *Resimli Ay*, 1929, s. 7-8.

oranlarıyla sömüren, aralarında öğretmenlerin de olduğu bu kesime karşı minnet, hürmet ve şükran duymuştur.²³⁵ Özetlemek gerekirse, Osmanlı döneminde mültezim, ağa ve derebeylerin sömürüsüne maruz kalan Anadolu köylüsü Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sömürüye maruz kalmıştır. Sefalet, yoksulluk, topraksızlık, okulsuzluk, yolsuzluk, susuzluk, sağlıksız yaşam koşulları, doktorsuzluk Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında da köylünün kaderi olmaya devam etmiştir. Kendirci, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının karşılaştığı köy sorununu aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“Cumhuriyet'in kurucu kadrosu nüfusun dörtte üçünün köylerde yaşadığı, ekonomisi tarıma dayanan bir toplumu miras almıştı. Köylük bölgelere ulaşılması güç, onları birbirine ve merkeze bağlayacak en sıradan yollardan bile mahrum, telefon ve telgrafın oldukça lüks sayılabileceği, mektupla bile haberleşme imkânı bulunmayan kapalı bir dünya ile ifade ediliyordu. Devlete ve kentlilere yabancılaşmış bu kitlelerin temel gıda maddesi bulgurdu ve çoğunun et, süt, sebze ve meyveden haberi yoktu. Anadolu köylüsü, temel hijyen kurallarından yoksun, sıtma, frengi, trahom gibi hastalıkları ve benzeri durumlardan ölümü normal karşılayan koşullarda hayatını sürdürüyordu. Kemalistler evlerinde tuvalet bile olmayan zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar. İttihatçılardan devraldıkları köycü söylemi geliştirerek devam ettirdikleri halde tarımsal alandaki sömürü ilişkilerini çözmekte köylülerin dünyasını değiştirmekte aynı tempoyu yakalayamamışlardır.”²³⁶

Kendirci'nin de özetlediği gibi, olumsuz koşullarda yaşayan köylü bir toplum yapısı devralan Cumhuriyet'in kurucu kadroları, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan “Halka Doğru” gitme hareketi ve yeni devletin dayanak noktası olacak toplumsal kesiminin köylüler olmasından ötürü, daha Cumhuriyet kurulmadan önce bile köylüyü gündemine almıştır. Ayrıca, milli mücadele döneminin lokomotif olması da kurucu kadroların köylülere yönelmesinde etkili olmuştur. Çetin'e göre, Anadolu köylüsü Osmanlı İmparatorluğunun ilgisiz yaklaşımı yüzünden yıllarca nedenini, adını ve dilini bilmediği topraklarda ölümle yüz yüze gelmişti. Milli mücadele dönemine bu ruh haliyle giren Anadolu köylüsü başlarda kurtuluş savaşına pek ilgi göstermemişlerdi. Ancak, Milli Mücadelenin öncü kadroları yerelde otorite sahibi olan ağa, eşraf ve şeyler ile işbirliği yoluna başvurarak köylüleri savaşa çekmenin yolunu bulmuşlardır. Askerî alanda köylünün gücünün farkında olan milli mücadele önderi Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin kalkınmasının da köylüye ve tarımsal üretime dayalı olduğunu fark etmiştir.²³⁷ Bu yüzden

²³⁵ Türkeliçin, a.g.m., s.8.

²³⁶ Kendirci, a.g.e.,s.80-81.

²³⁷ Çetin, a.g.m., s.29-30.; Tekeli ve Şaylan, a.g.m., s.66.

Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü açılış yılı toplantısında köylüleri gündemine almıştır. M. Kemal Atatürk bu konuşmasında köylülerin önemini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

“Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun Cevabını derhal birlikte verelim. Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten çok rahatlık, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna layık olan köylüdür. Bundan dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin iktisadi siyaseti bu önemli amacın sağlanmasına yöneliktir.

Efendiler, diyebilirim ki, bugünkü felaket ve yoksulluğun tek nedeni, bu gerçeği görmezlikten gelmiş olmamızdır. Gerçekten yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp harcadığımız ve buna karşılık daima haysiyetini kırdığımız ve hor gördüğümüz ve bunca fedakârlık ve iyiliklerine karşı nankörlük, küstahlık ve zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu ülkenin gerçek sahiplerinin bugün büyük bir utanç ve saygı ile gerçek durumumuzu alalım.”²³⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere, kurtuluş savaşı dönemi ve sonrasında, Türkiye'de köylülük ideolojik bir perspektifle ele alınarak yüceltilmiştir. Sözü edilen dönemde, köylü kendine has nitelikleriyle ele alınarak halkçılık ilkesinin önemli bir bileşeni olmuştur. Halkçılık ideolojisiyle, toplumun farklı sınıflarından gelen eşraf, bürokrat ve din adamlarından oluşan Büyük Millet Meclisi, halk yığınları ve köylülerle bu farklı sınıfları Milli Mücadele etrafında birleştirme görevini üstlenmiştir.²³⁹ Farklı toplumsal sınıflarla kurulan ittifak, Milli Mücadeleden büyük bir zaferle çıkmıştır. Ancak, Osmanlıdan devralınan toplumsal yapı yeni kurulacak olan devletin sağlam köklere oturmasının önünde ciddi bir engel olarak durmaktaydı. Yukarıda da ele alındığı gibi Osmanlıdan devralınan toplum, eski devirlerde yaşayan, padişahın sürülerinden farksız, eğitim, sağlık, yol, su gibi hizmetlerden faydalanmamış, savaşlar sonucunda üretim gücü azalmış ve modern dünyadan kopuk bir toplumdur. Bu koşulların hâkim olduğu Anadolu topraklarının hızla değiştirilip dönüştürülmesi gerekiyordu. Başka bir ifade ile yeni kurulmuş olan devletin sürekliliği için eğitim seviyesi yükselmiş, modern dünya ile ilişkileri gelişmiş, iktisadi olarak kalkınmış, hurafelerden kurtulmuş, milli bilince ulaşmış yeni bir toplum yapısı gerekmekteydi. Köylüler nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu için asıl değiştirilip dönüştürmesi

²³⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.313-314.

²³⁹ Zeynep Gültekin Akçay, “Türkiye’de Köylülük İmgesi: Değişen Ama dönüşmeyen Köylülüğün Romalardaki Ayak İzleri”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, s.424.; Tekeli ve Şaylan, a.g.m., s.66.

gerekenlerdi. Milli bir bilince sahip, pozitivist bir yaşam tarzını benimsemiş, Cumhuriyet'in temel ilkelerini içselleştirmiş, eğitilmiş, sefaletten kurtulmuş ve sağlıklı köylü nüfusu, yeni kurulmuş olan devletin sağlam köklere sahip olmasını sağlayacaktı. Bu yüzden Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte köy ve köylüye yönelik politikalar hayata geçirilmiştir. İlyas Sucu hayata geçirilen politikaları ve bu politikaların genel karakterini aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“Köye dönük ilgi ve köye yönelme, ya da diğer bir deyişle devletin Batılılaşma seçiminin bir sonucu olarak köyle ilişkinin kökten değişimi, Cumhuriyet'in ilanı sonrası belirgin bir siyasete dönüşmüştür. Bu dönemde Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi köye ilginin kökeninde köy ve köylüden kaynaklı, yani köylünün talepleri üzerine kurulu bir siyasetten ziyade devletin politik tercihi söz konusu olmuştur. *Köy Kanunu* ve *Köy Eğitimi Yasası*'nın çıkarılması ile *Aşar Vergisi*'nin kaldırılması gibi yasal düzenlemeler; örnek çiftlik uygulamaların başlaması, *Ziraat Bankası*'nin kurulması, şeker fabrikalarının açılması gibi tarımda iktisadi kalkınma hamleleri; köy öğretmen kursları, ziraat mektepleri ile köy ilkokullarının açılması gibi eğitimsel/kültürel politikalar, tam da Cumhuriyet'in hemen ertesinde 1924 itibari ile başlatılan ve 1930'a kadarki köy politikalarına örnektir. Cumhuriyet sonrası köye dönük ilginin edebi/düşünsel alandaki izleri ise büyük oranda 1930 sonrasında izlenebilmektedir.”²⁴⁰

Ancak, cumhuriyetin ilk yıllarında toplumun ana gövdesini oluşturan köylüleri değiştirip dönüştürmek için uygulanan bu politikalar yeterli olmamıştır. Örneğin, Nusret Kemal Köymen 1933 yılında kaleme aldığı “Köy Seferberliğine Doğru” yazısında, Anadolu topraklarına yayılan yaklaşık 40.000 köyde on bir milyon köylünün yaşadığını vurguladıktan sonra ve bu köylerin 37.000'inde okul, postane ve bakkal bulunmadığını dile getirmiştir. . Bu köylülerin ancak yüzde ikisinin okuma yazma bildiği tespitini yapmış ve köye yönelik uygulanan politikaların başarısızlığını gözler önüne sermiştir.²⁴¹

Savaştan yeni çıkmış olan devletin yeterli iktisadi kaynağının olmayışı, yetişmiş insan eksikliği, ulaşım ve iletişim ağlarının kısıtlı oluşu, siyasal arenadaki iktidar mücadelesi gibi nedenlerden dolayı iktidarın köye isteği şekilde ulaşamadığı söylenebilir. Köylü ile devlet arasındaki fiziksel ve zihinsel mesafe varlığını sürdürmüştür. Bu mesafeyi ortadan

²⁴⁰İlyas Sucu, “Türkiy’de Köy Sosyolojisi Araştırmaları ile Köy Enstitüleri Fikrinin İlişkisel İncelenmesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S8 (6), 2020, s.1960.

²⁴¹ Nusret Kemal Köymen, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü Dergisi*, S.5, 1933, s.355.

kaldırmak için 1930’lu yıllarda kültürel politikalarla köylü nüfus kazanılmaya çalışılmıştır.

2.3.2. Tek-Parti Rejiminin Köye Yönelmesi ve Köycülüğün Yükselişi

Osmanlının son döneminde ortaya çıkan ve Osmanlının kurtuluş yollarını arayan entelektüellerin oluşturduğu fikri iklim sonucunda ortaya çıkan köycülük hareketi, 1930’lu yıllarda yönetici sınıf ve aydın seçkinlerin köye yönelişinin lokomotif söylemi olmuştur. Cumhuriyet’in kuruluşundan 1930’lu yıllara kadar geçen dönemde “köylü milletin efendisidir” tespiti rejimin temel söylemi olmasına rağmen köy ve köylülüğe yönelik sınırlı kalmıştır.²⁴² Ancak, Kemalizm’in temel ilkelerinden biri olan halkçılık ve köylere yönelik köycülük söylemi, 1930’lu yıllarda Tek-Parti iktidarının yürüttüğü siyasî, sosyokültürel ve iktisadî politikaların bel kemiğini oluşturmuştur.²⁴³ 1930’ların başında ulusal ve uluslararası arenada meydana gelen siyasi, iktisadi ve toplumsal olaylar, rejimi halka yönelmeye itmiş ve köylülüğe duyulan ilgi artmıştır. Karaömerlioğlu, köy ve köylüye ilginin artmasını aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“1930’lardaki iki önemli gelişme Türkiye’nin yönetici sınıfı ile aydınlarının köy ve köylüye olan ilginin artmasında rol oynadı. Bunlardan birincisi 1930 yılındaki Serbest Fırka deneyiminin yol açtığı şoktu. Bu deneyim Halk Partisi iktidarının kitle tabanının son derece zayıf olduğunu, kitlelerin kazanılması sorunun yakıcılığını göstermiştir. Siyasal iktidar bu tarihten sonra kitlelere ulaşma adına bir dizi yeni girişimi başlattı. 1932’de kurulan Halkevleri, daha sonra gündeme gelecek olan Köy Enstitüleri gibi, CHP’nin kitlelere ulaşma arayışının bir ürünüydü. Fakat sadece kitlelerin ilgisi ve desteği değildi eksik olan, aynı zamanda aydınlarında da bir ilgisizlik ve atalet görülüyordu... Kemalist siyasal iktidar, hem kitlelerin hem seçmenlerin gönlünü kazanmak için bir şeyler yapma ihtiyacı içindeydi. Siyasal düzlemede CHP’nin bir tek-parti kudretiyle yeniden yapılanması, ekonomide devletçiliğe geçilmesi gibi yeni yönelimlerin ideolojik olarak da beslenmesi gerekiyordu. Köycülük böyle bir ortamda doğacaktı.”²⁴⁴

Serbest Fırka deneyiminin Kemalist rejimi sarsmamış olmasını düşünmemek neredeyse imkânsızdır. Hükümetin eleştirilmesi ve denetlenebilmesi için Atatürk’ün önerisiyle 12 Ağustos 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Kısa sürede iktidara gelme

²⁴² Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.64.; Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, s.285.

²⁴³ Esra Dicle, “Modern Ulus devlet Projesinde Bir İdeal Mekan Temsili Olarak Köy Ütopyası”, *Turkish Studies*, Volume 1/7, 2012, s.861.

²⁴⁴ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.52-53.

hayalleri kuran Fırka, İsmet İnönü yönetimiyle gerilim yaşamış ve kısa sürede M. Kemal Atatürk'ün desteğini yitirmiş ve kendini feshetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi literatürüne *güdümlü demokrasi* olarak geçen bu deneyim Cumhuriyet Halk Fırkasının toplumsal desteğinin zayıf olduğunu gün ışığına çıkarmıştır.²⁴⁵ Özellikle, Fethi Okyar'ın Fırkanın teşkilatı için gittiği İzmir'de büyük bir ilgiyle karşılanmış, adeta yer yerinden oynamıştır. Valiliğin yapılacak olan mitingi engelleme çabası 14 yaşında bir çocuğun ölümüyle sonuçlanmış ve halkta büyük bir tepki yaratmıştır. Ölen çocuğun babası, çocuğunu Fethi Okyar'ın ayaklarının dibine bırakarak kurtarın bizi diye feryat etmiştir.²⁴⁶ Serbest Fırka deneyimi rejim ve toplumun bütünleşmemiş olduğunu ortaya çıkardığı için Cumhuriyet'in yönetici kadroları halka gitmeleri gerektiğini fark etmişlerdir.

Karaömerlioğlu'na göre, 1930'larda halka gidilip rejimi güçlendirmenin tek nedeni ülke içerisinde yaşananlarla sınırlı kalmamıştır. Sözü edilen yıllarda, köycülük sadece Türkiye'de değil aynı zamanda dünyanın birçok bölgesinde de gündemdedi. Özellikle, sanayileşmiş devletlerde şehirleşme ve sanayileşmenin getirdiği sorunlara karşı bir tepki olarak köycü söylem yükselmiştir. Avrupa ülkelerinde yaşayan birçok düşünür, köyleri ve köy yaşamını geleneksel milli değerlerin muhafaza edildiği mekânlar olarak görmekte ve köylülüğe romantik bir bakış açısıyla yaklaşmaktaydılar. Avrupalı entelektüeller, sanayileşme sonrasında ortaya çıkan anlamsız, boş, yozlaşmış burjuva yaşantısına karşı bir tepki olarak köy romantizmini geliştirdiler. Ancak, ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerde köycülük kırsal bölgelerin modernleştirilmesinin söylemi olmuştur. "Az gelişmiş" ülkelerdeki siyasal iktidarlar köycülük söylemiyle kırı dönüştürürken kendi kitle tabanlarını da güçlendirmeyi amaçlamışlardır.²⁴⁷ Yönünü batıya dönmüş ve toplumu Batılı değerlerle çağdaşlaştırmayı amaçlayan Cumhuriyet'in yönetici kadroları ve aydınlarının Avrupa ve Amerika gibi yerlerde popülerleşen köycülük söyleminden etkilenmemeleri pek olası değildi. Tezin ilerleyen bölümlerinde Nusret Kemal Köymen'in dünyanın farklı bölgelerindeki köycülük deneyimlerini kaleme aldığı yazıları ve

²⁴⁵ Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu, örgütlenişi, faaliyetleri ve kapanış süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, 247-277.

²⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitabevi, C.III, s.372-375.

²⁴⁷ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.54-55.

1930'larda köycülük eğitimi için yurtdışına gönderilen öğrenciler bunun en açık göstergesidir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, dönemin aydınları topluma karşı derin bir ilgisizlik içerisindeydiler. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanı, dönemin aydınlarının ilgisizliğini çarpıcı ve tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Aslında Milli Mücadele dönemi köyünü konu aldığı eserinde bir anlamıyla da Cumhuriyet döneminin köyünü anlatmaktadır. Eserinde köylü Milli Mücadeleye karşı ilgisiz, cahil, çıkarıcı, yoksul, değişme isteği olmayan hayvanî yaratıklar olarak tasvir edilir. Ancak, kitapta aydın kesim de acımasız bir dille eleştirilir. Köylünün içerisinde bulunduğu koşulların sorumlusu olarak aydını göstererek sözlerine şöyle devam eder:

“Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksilmek hakkını kendinde buluyorsun.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı kuru toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırğanları, bu kuru dikenleri mi?”²⁴⁸

Karaosmanoğlu'nun bu sözleri hem köylünün yüzyıllarca sömürülmüş olmasını hem de aydın kesimin köylüye bakış açısını yansıtan önemli bir tespittir. 1930'lu yılların başında da aydının halka ve köylüye karşı ilgisizliğinin somutlaşmış eleştirisidir. İşte tam böyle bir süreçte, Kemalist iktidar aydının köye ve köylüye ilgisini arttırmak için girişimlerde bulunmuştur. 1932 yılında açılan Halkevleri bunun ilk örneği olarak gösterilebilir. Halkevleri konusu başlı başına bir tez konusu olduğu ve tezin sınırlarını aştığı için genel hatları ile ele alınacaktır.

²⁴⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.130.

2.4. HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE KÖYCÜLÜK SÖYLEMİNDEKİ YERİ

2.4.1. Halkevlerine Giden Süreç

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan halka doğru ve halkçılık düşünceleri zamanla çeşitli değişiklikler²⁴⁹ geçirmiş olmasına rağmen Cumhuriyet'in yönetici seçkin sınıfının üzerinde önemle durduğu bir söylem olmuştur. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte hâkimiyetin kaynağı olarak halkın görülmesi cumhuriyetçilik ve halkçılık arasındaki ilişkiyi belirginleştirmiştir. Osmanlı'nın saltan ve hilafet yönetimi radikal bir değişim ile yerini Cumhuriyet rejimine bırakırken, yönetici seçkin kesim de halkı hâkimiyetin meşru kaynağı olarak belirlemiştir. Halkçılık, sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir toplumu ifade etmek için kullanılan bir kavram olmuştur. Aslında, halkçılığın bu tanımı, sınıf çatışmasını temel alan sosyalist akımların aksine Osmanlı'nın homojen olmayan, çok kültürlü, parçalı siyasal ve toplumsal yapısına karşı ön plana çıkarılmıştır. Böylece halkçılık, Kemalizm'in homojenleştirici ve bütünleştirici milliyetçilik ilkesiyle de bütünleşmiştir.²⁵⁰ Özden, Cumhuriyet dönemi halkçılığın yukarıda anlatılan niteliklerini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Yukarıdaki halkçılık tanımı, hâkimiyetin kaynağını millete vermekle Cumhuriyetçi siyasete, halkı imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle olarak tasvir etmekle de dayanışmacı bir toplum görüşüne cevaz vermektedir. Esasen Türk milliyetçi halkçılığı tesanütçü-korporatist-dayanımcı bir ideolojik içeriğe sahiptir. Halk Partisi Programı dışındaki diğer Kemalist metinlerde de ayrıca vurgulandığı gibi Türkiye, modern Batı toplumlarındakine benzer bir endüstri devrimini yaşamadığı için bu devrimin çocuğu olan sınıf çatışması da gündeme gelmemiştir. Keza bu kavranın ürettiği liberalizm ve sosyalizm de, aynı sebepten dolayı, Türkiye'nin kendi gerçekliği için yabancı ve hatta tehlikeli ideolojilerdir. Bu sebeple Türkiye'nin toplumsal gerçekliği, sınıf üzerinden değil, devletin hakemliğinde birbiriyle dayanışma zorunda olan meslekî zümreler etrafında şekillenmiştir: Türkiye sınıfsız ve kaynaşmış bir kitledir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Weberci anlamda ideal halkçılık tipi bu olmuştur.”²⁵¹

²⁴⁹ Halkçılığın zamanla geçirdiği değişim için ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Makal, ;Tekeli ve Şaylan, a.g.m., 44-110.

²⁵⁰ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.43.; Tekeli ve Şaylan, a.g.e, s.74.

²⁵¹ Özden, a.g.m., s.93.

1923'ten sonra ortaya çıkan halkçılık anlayışının önemli özelliklerinde bir de anti-bürokratik niteliğini yitirmiş olmasıdır. Bürokratik kesim, siyasi yönetim üzerinde önemli sayılabilecek bir kontrol alanı bulmuştur. Bu kontrol alanı sayesinde sahip olduğu ayrıcalıklı konumu en üst seviye çıkarma fırsatı elde etmiştir. Geniş kitlelerin sunacağı desteğe ihtiyacı azalan yönetici seçkin sınıf, diğer çevrelere ödün vermekten kurtulmuştur. Kurtuluş savaşının önder kadroları kendilerini aydın olarak görerek Batı uygarlığını halka götürme şiarı ile hareket etmişlerdir. Ancak halka götürülecek olan Batı uygarlığının sınırları yine kendileri tarafından belirlenmiştir. Kendi iktidarlarını korumanın önemini fark eden bu yönetici seçkin sınıf, Batı uygarlığını halka götürürken hem halktan kopmamış olacaklar, hem de toplumdan daha ileride oldukları için gerekli olan gelişmeyi sağlayabilecekleri savını savunabilecekleridir.²⁵² Başka bir ifade ile demokratik karaktere sahip halkçılığın yerini 1923'ten sonra seçkin bir halkçılık söylemi almıştır.²⁵³

1920'lerin ortasında rejime karşı ortaya çıkan tepkiler, 1929'da baş gösteren küresel ekonomik kriz, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa bir süre içinde destek bulması ve Kemalist iktidarın kitlelere ulaşamadığı gerçeğinin fark edilmesiyle rejimin ideolojisini yeniden gözden geçirmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda parti-devlet bütünleşmesine gidilerek Tek-Parti iktidarı kurulmuştur.²⁵⁴ Tekeli ve Şaylan Tek-Parti rejimine geçilmesinin ardındaki düşünsel yapıyı aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“İkibuçuk ay süren Serbest Fırka deneyi iktidarı elinde tutan Cumhuriyet Halk Fırkası'nı korkutmuş ve rejim tek partili Cumhuriyete dönmüştür. İktidarda bulunanlar, devrimlerin yapıldığı bir ülkede çok partili ya da iki partili bir rejim uygulamasının kolaylıkla devrimlerden vazgeçmeye yol açacağını ileri sürmüşler, tek parti yönetimini böylece devrimcilik açısından gerçekleştirmeğe çalışmışlardır. Cumhuriyet Halk Partisi, tek partili düzende, çok partili bir düzende tüm partilerin gördükleri işlevleri üzerine almış; başka bir deyişle toplumdaki farklı sınıfların çıkarları CHP içinde ifade bulmaya çağırmıştır. Böylece Parti, tüm ulusun katıldığı bir parti olarak toplumu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak yönünde örgütlenmekle görevlendirilmiştir. CHP, böylesine bir işlevsellik kazanınca toplumda başka partiye gerek kalmayacağı varsayılmıştır.”²⁵⁵

²⁵² Tekeli ve Şaylan, s.74.

²⁵³ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.37.

²⁵⁴ Tek-parti yönetiminin yerleşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Karpat, a.g.e., s.46-71.; Tunçay, a.g.e., s.247-331.

²⁵⁵ Tekeli ve Şaylan, s.79.

1930’larda ortaya çıkan demokrasi talebi, Cumhuriyetle gelen devrimlerin devamlılığın sağlanması gerekçesiyle yönetici seçkinler tarafından kabul görmemiştir. Hatta Anadolu coğrafyasını tek bir renge boyayacak bir yönetim ütopyası benimsenmiştir. Yönetici seçkinlere göre, her yurttaş kendisi için belirlenmiş olan yoldan sağa veya sola sapmadan, Cumhuriyet’in temel ilkelerini düz bir yolda kovalayacaktı. Bir taraftan ulusal kimlik halkta aranırken diğer taraftan da modern (çağdaş) toplum Batı’da ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde biçimlenecekti. Böylece yerel ile evrensel olanın bütünleştiği Cumhuriyet ortaya çıkacaktı. CHF yürütülen bu sürecin baş aktörü olduğu için Türk yurttaşını yetiştirecekti. Bu amaç için modern ulus devletin gereksinimleri yerine getirilmeliydi.²⁵⁶

Tam da bu dönemde, parti devlet bütünleşmesi 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında gerçekleştirilen CHF’nin üçüncü kurultayında gerçekleştirildi. Daha önce bir program olmaya parti bu kurultayda parti programını belirledi. Program, Türkiye’nin ekonomik, siyasal ve toplumsal hayatında ciddi değişimlerin ortaya çıkacağı bir dönemde rejimin yol haritası olması hasebiyle önemlidir. Makal, programın önemini aşağıdaki dile getirmektedir:

“Topluma bakış, siyaset araçlarının birleşmesi, iktisat politikasının bazı temel kavramlarla ortaya konuluşu ve bütün bunların bir devlet yönetimi için birleştirilmesi, Cumhuriyet rejiminde ilk kez 1931 Kongresi’nde kabul edilen CHF programı ile ortaya çıkmış sayılabilir.”²⁵⁷

Programın birinci bölümünde, vatan, millet, devletin esas teşkilatı ve kamu hukuku tanımları ile Cumhuriyet’in temel ilkeleri ele alınmıştır. Programın birinci kısmının üçüncü maddesinde, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu vurgulanmış ve yönetim halkın yönetimi olarak tanımlanarak iktidar halka dayandırılmıştır. Programın ikinci bölümünde de CHF’nin temel ilkeleri, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, İnkılapçılık ele alınmış ve tanımları yapılmıştır.²⁵⁸ Böylelikle toplumu dönüştürmek isteyen CHF’inin yol haritası da belirlenmiştir.

²⁵⁶ Murat Turan, *CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.1929-130.

²⁵⁷ Ahmet Mahal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.112.

²⁵⁸ CHF’nin 1931 Kurultay nizamname ve programı için bkz.: *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Parti Programı*, T.B.M.M. Basımevi, Ankar, 1931.; Tunçay, a.g.e., 451-483.

2.4.2. Halkevleri

Ülke içi ve dışında meydana gelen gelişmeler sonucunda 1930'lu yılların önemli kurumlarından biri olan Halkevleri kurulmuş ve köycülük söylemi önemli bir ivme kazanmıştır. Halkevleri, Osmanlı döneminde kurulan Türk Ocaklarının kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Milli Mücadele döneminde, işgalci güçler tarafından kapatılmış olmasına rağmen kısa sürede tekrar açılmıştır. Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte "halk terbiyesi" konusunda tecrübeli olan Türk Ocakları, yeni rejimle bütünleşmiştir. Ocaklar Cumhuriyet devrimlerini desteklemiş ve bekçiliğini yapmıştır. 1924-1931 yılları arasında kuruluş amacına uygun olarak kütüphaneler açmış, köylüyü eğitmeye çalışmış, köylerin iktisadi ve kültürel anlamda kalkınmasını sağlamaya çalışmış, halkın sağlık sorunları ile ilgilenmiş, Türk kültürünün geliştirilmesi için medeniyeti götürdükleri halan folklor çalışmaları ile kültür almaya çalışmışlardır. Ancak, zamanla rejime karşı muhalefetin odak noktalarından biri olmaya başlamıştır. Turancılık fikirlerini savunması ve bunun SSCB'yi rahatsız etmesi de iktidarı rahatsız etmiştir. Falih Rıfkı gibi yazarlar, daha önce ilerici fikirleri temsil ettiğini belirttikleri Türk Ocağı'nın bu karakterini kaybederek, Cumhuriyet Halk Fırkasının gerisinde kalarak siyasallaştığını dile getirmişlerdir. Ayrıca, Mustafa Kemal Atatürk, 17 Kasım 1930 ile 4 Mart 1931 tarihleri arasında halkın devrimleri ve Cumhuriyet Halk Fırkasının ilkelerini içselleştirmediğini öğrenmek amacıyla yurt çapında bir geziye çıkmıştır. Bu gezi sonucunda, ABD ve SSCB gibi ülkelerdeki gibi halk terbiyesini gerçekleştirecek kurumlar açma fikri ortaya çıkmıştır.²⁵⁹ Bu fikrin yansımalarını dönemin gazetelerinde görmemiz mümkündür. Örneğin, 2 Ocak 1931 tarihli *Vakit* gazetesine bu fikir aşağıdaki gibi yansımıştır:

"Haber aldığımızı göre, Gazi Hz. son tetkik seyahatleri esnasında büyük bir ihtiyaca tekabül etmek üzere vilayet ve *kazalarımızda* birer "Halk evi" tesis edilmesinin çok faydalı olacağını görmüşler ve bu hususta alakadatlara işarete bulunmuşlar.

Bu halk evleri Cumhuriyet Halk fırkası tarafından tesis edilecek tesis işi fırkanın büyük Kongresinde karar altına alınacaktır. Bu evler bin beşyüz kişi alabilecek salonları ihtiva edecek kütüphane, musiki ve sinema kısımları bulunacaktır. Halk bu tesisattan çok büyük istifade edecektir."²⁶⁰

²⁵⁹ Kabagöz, a.g.e., s.60-64.

²⁶⁰ "Vilayet ve kazalara Halk Evleri yapılacak", *Vakit Gazetesi*, 2 Kânunusani (Ocak)1931, s.3.

10-18 Mayıs 1931 tarihinde gerçekleştirilen Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kurultayında kabul edilen fırka nizamnamesine göre gerekli olan yerlerde ocak ve nahiye teşkilatları halkevi kurmakla yükümlü kılınmışlardır.²⁶¹ Buradan da anlaşılacağı üzere, CHF halk terbiyesinden doğrudan sorumlu kurum olmuştur. Halkevlerinin açılışına kadar geçen zaman zarfında Almanya, İtalya, Birleşik Krallıklar ve Çekoslovakya’da bulunan halk terbiyesi kurumları derinlemesine incelenmiştir. Bu hazırlıkları takiben; 19 Şubat 1932’de Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun’da 14 Halkevi açılmıştır. 24 Haziran 1932’de Antalya, Bilecik, İçel, Edirne, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kütahya, Rize, Sinop, Şebinkarahisar, Trabzon, Giresun, Ordu, Zonguldak, Gaziantep, Kocaeli, Yozgat, Van ve Tekirdağ Halkevlerinin de açılmasıyla, 1932’nin ikinci yarısı itibarıyla toplam Halkevi sayısı 34’e yükselmiştir.²⁶²

Türk Ocakları yerine 1932’de açılan Halkevlerinin kuruluş amacı 1931’deki Kurultay’da aşağıdaki gibi belirtilmiştir.

“Fırkamızın program temelleri Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılıktır. Programımızı bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini, milli seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, milli kültürün ve ilmi hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.”²⁶³

Buna ek olarak, yönetici seçkin sınıfla ile halk arasında zihinsel olarak derin bir uçurum mevcuttu. Bu uçurum, kurulmak istenen yeni hayata geçiş fikri ve devrimlerin başarısının önünde önemli bir engel teşkil etmekteydi. Dönemin yönetici seçkin sınıfı, halk ile aralarında bulunan bu kopukluğun giderilmesi gerektiğini düşünerek, aydın sınıf ile halkın yaşam ve düşünce kodlarını, kültürel ve estetik anlayışlarını yakınlaştırmayı amaçladıkları için Halkevleri projesi hayata geçirilmiştir.²⁶⁴ Recep Peker, Halkevlerinin

²⁶¹ CHF Nizamnamesi ve Programı, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1931, s.16.

²⁶² “Halk Dün Kendi Evlerini Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1932, s.1.; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, Alâeddin Kırıl Basımevi, İstanbul-Ankara, 1942, s.3., Kabagöz, a.g.e., s.65.

²⁶³ CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s.5

²⁶⁴ Onbaşı, a.g.m., s.74.

açılış töreninde yaptığı konuşmasında Halkevlerinin açılış gayesini aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

“...Gerçi tam şuurlu ve kuvvetli vatandaşlar yalnız mektep sıralarında iyi ve ciddi programlarla ve ameli tatbik usulleriyle yetişmiş olabilir. Fakat asırda kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır...

Cümhuriyet Halk Fırkasının Halkevleriyle takip ettiği gaye; milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi şeklinde teşkilatlandırmaktır...

Biz; Halkevlerinin arkadaşlık havasının hararetiyle ısınan çatıları altında milletimizin tek tek olmaktan çıkarak sulpleşerek, katılarak, cemiyetleşerek hacmi, irtifai ve cevheri ile kendisini mahabetli bir granit kütlesi halinde istikbale arz edeceğine kaniyiz.”²⁶⁵

Peker’in sözünü ettiği cemiyetleşmek gayesine ulaşmak için Halkevleri aracılığıyla halk, eğitim, kültür, iktisat, sanat ve spor gibi alanlarında yetiştirilmek istenmiştir. Halkı, kadın, erkek, genç ve yaşlı ayrımı yapmadan halk terbiyesi şiarını gerçekleştirecek olan kurumlar olarak tasarlanmışlardır.²⁶⁶ Öztürkmen’e göre de Halkevlerinin iki ana misyonu vardır. Birincisi, II. Meşrutiyet döneminin fikri ikliminde ortaya çıkan sosyal reform misyonudur. İkincisi ise yeni devletin Batılılaşma yolunda belirlediği politikaları hayata geçirmek için kültürel ve sanatsal faaliyetler başlatma amacıdır.²⁶⁷ Kabagöz de Halkevlerinin kuruluş süreci ve amacını şöyle açıklamaktadır:

“SCF’nin feshedilmesinden CHF’nin 1931’deki üçüncü büyük kurultayına kadar geçen sürenin, bir arayış ve geçiş dönemi olduğu söylenebilir. Bu dönemin sonunda, başta Gazi olmak üzere Cumhuriyet’in kurucu kadrosu; inkılâbın, diğer bir ifadeyle resmî ideolojinin ilkelerinin açıkça belirlenmesi ve halka benimsetilmesi kararını almıştı. İnkılâp kuvvetlerinin birleştirilmesi olarak da tanımlanan bu iş yükü için bazı kurumların kapatılması, bazılarının açılması gerekiyordu. Türk Ocaklarının da dâhil olduğu birçok dernek, kapatılanlar arasındaydı. Açılan başlıca üç kurum ise Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Dil Kurumu (TDK) ve Halkevleriydi. TTK ve TDK’nin görevi, inkılâbın dil ve tarihe ilişkin ilkelerini belirlemek; Halkevlerinin görevi ise, inkılâbı halka benimsetme görevinin bir parçası olarak, bu ilkeleri yaymaktı. İmparatorluktan ulus-devlete, monarşiden cumhuriyete geçmek, inkılâbın ilk aşamasıydı. Eski Rejim’in son devrinde başlayan bu aşama, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte tamamlanmıştı. Yine aynı devirde başlayan modern Türk ulusunu inşa etme işiyse devam ediyordu. Bu işi başarmak için Türklerin ülke sathında dağınık halde bulunan kültürel ürünleri kayıt altına alınmalı,

²⁶⁵ Recep Peker, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü Dergisi*, C.1, S.1, 1933, s.6-8.

²⁶⁶ CHF Halkevleri Talimatnamesi, a.g.e., s.5-6.

²⁶⁷ Arzu Öztürkmen, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.69-70.

tasnif edilmeli ve halkın tamamına öğretilmeliydi. Örneğin, Karadeniz yöresinin yerel kültür ürünlerinden Ege yöresinde yaşayanlar da haberdar olmalı; bu çeşitliliğin, ulusal birliğe ait olduğu fikri halka benimsetilmeliydi. Modern Türkçe için standart bir yazı dili oluşturulduktan sonra halka okuma-yazma öğretmek de ulus inşası için zaruridir. Herkesin bildiği bu Türkçe sayesinde, yazılı iletişimde şive farkları ortadan kalkacak; anadili Türkçe olmayan vatandaşlar da resmî dili öğrenerek iletişime ve inkılâba hazır hale gelecekti.”²⁶⁸

Nusret Köymen’e göre Tarih yürek olarak ve dil damar, Halkevleri ise pis kanın temiz kanla değiştiği ince damar merkezleridir.²⁶⁹ Görüldüğü gibi Halkevlerinin açılma gayesi Kemalist ideolojiyi bütün Anadolu’ya yayarak dil, kültür ve ülkü birliği sağlamaktır. Bu yüzden Halkevi, CHF’nin cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik ilkeleri çerçevesinde çalışan bir kurum olarak açılmıştır. Halkevinin kapıları partiye yazılı olsun olmasın herkese açıktır. Ancak, Halkevi yönetim kurulu ile şube yönetim kurullarına üye olabilmek için CHF’ye yazılı olmak şart olarak koşulmuştur. Halkevi üyeleri kendi uzmanlık alanları, eğitim seviyeleri ve zevklerine göre bir şubeye yazılabilir ve bu şubede komite üyesi seçilerek oy verebilirler. Kemalist ideolojiyi halka benimsetmek amacıyla çalışacak olan Halkevleri yurttaşların ilgi ve alakasına göre dokuz ayrı şubeye ayrılmıştır.²⁷⁰

- 1- Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi
- 2- Güzel Sanatlar Şubesi
- 3- Temsil Şubesi
- 4- Spor Şubesi
- 5- Sosyal Yardım Şubesi
- 6- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi
- 7- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi
- 8- Köycülük Şubesi
- 9- Müze ve Sergi Şubesi

Halkevleri, yetişkin eğitimi ile sosyal dönüşümü sağlayacak olan şubeler ve kültürel canlanmayı amaçlayan şubeler olmak iki temel faaliyet alanında toplanmıştır. İhtimai

²⁶⁸ Kabagöz, a.g.e., s.449-450.

²⁶⁹ Nusret Kemal Köymen, “Halk Kuvveti”, içinde *Halkçılık ve Köycülük*, Tarık Edip ve Ş Kütüphanesi, Ankara, 1934, s.6.

²⁷⁰ Halkevlerinin kurulması ve genel esasları ayrıntılı bilgi için bkz: BCA, 490.10/847.353.3.: Kabagöz, a.g.e., s.67-77.

(sosyal) Yardım, Köycülük ve Halk Dershaneleri ve Kurslar şubeleri yetişkin eğitimi ile toplumsal reformu gerçekleştirmeye çalışan şubelerdir. Örneğin, Sosyal Yardım şubesi, çevresinde bulunan yardıma muhtaç insanları bularak, yoksullara tıbbi yardım ulaştırıp halkı sağlık konularında bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Şubenin ödevleri arasında, çevresindeki insanları bu sosyal yardım konusunda teşvik edip örgütlemek ve işsizlere iş bulmak gibi konular vardı. Köycüler şubesinin köylere tıbbi ve sosyal yardım ulaştırmak, zirai eğitimler aracılığıyla köy kalkınmasına katkı bulunmak gibi görevleri vardı. Köycüler şubesinin bu faaliyetleri sonucunda köylü ve kentlinin temasa geçerek kayşamasının yolları açılmak isteniyordu. Köycüler şubesi üyeleri köylülere ihtiyaç duyulan konularla ilgili bilgi veriliyor, doktorlar hastaları muayene ediyorlardı. Kültürel gelişmeyi amaçlayan, Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil ve Müze ve Sergi şubeleri gibi şubeleri aracılığıyla halkın kültür seviyesinin arttırılmasını sağlamak, çeşitli sanat dallarında yetenekli kişileri keşfedip himaye etmek, dilin gelişmesine katkıda bulunmak, milli kültürü geliştirmek, Batı'nın kültürel formlarını yaymak gibi amaçlara sahipti. Örneğin, Güzel Sanatlar şubesi, halkın müzik, mimari, resim ve heykel gibi alanlara ilgisini arttırmaya, yeteneği olanları eğitmek ve bu alanlarda üretimi teşvik etmeyi amaçlamaktaydı. Bunun amaçlar doğrultusunda Güzel Sanatlar şubesi, müzik geceleri organize edip, milli şarkıları yayıp, yerel halk şarkılarını toplayıp sanatsal olarak ilerleme kaydetmeye çalışıyordu. Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi de dilin sadeleşmesi, milli folklor öğelerinin toplanması gibi aktivitelerle halkın kültürel hayatına katkı sağlamayı amaçlıyordu.²⁷¹

Halkevleri yukarıda sözü edilen şubeler aracılığıyla Cumhuriyet rejimi sonucunda ortaya çıkan Kemalist ilkelerin kentli ve köylüye anlatmak için çeşitli törenler, konferanslar, kutlamalar, geziler, sinema gösterimleri, kurslar ve dergi yayınları yaparak halkı terbiye etmeye çalışmıştır. Kentli ve köylü vatandaşların Tek-parti ilkeleri etrafında kenetleyerek, muasır medeniyetler seviyesine çıkmış, milliyetçi, dayanışmacı, çağdaş bir toplum yaratma ütopyasının resmi kurumu olarak tasarlanmıştır.²⁷²

²⁷¹ Halkevleri şubeleri, şebelerin amaç ve faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: BCA.490.10/4.18.2.; *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, s.10-21.; Öztürkmen, a.g.e., s. 78-83.; Kabagöz, a.g.e., s.69-73.

²⁷² Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2000, s.94-96.

1939'da yapılan CHP'nin beşinci Kongresinde Halkodalarının açılması kararlaştırılmıştır. Bunun temel nedeni, Halkevi açmak yapılan yoğun başvurulardır. Ancak, Bir yerde halkevi açılabilmesi için en az üç şubenin kurulabilmesi şarttır. Büyük şehirlerden kasaba ve köylere doğru gidildikçe Halkevleri teşkilat ve çalışma talimatnamelerinde belirlenen şartların karşılanabilme imkânı azaldığı için Halkevi kurma imkânı ortadan kalkmaktadır. Halkevi teşkilatlarıyla ulaşılamayan yerlere Halkodaları aracılığı ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Halkodalarının işlevleri ile Halkevlerinin işlevleri birbirine benzemektedir. Yalnızca Halkodası kurabilmek için elli kişinin üye olduğu, bir toplantı ve okuma odasına sahip ve yıllık giderlerini karşılayabilme koşullarını sağlayabilecek olan yerler Halkodası açmak için başvurabilecektir. 1940 yılından itibaren açılmaya başlanan Halkodalarının sayısı 1941'de 198 olmuştur. 1949 yılına gelindiğinde Anadolu genelinde açılan Halkodası sayısı 4306'ya ulaşmıştır. Halkodaları aracılığıyla CHP yurdun en ücra köşelerine kadar ulaşmaya çalışmıştır. Küçük kasabalar, biraz büyük ve derli toplu olan köyler ve özellikle okulu bulunan köyler Halkodaları açılması için caziptir. Halkevi açma koşullarını zamanla sağlayan 65 Halkodası Halkevine dönüştürülmüştür.²⁷³

Tablo 10: 1932-1950 Yılları Arasında Açılan Halkevleri ve Halkodaları Sayıları²⁷⁴

Yıl	Halkevleri	Halk Odaları
1932 ²⁷⁵	14 (32)	-
1935	55	-
1940	379	44
1945	438	2688

²⁷³ *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, s.17.; Öztürkmen, a.g.e., s.86.

²⁷⁴ Ali Nejat Ölçen, *Halkevleri*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2001, s.16.

²⁷⁵ Aslında 1932 yılında açılan Halkevi sayısı 14 değil 32'dir.; *CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, s.3.

1950	478	4322

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Halkevleri sayıları yıllar içerisinde artış göstermiştir. 1932’de 34 olan Halkevi sayısı 1950’de 478’e ulaşmıştır. Halkodası sayısı da büyük bir artış göstermiş ve 4322 olmuştur.

1940’lı yıllar Türkiye için iktisadi, siyasi ve toplumsal açıdan büyük dönüşümlerin meydana geldiği bir dönem olmuştur. Savaşın yarattığı iktisadi koşullar Türkiye için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Savaşın sonunda Türkiye çok partili siyasi hayat başlamış ve CHP’ye karşı bir muhalefet doğmuştur. Halkevleri de ortaya çıkan muhalefetten nasibini almıştır. Bir kesim, Halkevleri projesinin uluslaşma işlevini yerine getirdiğini iddia etmekteydi. Başka bir ifade ile, yurdun her bölgesinde Halkevleri çalışmaları sonucunda ortak bir dil ve belli bir ölçüde kültürel birlik sağlamıştır. Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte Halkevleri’nin CHP olan organik bağı tartışmalara yol açmıştır. Demokrat parti bir taraftan Halkevlerinin malileşme sürecine yaptığı katkıyı olumlu buluyor bir taraftan da evlerin CHP’nin siyasal kurumsallaşmasından ayrılamayacağını savunuyordu. Mecliste Halkevlerinin statüsü üzerine yapılan birçok tartışma yapıcı bir sonuç doğurmayınca 1950 yılında Demokrat Parti iktidarının çıkardığı 8 Ağustos 1951’de çıkardığı 5830 sayılı Kanun 11 Ağustos 1951 resmi gazetede yayınlanarak Halkevleri fiilen kapatılmıştır.²⁷⁶

Halkevleriyle ilgili çeşitli eleştirilerde mevcuttur. Örneğin, ancak Cantek’e göre, her ne kadar cemiyetleşmeyi amaçlamış olsa da Halkavilerinin binaları, adını taşıdığı kalabalık yerine, yörenin belli oranda entelektüel birikimi olan, rütbe veya 'mevki sahibi, ilerleme ve çağdaşlaşma ülküsüne şiar edinmiş, laik kesimi içine almaktadır.²⁷⁷Buradan da anlaşılacağı üzere Halkevleri iktidarın tasarladığı gibi bütün halkı kapsayamamış sadece doktor, öğretmen memur gibi belli bir kesimle sınırlı kalmıştır. Bu öğretmen, doktor ve memurların gerçekleştirdikleri köy gezileri de şiddetle eleştirilmiştir. Örneğin Kirby, köy gezilerini eleştirel bir dille şöyle dile getirmektedir:

²⁷⁶ Halkevleri’nin kapatılma süreci ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Anıl Çeçen, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.231-257.; Kabagöz; a.g.e., 441-449.

²⁷⁷ Funda Şenol Cantek, “Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık”, *Kültür ve İletişim*, C 3(2), S. 6, 2000, s.133.

“Ankara Halkevi ilk köy gezisini tertiplelediği zaman birçok üyeler, memurlar, aydınlar ve politikacıların katıldığı büyük bir kabile, bir Afrika seferine çıkar gibi, otomobiller ve otobüslerle köye vardılar, içlerinde doktor, dişi, şair, pedagoji öğrencileri ve Halkevi hatipleri vardı. Meçhul bir kıt’ayı keşfe çıkan bir kabileye yetecek kadar konserve yiyeceklerle teçhiz edilmişlerdi. Köy meydanına bayrak dikildikten, bazı nutuklar verildikten sonra koyun hastaları muayene ve tedavi edildi. Kafilenin köycü uzmanları koyun ve köylülerin birçok enteresan fotoğraflarını çektiler. Çoğu Ankara’ya işlerine dönmeye mecbur olduklarından kabile akşama geri dundu, yalnız bir öğrenci grubu köyde incelemeler yapmak üzere kaldılar ve bunların ne halde olduğunu görmek için öteki kabilede hala ilgilerini devam ettirenler bir hafta sonra yine geldikleri zaman beraber döndüler. Birçok Halkevlerinin tertiplelediği köy gezilerinin de bundan öteye gitmemiş olduğu tahmin edilebilir.”²⁷⁸

Halkevleri deneyimi köy ve köylüğe olan ilginin artmasında önemli bir işleve sahiptir. Özellikle, Halkevinin resmi yayın organı olan *Ülkü*’de kaleme alınan yazılar, köycülük şubelerinin faaliyetleri Anadolu köyünün daha çok tartışılıp gündeme gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Böylece, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan köycülük söylemi 1930’lar itibariyle güç kazanmış, devletin kurumsal desteğini almış ve Anadolu köyü ve köylüsü çeşitli vesilelerle güncel tartışmalarda kendisine daha çok yer bulmuştur.

2.4.3. Köycülük Şubesi ve Faaliyetleri

Türkiye’nin nüfusunun büyük bölümünün köylerde yaşamasında dolayı Halkevleri’nin asıl ulaşması gereken köylülerdi.²⁷⁹ Halkevleri’nin köye yönelik faaliyetleri ağırlıklı olarak Köycülük şubesi aracılığıyla yapılmaktaydı. 1919’da kurulan ama savaş koşullarında kapanan Köycüler cemiyeti ve köye doğru hareketinin Cumhuriyet döneminde somutlaşmış hali köycüler cemiyetinde kendini bulmaktadır. Aslında, Türk Ocakları da köy ve köylüye yönelik sağlık, eğitim gibi konularda ulaşmaya çalışmış ve köyün kalkınması için çaba sarf etmişti. Ancak, 1930’ların Türkiye’sinde Halkevleri ve Köycülük şubesiyle köy ve köye yönelik çalışmalar daha sistematik bir hal almıştır. Halkevi çalışma programına göre, Köycüler şubesinin görev sorumluluk ve amaçları şunlardır:

²⁷⁸ Fay Kirby, a.g.e., s.69.

²⁷⁹ Altan Öztürk, “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: İzmir, Aydın, Denizli Örneği (1923-1950)”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2019, s. 55.

1. Köycüler şubesinin esas vazifesi köylülerin sıhhi, medeni, bedii inkişaf ve tekâmülüne, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır.
2. Şube, muhit köylerini mümkün olduğu kadar sık ve çok olarak Halkevi umumi müsamerelerine ve halkevi mensuplarını da müsait mevsimlerde köylere tertip edilecek kır bayramlarına davet suretiyle sevişme ve anlaşma vesilesiyle ve vasıtaları hazırlar.
3. Halkevinin dersane ve kurslar şubesi çalışma birliği yapmak suretiyle mümkün olan yerlerde köylüyü okutmaya çalışmak, temasa girilen köylerde 15 günde bir yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak ve içtimai yardım şubelerinin müzaheretleriyle hasta köylülerin şehir sıhhat ve bakım müesseselerinde muayene ve tedavilerine rehberlik etmek köycüler şubesinin vazifeleri cümlesindedir.
4. Şube, Malul ve bilhassa harp malulü köylülerle şehit köylülerin aile ve yetimlerini himayeye ve bunların kasabada kendileri için takibi müşkül veya imkansız resmi işlerini kolaylaştırmağa ve neticelendirmeğe çalışır.
5. Bütün köy muallimleri hayat ve mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saadetine vakfetmiş olmak itibariyle, Halk evi köycüler şubesinin azasıdır.”²⁸⁰

Talimatnameden de anlaşılacağı üzere köycüler şubesi, köylünün hayatına iktisadî, sosyal, kültürel alanlarda etki etmek istemektedir. Bunun için köylüyle temasa geçip çeşitli etkinliklerle köylünün hayat şartlarını ve zihin dünyalarını değiştirmek yolunda adımlar atılmıştır. Gedikoğlu'na göre, köye belli bir plan çerçevesinde gidilmesi ve köylerin çalışma sahasını dönüştürmek hem aydın kesimin hem de devlet kurumlarının önemle üzerinde durdukları bir konuydu. Köylerin içerisinde yaşadığı olumsuz yaşam koşullarının çözülebilmesi ve tahayyül edilen insan tipinin yaratılabilmesi ülkenin gelişimine büyük katkılar sağlayacaktı. Başka bir ifade ile köylünün sorunlarının çözülmesi demek ülkedeki fırsat eşitsizliklerinin ortadan kalması, muasır medeniyetler seviyesine çıkılması anlamına gelmektedir. Bu yüzden Halkevleri ve Köycülük şubeleri halkın terbiyesi konusunda bilimsel ve uygulamalı yöntemlerle köylüye ulaşım rejiminin ideolojisi çerçevesinde köylüyü dönüştürmeyi amaçlamıştır.²⁸¹ CHF Genel Sekreterliği, Halkevleri'nin köycülük faaliyetlerine özel bir ilgi duymakta ve köye yönelik yapılacak

²⁸⁰ CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s.19.

²⁸¹ Şevket Gedikoğlu, Atatürk ve Halkevleri Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, s.166.

faaliyetlerin arttırılması gerektiğini düşünmektedir. Örneğin, 12.07.1937 tarihinde Halkevi Başkanlığına gönderilen yazıda köye yönelik faaliyetlerin yetersiz olduğunu vurguladıktan sonra, bunların arttırılması gerektiğini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“...Diğer taraftan Halkevlerinin en belli başlı vazifelerinden biri memleketin en önemli unsuru olan ve kültürel düzeyi daha çok muhtaç olan köylü ile yakından ilgilenmektir.

Köylüye şehirde kendisinin düşünüldüğünü, sevildiğini göstermiş olmak için sık sık köy gezileri yapmak, hastaya hekim ve şifa, bilmeyene öğüt ve kitap götürmek her Halkevi çocuğunun başta gelen kaygusu olmalıdır...

Çalışmalarımızda konuşmalara ve köy gezilerine daha fazla yer vermek...”²⁸²

Köycülüğün önemli misyonlarından biri de ulus yaratmaktır. Şevket Kandemir, aydının ulus yaratması ve köycülük meselesinde almaları gereken pozisyonu şu şekilde dile getirmektedir:

“Köycülük millî bir vazife olunca bunu yapmamakta millî bir günah işlemek sayılmalıdır. Milli vazifeler yalnız bir kısım hemşerilere değil, bütün hemşerilere hep birden şamildir. Şu hâlde her Türkün köycü olması ve köycülüğe ait nazariye ameli bilgilerle silahlanması lazımdır. Görülüyor ki, köycülüğü yalnız millî vazife telakki etmek ve işi burada bırakmak asıl maksadı korumayacaktır. Hâlbuki, biz bir yeni varlık yapmak, hatta yaratmak istiyoruz. Herkes bir şeyler yapabilir, fakat yaratamaz. Yapılan şeylerle yapan kimseler arasında mahiyet ve derece farkları bulunur. Bu bakımdan köycülüğü bir yaratıcılar zümresine inhisar ettirmek hiç olmazsa fiiliyatta zaruridir. Bütün memleket münevverlerinin inkılap karşısında aldıkları ve alacakları tavrı düşünerek diyebiliriz ki, köycülük: ‘Kendine mahsus ilmî ve ameli bilgilerin öğrenilmesi şartıyla yaratıcı sıfatını kazanmayı emreden bir milli vazifedir’ Biz yeni bir ideal yaratmayı değil zaten yaşayan idealleri kuvvetlendirmeyi deneyeceğiz. Köycülere köy yaratmanın yollarını göstermeye çalışacağız. Hareket noktamız firkamızın altı prensibidir ve bunlar arasında bilhassa halkçılık, inkılapçılık prensiplerdir...”²⁸³

Kandemir’in sözlerinden de anlaşılacağı üzere, köycülük aydın için hem milli bir vazife hem de yerine getirilmediğinde milli bir günah demektir. Ancak, sadece milli bir vazife olarak görmek yeterli olmayacaktır. Yeni bir varlık yaratmayı amaçlayan aydın için

²⁸² BCA, 490.10/3.15.46.

²⁸³ BCA, 490.10/1336.337.5, s.7., aktaran: Ebru Kaptan, “İzmir Halkevlerinin Köycülük Şubelerinin Halk Eğitimi Alanındaki Çalışmaları, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın, 2022, s.47.;

Söz konusu belgeye Başbakanlık Cumhuriyet arşivinden ulaşamadım. Bunun nedeni ya Kaptan’ın belgenin yer bilgisini yanlış yazmış olması veya arşivde bulunan belgenin yerini gösteren numaraların değiştirilmiş olması olabilir.

köycülük kendine has ilmi ve uygulamalı bilgilerin öğrenilmesi koşuluyla yaratıcılık gerektiren bir milli görevdir. Halkçılık başta olmak üzere Cumhuriyet'in temel değerleri köycülüğün hareket noktasıdır.

Bu amaçlar doğrultusunda, Köycülük şubeleri 1950'ye kadar köy ile ilgili birçok etkinliğe imza atmıştır. Köycüler ülke genelinde köylere geziler düzenlemiş, köylüyü terbiye etmek için çalışmalar düzenlemiş, köy ve köylünün sağlık koşullarını düzeltmeye yönelik faaliyetler düzenlemiş, ziraî üretim konusunda köylü bilgilendirilmiş, bayram, köy geceleri, ağaç şenlikleri gibi etkinlikler gerçekleştirmiş ve geniş bir yelpazede köylüye dokunmayı amaçlamıştır.²⁸⁴

Dönemin koşulları düşünüldüğünde Köycülerin, köylülere temas edip istedikleri sonuçları alması çok kolay olmayacaktır. Örneğin, Denizli Halkevi köycüler şubesinde yer alan Ahmet Akşit, Köycülerin bütün ziyaret ve çabalarına rağmen, köylülerin bilimsel dikim yollarını bir türlü kabullenmediğini belirtmektedir. Ayrıca, köylülerin görgüye çok muhtaç olduğunu vurgulamaktadır. Yine benzer şekilde Bursa'da bir muhtar, köylülerin köycüler tarafından verilen tavsiyelerin bir türlü dinlemediği konusunda yakınmaktadır. Bu örneklerden yola çıkan Balkılıç sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Bilhassa, Halkevleri Köycülerinin ya da köycülerin temas ettiği köylülerin, bu kurumun Demokrat Parti'nin iktidarı almasıyla kapandığı yıla kadar yaygın bir şekilde karşılaştığımız böylesi yakınmalarının örneği olan bu iki anlatı, Kemalist rejimin köy gezileri aracılığıyla, köye aşlamaya çalıştığı “modernleşme”nin önündeki güçlükleri sarıh bir şekilde özetliyordu. Rejimin milli kimlik inşasında, bir taraftan milletin asıl membaı olarak yüceltilirken, diğer taraftan çağdaşlık uygarlık seviyesine ulaşmak için terbiye edilmesi, eğitilmesi gereken, homojen ve pasif bir kitle olarak görülen halk/köylüler, bu anlatılara göre kendilerini millet haline getirecek ve medenileştirecek köy gezilerini büyük oranda yanıtsız bırakmışlardı.”²⁸⁵

Karaömerlioğlu da benzer bir tespitte bulunarak, Halkevleri'nin köylülerin ilgisini çekmediğini ve köycülük faaliyetlerinin tam anlamıyla bir fiyaskoyla sonuçlandığını iddia etmektedir. Karaömerlioğlu'na göre, Halkevinin köycülük pratikleri, köylülerin

²⁸⁴ Köycüler Şubesinin faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz: Serdar Göktaş, “Trakya Umumi Müfettişliği'nin Köycülük Politikaları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2012.; Arı, a.g.e., s.50-80.; Kaptan, a.g.e., s.41-100.; Özgür Balkılıç, “Milli ve Modern Köyün Peşinde: Halkevlerinin Köy Gezileri”, *Alternatif Politika*, C.15, S.1, 2023, S-196-239.; Mustafa Şanal, Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi Tarafından Düzenlenen Köy Gezileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.39, 2011, s.299-315.

²⁸⁵ Balkılıç, a.g.e., s.198.

kültürel değişimini hedeflemiştir. Köycülük faaliyetleri köyün iktisadi ve toplumsal yapısını değiştirmek yerine naif bir düşünceyle köylü sorunlarının kültürel gelişimle çözüleceğini düşünmüşlerdir. Karaömerlioğlu, bu yüzden de köycülük faaliyetlerinin köylünün dış görünüşünün değiştirilmesinin ötesine geçemediğini iddia etmektedir.²⁸⁶ Özellikle 1950’li yıllar ve sonrasında kaleme alınan hikaye, roman, anı gibi eserlerle çekilen filimler Anadolu köyünde büyük değişimlerin olmadığını; hatta köylerin ve köylülerin neredeyse hiç değişmediğinin örnekleri ile doludur. Üçüncü bölümde ele alınacak olan köyün gündelik hayatını konu edinen bölümde köycülük faaliyetlerinin aslında köyü dönüştürme konusunda başarısızlığını ispatlayacaktır.

2.4.4. Yerinde Dönüşümün Söylemi: Köycülük ve Temel Özellikleri

Daha önce de dile getirildiği üzere yeni kurulan Cumhuriyet’in nüfusunun büyük bir kısmı köylülerden oluşmaktaydı. Dönemin şartları köylü ve devlet arasında önemli bir mesafenin ortaya çıkmasında etkiliydi. Ulaşım ve haberleşme ağının gelişmemiş olması, köylünün Anadolu’daki binlerce köye dağılmış olması, köylülerin dış dünyaya kapalı oluşu, eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi nedenler yüzünden devlet ve köylü arasında hem fiziksel hem de zihinsel bir mesafe oluşmaktaydı. Bu durum, modern merkezi bir ulus devlet inşa etmek isteyen yönetici seçkin sınıf için bu kabul edilebilir değildi. Ülke içinde verilen iktidar mücadelesinden başarıyla çıkan ve Batılılaşmayı kendine şiar edinen yönetici seçkin sınıf 1930’lu yılların başından itibaren toplumsal dönüşüme daha büyük bir ilgi duydu. Cumhuriyet’in temel nitelikleri belirlendikten sonra, rejimi kökleştirmek için Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi kuruluşlar aracılığıyla toplumu iktisadi, sosyal ve kültürel anlamda kalkındırmak için harekete geçildi. İşte böyle bir ortamda köycülük söylemi de yükselmeye başladı. Özellikle Halkevlerinin Köycülük Şubelerinin faaliyetleri ve *Ülkü* gibi Halkevleri dergilerinde kaleme alınan yazılar köy ve köylülüğü daha görünür kılmıştır. Köylüyü çağdaşlaştırmak, iktisadi olarak kalkındırmak, kırk bin civarındaki köyü tek bir köye dönüştürme hayalleri hem düşünsel hem de pratik olarak yaratılmak istendi. Köylülerin milli değerler etrafında birleştirilmesi için çaba sarf edildi. Köycülük şubesi bu arzu ve istekleri hayata geçirmek için sahaya

²⁸⁶ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.63-64.

inerken aydın ve yazarlar da kaleme aldıkları yazılarla köycülüğün fikri arka planını oluşturmaya çalıştı. Bu bölümde Türkiye'deki köycü söylemin temel özellikleri belirlenmeye çalışılacaktır.

19. yüzyıl sonlarına doğru sanayileşmiş kapitalist ülkelerde köycülük söylemi gelişmeye başlamıştır. Köycü söylem, sanayileşme sonucu ortaya çıkan yozlaşmış, ahlaki değerlerin anlamını yitirdiği ve kültürel buhrana yol açan kent yaşamına karşı bir tepki olarak doğmuştur. Karaömerlioğlu'na göre, Sanayileşme sonucu ortaya çıkan koşullar, ağırlaşan kültürel buhran ve Avrupa siyaset felsefesinde beliren yeni arayışlar, köycülük akımının yükselmesinde önemli birer role sahiptirler. İyi yaşam koşulları ümidiyle kentleri dolduran ve şehrin çeperlerinde yaşayan milyonlarca insan büyük bir sefalet ve kültürel yozlaşmayla yüz yüze kalmışlardır. Bu Kapitalistleşmiş ülkelerde, sanayileşmeyle ortaya çıkan sonuçlara karşı eleştirel bir tutum takınılarak, kır hayatının korunması gerekliliğini savunulmuştur. Şehrin göz boyayıcı sahte gelişmişliğine karşı köy hayatının sadeliğine ve saflığına vurgu yapan düşünceler gelişmiştir. Avrupa'da ortaya çıkan bu düşünceler, iki savaş arası dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Kırsal yaşamı hayranlıkla dile getiren birçok kurumsal ve edebi eser kaleme alınmıştır. 1930'larda Türkiye'de de yükselen köycülük söylemi dış dünyadan bağımsız olarak okunamaz. Ayrıca, şehirleşme, liberalizm ve sanayileşme sonucunda ortaya çıkan iktisadi ve sosyal bunalım da köycülük söyleminin önem kazanmasına neden olmuştur.²⁸⁷ *Ülkü* yazarlarından Nusret Kemal Köymen "Bir Köycülük Projesi" yazısında dünya genelinde yüksel köycülük söylemini sanayileşme ve şehirleşmenin toplum üzerindeki olumsuz etkileri bağlamında şu sözlerle dile getirmektedir:

"SANAYİİ çok inkişaf etmiş memleketlerde "köye doğru" bir hareket başlamış bulunuyor. İctimai, iktisadi ve siyasi salabeti için her memleket büyük ve müreffeh bir köylü sınıfına, yani iktisadi istiklaline sahip ve bütün memleketi beslemeğe muktedir bir vatandaşlar zümresine muhtaç olduğunu anlıyor. Artık ne dünyanın en büyük donanması, ne dünya altının dörtte üçü, ne de bütün dünyanın en ileri tekniği bir memleketi vatandaşların mes'ut ve müreffeh yaşamaları için emin bir yer yapmağa kâfi gelmiyor. Artık dünya soyanlar ve soyulanlar rejimini sürüp gitmekten vaz geçmiş olduğu cihetle her memleket evvelâ kendi içinde teşkilatlanmağa mecbur; memleketler arasındaki alışveriş sonraki iş. Üç dört senedir artarak devam etmekte bulunan "buhran" birçok sıkıntılardan ve lafûzaftan sonra anlayışı

²⁸⁷ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.185-188.

kartlaşmış yahut henüz inkişaf etmemiş, olan beşeriyete bu hakikati öğretmek istiyor.

Türkiye, birçok garp memleketlerinde gıpta ile söylendiği gibi, sahiden, bütün noksanlarına rağmen, bu gün dünyanın en bahtlı memleketlerinden biri. Garbın soyucu şehirciliği henüz memleketimize yayılmamış: nüfusun hemen hepsi istihsal, imal veya hizmet işlerinde çalışıyor; ... yeni başarılmış olan bir inkılap ilerleme önündeki bütün engelleri yıkmış ve artan bir hızla kendini memleketin medeniyet ve kültür seviyesini yükseltmeğe vermiş bulunuyor.”²⁸⁸

Özetlemek gerekirse, kapitalist ekonomik sitem, şehirleşmenin toplumsal yaşamı olumsuz etkilediği düşüncesi, 1929’da ortaya çıkan ekonomik buhran köycülük düşüncesinin dünya çapında yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle, 20. yüzyılın başından itibaren köy yaşamı saf kültürün kaynağı olarak görülmüş ve köye yönelik romantik görüşler gündeme gelmiştir. Ayrıca, imparatorlukların dağılması sonucu kurulan ulus devletler de saf kültüre dayanan bir devlet inşasına giriştikleri için köycülük söyleminin yükselmesine katkıda bulunmuşlardır.

Sanayileşmemiş ülkelerde ise köycülük temelde kırsal hayatın modernleştirilmesi ve köylü nüfusun siyasal iktidarın kökleştirilmesinin kaynağı olarak ele alınmıştır. Türkiye de gelişen köycülük söylemi bu iki farklı yaklaşımdan da emareler taşımaktadır. Başka bir ifade ile Türkiye’deki köycülük söylemi hem toplumu modernleştirme perspektifine sahipti, hem de köyde var olduğu varsayılan milli muhafazakârlığı koruma kaygısını barındırmaktaydı.²⁸⁹

Yönetici seçkin sınıfın ülke genelinde rejimi kökleştirmek için attığı adımlar, 1930’lu yıllarda köy ve köylülüğe olan ilgiyi arttırmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Cumhuriyet’in ilk yıllarında köye yönelik kapsamlı politikalar izlenmemiş ve aydın kesim de köye yeterli ilgiyi göstermemişti. Ancak hem iç hem de dış gelişmelerin etkisi ile rejim, köy ve köylülüğün dönüştürülmesi gerektiğine kanaat getirip, Halkevleri aracılığıyla kültürel bir devrim yapma yoluna başvurunca köy ve köylü daha görünür olmuştu. Devlet, köylüyü bilimsel olarak ele almaya başlayarak dünyanın farklı bölgelerinde uygulanan halkçılık ve köycülük pratiklerini gözlemlemek üzere yurtdışına

²⁸⁸ Nusret Kemal Köymen, *Halkçılık ve Köycülük*, TARIK Edip ve Ş. Kütüphanesi, Ankara, 1934, s.56.

²⁸⁹ Karaömerlioğlu, a.g.e., s. 55.

öğrenci göndermeye de başlanmıştı.²⁹⁰ Örneğin, 1933 yılında Amerika Birleşik Devletlerine on öğrenci köycülük ve halkçılık eğitimi almak için gönderilmiştir.²⁹¹ Bununla birlikte yurt içinde de Maarif ve Ziraat Bakanlıkları aracılığıyla öğretmenlere köycülük kursları verilmeye başlanmıştır. Örneğin, 1 Eylül 1933 tarihinde kapanışı yapılan Köycülük kursunun “köy muallimi “Mustafa Kemal” Türkiye’sinin temelini öğrenecektir” alt başlığı kullanılarak köycülük Cumhuriyetin temel değerleri ile ilişkilendirilmiştir.²⁹² Ayrıca *Ülkü*²⁹³ ve diğere yayın organlarında, dünyanın farklı bölgelerinde uygulanan köycülük politikaları bilimsel bir şekilde ele alınmış ve Türkiye’ye özgü bir köycülük oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁹⁴

Buna ek olarak, Halkevlerinin yayın organları, köy ve köylüğe dair önemli bir yazının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Ankara Halkevinin yayın organı *Ülkü* bu konuda öncü bir rol oynamıştır. *Ülkü* dışında da birçok Halkevi kendi dergilerini yayınlamışlardır.²⁹⁵ Halkevi yayınları ve dönemin siyasetçi ve aydınlarının²⁹⁶ köycülük fikirleri etrafında şekillenen eserleri de Türkiye’de köycülük söyleminin yükselmesine katkı sağlamıştır. Aslında yayın organları köylünün okumasına yönelik değil tamamen aydın kesimin birbiriyle konuştuğu bilimsel karaktere sahip birer araç olmuşlardır. Örneğin, *Ülkü*’nün 13. sayısında ülkünün seçkin aydın sınıfa yönelik olduğu

²⁹⁰ Ek...: Köycülük çalışmaları için yurtdışına gönderilen öğrenciler ile ilgi gazete haberleri.

²⁹¹ BCA.,30.18.1.2/39.61.4

²⁹² Hakimiyeti Milliye, “Köycülük Kursu Kapanı”, 01.09.1933, s.1.

²⁹³ *Ülkü Dergisi* ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar: Firdevs Gümüšoğlu, “*Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*”, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005; Ozan Yıldırım, “*Peasant and peasantism in the Ülkü Periodical (1933-1941)*”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.; Mustafa Oral, “*Ülkü Dergisinin Türk Düşünce Hayatındaki Yeri*”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

²⁹⁴ Dünyanın farklı bölgelerindeki farklı köycülük uygulamaları ile ilgili kaleme alınmış örnek yazılar: Katrene M. Cook, “Meksika’da Köy Terbiyesi- Köy Mektepleri”, (Çev. Nusret Kemal Köymen), *Ülkü Dergisi*, S.14, 1934., S.140-152.; Nusret Kemal Köymen, “Meksika’da Yeni Köycülük Programı”, *Ülkü Dergisi*, S.17, 1934, s. 387-393.; Nusret Kemal Köymen, “Büyük Kurultaydan Dilekler ve Kanada’da Köycülük”, *Ülkü Dergisi*, S.27, 1935.; Nusret Kemal Köymen, Sigurd Svesson, “İsveç’te Köylü Gençler Birliği”, *Ülkü Dergisi*, S.33, 1935, s.234-237., Nusret Kemal Köymen, “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?”, *Ülkü Dergisi*, S.18, 1934, s.467-473.; Rıdvan A. İhsan, “Fransa’da Bir Köy Tetkiki: Enval”, *Ülkü Dergisi*, S.23, 1935, s.395-400.

²⁹⁵ Halkevleri Dergileri ile ilgili birkaç örnek: *6 Ok Dergisi* (Edirne Halkevi); *Aksu Dergisi*(Edirne ve Çevresi Halkevleri); *Karacadağ Dergisi* (Diyarbakır Halkevi), *Görüşler* (Adana Halkevi), *Burdur* (Burdur Halkevi); *Fikirler* (İzmir Halkevi).

Örnek dergi sayıları için bkz: <https://www.halkbilimi.com/halkevi> .

²⁹⁶ 1930’larda *Ülkü* dergisinde: Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Recep Peker, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Niyazi Berkes, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Hakkı Tonguç, Nusret Köymen gibi isimler dergide yazı kaleme aydın ve siyasetçilerdir.

vurgulanmaktadır. İnkılap devrinde mesleği fark etmeksizin her Türk münevverinin bir halk rehberi ve inkılap yapıcısı olması gerektiği dile getirilmiştir. Devamında, bundan dolayı derginin bütün münevverlere hitap ederek, münevverler arasında bir konuşma ve anlaşma aracı olmaya çalıştığı belirtilmiştir.²⁹⁷ Nusret Kemal’de benzer bir eğilime sahiptir. Ona göre, *Ülkü* okuyazar olmayan veya okumayı az bilenler için çıkan bir dergi değildir. Aksine, ülke ve dünya ile ilgili konularda kafası çalışan Türk aydınları arasında bir düşünce teşkilatlanması meydana getirmeyi amaç edinen, milli fikir ve kültür alanında liderlik yapabilecekler için çıkan bir düşünce ve kültür mecmuasıdır.²⁹⁸ *Ülkü*, “Köycülük Bölümü” başlıklı bir bölüm ayırarak köycülük tartışmalarını bu başlık altında toplamıştır. Bu bölümde, köy ve köylü, halkçılıktan köylünün terbiyesine, köylünün iktisadi olarak kalkındırılmasından köy gezilerine, köy sağlığından zirai üretimin nasıl arttırılacağına, köy monografilerinden köycülük taşmalarına kadar çok geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Karaömerlioğlu 1930’larda yükselmeye başlayan köycülük söyleminin dört temel özelliği olduğunu iddia etmektedir. Bunlar, şehirleşme ve sanayileşmeye karşı ön yargı; köy ve köylünün yüceltilmesi; Batılılaşmayla ilişkisi; eğitimi köylerin dönüşmesi için kilit güç olarak algılamasıdır.²⁹⁹

Köycü söylemin temel özelliklerinden biri şehirleşmeye karşı olmasıdır. Daha öncede belirttiğimiz üzere dünyada köycü söylemin yükselmesinde şehir hayatının olumsuz koşulları etkili olmuştur. Karaömerlioğlu’na göre, Hitler Almanya’sı gibi pek çok ülkede şehirleşmeye karşı ortaya çıkan olumsuz tutumun temelinde sanayileşmenin ortaya çıkaracağı sonuçlara ve olası bir işçi sınıfı bilinçlenmesine karşı duyulan korku sonucunda köycülük şehirleşmeye karşı bir tavır almıştır. Ancak, Türk aydını her ne kadar sanayileşmenin Türkiye’nin kalkınması için bir gereklilik olduğunu düşünüyor olsalar da, sanayileşmeye karşı ciddi eleştiriler de geliştiriyorlardı. Aydın kesimin sanayileşme konusundaki temel beklentisi, sanayileşmede köylülerin öncelik olmasıdır. Başka bir ifade ile köylüleri köylerinde etmeyecek bir sanayi beklentisinden söz edilebilir.

²⁹⁷ “Ülkü İki Yaşına Kırerken (Girerken): Okuyanlar ve Yazanlarla Konuşma”, *Ülkü Dergisi*, S.13, 1934, s.74.

²⁹⁸ Nusret Kemal Köymen, “Ülkü Üçüncü Yılına Girerken”, *Ülkü Dergisi*, S.25, 1935, s.80.

²⁹⁹ Bu dört özellik ile ilgili geniş bilgi için bkz: Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.64-77.

Türkiye’deki aydın seçkinler asıl olarak şehirleşmeye karşıydılar. Karaömerlioğlu bu tutumu aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Şehirler kozmopolitizmi, sınıf çatışmalarını, işsizliği, ekonomik buhranları, işçi grevlerini, devletin kısıtlı toplumsal kontrolünü, kısacası onların kafasındaki her türlü yozlaşmayı simgeliyordu. Örneğin, Nusret Kemal Köymen’e göre, asıl sorun sanayileşmeden ziyade, şehirleşme olgusunda yatıyordu, çünkü bu olgu, her şeyden önce, sanayileşmeyi zaten ortaya çıkaran durumdu. Yani kendi başına sorun sanayileşmede değildi. Çünkü sanayileşmeden önce şehirlerde, sınıf çatışmaları gibi her halükarda kaçınılması gereken toplumsal sorunlar, kendini zaten göstermekteydi. Köycülüğün şehirleşme karşıtlığının doğal bir sonucu şehirlere göçün önlenmesiydi. Bununla bağlantılı olarak da köylülerin köyde tutulması köycülerin önemle üzerinde durdukları konuların başında gelmekteydi. Bunu sağlayabilmek için köylerin geliştirilmesinin hayati önem taşıdığı iddia ediyorlar, bu sağlanmadığı takdirde köylülerin köylerde bulamadıkları hakları ve rahatı, şehirlerde aramaya girişmeleri olasılığı üzerinde duruyorlardı.”³⁰⁰

Nusret Kemal Köymen³⁰¹ ve sanayileşme üzerine yazan diğer köycüler, köyün iktisadi açıdan geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini böylece köylünün şehirlere akın etmesinin önüne geçileceğini düşünüyorlar. Hatta ileride “Örnek Köy” konusunun işleneceği kısımda da göreceğimiz üzere, köyü küçük şehirlermiş gibi inşa etme hayali bile kurulmuştur. Başka bir ifade ile köylerde sinema, kütüphane, alışveriş merkezi gibi yapıların da bulunduğu köy tasarımları yapılmıştır.³⁰²

Köycülüğün bir diğer temel özelliği de köycülerin şehirleşmeye duydukları husumet ile köy hayatının ve köylülerin yüceltilmesinin³⁰³ eş zamanlı olarak ilerlemesidir. Köye yönelik düşüncelerini temellendirmek için gerçek dışı ve hayalci bir köy hayatı ve köy ekonomisi resmi çiziyorlardı. Onlara göre, köylüler Türk ulusunun aslını oluşturmakta, ulusal gelişmenin temel belirleyicisi, saflığından ödün vermemiş, asil, akıllı ve değişime

³⁰⁰ Karaömerlioğlu, “Köycülük”, s.287-290.; ayrıca bkz: Kendirci, a.g.e., s.89.

³⁰¹ Nusret Kemal Köymen’in sanayileşme üzerine kaleme aldığı bazı yazılar: Nusret Kemal Köymen, “Sanayileşmemiz Üzerine Düşünceler”, *Ülkü Dergisi*, S.37, 1936, s. 16-22.; Nusret Kemal Köymen, “Sanayide Yayıncılık”, *Ülkü Dergisi*, S.39, 1936, s.175-177., Nusret Kemal Köymen, “Türkiye Evvela Sanayileşmeli mi, Yoksa Ziraatini mi İlerletmeli?”, S.40, 1936, s. 248-252.

³⁰² Örnek köy taslağı ile ilgili bir örnek için bkz: Aptullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü Dergisi*, S.7, 1933, s.37-41.

³⁰³ Köylülerin yüceltilmesi ile ilgili bazı örnek metinler: Selahattin Kandemir, *Köy Kalkınması Hakkında Rapor*, Ziraat Vekaleti Yayınları, Ankara, 1938.; Nusret Kemal Köymen, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü Dergisi*, S.5, 1933, s.355-361.; Nusret Kemal Köymen, “Köy Tarım Demek Değildir”, *Ülkü Dergisi*, S.28, 1933, s.308-310.

hazır insanlarıydı. Örneğin, köycüler köylerin iktisadi olarak şehirlerden daha üstün olduğunu düşünmekteydiler.³⁰⁴

Mehmet Saffet “Köycülük Nedir” başlıklı yazında yukarıda belirtilen tespitler için iyi bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Saffet, yılların birikimi sonucu ortaya çıkan köycülük cereyanı, hizmet ve ilgi bekleyen Türk köylüsünü kurtarmanın ideal yöntemi olarak tanımlamıştır. Ona göre bu cereyan veya ideal, herhangi bir zümrenin menfaatlerini ve iddialarını temsil etmemektedir. Aksine bu memleketin genç ve aydın kesiminin sınıf ve zümre farkı olmaksızın ülkenin kurtuluş ve ilerlemesi hususunda beslediği fikirleri temsil etmektedir. Bu akımın özetinin çağdaşlaşmak ve teceddüt (ilerleme) olduğunu iddia eden Saffet, köylü ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“...İnkılap ve düsturunun bu geniş mana ve şümulü içinde bugün köylü en mümtaz mevkidedir. İstikbalimizi yüksek, kahramanlığı ile koruyan, uzun zamanlardan beri Sarayın ve Saltanat devrinin rezaletlerine tahammül ederek safiyetini muhafaza eden, millik karakterimizi içinde saklayan odur. O bu memleketin efendisidir.”³⁰⁵

Milletin efendisi olan köylü, aynı zamanda milli kültüründe asıl kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Köycüler, Osmanlının şehirleri köylerden daha üstün tutuklarını iddia ederek sürekli eleştirmesilerdir. Köycü aydınlar, Osmanlı'nın bu tutumunu kaynağında milliyetçilik ve köycülüğe karşı olan düşmanlığının olduğuna inanıyorlardı. Başka bir ifade ile şehircilik ve anti milliyetçilik arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünüyorlardı. Karaömerlioğlu'na göre, Köycüler köyleri üç noktada şehirlerden daha üstün tutuyordu: “Gerçek Türk kültür ve ırkının köylerde bulunduğu kabulü, köy iktisadiyatının üstünlüğü fikri ve köylülerin içkin muhafazakârlığı.”³⁰⁶

Türkiye'deki köycülüğün bir diğer temel özelliği de Batılılaşmaya karşı aldığı eleştirel tavidir. Batı Avrupa'da ortaya çıkan tarihsel deneyimler köycülüğün büyük önem atfettiği değerlerin neredeyse tamamen zıttı bir karaktere sahipti. Köycüler, Batı'daki sanayileşmenin aksine Türkiye'de tarımın baskın ekonomik faaliyet olmasını

³⁰⁴ Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, a.g.e., s.69-72.; Kendirci, a.g.e., s.90.; Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, a.g.e., s.287.

³⁰⁵ Mehmet Saffet, “Köycülük Nedir”, *Ülkü Dergisi*, S.6, 1933, s. 422.

³⁰⁶ Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta*, s.69-71.

savunuyorlardı. Köycülere göre, dünya çapında ortaya çıkan iktisadi buhranın temelinde Batı vardı. Ayrıca, Batı tarımsal üretime dayanan ülkeleri de sömürmekteydi. Batıda ortaya çıkmış olan refah ve iyi yaşam koşulları diğer ülkelere zarar verilerek elde edilmişti. Bu nedenlerden dolayı köycüler Batılılaşmaya karşı mesafeli bir tutum takınmışlardır.³⁰⁷

Köycüler için köylünün terbiyesi yani köylünün eğitilmesi köycülük söyleminin temel öğelerinden biridir. Başka bir ifade ile Türkiye'nin kırsal yapısının dönüştürülmesinin temel aracı halkın eğitilmesi olarak görülmekteydi. Bunun temel nedeni köycülerin çoğunun köylerde yaşanan ekonomik ve toplumsal geriliğin kaynağında eğitimdeki yetersizliğin olduğunu düşünmeleri idi. Karaömerlioğlu'na göre, toplumsal ve ilişki ve mücadeleler önemsenmiyor, bunun yerine doğadan kaynaklanan sorunlar ve köylülerin cahilliği yoğun bir şekilde ele alınıyordu. Bundan dolayı da köylülerin eğitilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Köycüler, köylerdeki eğitim tarzının, şehirlerdekinden farklı olması gerektiği fikrini savunuyorlardı. Onlar, köye yönelik bir eğitim programıyla köylülerin köylerde eğitim almaları gerektiğini ileri sürmekteydiler. Başka bir ifade ile şehirlerde uygulanan teorik eğitimin köylerde işe yaramayacağını düşünüyorlardı. Uygulamalı derslere ağırlık veren ve köylüyü eğitmek için yeni bir öğretmen tipine ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapıyorlardı. Köy kökenli öğretmenlerin yetiştirilmesi onlara göre bir ihtiyaçtı; çünkü şehirli öğretmenler köylerdeki zorlu koşullarından dolayı köyde uzun süre kalmak istemiyorlardı.³⁰⁸ Köycülerin köy terbiyesi ile ilgili ütopyalarını Yunus Nadi aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

“Kırk elli, hatta mümkünse yüz dönümlük toprak içinde kurulmuş bir mektep. Bu toprak mektebe aittir. Başına çiftliği iyi bilen bir hoca, ailesiyle mektebin yanbaşıda gene mektebe aid evde oturuyor. Arazinin diğer ucunda temiz bir ahır ile küçük bir çiftçi evi. Burada da ailesiyle birlikte yüz dönümlük bir toprağı işleyen akli başında, işini bilir bir çiftçi yerleşmiştir. İşte köyün çocukları beş yıllık ilk tahsillerini bu mektebde yapıyorlar. Mektebde tabii okuyup yazma ile birlikte ileri çiftçiliğin ameli bilgileri de görülüyor ve çocuklar bizzat bu küçük (çiftlik-mekteb) in ileri ziraat işlerinde çalışıyorlar ve böylelikle mektebi ileri bir ziraat bilgisiyle bitirmiş oluyorlar...”³⁰⁹

³⁰⁷ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.73-74.; Balıkcı, a.g.m., s.207.

³⁰⁸ Karaömerlioğlu, “Türkiye’de Köycülük”, s.294.; Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.76.

³⁰⁹ Yunus Nadi, “Köy Kalkınmasında Köy Mektepleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1938, s.1.

Yazının devamında Nadi, hayalini kurduğu eğitim sisteminin hayata geçmesi halinde, harap haldeki Anadolu köyünün içinde bir cennet köşesi oluşacak ve köy hızla bu cennet köşesine dönüşmeye başlayacaktır. Bu okuldan mezun olacak her çocuk da bu mektebin benzeri bir hayat kurmanın esiri olacaktır. Yukarıda dile getirilen ütopya 1930'ların Köycülerinin hemen hepsinde görülmektedir. Uygulamalı eğitim modeliyle köylünün dönüştürülmesi fikri, 1940 yılına gelindiğinde, Hasan Âli Yücel ve İ. Hakkı Tonguç tarafından hayata geçirilmiştir. Köy Enstitülerinin ele alındığı kısımda bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

Kendirci'ye göre, köylülerin "terbiye" edilmesi düşüncesi köy romantizmini gündemden düşürmeye başlamış ve yerine bir çeşit köy tutuculuğu geçmiştir. Bu tutucu yaklaşıma göre köyün değişmemesi gerekmektedir. Köyün sahip olduğu gelenek ve görenekler milli kültürün kaynağını oluşturmaktadır. Köylü köyünde kaldığı için sahip olan değerler değişmeyecekti. Ayrıca ortaya çıkma ihtimali olan komünizm tehlikesi de bertaraf edilmiş olacaktı.³¹⁰ Ayrıca köycülükteki romantik damar aşındırılmış ve Tek parti iktidarın döneminde bir çeşit inanca dönüşmüştür. Kendirci bunun nedeni şu sözlerle açıklamaktadır:

"Köycülüğün romantik yönünün törpülenerek tek parti rejiminin elinde bir tür inanca dönüşmesi siyasal devrimlerle elde edilen hasılatın kaybedilmesi korkusundan kaynaklanıyordu. Geleneksel toprak sisteminin dağılması topraksız köylülerin çoğalmasına ve bunların şehirlere göç etmesine yol açabilir, bunların şehirlerde oluşturacağı işçi sınıfı siyasal istikrarsızlığa neden olabilirdi. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa ve Balkanlarda görülen kitlesel köylü hareketlerinin yarattığı kaotik ortam ve alt üst oluş tehlikesi hafızlarda henüz tazeydi. Bütün endişelerin ortak noktası ise olası köylü hareketlerinin siyasal bir tehdit oluşturması veya siyasal bir katılımı gerçekten genişletmeye dönük taleplere dönüşmesiydi. Yani yönetici elitlerin iktidarların sorgulanarak tartışmaya açılabilirdi."³¹¹

Yukarıda köycülük ile ilgili ele aldığımız özelliklere, köylünün ötekileştirildiği ve iç şarkiyatçılık benzeri bir tutum olarak tanımlayabileceğimiz bir özellik daha ekleyebiliriz. Bilindiği üzere, Edward Said'in 1978'de sömürgeci Batı Devletlerinin elinde bulundurduğu güç sayesinde Doğu toplumlarına dair bilgi üretme sürecini ele aldığı Şarkiyatçılık eseri sosyal bilimler alanında uzun yıllar üzerine konuşulan bir paradigma

³¹⁰ Kendirci, a.g.e., s.92.

³¹¹ Kendirci, a.g.e., s.93.

olmuştur. Said'e göre, Şarkiyatçılık sözün en kolay anlamıyla akademik bir şeydir. Şarkiyatçılık, Doğu'yla- Doğu hakkında tespitler yaparak, ona dair olan görüşleri meşru bir zemine oturtarak, onu tanımlayıp öğreterek, doğuya yerleşip orayı denetimi altına alıp yöneterek var olan bir kurumdur. Bu kurum Doğu'yu yapılandırmakta ve oraya egemen olmaktadır.³¹² İnce Şarkiyatçılığı şu sözlerle değerlendirmektedir:

“Doğuyu anlamak, Batı için akademik bir disiplin, ekonomik bir zorunluluk, kültürel bir merak. Güç ilişkileri üzerinden asimetrik şekillenen bu sistemli bilginin en önemli özelliği, değişmez, sabit, durağan bir “öz” olarak kavradığı Doğu/Doğulu imgesiydi. Bu imge, Batı rasyonalitesinin teorik yönelimlerinden beslendiği gibi, merak, korku, egzotizm benzeri bir dizi duygunun da sonucuydu. Öyle ki Said, bu duyguları “örtük oryantalizm” kavramı altında ayrıca tartıştı. Uzun koloni tarihinin, akademik bir alanı olarak Oryantalizm (Şarkiyatçılık) ile iç içe geçmişliğini ortaya koyması açısından Şarkiyatçılık, aynı zamanda bilgi ve iktidar arasındaki güç aralığını deşifre edici bir etkiye de sahipti. Her ne kadar kitabın amacı, ekonomi politik bir okuma yapmak olmasa da koloni tarihinin “beyaz adama yüklediği yük”ü etkili bir biçimde gösterdi. Buna göre kolonideki “yarı-vahşi, küskün, yarı şeytan, yarı-çocuk halk” kendisine rağmen uygarlaştırılmayı bekliyordu. Bu “misyon” sonraları, Batı dışı, modernleştirici elitin kendi halkıyla kurduğu ilişkide yeniden ortaya çıktı.”³¹³

Bunlara ek olarak, Said'in tarif ettiği Şarkiyatçılıkta, farklılıklar tarih içerisinde dondurulmuş, Batının dışında kalan kültürler geleneksel olarak kodlanmıştır. Şarkiyatçılıkla bir “Öteki” imgesi yaratılmış ve bu ötekinin denetlenerek modern olana dönüştürülmesi gereken bir nesne olarak ele alınmasıyla Batının kültürel liderliği ve üstünlüğünün meşru zemini oluşturulmuştur.³¹⁴ Said bu yaklaşımı şu sözlerle anlatmaktadır:

“Farklı biçimlerde geri, yoz, uygarlaşmamış, gecikmeli diye nitelenen diğer tüm halklarla birlikte Şark halklarına da, biyolojik belirlemecilik ile ahlaki-siyasal öğütlerden oluşmuş bir çerçevede bakılıyordu. Böylece Şarklı, Batı toplumunun, ortak kimlikleri en iyi “acınası yaban” diye tanımlanabilecek öğelerine (suçlulara, delilere, kadınlara, yoksullara) bağlanmış oldu. Şarklıların görüldüğü, Şarklılara bakıldığı olmadı pek; yurttaş, hatta insan olarak değil, çözümlenecek, sınırlanacak ya da –sömürgeci güçlerin açık açık topraklarına göz dikmesiyle birlikte- yönetimleri üstlenilecek birer sorun olarak görülüp incelendiler.”³¹⁵

³¹² Edwar Said, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022, s.12-13.

³¹³ Gökçen Başaran İnce, *Domatesi Çiçek Sananlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 14.

³¹⁴ H.B. Kahraman ve E. Fuat Keyman, “Kemalizm, Ortyantalizm ve Modernite” *Doğu Batı* 2, 2007, s. 76.

³¹⁵ Said, *age.*, s.219.

Bunlara ek olarak, modern Şark, kendi Şarklılaştırılmasına iktisadî, siyasî, toplumsal alışverişle katılmaktadır.³¹⁶ Buradan hareketle, Şarkın batının belirlediği sınırlar dâhilinde var olmayı kabullenmiş ve kendisini de Batının tanımları üzerinden tanımlamaya başlamıştır diyebiliriz. Başka bir ifade ile artık o da kendisini “geri kalmış”, “cahil”, “medenileştirilmesi gereken”, “modernleşmesi gereken” bir olgu olarak görmektedir. Mısır, İran ve Türkiye’de toplumdan daha önce modernleşen aydınların toplumla üstten bir ilişki kurmalarının temelinde yatan asıl neden budur. Batının değerleri ile eğitim alan bu erken modernleşmiş kesim kendi toplumlarını modernleştirmek için çeşitli projelere girişmişlerdir. Bu durumu aslında bir nevi “İç Şarkiyatçılık” olarak tanımlayabiliriz.³¹⁷

Erken Cumhuriyet dönemini ele aldığımızda Cumhuriyet’in kurucu kadroları ve aydınları Türkiye Cumhuriyeti’ni bir modernleştirme projesi ile muasır medeniyetler seviyesine çıkarmayı amaçlamışlardır. Aslında bu süreç bir taraftan Batının bazı değerlerini alırken bazı değerlerini de almayarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İnce bu durumu şu sözlerle ele almaktadır:

“Türkiye örneği düşünüldüğünde, iç-şarkiyatçılık bağlamında akla ilk gelen modern bir ulus-devlet kurma sürecidir. Bu süreç, “temas noktalarında” batı değerleriyle karşılaşan elitlerin, kendi toplumlarını dönüştürme sürecini başlatmaları, çoğu zaman da süreci sosyal Darwinist bir bakışla, yaşamda kalma savaşı olarak algılamalarıdır. Batıya rağmen batılı olma durumu, yani anti emperyalist veya yerel söylem aracılığıyla uygulanmaya çabalanan batılılaşma projesi, Cumhuriyet elitlerinin bilinçlerindeki yarılmayı ortaya çıkarır. Taklit edilen modele karşı derin bir düşmanlık vardır. Yabancı kültürün değerleri kabul edilmekte ve böylece taklitçi olunmakta; ancak diğer yandan bu durumu bir ret takip etmektedir: nihayetinde taklit edilmek durumunda kalınan yabancı işgalcinin reddi, ilerlemeye engel olarak görülen atalardan kalma mirasın reddi ama aynı zamanda bu mirasın kimlik işareti olarak benimsenmesi.”³¹⁸

Özetlemek gerekirse, Cumhuriyet Türkiye’sinde batı değerleriyle tanışan ve kendini modern olarak tanımlayan yönetici seçkin aydın kesim, Anadolu’yu çoğu zaman Batı’nın Şark’ı algılamasına benzer bir biçimde algılamıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Anadolu köylüsü medenileştirilmesi gereken, geri kalmış, bağınaz, yobaz, terbiye edilmesi gereken, pis vb olumsuzluk içeren kelimelerle ele alınmış ve Anadolu köylüsü

³¹⁶ Said, *age.* s.339.

³¹⁷ İnce, *age.*, s.16.

³¹⁸ Aynı yer.

artık bir öteki olarak kurgulanmıştır. Bozdoğan'a göre, köyler ve köylüler Kemalist seçkin sınıfın "medenileştirme misyonun gündemine ancak CHP'nin mutlak iktidarını ilan ettiği 1931 yılında gelmiştir. Türkiye'nin en ücra, en ulaşılmaz köşelerine inkılapçı, bir şevk, fedakarlık ve idealizmle götürülmesi gereken ideolojik, kültürel ve eğitsel bir misyon olarak belirlemiştir. *Ülkü*'nün yayınlarında, bu görev, "Amerikan misyonerliği" ve Afrika'ya "medeniyet götüren" koloniciler ile benzerlikleri açık bir şekilde kurulmuş ve hatta onlara karşı hissedilen hayranlıkla kaleme alınmıştır.³¹⁹ Lamprou'ya göre de, Halkevlerini köy monografileri ve köy gezileri, köyü ve köylüyü tanımak ve ötekini medenileştirme yoluyla milletin bir uzvu haline getirmek amacı taşımaktadır. Bu tutum aslında modern uygarlığın bilgisini sahip yönetici seçkin sınıfın, kendilerini ötekilerden yani dönüştürülecek nesnelere ayırdıkları bir yaklaşıma işaret etmektedir.³²⁰ Örneğin, *Ülkü*'nün "Köycüler" köşesinde "Köy Misyonerliği" başlıklı yazıda köy kalkınması için köye gidilmesi gerektiği ve bunun bir misyonerlik gibi algılanması gerektiği vurgulanmış ve söze şöyle devam edilmiştir:

"Artık İsa dinini yaymak uğrunda Afrika ormanlarında yamyamları yenmek devri geçti. Kılıcını sıyırıp Viyana kapılarına dayanmak da kahramanlık sayılmıyor. Bugünün misyonerliği milletin, halkının, kanını damarlarında, duygusunu ruhunda ve alnın terini vücudunun her hücresinde taşıdığı insanların derdini duymak ve bu derde deva aramak, kahramanlığı ise cehaletin, taassubun, tembelliğin, yılgınlığın istihkamlardan daha çetin kalelerini zorlamak."³²¹

Köymen'e göre, köy misyonerliğinin üstesinden gelmesi gereken temel problemler köylünün cahilliği, bağınazlığı, tembelliği ve yılgınlığıdır. Yani köyün bu olumsuzluklarını belirtirken bir "biz" ve "ötekiler" tanımlaması yapmaktadır. Köyü ve köylüyü değiştirecek modern bilginin sahibi olan kendileridir ve nesne olan köylüler "biz" tarafından dönüştürüleceklerdir.³²²

³¹⁹ Bozdoğan, a.g.e., s.114.

³²⁰ Alexendros Lamprou, *Nation-Building In Modern Turkey: The People's House's, The State and The Citizens*, I.B. Tauris, London-Newyork, 2015, s.213.

³²¹ Nusret Köymen, "Köy Misyonerliği, *Ülkü*, Sayı 8, 1933, s. 150.

³²² Benzer şekilde, Sabri Gültekin'de köylünün terbiyesi üzerine yazdığı makalesinde "Amerikan Misyonerliği"ne vurgu yapmakta ve makalenin genelinde köylünün, köy kadının cehaletinden ve pisliğinden söz etmektedir. Köy kadının eğilmesi için "Köy Bacıları"nın yetiştirilip köylere gönderilmesi gerektiğini ve bu şekilde köylünün medenileşeceğini vurgulamaktadır. Sabri Gültekin, "Melez Terbiye", *Ülkü Dergisi*, S.7, 1933, s.60-62.

Dönemin önemli romanlarından biri olan *Yaban*'da köylün cahilliği, pis oluşu, eski devirlerdeki yaşıyor olması, yobazlığı, hayvanî oluşu gibi birçok olumsuz durumu dile getirerek köylünün bu halinin temel sorumlusu olarak dönemin aydınını göstermektedir. Böylece yönetici seçkin sınıf yine etken olarak ele alınırken, köylü de edilgendir. Yani köylü aydın tarafından değiştirilip dönüştürülecek bir varlık olarak düşünülmektedir.³²³

Tonguç, dönemin aydınlarının köy ve köylüye yönelik yaklaşımlarını altı başlıkta özetlemeye çalışmıştır. Bu altı başlığın tamamında da köylünün terbiye edilmesi fikri baskın bir haldedir. Özellikle ikinci grupta yer alan aydınların gözünde köylü tam anlamıyla bir ötekidir. Tonguç bu grubun düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“Bu görüşe göre köy susuzdur, pistir. Köylülerin çoğu açtır, hastalıklıdır. Köylü iyilikten anlamaz, son derece menfaatine düşkündür, hayattan bıkkındır, münevveri sevmez, yüzü gülmez bir mahluktur. O hiçbir şeyi, hatta yiyip içmesini, istihali ve para kazanmasını da bilmez. Gözleri, körlerin gözleri gibi kapalıdır. Onun için hiçbir şeyi göremez. Köylüler, ne kendilerine, ne de köylerine faydalı olabilecek hizmetlerin birini başarabilir. Hele medeniyetin icaplarına göre göre yaşamak, akıllarından, bile geçmez... Buralarda yaşayan insanların konuşma ve düşünme kabiliyetleri bile tamamen körleşmiş bir haldedir. İctimai ve ruhi seviye de o nispette düşkün olacaktır. Tablo bu olmakla beraber, bir de hayatın birçok zaruretleri dolayısıyla köyle ilgilenmek lazımdır. Binaenaleyh bir çare bulunmalıdır...”

Hiç vakit geçirmeden bilhassa sosyoloji ve felsefe bilimleriyle bezenmiş insanları bularak veya yetiştirerek, hatta icap ediyorsa bu maksatla yabancı memleketlerde bile önderler yetiştirerek köye rehber göndermek lazımdır. Onlar derhal köylere yaşamının sırlarını, bir vatandaşın vazifelerini, hayatın zevkli taraflarını, düşünerek hareket etmeyi öğretmelidir. Aksi takdirde fertlerinin çoğunu köylüler teşkil eden bir cemiyetin yaşayabilmesi-ilmene- mümkün değildir.”³²⁴

Aslında yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'deki köycü söylem tam da böyle bir yaklaşım üzerine bina edilmiştir. Hatta devlette tam da böyle bir anlayışla köye medeniyet götüreceği olan Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumları kurmuşlardı. Köylü dönemin hâkim söyleminde değiştirilip, dönüştürülecek, özne olmayan hatta çoğu zaman insan olmanın dışında “mahluk” olarak görülmüştür. Köycülük ile ilgili kaleme alınan birçok metinde bu anlayış açık veya örtük bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin, köyden şehre gelen gençleri kaleme alan Nusret Kemal Köymen'e göre cebinde parası olmayan gençler şehirde bir fuhuş mahallesi varsa oralarda dolaşıp, evlere girmek için

³²³ Karaosmanoğlu, a.g.e.

³²⁴ İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.33.

paraları olmadığı için kapalı kapıların deliklerden içerileri gözetleyerek yılışık yılışık dolaşmaktadırlar. Eğer ellerine para geçerse rakı alırlar ya da frengi kapalar. Bir kısmı da kahvehanelerin kasvetli havası içinde sesiz sedasız oturur veya elleri ceplerinde amaçsızca pazar yerlerinde dolanırlar.³²⁵ Köymen'in gözünde, şehre gelen köylü başıboş dolaşan, fuhuş ve alkol gibi kötü alışkanlığı olan amaçsız bir yığındır.

Balkılıç da Halkevleri'nin köy gezilerini ele alırken köylünün ötekileştirildiğini aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

“Köy gezileri her şeyden önce milletleşme ve modernleşme seferberliğinin öznesi olan milliyetçi kadroların Soylu/Vahşi Ötekini, yani, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra yeni vatanın üzerine inşa edileceği “o güne kadar ihmal edilmiş Anadolu” coğrafyasını ve yine imparatorluktaki kanlı etnik çatışmalar ve ayrılıklardan sonra yeni rejimin insan kaynağı ve milletin membaı olarak halkı “keşfetme” seferberliğinin parçasıydı. Bu anlamda o güne kadar keşfedilmemiş, egzotik bir coğrafya olarak Anadolu, imparatorluğun kaybettiği topraklara atıfla, fazlalıklarından kurtulduktan sonra doğal güzellikleri –göller, nehirleri ve dağları ile– elmas gibi parıldayan bir mekân olarak ortaya çıkmıştı. Böylelikle milliyetçi bir romantizmin başrolünü kapam Anadolu, doğanın ulusallaşmasının mekânı, bilimsel yöntemlerle keşfedilecek, işlenecek ve denetlenecek bir bakireydi.”³²⁶

Buradan da anlaşılacağı üzere, Türk seçkin aydınları da, Oryantalistlerin Doğu ile kurdukları ilişkiye benzer bir ilişki kurarak Anadolu köyünü ele almışlardır. Bir taraftan Türk köylüsü saflığıyla, kültürün ana kaynağı olmakla, zeki, soylu gibi sıfatlarla yüceltilirken; bir taraftan da üstten bir dil kullanılarak keşfedilmesi gereken, vahşi, cahil, pis gibi sıfatlarla da ötekileştirilmiştir. Kendirci köycülüğün bu yönünü şu şekilde dile getirmektedir:

“Köycüler, yarattıkları kendine has düşünme evreninde köyün gereceklerinden oldukça kopuk bir paradigma yaratmışlardı. “Tıpkı sömürgeler halklarının geleneksel yaşamın olduğu gibi korumak isteyen, kendilerini o halktan ayrı bildikleri için onların da uygarlığa ulaşmalarını hiç umursamayan sömürgeciler gibi düşünüyorlardı. Hakim kılınan köy tutuculuğu, ağaların zorbalığının yıkılması gerektiğini söyleyen ve toprak reformu önererek sosyalizmi övmeye kadar giden Reşit Galip'in romantizmini bile evcilleştirmiştir.”³²⁷

³²⁵ Nusret Kemal Köymen, “Halkelleri (Halkevleri) Daha Verimli Olması Hakkında Düşünceler”, *Ülkü Dergisi*, S.73, 1939, s.27-28.

³²⁶ Balkılıç, a.g.m., s.216-217.

³²⁷ Kendirci, a.g.e., s.92.

Köycülük söyleminin bu yönü kendisini akademik yazın, edebiyat ve sinemada yoğun bir şekilde hissettirerek köylü ile ilgili olumsuz bir algı yaratmış ve bu algı günümüze kadar devam etmiştir. Örneğin, 1970'lerin ve 1980'lerin Türk sinemasında, Kemal Sunal, Şener Şen, İlyas Salman, Müjde Ar gibi oyuncuların rol aldığı ve köyü konu edinen filmlerde köycü söylemin bu yönünü yoğun olarak görmekteyiz. Bu filmlerde köylü cahil, medeniyetten uzak, kaba, kimi zaman salaktır. Ağalık, eşkıyalık, kan davası, kız kaçırma, başlık parası gibi konularla köylü tekrar tekrar ötekileştirilmeye devam edilmiştir.³²⁸ Hatta günümüzde köylünün bir hakaret olarak kullanılıyor olmasının temelinde de seçkin aydınların köye dair yarattıkları söylemin etkisinin olduğu söylenebilir.³²⁹ Şükrü Erbaş'ın "Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz?" şiiri köylüye dair ortaya çıkan olumsuz algının en uç noktalarından biridir:

"Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz?"

Çünkü onlar ağırkanlı adamlardır
Değişen bir dünyaya karşı
Kerpiç duvarlar gibi katı
Çakırdikenleri gibi susuz
Kayıtsızca direnerek yaşarlar.
Aptal, kaba ve kurnazdırlar.
İnanarak ve kolayca yalan söylerler.
Paraları olsa da
Yoksul görünmek gibi bir hünerleri vardır.
Her şeyi hafife alır ve herkese söverler.
Yağmuru, rüzgârı ve güneşi
Bir gün olsun ekinleri akıllarına gelmeden
Düşünemezler...
Ve birbirlerinin sınırlarını sürerek
Topraklarını büyütmeye çalışırlar.

Köylüleri niçin öldürmeliyiz?

Çünkü onlar karılarını döverler
Seslerinin tonu yumuşak değildir
Dışarda ezildikçe içerde zulüm kesilirler.
Gazete okumaz ve haksızlığa
Ancak kendileri uğrarlarsa karşı çıkarlar.
Adım başı pınar olsa da köylerinde

³²⁸ Köy filmlerine örnekler:

³²⁹ "Aptal Köylü Hakaretine 87 Gün Hapis Cezası", *Star*, 16 Temmuz 2013.

<https://www.star.com.tr/yasam/aptal-koylu-hakaretine-87-gun-hapis-cezasi-haber-772778/>

Temiz giyinmez ve her zaman
 Bir karış sakalla gezerler.
 Çocuklarını iyi yetiştiremezler
 Evlerinde kitap, müzik ve resim yoktur.
 Bir gün olsun dişlerini fırçalamaz
 Ve şapkalarını ancak yatarken çıkarırlar...³³⁰

Sonuç olarak, 1930’lu yıllarda devlet güdümünde yükselen köycülük başarılı olamamıştır. Karaömerlioğlu’na göre, “halk için halka rağmen” sloganıyla kendini açığa vuran zihniyet bu başarısızlığın temel nedenlerinden biridir. Hem Osmanlı hem de Türk aydınlar arasında yaygın olan bu tutum ve bunu meşrulaştıran siyasal rejimler, halkın yerine düşünme ve karar alma hakkını kendilerinde görmüşlerdir. Halkın onaylayıp onaylaması göz ardı edilerek siyasal kararlar hayata geçiriliyordu. Yani halk uygulanacak olan politikaların pasif nesnelere olarak görülüyordu. Bu yüzden şehirlerdeki sıradan insanlar ve taşrada yaşayan köylüler, Halkevlerinin çalışmalarına aktif olarak dâhil olmamışlardı. Halkevlerinin üyeleri genellikle merkezin görevlileri, doktor ve öğretmen gibi aydınlar, ağalar ve o bölgelerde bulunan seçkin kişiler olmuştur. Köycülüğün yürütücü kurumu Halkevlerinin bu yapısı halk ve iktidar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Halka üstten bakan kesimin, halkı hor görmesi ve Halkevlerinin keyfi bir şekilde kullanılması zamanla sıradan vatandaşları bu kurumlardan uzaklaştırmıştır.³³¹ Ayrıca, liberalizm ve komünizm arasında seçim yapmak istemeyen seçkin aydınlar üçüncü yol olarak köycü söylemi geliştirmişlerdir. Bu söylemle köylüyü köyünde tutmak isteyen köycüler aslında, Klasik Osmanlı düzenin “raiyyet oğlu raiyyettir” temel prensibini tekrar etmiş gibidirler. Başka bir ifade ile köylüler bir bakıma ortaya çıkan yeni değerler sisteminin ve devletin varlığını sürdürmesine kurban edilmişlerdir.³³²

Merkezî modern bir ulus devlet kurmayı amaçlayan Cumhuriyetin yönetici kadroları ve aydın kesim köyün dönüştürülmesi konusunda başarısız olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde ortaya çıkmaya başlayan siyasî, sosyal iktisadî koşullar Türkiye’yi bir geçiş sürecine yönlendirmiştir. Çok Partili sisteme geçilmesi ile birlikte Tek Parti iktidarının toplumsal taban oluşturma çabalarının ne kadar etsiz olduğu açığa çıkmış

³³⁰ Şükrü Erbaş, *Bütün Şiirleri-1*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012, s.166-169.

³³¹ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy var Uzakta*, 81-82.

³³² Kendirci, a.g.e., s.93.

oldu. Dönüştürülmeye çalışılan halk/köylü, CHP'yi iktidardan indirerek yerine “Yeter! Söz Milletindir!” sloganını kullanan Demokrat Partiyi iktidara getirmiştir. Bu da Tek parti iktidarının desteklediği köycü söylemin başarısızlığın en açık kanıtlarından biridir. Tek parti rejiminin binlerce köyü değiştirip Cumhuriyetin ideal köyünü yaratma ütopyası da böylece hayal olmanın ötesine geçememiştir. Ayrıca, 1950'lili yılların edebiyatına yansan köy gerçekliği de köycü söylemin başarısızlığını ortaya koymaktadır.

Her ne kadar Osmanlının son döneminde ortaya çıkıp 1930'larda yükselen köycülük söylemi başarılı olmamış olsa da, köye yönelik çeşitli politikaların hayata geçirilmesine zeminin oluşturmuştur. 1924'te Çıkarılan Köy Kanunu, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulan örnek köy projeleri, 1940'ta kurulan Köy Enstitüler ve köylünün topraklandırılmasına yönelik çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, köycülük söyleminin somutlaşmış uygulamalarıdır. Şimdiye kadar devlet ve aydının köy ve köylülüğe yaklaşımının fikri temelleri üzerinde durduk. Tezin devamında hayata geçirilmeye çalışılan somut politikalar ele alınacaktır.

2.5. CUMHURİYET KÖYÜNÜ KALKINDIRMA ADIMLARI

2.5.1. 1924 Köy Kanuna Giden Süreç

Merkezi modern bir ulus devlet inşa etmek isteyen Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının gündemlerine aldıkları ilk kanunlardan biri, 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan köy kanunu olmuştur. Köy kanunu, köylünün gündelik yaşantısını ve yönetim sistemini baştan sona tasarlamaya yönelmiştir. Başka bir ifade ile Köy Kanunu köylerin, sağlık, eğitim, ulaşım, tarımsal faaliyetleri gibi birçok konu ile ilgili düzenleme içermektedir. Köy kanunu ile hem köyler denetim altına alınmak istenmiş, hem de köylünün yaşam alanlarının günün koşullarına daha uygun hale getirilmesi düşünülmüştür. Köy idaresi ile ilgili yasal düzenlemeler Cumhuriyet dönemi öncesinde de görülmektedir. Başka bir ifade ile köy yönetimi konusunda Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan bir birikim Cumhuriyet'e aktarılmıştır. Köy kanunu ele almadan önce bu birikimi genel hatlarıyla ele almak konunun bütünlüğü açısından önemlidir.

Köy idaresi Osmanlı İmparatorluğunun en eski kurumlarından biri olmasına rağmen yasal dayanağına ilk olarak 1829’da kavuşmuştur. Çadircıya göre, Osmanlı imparatorluğunun yönetim birimlerinin en alt kademesini köyler oluşturmaktaydı. Tımar sisteminin işlevini yitirmeye başlaması ve tımarlı sipahinin etkinliğini yitirmesi ile birlikte köy yönetimi konusunda bir boşluk ortaya çıkmıştır. Ancak eldeki verilerin yetersizliğinden dolayı bu yönetim boşluğunun nasıl doldurulduğu konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı’nın klasik düzeninde, köylerde güvenlik tımarlı sipahilere bağlı bulunan köy gençleri tarafından sağlanmaktaydı. Köy gençlerinin başında da bir “Yiğitbaşı” vardı. Ayrıca, dirlik sahibinin görevlileri ve köy imamı ve köylüyü temsilen kethüdalar da köy yönetiminde bulunmaktaydı. Tımar sisteminin bozulması ile birlikte kethüdalar, İmparatorluk ile köylü arasındaki bağı kurmaya başlamış ve seçimle yönetime gelmişlerdir. Kethüdalar vergilerin toplanması, asker ocaklarının belirlenmesi ve güvenliğin sağlanması konularında sorumlu olmuşlardır. Ayanlığın ortaya çıkması ile birlikte ayanlar da bu görevleri yerine getirmeye başlamışlardır.³³³ Ayrıca, Müslüman olmayan köylerde kethüdanın görevini “Kocabaşı” ve mensup olunan dinin dini lideri yerine getirmektedir.³³⁴ Özetle belirlemek gerekirse Osmanlı’nın reform hareketlerinin ivme kazandığı 19. yüzyıla kadar köy yönetiminin genel şablonu yukarıda özetlendiği gibi olmuştur.

19. yüzyılın başlarından itibaren reform hareketlerine yoğunluk kazandıran Osmanlı padişahları yönetim konusunda önemli değişiklikler yapmışlardır. II. Mahmud merkezi otoriteyi korumak için 1826’da yeniçeri ocağını kaldırmış ve toplumda asayişin sağlanması için bazı düzenlemeler yapmıştır. Böylece 1829 yılında İstanbul, Üsküdar ve Eyüp’te muhtarlık teşkilatının ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu muhtarlıklar özellikle İstanbul’a doğru olan göçü engellemek ve şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. 1833’te Kastamonu’ya bağlı olan Taşköprü’de köy ve mahalle muhtarlıklarının kurulduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra muhtarlık kurumu

³³³ Musa Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.2, S.3, 1993, s.3.

³³⁴ Mehmet Güneş, “Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü”, *History Studies*, Volume 3, Issue 3, 2014, s.163.

Anadolu’da yaygınlaştırıldı.³³⁵ Güneş, Müslüman olmayan topluluklara yönelik muhtarlık kurumunun kurulmadığını dile getirmektedir. Müslüman olmayanların eskiden olduğu gibi “kocabaşılar” tarafından temsil edilmeye devam edildiklerini vurgulamaktadır. Köy ve mahallelerin temsilcileri olan muhtar, imam ve kocabaşların birçok görevi yerine getirdiğini arşiv belgelerinden tespit eden Güneş, bu görevleri aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Muhtar, imam ve kocabaşılar, köy ve mahallelerde devletin birer temsilcisi olarak birçok görevi yerine getirdiler. Bölgelerinde güvenliği temin etmek amacıyla halkın seyahatini kontrol altında tutmak için çalıştılar ve başka yere seyahat veya yerleşme gayesiyle gitmek üzere bulunduğu yerden ayrılmak isteyen kişilere, ilgili mercilerden mürur tezkeresi (yurtiçi pasaportu) alabilmeleri için ilmühaber verdiler. Bölgelerinde nüfus sayımı işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için ilgililere yardımcı oldular. Devletin istediği vergilerin halktan tahsili için çalıştılar. Ayrıca yeri geldiğinde bir taraftan mahalli idarecilerle ahali arasında irtibat kurarak işlerin yürütülmesini sağlarken öte yandan hem halkın ihtiyaçlarının karşılanması hem de bölgede imar faaliyetlerinin sürmesi için gayret sarf ettiler.”³³⁶

1839’da Tanzimat’ın ilan edilmesiyle birlikte ülke yönetimi ve daha birçok alanda büyük reformlar hayata geçirilmiştir.³³⁷ 1842 yılında idari teşkilatlanma düzenlenerek köy, kaza, sancak ve eyalet idari birimleri oluşturulmuştur. Dönemin yönetim ile ilgili temel problemi taşrada asayiş ve vergi toplama sistemindeki aksaklıklarıydı. Bu yüzden dönem boyunca bir dizi düzenleme daha hayata geçirilmek istenmiştir. 1846, 1849, 1852, 1855, 1858 ve 1861’de eyalet sistemiyle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmış ve bu düzelmelerde köyün idari yapılanması da ele alınmıştır. Örneğin 1842 düzenlemesinde kaza müdürlerinin görevlerinde sınırlamalar yapılmış ve küçük kaza meclisleri kurulmuştur. İmam ve muhtarlar vergi cetvellerini incelemekle görevlendirilmiş. Bir önceki seneye göre vergilerde azalma olmuşsa bunun nedenlerinin belirlenmesiyle görevlendirilmişlerdir.³³⁸ 1864’de kadar muhtarların görevlerinde ve konumlarında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Ancak, 1864’de yürürlüğe giren “Tuna

³³⁵ Musa Çadircı “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Bellekten*, C.34, S.135, 1970, s. 411, 413.; Çadircı, “Türkiye’de Muhtarlık Kumunun Tarihi Gelişimi”, s.5.; Güneş, a.g.e., s.164.

³³⁶ Güneş, a.g.m., s.164.

³³⁷ Tanzimat dönemi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Halil İncelik ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

³³⁸ Musa Çadircı, *Ülke Yönetimi: Tanzimat Sürecinde Türkiye*, İmge Kitabevi, 2017, İstanbul, s.235. Mehmet Ersoy, “Köy Kanunu ve Tarihçesi “442 Sayılı Köy Kanunu’nun Tarihi ve Mevcut Durum Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk İdare Dergisi*, S.493, 2021, s.17.

Vilâyeti Nizâmnâmesi”³³⁹ sonucunda, yerel yönetim önemli değişikliklere uğradı. Bu döneme kadar yapılan düzenlemelerin temel hedefi İltizam sisteminin kaldırılmasıyla ortaya çıkan idari yönetim boşluğunun doldurulması ve halk ile imparatorluk arasında yıpranmış olan ilişkilerin yeniden tesis edilmesi olmuştur. 1864’te yapılan değişiklik ile günümüzde de uygulanan ihtiyar heyeti olgusu ortaya çıkmıştır.³⁴⁰

1867 yılında “Vilâyet-i Umûmiye Nizâmnâmesi” çıkarılarak “Tuna Vilâyeti Nizâmnâmesi” imparatorluk genelinde yaygınlaştırılmıştır. Böylece, 1871’e kadar devam edecek olan vilayet idaresi oluşturulmuştur. 1871 Nizâmnâmesi’nin temel amaçları, merkezi bir idare yönetimini geliştirmek ve bunu uygulanabilir hale getirmektir. İmparatorluğun dağılmasını önlemeye çalışan ve İmparatorluğun bütün unsurlarını bir arada tutmak İsteyen Osmanlılık fikrinin izlerini taşımaktadır. Eyalet ve vilayetlerde kurulan meclisler aracılığıyla her yörenin temsilcileri yönetime katılmaktadır. Bununla birlikte merkezin de yerel yönetim üzerindeki kontrolü artmaktadır. Bu uygulama ile kaza ve köy arasında yeni bir idari birim olan nahiyeler oluşturulmuştur. Beş yüzden fazla nüfusu olan köyler ve çiftlikler nahiyeler olarak belirlenmiştir. Nahiyeler müdürü kendisine bağlı bulunan köylerin ihtiyar heyetinden seçilen dörder üyeye bir meclis oluşturmaktadır. Böylece nahiyeler meclisinin alacağı kararlar doğrultusunda görevini yürütmektedir. 1871 Nizamnamesi 1913 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³⁴¹ 1913 yılında İttihat Terakki tarafından çıkarılan ve günümüze kadar etkileri süren “Vilayet Umumum İdaresi Geçici Kanunu” yürürlüğe girmiştir.³⁴² Bu kanun yürürlüğe girmesi ile birlikte, bu tarihten önce uygulanan nizamnameler yürürlükten kaldırılmıştır. Ortaylı’ya göre, Osmanlı İmparatorluğunun köyler ile ilgili yaptığı düzenlemeler vergi salınması, bu vergilerin aksamadan ve düzenli olarak toplanması, köylüye karşı doğabilecek olan haksızlıkların önlenmesini amaçlanmaktaydı. Ancak bu hedefler gerçekleşmemiştir. İmparatorluğun kontrolü vergilerle toplanmış olan paranın üzerinde olmuştur. İmparatorluk, verginin halka nasıl bölüştürüldüğü ve nasıl toplandığıyla ilgilenmediği

³³⁹ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Erkan Tural ve Selim Çapar, “1864 Vilayet Nizamnamesi”, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2015.

³⁴⁰ Çadırcı, *Ülke Yönetimi: Tanzimat Sürecinde Türkiye*, s.307.

³⁴¹ Mehmet Seyitdanhoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri: 1871 Vilâyeti Nizâmnâmesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.5, s.89-90.

³⁴² Arsoy, a.g.m., s.19.

için ortaya birçok haksızlık çıkmıştır.³⁴³ Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı döneminde köye yönelik yapılan düzenlemeler köylünün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmıştır.

2.5.2. 1924 Köy Kanunu İçeriği

Milli mücadele döneminde yerel yönetimler konusunda düzenleme yapılmak istenmiştir. 1336 (1920) yılında Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde yerel yönetimin düzenlenmesi için Dâhiliye Vekâleti "İdare-i Kura ve Nevahi Kanun" layihasını meclise sunmuştur. Bu kanun teklifinin maddeleri ağırlıklı olarak kasaba ve şehirlerin düzenlenmesi ile ilgiliydi. Encüme yapılan yoğun tartışmalar sonuç vermemiş ve bu kanun tasarısı rafa kaldırılmıştır. Düşük nüfuslu yerleşim yerleri ile yoğun nüfuslu yerlerin ihtiyaçlarının birbirinden farklı olduğu ve bunların tek kanunla yönetilmesinin çeşitli aksaklılara yol açacağı düşünülerek 16.Aralık 1339 (1923) tarihinde Dâhiliye ve Adliye encümenlerinin ortaklaşa hazırladıkları Köy Kanunu teklifi meclise sunulmuştur.³⁴⁴ 21 Şubat 1924 tarihinde Köy Kanun görüşmeleri Mecliste başlamıştır.³⁴⁵

Köy Kanunu yapılırken, Anadolu köylerinin iklim, coğrafi şartları, köylülerin gelir farkları, nüfus büyüklükleri gibi özellikleri göz önünde bulundurulmuştur. Örneğin, Karesi Mebusu Vehbi Bey, Anadolu'da bulunan küçük ve harabe köylerle birlikte İzmir gibi illerdeki cennet gibi köylerin de bu kanuna tabi olduğunu belirtmektedir.³⁴⁶ Meclise, Başvekil İsmet İnönü tarafından sunulan Köy Kanunu'nun en önemli özelliği köylere tüzel kişilik tanınmasıdır. Başka bir ifade ile köyler güvenlik, hizmet, ihtiyar heyeti seçimi ve gelir konularında devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir tüzel kişilik vasfı kazanacaktır.³⁴⁷ Esra Dik Kanun gerekçesini genel hatlarıyla aşağıdaki gibi özetlemektedir:

³⁴³ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s.107.

³⁴⁴ TBMM Z.C., İ.108, C.2, 21.02.1340, s.210-213.; Türkan Çetin, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları, Dergisi*, C.2, S.4, 1994, s.32.

³⁴⁵ Köy Kanunu görüşmeleri ve mecliste kanun maddeleri üzerine yaşanan tartışmalar ile ilgili geniş bilgi için bkz: TBMM Z.C., İ.108, C.2, 21.02.1340, s.210-248.; TBMM Z.C.6, İ.111, C.6, 24.02.1340, s.278-312.; TBMM Z.C.6, İ.111, 26.02.1340, s.384-393.; TBMM Z.C.7, İ.3, 04.03.1340, s.74-76.; TBMM Z.C.7, İ.9, 11.03.1340, s.303-323.; TBMM Z.C.7, İ.15, 18.03.1840, s.651-669.

³⁴⁶ Çetin, a.g.m., s.33.

³⁴⁷ Dik, a.g.m., s.712.

Başvekil İsmet İnönü'nün meclise sunduğu Köy Kanunu tasarısında köylere tüzel kişilik verilmesi şu şekilde dile getirilmiştir: "Meclisi Riyaseti Celilesine

“1-Köy devlet teşkilatının üç kademesinden biri olan belediye idaresinin altındadır: Lâyiha gerekçesine göre “az çok farkla medeni bütün ülkelerde devlet teşkilatının idaresi üç derece üzerine kurulmuştur. 1) devlet idaresi 2) vilayet idaresi 3) belediye idaresi. Millet Meclisi ve Hükümet devlet idaresinin başıdır ve ona bağlı kurum ve kişiler eliyle tüm kamuya hizmet sağlanmaktadır. Devlet idaresi yanında ve onun gözetimi ve denetimi altında ikinci dereceden teşkilat “vilayet idareleridir”. Devlet makinesi halkın işleri ile doğrudan ilgilenemeyeceği için genel görevlerinden bir kısmının idaresini kendisinden ayırarak vilayet idarelerine bırakır. Bu düzenlemenin esas kanunu, İdarei Hususiyeyi Vilayet Kanunu“dur ve denetim ve yürütmesi vilayet meclisi umumisi ve vilayet encümenidir. Devlet idaresinin üçüncü derecesini belediye idareleri oluşturur. Beldeler, ne kadar küçük olursa olsunlar, oluşturdukları düzen itibarıyla çeşitli mahalli ihtiyaçlara tabidirler. Bunlar vatandaşa yaklaştıkça hizmetlere uzaklaşacak ve zayıflayacak devlet idaresi ve memurları eliyle yürütmek imkansızdır.

2-Belediyeler vilayet teşkilatına bağlı ve onun altında değildir:

Belediye yönetimi esasen idari teşkilatlanmanın en eski ve doğal çeşididir. Tarihsel olarak beldeler, ortak yararı ve karşılıklı ihtiyaçlar üzerine oluşturulan ilk heyetlerdir, tabiri caiz ise ilk devletlerdir. Ancak ulus devletin ortaya çıkışı ve gelişimi ile devlet organları ile birlikte geliştirilmiştir. Belediyeler, vilayet teşkilatına bağlı ve onun altında değildir. Onlar da devlet kudreti içerisinden doğmuştur. Gerekçe de “bugün Heyeti Celilelerine arz olunan işbu (Kanun) da belediyelere ait bulunan üçüncü sınıf teşkilatı idariyemizi tesis için tanzim ve tasvibi alilerine arz olunur” denmektedir.

3-Parçadan bütüne-basitten mürekkebe doğru örgütlenme:

Parçadan bütüne- basitten-mürekkebe gitmek kaydıyla önce belediyelerden ve onların da en küçük fakat en çok/ parçalanmış dağılmış olan köy kısmından başlamak uygun görülmüştür.

4-Türkiye’de komün nahiye teşkilatını ifade etmemektedir:

Batı ülkelerinde belediye teşkilatına komün denmektedir. Bunu bazılarımız nahiye diye çeviriyor. Halbuki bu çeviri tam olarak nahiyeyi karşılamamaktadır. Çünkü idari teşkilatta nahiye bir kademedir. Bizde mevcut nahiye Avrupa’nın komün teşkil ettiği belediyeye denk değildir. Bizde nahiye genellikle nakıs/gayritam bir kaza mahiyetindedir ve kaza gibi devlet teşkilatının bir kademesidir. Hükümet vilayet kaza nahiye devlet kademeleridir. İkinci olarak komün kelimesinin eşdeğeri senelerden beri köy, belediye ve şehremaneti tabirleriyle tatbik ve eda edile gelmiştir.”³⁴⁸

Köylerin hıdmat ve varidatı mahalliyesi ile zabıta! belediyesi ve muhtar ve ihtiyar meclisinin usulü intihap ve hakkı kazasını tâyin ve tesbit etmek suretiyle köylere şahsiyeti maneviye bahşederek köylerin ihtiyacı hâl ve zamana 'göre temini terakkileri esbabının istikmalî zımmında Dâhiliye Vekâleti celilesince tanzim olunup İcra Vekilleri Heyetinin 16.12.1339 tarihli içtimasında Meclisi Âliye arzı takarrüreden lâyihai Kanuniye ile esbabı mucibe lâyihası leffen takdim kılınmış olmakla iktisabı kanuniyet etmek üzere muameleyi muktaziyenin ifasına müsaade buyurulmasını istirham eylerim efendim.” TBMM Z.C., İ.108, C.2, 21.02.1340, s.210.

³⁴⁸ Dik, a.g.e., s.712-713.

Köy Kanununun müzakereleri 21, 24, 26 Şubat ve 4, 11, 18 1924 Mart tarihlerinde yapılmıştır. 18 Mart 1924 günü 442 numaralı Köy Kanunu mecliste kabul edilmiştir.³⁴⁹ 442 numaralı Köy Kanunu 7 Mayıs 1924 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁵⁰

Köy Kanunu 97 madde ve 10 fasıldan(bölüm) oluşmaktadır. Bunlar: 1- Köyün tanımı, sınırları ve köy yönetimi; 2- Köy İşleri; 3- İmece ve Köy Parası; 4- Köy Muhtarının ve Köy İhtiyar Meclisi Azalarının Seçilme Yolu; 5- Muhtarın ve İhtiyar Meclisinin Göreceği İşler; 6- İhtiyar Meclisinin Göreceği Davalar; 7- Davaların Nasıl Görüleceği; 8- Köy Korucuları ve Göreceği İşler; 9- Köy İmamları; 10- Müteferrik maddelerdir.³⁵¹ Birinci faslın ilk iki maddesinde köyün tanımı yapılmaktadır. Ayrıca yedinci madde de “*Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır. Buna (şahsı manevi) denir*” diye yeniden tanımlanmıştır. Üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı maddelerde köy sınırı ile ilgili ayrıntılı bir tasnif yapılmıştır. Köy sınırlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlanmasının nedeni, köylüler ve köyler arasında sınırlarla ilgili çıkabilecek sorunların önlenmesidir. Çünkü köyler arasında çıkan sorunların büyük bölümü sınır anlaşmazlıklarından çıkmaktadır. Sekizinci maddede köyün ortak mallarının yasal dayanağı oluşturulmuştur. Bu maddeye göre, köyün ortak malı devlet malı olarak kabul edilmiş ve ortak mala el uzatılırsa devlet malına el uzatılmış gibi yaptırımla karşı karşıya gelineceği vurgulanmıştır. Dokuzuncu madde köy işlerinin görülmesi için köy muhtarı ve ihtiyar meclisini görevlendirmektedir. Onuncu madde köy muhtarını köyün lideri olarak tanımlanmış ve köy muhtarının devletin bir memuru olduğu belirtilmiştir. On birinci madde de eğer köy muhtarı ve ihtiyar heyetine görevleri ile ilgili her hangi bir kötülük yapılırsa devlete karşı işlenmiş bir suç gibi ele alınacağı hükme bağlanmıştır.

Kanunu ikinci faslı köy işleri ile ilgilidir. Bu fasılda köy işleri zorunlu ve gönüllü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kanuna göre, Mecburi işleri görmeyen köylüler ceza görür. Ancak isteğe bağlı işlerde gönüllük esası vardır ve bunların yapılmaması ceza gerektirmez.

³⁴⁹ Çetin, a.g.e., s.33.

³⁵⁰ “442 Numaralı Köy Kanunu”, *Resmi Gazete*, 7 Mayıs 1924.

Köy Kanununa online erişim için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>

³⁵¹ Köy Kanunu ile ilgili ilgili bir değerlendirme için bkz.: Kerim Ömer, “Bizde Köy Mefhumu ve Köy Kanunu”, S.5, 1933, s.365-369.

Köylünün yapmakla yükümlü olduğu işler Kanun on üçüncü maddesinde otuz yedi fıkrada belirtilmiştir. Çetin köylünün zorunlu işleri ilgili maddesini aşağıdaki gibi ele almaktadır:

“Köylünün mecburi işleri 13. maddede 37 fıkra olarak ayrıntısı ile veriliyordu. Bu fıkraların 12’si sağlık ile ilgiliydi. Sıtma ile mücadele için bataklıkları kurutmak, sağlıklı içme suyu temin etme amacıyla, köye gelen suları kapalı yoldan, mezarlık ve kanalizasyon olmayan yerden getirme; evlerde, odalarda ahırları ayırma, evlerin önünü, sokakları temiz tutma, köyün süprüntü ve gübreliliğini köy dışında yapma, köydeki çürümüş meyve ve v.s. gömmek; köyde yaşayan insanlarda salgın hastalık olur yada frengili adam olursa hükümete haber vermek; yine köydeki hayvanlarda salgın hastalık görülürse hükümete haber vermek gibi hükümler bulunuyordu. Ulaşımı sağlamak amacıyla köylerin yollarının yapılmasında köylülerin görevleri arasındaydı. Köy meydanından geçecek olan çaprazlama iki yol yapmak, yolların kenarlarını ağaçlandırmak maddeleri bulunuyordu. Eğitim alanında ise, köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre mektep yapmak ve etrafını bahçeyle öremek köylüden isteniyordu. Ziraata yönelik fıkralar ise, askerde olanların yada bakacak kimsesi olmayan öksüzlerin tarlasını imce ile sürmek, köy ortaklaşa çoban, sığırtmaç tutmak, imece ile seli engellemek için önlem almak, ekine, mahsule zarar veren böcekleri hükümetten bilgi alarak öldürmek köylünün ürününü her türlü zarardan korumak, yırtıcı hayvanları başıboş bırakmamak, havyaların düşüp ölmesine neden olacak çukurları kazılmaması hükümleri yer alıyordu. Kanunda Cumhuriyet’in ideal köy tipi, maddelerde şekilleniyordu ki; köyün ortasına bir meydan yapmak, köy işlerinin görüşüleceği, ihtiyar meclisinin toplanacağı bir oda yapmak, misafirhane yapmak, köy korusunu koruyup, köye her köylünün bir ağaç dikmesi ve büyüyünceye kadar ona bakması zorunluluğu getirilerek, köylerin yeşillikler içinde, temiz, modern bir görünümde olması amaçlanıyordu...”³⁵²

Özetle belirtmek gerekirse, Köy Kanunu’nun 13. maddesi modern Türkiye’nin modern köyünü yaratmak için köylünün gündelik yaşamının sınırlarını çizmektedir. Sağlıktan eğitime, yaşam alanından iktisadi faaliyet alanlarına kadar birçok konuda köylünün mecburi görevleri belirlenmiştir. Görevini yerine getirmeyecek olanlara cezai müeyyideler uygulanacağı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Kanununun 14. maddesinde de köylünün gönüllü olarak yerine getireceği görevler belirlenmiştir. Bu madde de Cumhuriyet’in modern ideal köyünü yaratmaya dönük fıkralar mevcuttur. Ancak, 12. maddenin 2. fıkrasında, köylünün isteğine bağlı olan işler ile ilgili köy derneğinin yarısından çoğu ister ve bağlı bulunulan mülki idareden gerekli izin alınırsa gönüllü olan iş bütün köy için zorunlu olur ve yapmayana karşı ceza hükmü bulunmaktadır. Yani

³⁵² Çetin, a.g.e., s.34-35.

köylünün çoğunluğu ve mülki idarenin rızası sonucunda gönüllü olan bir iş mecburi görevler arasına alınabilir. Gönüllü işler ile ilgili fıkralar aşağıdaki gibidir:

“Madde 14 - Yapılması köylünün isteğine bağlı olan şeyler şunlardır:

1. Köyün evlerinde ahırları odalardan ayrı bir yere yapmak;
2. Ev, ahır, hela duvarlarının iç ve dışları senede bir defa badanalanmak;
3. Her köyün bir başından öbür başına kadar olan yolları taş kaldırma ile döşemek;
4. Köy mezarlığının köyden ve caddeden uzak bir yerde, suların geldiği tarafta değil, akıp gittiği tarafta olmasına çalışmak ve etrafını duvarla çevirerek içersine hayvan girmesinin önünü almak ve mezarlığa gübre süprüntü dökmemek, herkes mezarlarına iyi bakmak;
5. Köyde bir çamaşırılık yapmak;
6. Köyde bir hamam yapmak;
7. Pazar ve çarşı yerleri yapmak;
8. Köyün sınırı içinde münasip yerlerde ve tepelerde orman yetiştirmek;
9. Köyü, kasaba ve komşu köylere bitişiren yolların iki kenarına ağaç dikmek ve köy sınırı içindeki yabani ağaçları aşılama;
10. Köyde ekilip biçilen ve toplanan mahsulatın veya yapılan eşyanın değeriyle satılabilmesi için köy namına alıcı adam aramak;
11. Köy tarla ve bahçelerini sulamak için bütün köye ortaklama ark yapmak;
12. Köye ortaklama her türlü ziraat, pulluk, orak, harman makineleri almak;
13. Köyde peynir ve yağ yapmak için makine almak;
14. Köye ortaklama değirmen yapmak veya getirtmek;
15. Köylülerin giydiği esvapları köyde dokutmağa çalışmak;
16. Köylüden berber yetiştirmek;
17. Köylüden ayakkabıcı yetiştirmek;

18. Köylüden nalbant, demirci, arabacı, kalaycı yetiştirmek;
19. Ekinden çok gelir almak için yapma gübre getirtmek;
20. Köylünün bilgisini artıracak kitap getirtmek;
21. Yemeklik ve para ile köy fıkarasına ve öksüzlere yardım etmek, kimsesiz çocukları sünnet ettirmek ve kızları evlendirmek için yardım etmek ve fukara cenazelerinin kefen vesairesinin tedarikine çalışmak;
22. Kazaen yanan veya yıkılan fukara evlerini bütün köy yardımı ile yapmak;
23. Bütün köy için bankadan para kaldırmak ve tarla, bahçe, çift ve tohum almak isteyenlere vermek ve bu paranın her sene borçlarını topluyarak bankaya yatırmak;
24. Köyde güreş, cirit, nişan talimleri gibi köy oyunlarını yaptırmak;
25. Kağnıları dört veya iki tekerlekli arabaya çevirmek ve köy parasiyle araba yapacak ve onaracak bir tezgâh açtırıp köy namına idare etmek;
26. Her köyde köy sandığından bir ambar yaptırıp bunun bir bölmesine harman zamanında herkesten köy namına mahsullerine göre birer miktar zahire ödünç alınarak konulmak ve bu zahireyi muhtaç köylülere gene köy namına yemeklik veya tohumluk olarak ödünç vermek ve her sene ambarda artan zahireyi yeni mahsul ile değiştirmek;
27. Her sene köy namına bir veya daha ziyade tarla ektirerek mahsulünü imece yoluyla biçip elde ettikten ve gelecek sene için tohumu ayırdıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak;
28. Köy namına iyi cinsten boğa, aygır, teke, koç satın almak;
29. Köy korusu olmıyan yerlerde kuru yetiştirmek;
30. Köyde sağlık işlerine bakmak üzere bir sağlık korucusu buldurmak, yok ise vilayet veya kaza merkezinde açılacak sağlık derslerine adam göndererek yetiştirmek suretiyle köyde istihdam etmek;
31. Hükümet tarafından sağlık işlerinde kullanılmak üzere verilecek ilaçları korumak.

32. (Ek: 12/2/1954 - 6250/1. md.) Köy elektrik tesisatı vücuda getirmek.”³⁵³

Kanunun Üçüncü bölümü köyde imece ve köy parası ile ilgilidir. Kanun 15. Maddesine göre, köy işlerinin büyük bölümü imece ile köylüler tarafından yapılır. 16 maddeye göre, eğer yapılacak köy işleri için para gerekiyorsa ihtiyar meclisi köye salma salar ve gerekli olan para köylülerden toplanır. Toplanan para köy parası olarak isimlendirilmiştir. 17. Maddeye göre köy parası şunlardır:

1. İhtiyar meclisi tarafından köylüye salınacak para;
2. İşbu kanuna göre alınacak ceza paraları;
3. Köy namına yazılı emlak ve arazi geliri;
4. Yoliyle vakfedilen arazi ve emlak geliri;
5. Avarrız gelirleri (ağaç, arazi, emlak, para);
6. Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar, (ianat ve teberruat);
7. Köy namına ekilen tarla geliri;
8. Köy tezgah ve ambar ve dükkanları geliri;
9. Mühürlenecek ilmühaberlerden alınacak para, (bu para ihtiyar meclisince yapıp kaymakam veya vali tarafından tasdik olunan cetvele göre alınır);
10. Köy sınırı içindeki taş, kireç, tuğla, kiremit, çorak, kil gibi ocaklardan alınacak para (nısıf kutru elliden yüz metreye kadar olanlardan);
11. Çay ve nehirler üzerindeki kayık ve sallardan alınacak para, (senenin altı ayı işliyenlere mahsustur. Bundan fazla işliyenler vilayet idarelerindedir);
12. Köy sınırı içindeki otlaklardan ve meralardan fazlasının kira paraları;
13. Köyde satılmak için kesilen hayvanlardan alınacak para, (zephiye resmi);
14. Köy sınırı içinde satılan hayvanlardan alınacak ihtisap resmi;

³⁵³ 1924 Köy Kanunu, s.241-242.

15. Köy sınırı içinde sahipsiz ağaçların ve yemişlerin geliri;
16. Köy sınırı içindeki kaplıcalar, maden suları, (şimdiye kadar belediye, idarei hususiye, maliye, evkaf ve eşhas tarafından yoliyle elde edilenler hariç);
17. Geliri yetişmiyen köylerde muhtar, imam, katip, korucu, sığırtmaç, danacı gibi köy adamlarının aylıkları veya senelikleri için salınacak para veya mahsuller.”³⁵⁴

Kanun 18. Maddesini köyde harcanacak parayı köylünün isteğine bağlı olan ve bağlı olmayan iki türe ayırmıştır. Sonraki maddede isteğe bağlı olmadan alınacak paralar 6 maddede tespit edilmiştir. Köy muhtarının köy derneğince kesilen aylık veya seneliği, varsa köy kâtibinin maaşı, varsa köy malvarlığı ile ilgili vergi ve diğer masraflar, köyün mecburi işlerine harcanacak para, köye hizmet edecek olanların maaşı ve gönüllü iken zorunlu hale getirilen bir iş için gerekli olacak olan para köylünün istediğine bağlı olmayan köy parası olarak belirlenmiştir.

Kanunun dördüncü faslında, köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyelerinin seçilme hükümleri on dört madde belirlenmiştir. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi üyeleri, köy derneği tarafından seçilir. 24. maddede Köy derneğini oluşturacak köylülerde aranacak özellikler belirtilmiştir. Bu maddede köy halkı ifadesi yazıldığı halde, köy kadınlarının da köy halkına dahil olup olmadığı konusunda yaşanan tereddütleri gidermek için 1933 yılında 2349 sayılı kanun çıkarılmış ve bu madde değiştirilmiştir: 2349 sayılı kanunda 24. Madde , “*seçmeye hakkı olan köylülerin*” yerine “*seçmeye hakkı olan kadın ve erkek köylüler*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisinin iki yılda bir Şubat ayında yapılacak seçim ile seçileceği ve köy muhtarının ihtiyar heyetinin başında olduğu hüküm altına alınmıştır. 25. madde köy muhtarı olmanın koşulları belirlenmiştir. Mültezim ve ağaların gücünü zayıflatmak için köy muhtarı olmak için “*köy işlerinin ve aşarının mültezimi veya müteahhid ve bunların ortağı olmamak*” şartı getirilmiştir. Ayrıca, Kanun 32. Maddesinde köylülerin müdahaleye uğramadan muhtarı seçmeleri için de düzenlemeler yapılmıştır. Bu maddeye göre, eğer çiftlik sahibi muhtar seçiminde köylü üzerinde herhangi baskı kurar ve köylünün ezildiği tespit edilirse kaymakamın teklifi ile köyün bağlı olduğu ilin valisi muhtarı seçer ve köye bildirir. Bu madde ile de

³⁵⁴ 1924 Köy Kanunu, s.242.

köylünün özgür seçim hakkının devlet güvencesine alınması ve köylünün nüfuzlu kişilerin baskısı altında kalmaması istenmiştir.³⁵⁵

Kanunun beşinci faslında köy muhtarının görevleri 8 maddede ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Bu fasılda muhtarın görevleri devlet işleri ve köy işleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Muhtarın göreceği devlet işleri 36. madde tespit edilmiştir. Bu maddeye göre, muhtar devlete ait olan kanunları köylüye anlatarak, bunlara göre görevini yerine getirmek, köyde güvenliği sağlamak, salgınları hükümete bildirmek, üfürükçüleri yetkilere bildirmek ve ilaç yapmalarını men etmek, köylülerin aşı işini takip etmek, köylülerin nüfus olaylarını takip etmek, tahsildara yardımcı olmak ve denetlemek, asker toplamak gibi görevlerden sorumluydu. Köy işlerinde Köy Kanunu'nda belirtilen köy işlerini yürütmek ile görevliydi. Köy muhtarı köy ile ilgili yazışmaları köy kâtibine yazdırır. Köy kâtibi yoksa bu işi köy öğretmeni veya köy imamına yaptırır. 40. madde köylünün lehine olmayan muhtar kararların kaymakam tarafından bozulabilmesi düzenlenmiştir. Eğer kaymakam bir kararı bozarsa kendi başına yeni bir karar vermez ve köylünün karar vermesi sağlanır.³⁵⁶

İhtiyar meclisinin görevleri 42 ve 48. maddeleri arasındaki yedi madde altında toplanmıştır. Kanuna göre, İhtiyar meclisleri en az haftada bir toplanarak köy işlerini görüşürler. Köy işlerini önem sırasına koyarak köylülerin bu işleri yapmasını sağlamaya çalışırlar. Yapılacak olan köy işlerinin hangisinin köylü tarafından ya da para karşılığı ırgat tarafından yapılacağına karar verirler. İhtiyar meclisi uygun olan arazilere okul, hamam ve cami yaptırırlar. Köy parasının yolsuzluk yapılmadan harcanması konusunda sorumluluk sahibidirler. İki veya daha fazla köyün ortak işleri için köy muhtar ve ihtiyar meclisleri toplanarak karar alırlar. Eğer görüşmelerinde pürüzler çıkarsa köylerin bağlı olduğu mülki idareler sorunun çözümünden sorumlu olurlar.

Kanunun altıncı faslında ihtiyar meclisinin göreceği davalar tespit edilmiştir. İhtiyar meclisi, sorunlu iki taraf arasında sulhla çözülebilecek her tür davayı görebilirler. İhtiyar meclisi kanuna göre, 150 liraya kadar olan borç para ve alım satım, kira ve ücret

³⁵⁵ Muhammed Sarı, “442 Sayılı Köy Kanunu Çerçevesinde Cumhuriyet Döneminde Köye Yönelik Çalışmalar”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 19, 2014, s. 516; Çetin, a.g.e., 36.

³⁵⁶

davalarına bakabiliyordu. Tarafların öncelikle ihtiyar meclisine başvurması zorunlu kılınmıştır. İhtiyar meclisine başvurmadan mahkemeye gitmeleri men edilmiştir. Ayrıca, zorunlu işleri yerine getiremeyenler için bir liradan yüz kuruşa kadar para cezası kesmeleri hüküm altına alınmıştır. Kanunun yedinci faslında yer alan, maddelerde köy meclisinin davaları nasıl göreceği ayrıntılı olarak tespit edilmiştir.

Kanunun sekizinci faslında köyün güvenliğini sağlamak amacı ile tutulacak olan köy korucuları ve köy korucularının görevleri tespit edilmiştir. Köydeki herkesin can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanması için köylerde en az bir köy korucusu bulundurulması zorunlu kılınmıştır. Nüfusu binin üzerinde köylerde her beş yüz kişi için bir köy korucusu bulundurulması gerekli kılınmıştır. Korucular muhtarın emrinde olup, resmi bütün işlerde muhtarın buyruğunu yapmak zorundadırlar. Korucular silahlı olup kendilerine karşı yapılan bütün itirazlar jandarmaya yapılmış gibi kabul görülür ve korucuya karşı gelenler buna göre cezalandırılır.

Kanunun dokuzuncu bölümü köy imamları ile ilgilidir. Kanuna göre, köy imamı köy derneğinin seçimi ve müftünün buyruktusu ile atanırlar. Kanunun yayından önce imamlık yapanlar müftüden yeni buyrultu almaya mecbur kılınmıştır. Kanun 84. maddesi köy imamı olabilmek için gerekli olan şartları düzenlemektedir. Maddeye göre imam olabilmenin koşulları şöyle belirtilmiştir: *“İmam olacaklar yirmi dördüncü maddeye göre (ikinci fıkrasından başka) lazım gelen sıfatları haiz olmakla beraber ilmi hal, amelierbaa ve kafi derecede Türkiye coğrafyası ve Türk ve İslam tarihini ve sağlık işlerini bilmek ve okunaklı yazı yazmak lazımdır.”* Köy imamına verilecek şeyler ihtiyar meclisi aracılığı ile toplanıp imama verilir. Eğer bir köyde birden fazla imam bulunuyorsa hangi imamın ihtiyar meclisi azası olacağına kaymakam karar vermektedir (madde 83-86).

Kanunun onuncu faslında müteferrik (ayrılmış, çeşitli) konuların uygulamalarına dair maddelerden oluşmaktadır. Örneğin, 87 ve 88. maddeler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kimselerin arazi almasını yasaklanmış ve arazi alabilmelerinin koşulu olarak Dahiliye Vekâlet’inden onay alınmasını şart koşturmuştur. 89. maddede köy kanunun nüfusu yüz ellinin üstünde olan köylerde uygulanabileceğini belirlemiştir. Nüfusu yüz ellinin altında olan yerleşim yerleri eğer isterlerse en fazla bir saatlik mesafeye kadar uzaklığı olan başka bir köye bağlanabilirler. Eğer bu gerçekleşmezse Vali ve Kaymakamın belirlediği Köy Kanunu maddeleri bu yerleşim yerlerinde uygulanabilir.

Köy Kanun uygulanmadığı yerleşim yerlerinde oranın sakinlerinin gelenek ve göreneklerine göre yaşamaları uygun görülmüştür. 91. maddeye göre, Köy Kanununun iki nüshasından biri köy odasında diğeri de köy okulu veya camisinde bulundurulmak zorundaydı. Bu şartı yerine getirmeyen muhtarlar köy sandığına para cezası ödemekle mükelleftir. Köy Kanun 94. maddesi Kanun köy okullarında öğrencilere öğretilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kanun yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiş ve kendisinden önceki kanun, nizamname ve maddeler yürürlükten kaldırılmıştır. Son olarak da Köy Kanun uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların çözümü Dahiliye ve Adliye Vekâletlerine bırakılmıştır. Köy Kanun çeşitli maddelerinde günün koşullarına göre bazı değişiklikler yapılmış ya da bazı maddeleri kaldırılarak günümüze kadar yürürlükte kalmıştır.

2.5.3. Köy Kanununun Arka Planını Düşünmek

Köy Kanunu, Cumhuriyet döneminin köylüler ile ilgili attığı ilk adımlardan biridir. Köy Kanunu'nun yürürlüğe girmesi devletin merkezileşme çabası, ülke nüfusunun temelini oluşturan köylülerin yaşam koşullarının düzeltilerek sıhhatli bir nüfus yaratma arzusu ve gündelik yaşamda rejimin ideolojisine dönük bir dönüşüm gerçekleştirmesi gibi farklı perspektiflerden değerlendirilebilir.

Daha önceki bölümlerde değindiğimiz üzere, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetici sınıfları yüzlerini Batıya dönmüş ve Türklüğe dayanan modern merkezi bir ulus devlet yaratmak istemişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde yükselen köycülük söylemi, halka doğru gitmek ve milliyetçilik fikri de Cumhuriyet'in yönetici sınıfı üzerinde etkili olmuştur.

Köy kanununun en önemli özelliklerinden biri merkezileşme yönünde atılan bir adım olmasıdır. Kurtuluş Savaşından başarıyla çıkan Cumhuriyet'in yönetici kadroları 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan etmişler ve böylece Osmanlı İmparatorluğu resmi olarak tarih sahnesinden silinmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte merkezi modern bir ulus devlet inşa süreci ivme kazanmıştır. Özellikle yaşanan savaşlar ve toprak kayıpları sonucunda Anadolu toprakları çok uluslu niteliğini büyük oranda kaybetmiş ve daha homojen bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile Osmanlı döneminin çok uluslu

imparatorluk yapısından daha homojen bir nüfusun baskın olduğu devlet yapısına geçilmiştir. Yeni devletin baskın karakterlerinden bir de merkezîyetçiliğe dayanması olmuştur. Yönetici seçkinler merkezîyetçi yönetim anlayışlarıyla toplumu yeni rejimin temel ilkeleri çerçevesinde dönüştürmeye çalışmıştır. Buna ek olarak, yönetici seçkinler, kurtuluş savaşı sırasında ittifak kurdukları ağa, ulema gibi aracı kurumların tasfiye edilmesine yönelmişlerdir. Bu amaçlara ulaşabilmenin yegâne yolu merkezi iktidarın hayatın her alanına hâkim olmasıdır. Şinik ve Görgün modern ulus devletin en önemli özelliğinin merkezîyetçilik olduğunu vurgulamakta ve savaştan yeni çıkan Türkiye'nin hedeflerine ulaşabilmek için yetersiz yerel yönetimler ile ulaşamayacağını vurgulamaktadır. Bu yüzden yönetici sınıfın, hedeflerine ulaşmak için merkezîyetçi bir örgütlenme ulaşabileceğini fark ettiklerini belirterek, merkezîyetçilik yönünde atılan yönetimsel adımları aşağıdaki gibi değerlendirmektedirler:

“Sonuç olarak Cumhuriyet'in kurucu kadroları, toplumu merkezden çevreye topyekûn dönüştürme projesini hayata geçirebilmek için merkezîyetçi bir yönetim yapısını benimsemişler ve bunu da mülki idare sistemi aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu anlamda 1923-1928 yılları arasında meclisin gündemine merkezîyetçilik yanları ağır basan birtakım kanun tasarıları gelmiştir. Bir taraftan ülkenin mülki idare sistemine yön veren 1913 tarihli Vilayet Kanun-i Muvakkati'nin âdem-i merkezîyetçi hükümleri merkezileştirme yoluna gidilirken, diğer taraftan yapılan bu düzenlemeleri anayasal açıdan desteklemek ve yapılan merkezîyetçi düzenlemelere karşı mebusların 1921 Anayasası'nın âdem-i merkezîyetçi ruhuna atfen yapacakları itirazların önüne geçebilmek amacıyla yeni bir anayasada merkezîyetçiliği destekleyen görüşlere yer verme yoluna gidilmiştir. Bu tasarıların bir kısmı yasalaşma imkânı bulabilmiş, bir kısmı ise yasalaşmadan kalmıştır.”³⁵⁷

1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanunu merkezileşme yönünde atılan adımların en açık örneklerinden biridir. Köyü örgütlemeyi ve köylünün gündelik hayatının sınırlarını çizmeyi öngören Köy Kanununun merkezîyetçi tutumu, Kanun görüşmeleri sırasında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Örneğin köylünün yapmasının zorunlu tutulduğu işler ile ilgili Trabzon mebusu Muhtar Bey, köylünün ne zaman yemek yiyeceğinin de kanun da yazılıp yazılmayacağını ironik bir dille sormuştur.³⁵⁸ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Köy Kanunu ile birlikte devlet köy yaşamının temel kaidelerini merkezden belirlemek istemiş

³⁵⁷ Bilal Şinik ve Çiğdem Görgün, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Merkezileşme Arayışları: Mülki İdarede Yeniden Yapılanma”, *Ankara SBF Dergisi*, C. 69, S.2, 2014, s.779.

³⁵⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 04.03.1340.

ve Anadolu'ya yayılan otuz beş binin üzerindeki köyü denetim altında tutmayı öngörmüştür.

Köy Kanunu, aslında âdemi merkezîyetçi bir kırsal yapılanma öngören “1921 İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu” tasarısının önünü kesmek için TBMM'nin gündemine gelmiştir.³⁵⁹ 1921'de yerel yönetimler ile ilgili sunulan bu kanun tasarısı halkçı bir özelliğe de sahiptir. Bu Kanun tasarısında yerel yönetime geniş yetkiler verilmekteydi. Bu yetkiler sayesinde hem yerelin merkez üzerindeki yükü hafifletilmiş olacak, hem de yerelde demokrasi kültürü geliştirilmiş olacaktı. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesini amaçlayan bu tasarıya göre, nahiyeler, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” çerçevesinde, Anadolu'da siyasal ve toplumsal yapının temelini oluşturacaktı.³⁶⁰ Bu kanun tasarısında, nahiye yönetiminin kuruluşu, görevleri ve merkezi yönetim ile ilişkileri açık bir şekilde yazılmıştır. Kanun tasarısına göre merkezi hükümetin yetkileri kısıtlanmaktadır.

Tasarıya göre, her şehir, kasaba ve köy kendi başına bir komün olarak tanınmakta ve her komün birden çok komünün bir araya gelmesi sonucunda oluşmaktadır.³⁶¹ Kanun tasarısının temel amacı, halkın doğrudan seçim yaparak kendini yönetmesidir. Kanun tasarısına itiraz eden bir kesim, kanunla birlikte köydeki mütegalibelerin köylü üzerinde nüfuz sağlamalarına katkıda bulunacağını iddia ederek karşı çıkmaktadırlar. Ancak, komünlerin mecliste komünlerin demokratik bir hava oluşturacağına dair fikirler baskındır. Yerel yönetimlere karşı merkezi hükümetin yetkileri kısıtlanmak istenmiştir. Örneğin, merkezi hükümetin seçimlerde denetleme yetkisine karşı itirazlar ortaya çıkmıştır. Merkezi iktidarın, yerel yönetimler ile ilgili onay verme ve feshetme yetkileri ile donatılmasına karşı çıkmıştır. Sadece bu yönetimlerde herhangi bir suiistimal olursa merkezin müdahale etmesi kabul görmüştür. Ayrıca, nahiye müdürlerin atanmasında merkezi hükümetin ve yerel hükümet temsilcilerinin tasarrufta bulunmaması talep

³⁵⁹ 1921 İdare-i Kura ve Nevahi Kanun tasarısının içeriği, kanunla ilgili mecliste ortaya çıkan tartışmalar ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sait Aşgın ve Alparslan Bülbül, “Cumhuriyet Arifesinde Erken Bir İleri Yerel Demokrasi Denemesi: 1921 İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihası” *Türk İdare Dergisi*, S.498, 2023, s.117-146.; Dik, a.g.m, s.700-702.

³⁶⁰ Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s.264.

³⁶¹ Komün ve yerel Fransa'nın Türkiye'deki yerel yönetimler üzerindeki etkisi ile ilgili bkz: Kemal Gözler, “Osmanlı/Türk Köy İdaresi Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Osmanlı Nizamnamelerinin Köylere İlişkin Hükümleri ve 1924 Köy Kanunu Fransa'dan mı İktibas edilmiştir?”, *Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.68, S.2, 2019, s.413-443.

edilmiştir.³⁶² Dik'e göre, Layiha Osmanlı döneminde ortaya çıkan muhtarlık sistemi ve bu sistemin organlarını ortadan kaldırıp, adeta küçük il özel idareleri yapılanmasına benzer bir yapıyı güçlendirmek istemektedir.³⁶³ Özetlemek gerekirse bu tasarı ile merkezi iktidarın yerel yönetimler üzerindeki yetkileri kısıtlanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, modern ulus devletlerin temel özelliklerinden biri de merkezileşmektir. Bu yüzden bu kanun tasarısı kabul görmemiş ve Köy Kanunu ile merkezî yönetim güçlendirmek istenmiştir.

Köy Kanunu'na göre, köy muhtarı devletin bir memuru olarak tanımlanmıştır. Buna göre, köylü ile devlet arasındaki ilişki muhtar tarafından sağlanacaktı ve ağa, ulema, büyük toprak sahiplerinin kırsal alandaki gücü törpülenmiş olacaktı. Başka bir ifade ile Osmanlı döneminde imparatorluk ile taşra arasında aracılık yapan bu toplumsal kesimler etkisiz kılınacaktı. Köy Kanunu tasarısının öne çıkan tartışmalarından biri muhtar yerine "köy ağası" ve köy derneği yerine "ağalar derneği" tabirlerinin kullanılmak istenmesi üzerine çıkmıştır. "Köy ağası" ve "Ağalar Derneği" terimlerinin taslakta yer alması, aslında ağalık kurumunu ortadan kaldırmak isteyen Cumhuriyet rejiminin siyasal tutumuna aykırıdır. Çünkü bu terimlerin Köy Kanunu'nda kullanılacak olması ağalık kurumunu meşru bir zenine oturtacak ve rejimin merkezileşmesinin önüne bir engel olarak çıkacaktı. "Köy Ağaları" ve "Ağalar Derneği" ilgili tartışmalar özellik Kanun tasarısının 9. maddesinde yoğunluk kazanmıştır. Örneğin Elaziz Mebusu Hüseyin Bey, muhtar yerine köy ağası kullanılacak olursa köylünün aslında kanunla ağalık sisteminin kontrol altına alınmak istendiğini anlayamayacağını vurgulamakta ve ağanın köylünün başından kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir. Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey de itiraz ederek, kanunun bu şekilde geçmesinin ağalık kurumunun mevcut olan nüfuzunu tahkim edeceğini dile getirmiştir.³⁶⁴ Malatya Mebusu Reşid Ağa da ağa tabirinin kullanılmasını sakıncalı bulmakta ve köy ağasının mütegalibeyi ifade ettiğini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

"Ağalardan köylü zaten bıkmış usanmıştır. Ben ağaların aleyhindeyim. Efendim, bu maddede köy ağası tâbiri vardır. Daha aşağı maddelerde çoktur. Bu encüme gitsin,

³⁶² Rıdvan Akın, 1920'ler Anadolu'sunda Yerel Demokrasi Girişimi: İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihası", *Toplumsal Tarih*, S.32, 1996, s.32-40.

³⁶³ Dik, a.g.m., s.701.

³⁶⁴ Dik, a.g.m., s.716-718.

encümende tashih edilsin, çünkü Heyeti Celile kabul etmemiştir. Hakikaten de köy ağası itlak olunana daim mutlaka köyün eşrafıdır ve hattâ Türkçesi müteğâllilbesidir. (Bravosesleri) Vehbi Beyin beyanâtı â“liyesinden bendeniz bir şey anladım. Muhtarlara, heyeti ihtiyariyelere gelen jandarmalar (şuraya git dermiş, buraya git dermiş) yani hakaret yaparmış, bu ağaları yani ileri gelenleri yapmalı ki, bu jandarmaların köylülere yaptığı şeye mahal kalmasın imiş. Köyün heyeti ihtiyariyesine hakaret eden adamları Hükümet tecziyeden âcizmiş de köyün ağalarını mültegalibesinden yapmalıymış ki, gelen jandarmalar o ağalardan korkarak bir şey yapmasınlarmış. Halbuki bu yanlıştır. Bendeniz için de bu muhtar ve ihtiyarlar meclisi tâbiri çok muvafıktır. Bu ağalar kelimesini umumiyetle bu maddelerden kaldırmalıdır, Çünkü ağalar dediğimiz zaman öteden beri ağalık görmüş ve yapmış olanlar bunu suiistimal edeceklerdir. Kanunun nazariyesi bu değildir, zabıtta mânası böyle değildir diye köylüye anlatmak mümkün değildir. Köylümüz o seviyede değildir. Ne vakit o seviyeye, o derce-i irfana gelirse o vakit şeklini nasıl yaparsanız yapınız. Bugün her halde işleri köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri görmelidirler. Fukaralar zaten ağalardan usanmışlardır.”³⁶⁵

Yapılan itirazlar sonucu “Köy ağası” ve “Ağalar Derneği” tabirleri kanundan çıkarılmıştır. Ağalar yerine köy muhtarı tabiri kullanılmıştır. Kanuna göre, Köyün lideri olan muhtar, aynı zamanda devletin memurudur. Görev ve yetkileri devlet tarafından belirlenen muhtar devlet ile köylü arasındaki aracı konumundadır. Başka bir ifade ile eskiden aracı olma rolünün üstlenen ağa, ulema ve büyük toprak sahiplerinin bu misyonu resmi olarak muhtara aktarılmış ve bu grupların kırsal kesimdeki gücü kırılmak istenmiştir. Örneğin, kanun 25. maddesinde köy muhtarı olmanın şartlarından biri “köy işlerinin ve aşarının mültezimi veya müteahhidi ve bunların ortağı olmamak” şartı getirilerek köylerde ağa ve mültezimlerin güçleri törpülenmek istenmiştir. Ayrıca, zengin çiftlik sahiplerinin muhtarlık seçimlerinde köylünün iradesine müdahale etmelerini engellemek için Kaymakam ve Nahiye Müdürü seçimleri yakından takip etmekle görevlendirilmişlerdir.

Merkezi iktidar, Köy Kanunu ile köy yaşantısını hem örgütlemek hem de dönüştürmek istemekteydi. Ulus devletin ihtiyaç duyduğu sağlıklı yaşam koşullarına sahip, çağdaş, iktisadi olarak refaha kavuşmuş, temiz, bilinçli bir köylü topluluğu yaratılmak istenmiştir. Kantarcıoğlu, Köy Kanunu’nun amacını ve köylünün gündelik hayatına yönelik dönüştürücü yönünü aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

“Köylülerin yapacağı işler olarak sayılan fıkralar, merkezi otoritenin gündelik yaşamı düzenlemesi ve örgütlemesinin hangi araçlarla gerçekleşeceğini göstermekteydi. Merkezi otoritenin gündelik yaşamı düzenlemesi ve örgütlemesi ise

³⁶⁵ Dik, a.g.m., s.719-720.

dönemin toplumsal yapısı ve koşullarının dönüştürülmesini zorunlu kılmaktaydı. Ulus devletin kuruluşu aşamasında, köylülerin ifasına mecbur tutulduğu işler, gündelik yaşamın dönüştürülmesine yönelik olduğu gibi asıl olarak devletin örgütleyici faaliyetleri için zorunlu olan bilgi ve istatistiğe, nüfusun sıhhileştirilmesine, toprak ve nüfusun standart ve rasyonel biçimde düzenlenmesine, basitleştirilmesine ve yapılandırılmasına yönelikti. İfası köylülere zorunlu tutulan işlerin her biri toprağın, insanın ve gündelik yaşamın yeni bir rasyonellik içerisinde tasarlanması ve inşası ile ilgilidir. Gündelik yaşam, teritoryalleşme aşamasında olan ulus devlet için hem bir örgütlenme ve örgütlenme alanı hem kendiliğinden olanın ya da doğal koşulların dönüştürülme sahası olarak devletin örgütleyici faaliyetlerinin bir konusu haline gelmişti. Gündelik olana sirayet, nüfuz edebilme ve onu dönüştürme a. toprak üzerinde üretime yönelik etkinlikleri uyarlayabilmeyi- *yaşama alanının hareketliliğini olanaklı kılmayı*- b. Bir-örnekleştirilmiş bir yaşam düzenini kurmayı içermektedir. Ev hayatından ve evin kurulmasından başlayıp, özel alana, zaman yönetimine, hayvanatın faydalı ya da zararlı olarak sınıflandırılmasına, suyollarının değiştirilmesine, kamusal mekân inşasına kadar mekân üzerindeki detayların düzenlenmesi, ve örgütlenmiş gündelik yaşamın yaratımı bu iki hedef etrafında örgütlenir. Bu itibarla, gündelik yaşamın basit ayrıntıları dahi planlanarak düzenlenecek alanlar olarak ulus-devletin hedefi haline gelmişti... Oysa örgütlenmiş gündelik yaşam tam da Kanun'da tanımlanan bu işlerin düzenlenmesine dayanmaktaydı. Köylünün göreceği zorunlu işler ile köylünün yapması isteğine bağlı olan ve Köy Kanunu'nda 68 fıkra halinde düzenlenen işlerin tümü, gündelik yaşamın çeşitli veçhelerini düzenlemeye, örgütlenmiş gündelik yaşamın yaratımına yönelikti.”³⁶⁶

Aslında köylerin örgütlenmesi ve gündelik hayatlarının dönüştürülmesi fikri Osmanlı'nın son dönemine kadar gitmektedir. Ancak II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı dönemlerinde bu fikirler sadece gönüllüler tarafından hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Köycülük bölümünde ele aldığımız “halka doğru” gitme fikri, Cumhuriyet döneminde devletin temel politikası haline dönüşerek, köy ve köylülük gündelik hayat pratikleri içerisinde dönüştürülmek istenmiştir. Bunun yanı sıra Anadolu köyleri, örgütlenerek ve Köy Kanunu'nda belirlenen kural ve kaidelere dayanılarak benzeştirilerek Cumhuriyet'in biricik modern köyü inşa edilmek istenmiştir. Köy Kanunu vasıtası ile köyler hem dönüştürülecek hem de merkezi modern ulus devletin ihtiyaç duyduğu köylü tipi yaratılacaktı. Köy Kanunu ile belirli düzenlemeler hayata geçirilmiş ve köylü nüfus ve bu nüfusun yaşam alanı baştan sona düzenlenmeye çalışılmıştır.

Köy ve köylünün dönüştürülmesini amaçlayan Köy Kanununun uygulamasında beklenen sonuçları alınmamıştır. Öncelikli olarak Köy Kanunu çıktıktan sonra bütün köylerde uygulanmamıştır. Kadri Kemale göre, 1933 yılında Türkiye'deki 40.230 köyün sadece

³⁶⁶ Kantarcıoğlu, a.g.e., s.113-114.

21.315'ünde Köy Kanunu uygulanabilmektedir.³⁶⁷ Yani kanun, toplam köy sayısının yarısından daha az köyde uygulamaya sokulabilmiştir.³⁶⁸ Benzer şekilde Necmettin Sahir Sılan da 1943 yılında incelediği Tunceli Vilayetinde 211 köyde Köy Kanununun uygulandığını, ancak 177 köyde de henüz uygulanmadığını tespit etmiştir.³⁶⁹ Kadri Kemal, Köy Kanunu ile köylerin büyük bir ilerleme sağladığını iddia etmiştir. Köy Kanunu'nun tatbik edildiği köylerde, köy bütçesinin ve köylünün desteği ile 1933 yılına kadar: “2.746 yerde su tesisatı, 3.640 yerde çeşme, 664 köyde konak, 6,961 köyde köy konuk odası, 24 köyde Pazar yeri, 61 dükkan, 211 meydan ve 19 hamam yapılmıştır.” Ayrıca, birçok köyde bataklıklar kurutulmuş, köye sağlık ve tarım hizmetleri götürülmüştür. Köylerin bütçeleri ve zorunlu hizmetleri ile 28.000 kilometre uzunluğunda yol yapılmış ve 921 köprü inşa edilmiştir. Daha önce var olan 966 köprünün 121'i onarılmıştır. Ayrıca köylere posta hizmetleri götürülmüş ve hatta bazı köylere de telefon bağlanmıştır. Köy sınırlarının belirlenmesi ile ilgili önemli adımlar atılmış ve 14.988 köyün sınırları tespit edilmiştir.³⁷⁰ Ancak, aslında Köy Kanunu'nun uygulanması ile ilgili Kadri Kemal'in çizdiği pembe manzara Köy Kanununun uygulanması ile ilgili gerçekleri tam anlamıyla yansıtmamaktadır.

Öncelikli olarak köylerin dağınık ve nüfuslarının az olması Köy Kanunu'nun uygulanması konusunda ciddi problemler çıkarmıştır. Nüfusu binden fazla olan köylerde Köy Kanununun tatbikinde gözle görünür bir başarı söz konusuysa, nüfusu yüz elli olan köylerde Kanun uygulanmamaktadır. *On Beşinci Yıl Kitabı*'nda köylerin nüfus miktarları ve Köy Kanunu'nun başarısı arasındaki ilişkiyi aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Toplanan malumata göre muhtarlıkla idare olunan 38.489 köyümüzden halen 25.688 inde köy kanunu tatbik edilmemektedir. Bunlardan 1000 den fazla nüfusu ihtiva eden 1361 köyde kanun tatbikatı ve mesai programları bariz inkişafı temin etmiştir. Nüfusları 500 ile 1000 arasındaki 5507 köyümüzde elde edilen netice de ümitlidir. Ancak nüfusları 150 ile 500 arasında olan 20.451 köyümüzün bütçe gelirlerinin %70-80 i muhtar, imam, korucu, sığırtmaç gibi en zaruri teşkilat masrafını ancak karşılayabilmekte olduğundan bu yerlerde amme hizmet ve tesisleri hemen hemen mühmel kalmaktadır. Buna 150 den aşağı nüfusu muhtevi ve kanun hükümlerinin tatbik etmeyen 11.175 köyü de kattığımız zaman nüfus ve gelirleri

³⁶⁷ Ek4: 1925 yılında Köy Kanununun uygulandığı bazı köylerin listesini içeren arşiv belgesi: BCA, 51.00/8.66.8.

³⁶⁸ Kadri Kemal, “Cumhuriyet'ten Evvel ve Sonra Köylerimiz”, *Ülkü Dergisi*, S.10, 1933, s.340.

³⁶⁹ Necmettin Sahir Sılan, *Doğu Raporu: Necmettin Sahir Sılan Raporları: (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, der. Tuba Akekmekçi ve Muazzez Pervan, İstanbul, 2010, s.212.

³⁷⁰ Kemal, a.g.m., s.340-342.

başı başına bir idare kurmağa ve faaliyette bulunmağa müsait olmayan 31.262 köy için acil ve seri tedbirler alınması zarureti tebarüz eder.”³⁷¹

Türkan Çetin’e göre, 1929 dünya ekonomik bunalımı, köylülerin ve muhtarların okuryazar olmaması Köy Kanunu’nun başarısızlığın temel nedenlerindedir. Çetin okuryazar olmayan muhtarların köy kanunlarını okuyamadığı için rafa kaldırdıklarını ve köyü eski gibi geleneklerle yönettiklerini dile getirmektedir. Ayrıca ağalar da kanun uygulanmasının önünde engel teşkil etmişlerdir. Ağalar, Köy Kanununun uygulanmasının kendi çıkarlarına ters olduğunun farkında oldukları için köy muhtarlarının kanunları uygulamasını engelliyor ve köylünün bilinçlenip ekonomik olarak kalkınmalarını önlemeye çalışıyorlardı. Çoğu zaman seçimleri etkiliyorlardı.³⁷² Hüseyin Seyfi de benzer tespitlerde bulunarak İç Anadolu’da muhtarlık seçimlerinde varlıklıkların etkinliğini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Köyde ilk tanık olduğum seçim dönemi idi. Seçimlerde köylü, milletvekilliği seçimleriyle birlikte muhtarlık seçimine de önem veriyordu. Bunun nedeni, seçilen muhtarların hazine arazileri ile olan ilişkileriydi. XVIII. yüzyıl sonlarına doğru yerleştirilen bu köylerde henüz dağıtılmamış hazine arazileri oldukça genişti. Hazine arazilerini, köyde kalmayıp şehirlerde yaşayan zengin, varlıklı kişiler ekip dikiyordu. Muhtarın hazine arazileri üzerinde dolaylı etkisi vardı. Muhtarın, iktidar sahibi politikacılar ve maliye ile ilişkileri iyiydi. Yaşamını şehirde sürdüren varlıklı köylünün hazine arazilerini elinde tutması için muhtarın kendi içlerinden birinin olması gerekiyordu. Bu yüzden sürekli ikametlerini köyde gösterdiklerinden adları köy seçim listelerinde çıkıyordu. Başkonak Köyüne, köyün içinde yaşayan birinin muhtar seçilmesi pek kolay değildi. Muhtar seçimleri her seferinde, şehir ve kasabalarda yaşayan köylülerle köyde kalanlar arasında, seçim arifesine kadar rekabet gibi görünse de iş, dönüp dolaşıp, şehirde yaşayan varlıklıklar lehine sonuçlanmıştı.

Daha önceki seçimlerde varlıklı kişiler hep baskın gelmişlerdi. Bu seçimlerde, ilk kez köyde yaşayanlar, dışarıda yaşayanlardan ayrı, özgür iradeleri ile kendi aralarından muhtar adayı belirlediler. Devlet hazinesine ait tarlaları, toprağı az ve köyde kalan yoksul köylüler ekip biçmek istiyordu. Ateşli bir seçim propagandası başladı. Köy halkı muhtar adayı olarak Abdullah’ı gösterdi. Daha önceki seçimlerde, gelen baskılardan dolayı seçime bir, iki gün kala adaylarını geri çekmişlerdi... Seçimden bir gün önce, Yunak’tan, Konya’dan, Akşehir’den, Afyon’dan, Polatlı’dan Başkonak nüfusuna kayıtlı ve köyde oturuyor görünen epeyce insan köye geldi. Muhtar adayı Abdullah’ın evine köylüleri topladılar. Çay, kahve sohbetinden sonra dışarıdan gelen Başkonaklılar önceki seçim zamanlarında olduğu gibi kendi adaylarını açıkladılar. Geçmiş yıllardaki gibi kimsenin itirazı olmadı. Abdullah dahil

³⁷¹ *CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara, 1938, s.89.

³⁷² Çetin, a.g.m., s.43.

hiç kimse, “Bizim de kendi aramızda muhtar adayımız var.” diyemedi. Oysa ne konuşulmuş, ne karar verilmişti.”³⁷³

Ertesi gün yapılan seçimde köyde yaşayanlar tercihlerini dışardan gelenlerin belirlediği muhtar adayı lehinde yapışlar. Seyfi'nin anlatımından da anlaşılacağı üzere, çok partili sisteme geçildikten sonra da Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki gibi ağa ve varlıklı kişiler köy yönetimlerini kendi çıkarlarını korumak için ellerinde tutmuşlardır. Bu da köy kanununun hem başarısız olmasına neden olmuş, hem de mütegalibenin taşradaki gücünü kıramamıştır. Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali, Köy Kanunu'nun denetimin yoğun olduğu dönemlerde başarılı bir şekilde uygulandığını ancak denetimlerin zayıfladığı dönemlerde Köy Kanunu'nun tatbikinde sorunlarla karşılaşıldığını dile getirmekte ve sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Eski yazılı köy defterlerine tesadüf olunduğu gibi ilk tatbikten sonra hiç işlenmemiş köy defterleri de görülmüştür. Bir çok köylerde nüfus hareketini, evlenme işlerini sağlam bir vaziyet altında incelemek imkânı bulunmadı. Buna sebep de vakaların günü gününe yürütülme alışkanlığının doğmamasıdır. Bazı köyler arasında müşterek köy kâtipleri kullanılmaktadır. Bu kâtipler denetimsiz kaldıklarından veya herhangi bir memurun yakını olduklarından vazifesiyle ciddi bir surette alakadar olmamış, ayda bir defa köye uğramış, işleri yüzüstü bırakmıştır. Köy Kanunu'nun tatbikatında köy katiplerinin ehemmiyeti büyük olduğundan, bu esas üzerinde layık gibi durulacak ve adım adım köylünün kendi arasında köy katibi yetiştirme hedefine yürünülerek bu mahzurların kaldırılmasına çalışılacaktır.”³⁷⁴

Tali'ye, göre köy muhtarları ve köy katipleri görevlerini yerine getirmedikleri için kanunun uygulanmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Köy Kanunu uygulaması çoğu zaman köylüleri ekonomik anlamda sıkıntılara sokmaktadır. Kanun içeriğinden de anlaşıldığı üzere köylüler bazı işleri yapmakla yükümlüdürler. Ayrıca, bazı işlerin yapılması içinde köy bütçesine para vermek zorundadırlar. “Salma” olarak adlandırılan bu maddi katkı çoğu zaman köylüleri güç durumlara sokmaktadır. Tunceli'de Köy Kanunu uygulamalarının yetersiz olduğunu dile getiren Silan, salma konusunda köylülerin şikâyetini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

³⁷³ Hüseyin Seyfi, *Anadolu'da Dört Bin Yılı Yaşayanlar*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s.177-178.

³⁷⁴ İbrahim Tali, *Trakya Raporu (1934): Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in Gözünden 1930'lu Yıllarda Trakya*, hzr: Murat Burgaç, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s.97.

“... Bu kanunun tatbik şekli hakkında bir fikir verebilmek için Nazımiye kaza merkezinde halk ile vaki görüşmeleri kaydetmek faydalı bulunmuştur. Bu kaza merkez nahiyesi bağlı Sap köyü muhtarı şöyle demiştir:

Köy kanunu mucibince köy sandıklarına yardım için toplanmakta olan para bizlere ağır gelmektedir. Bizler fakiriz, halkımız fakirdir. Köy muhtarı için, köy katibi için, köy bekçisi için toplanan paralar çoktur. Muhtara 48, katibe 25, bekçiye 20 lira verdikten sonra köyümüzden salma olarak istenilen para ağır geliyor. Asker ailelerine toplanan para da başka. Biliyoruz, kanun dışı para alınmamaktadır. Fakat bizler çok perişanız, veremiyoruz, verirsek aç kalıyoruz.”³⁷⁵

İbrahim Tali de Trakya’daki köyler ile ilgili benzer tespitler yapmıştır. Tali’ye göre, köylü parası varken salma ödemekten şikâyetçi olmamaktır. Ancak sıkıntılı senelerde salmayı ödemek köylü için zor olmakta ve köylü buna itiraz etmektedir. Hatta bazı köylerde okul yapılması için salınan salma miktarı o kadar yüksek olmuştur ki köylü Ziraat Banaksından kredi çekmek zorunda kalmıştır.³⁷⁶ Eskişehir Mebusu Emin Sazak da salma konusuna değinmekte ve bunu sert bir dille eleştirmektedir. Sazak’a göre, köy salgını, öncelikli olarak vali ve kaymakam köye geldiğinde dinlenebilsinler diye bir köy konağı inşa edildiğini vurgulamaktadır. Şehirlerde bulunan ipsiz sapsız kimselerin köy kâtibi yapıldığını ve bunun sonucunda köylülerin devlet yetkilileri köye gelecekleri zaman dağa kaçtıklarını iddia etmiştir. İronik bir dille köyün kalkınmadığını aksine köyün dağa katıldığını sert bir dille belirtiyor.³⁷⁷ Ayrıca, bazı köylerde varlıklı olmayan köylülerden varlıklı olanlardan daha fazla salma talep edilmiş ve alınan paralar amacına aykırı olarak kullanılarak yolsuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁷⁸

Köy Kanunu’nun yetersiz oluşu ve bazı hükümlerinin köylü üzerinde yük oluşturması nedeniyle çeşitli dönemlerde Köy Kanunu’nun maddelerinde değişiklikler yapılmış veya bazı maddeler ilga edilmiştir. Hatta 1951 yılında yeni bir Köy Kanunu Layihası taslağı Meclise sunulmuştur. Tasarı Demokrat Parti döneminde Meclise sunulmuş olmasına rağmen bu tasarının geçmişi 1946 yılına kadar gitmektedir. Ancak 1947’de hazırlanan taslağın Meclisin gündemine gelmesi 1951 yılını bulmuştur. Yeni Köy Kanunu taslağı 1951’den 1954 yılına kadar Meclisin gündeminde kalmaya devam etmiştir. Bu kanun tasarısı ile mevcut olan Köy Kanunu kapsamlı bir revizyona tabi tutulmak istenmiştir.

³⁷⁵ Silan, a.g.e., s.213.

³⁷⁶ Tali, a.g.e., s.97.

³⁷⁷ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, s.186.

³⁷⁸ Salim Gündoğan,

Belediye sisteminden esinlenilerek hazırlanan bu Köy Kanunu tasarısı, köy yönetimlerini güçlendirmeyi amaçlayan en kapsamlı değişiklik girişimi olmuştur.³⁷⁹

Sonuç olarak, köylüyü kalkındırmak, köylünün yaşam alanlarını dönüştürmek, merkezi idareyi Anadolu'nun her tarafına yaymak amacıyla çıkarılan 1924'te çıkarılan Köy Kanunu hem dönemin olumsuz koşulları hem de belli bir zümrenin Kanunu suiistimal etmesi yüzünden istenilen başarıya ulaşamamıştır. Köy ve köylü dönüştürülememiş, mütegalibenin gücü kırılmamıştır. Ayrıca, salma ve yapılması zorunlu olan işlerle köylü çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Ancak Tek Parti hükümetleri köylünün yaşam alanlarını dönüştürüp daha modern bir köy mekanı ve çağdaş bir köylü tipi yaratmak için eğitim, iktisat, mimari gibi bir çok alanda yeni uygulama ve kanunlara başvurmaya devam etmiştir.

2.5.4. Köydeki Şehir: İdeal Cumhuriyet Köyünün İnşası

Osmanlının son dönemlerinde beliren köye doğru hareketi Cumhuriyetle birlikte ivme kazanmış ve 1924 yılında köy hayatını düzenlemek için ayrıntılı bir Köy Kanunu hayata geçirilmiştir. Köy Kanunu ile köyün dönüşümü için gerekli olan yasal düzenleme yürürlüğü girmiştir. Ancak Cumhuriyet'in yönetici sınıfı bu yasal düzenlemeyle sınırlı kalmamış, Anadolu köylerinin dönüşümü ve köylerin modern bir çehreye kavuşabilmesi "köy mimarisi" alanında da adımlar atmışlardır. Mekânın dönüşümünü sağlayacak olan çabalar Cumhuriyet döneminin ideolojisinden bağımsız düşünülemez. Özellikle 1930'ların başında siyasal iktidarını mutlak hâkimi olan Kemalist yönetici sınıf hem toplumun büyük bir kısmının yaşadığı köyleri Kemalist ideolojiye uygun bir şekilde değiştirmek istemişlerdir. Bunu gerçekleştirebilmek için Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla köylüleri terbiye etmek istemişlerdir. Ayrıca, köy mekânını da

³⁷⁹ BCA:30.10/51.306.4.

Tasarının ayrıntılı incelemesi için bkz.: Esra Dik, "Demokrat Parti Döneminde Köyleri "Belediyeleştirme" Önerisi: 1951 Tarihli Köy Kanunu Tasarısı", *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, C.11, S.1, 2023, s.28-39.

modernleştirmek için de mimari hamleler geliştirmişlerdir. Sibel Bozdoğan'a göre, CHP'nin, Halkevleri aracılığı ile köylü eğitimi örgütlemesine paralel olarak, köy mimarisi yoluyla "kıyın kolinize edilmesi" çabaları, Kemalist ideolojinin mekânsal bileşenlerinden biri olmuştur.³⁸⁰ Çetin de devletin, köylünün yaşadığı mekân ve konutlarının biçimleri konusunda belirleyici olmak istediğini dile getirmektedir. Ona göre, Cumhuriyet döneminde köylünün hayatını sürdürdüğü mekânları daha sağlıklı ve modern bir hale getirmek devletin en başta gelen gayelerinden biri olmuştur. Bu yüzden sağlık, eğitim, iktisat ve altyapı gibi birçok konuda çok yönlü çalışmalara girişilmiştir. Çetin, ideal köy fikrinin bir ütopya olmadığını ve Köy Kanunu'nun tatbik edilmesi ile köydeki olumlu değişimleri köylüye göstermek için örnek köylerin inşa edilmesine karar verildiğini iddia etmektedir.³⁸¹

Aslında köy mekânın dönüştürülüp daha modern bir yaşam alanına dönüştürülmesi fikri Osmanlısının son dönemlerinde ortaya çıkan "halka doğru" düşüncesinin bir ürünüydü. Daha öncede belirttiğimiz üzere Köycüler Cemiyeti üyelerinin bazıları Anadolu köylerine giderek buralarda örnek köyler kurmayı planlamışlardır. Ancak, Reşit Galip ve bir kısım Köycüler tarafından geliştirilen "Numune köy Projesi" Baş Meclis tarafından kabul görmemiştir. Baş Meclise köycülüğün temel ilkesinin "köylünün içinde çalışmak" olduğunu vurgulayarak bu projeyi eleştirmiştir. Ayrıca Köycüler Cemiyetinin bazı üyeleri de iyi eğitim almış doktorların köylerde yaşamalarına karşı çıkmışlardır. Onlara göre, eğitilmiş doktorların köylü olması eğitim almış genç doktorları atıl duruma düşüreceğini savunmuşlardır. Reşit Galip itirazlar karşısında, köylülere ne kadar yardım ederle etsinler köylülerin kendileri ile ilgili önyargılarından kurtulamayacağını iddia etmektedir. Köy projesi ile kurulacak olan köyün Köycüler için bir istikrar ve gelir kaynağı olacağını dile getirmekteydi. Reşit Galip bütün köycülerin kurulacak olan köyde bir araya geleceğini ve misyonların çoğalması ile birlikte yeni bir köy veya çiftlik kuracaklardır. Köycüler arasında tartışmalara neden olan örnek köy meselesi dönemin gazetelerinde de yankı bulmuştur. Örneğin, 09.10.1919 tarihli Vakit gazetesinde yeni köyün her açıdan Anadolu için bir örnek olacağı vurgulanmıştır.³⁸² Ancak, Kütahya ve çevresi 1920 yılında Yunan

³⁸⁰ Bozdoğan, a.g.e., s.114.

³⁸¹ Türkan Çetin, "Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, s.232.

³⁸² Öztürk, a.g.e., s.71-74.

işgali tehdidiyle karşı karşıya kaldığı için köycüler bölgeden ayrılır ve Milli mücadeleye katılırlar. Çetin'e göre bu dönemde tartışılan numune köy fikri, Cumhuriyet döneminde daha farklı bir yaklaşımla hayata geçirilmeye çalışıldı.³⁸³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında numune köyler iki sebepten dolayı gündeme gelmiştir. Birincisi, Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'da bulunan köylerin yakılıp yıkılmasıdır.³⁸⁴ İkinci nedende Milli Mücadele sonucunda Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 yılında imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması'dır.³⁸⁵ Yunanlıların Anadolu'yu işgaline karşı 29 Ağustos 1922'de Afyon cephesinden başlayan büyük taarruz başlamıştır. 9 Eylül 1922'de İzmir'in Yunanlılardan elinden alınması ile taarruz büyük bir zaferle sonuçlanmıştır. Ancak, Anadolu'dan çekilen Yunanlılar çekildikleri bölgelerdeki yerleşim yerlerini yakıp yıkmışlardır. Bursa, Uşak, Salihli, Manisa gibi Batı Anadolu'nun şehirleri ve köyleri yakılıp yıkılmıştır.³⁸⁶ Kınıkoğluna göre, Köylülerin Kurtuluş Savaşına katkıları ve köylülerin yakılıp yıkılan köylerin yeniden yapılmasına yönelik dilekleri Cumhuriyet'in yöneticilerinin gözünü köylülerin üzerine çevirmesine yol açmıştır ve İmar İskân Vekâleti kurulmuştur.³⁸⁷

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Nüfus Mübadelesi Anlaşması'ndan kısa bir süre sonra yüzbinlerce mübadil Anadolu topraklarına gelmişlerdir. Cengizkan'a göre, Anadolu'ya gelen göçmenler sadece mübadele sonucu gelenlerle sınırlı kalmamıştır. Cengizkan'ın Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Uğural'dan aktardığına göre, mübadele ile gelenler ve Suriye, Rusya gibi yerlerden mübadele dışı göçmenlerle birlikte yaklaşık bir

³⁸³ Çetin, a.g.m., s.233.

³⁸⁴ Bu dönemde sadece numune köyler yapılmamış ayrıca ihtiyaç duyan köylüye çeşitli yollarla yardım edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Mihaliççik'ta Yunanlıların tahrip ettiği köylerde bulunan fakir ve muhtaçlara yardım yapılması. BCA: 30.18.1.1/ 4.39.15; Düşmanlarca tahrip edilen ve yıkılan köy ve kasabaların tamir ve yenilenmesi için hükümetçe ödenek ayrılarak yardım yapılması. BCA: 30.10/132.947.10.; Eskişehir'in Alpu, Arap, Viran gibi Yunanlılardan çok zulüm görmüş köylerine yardım yapılması. BCA30.10/ 80.529.14.;Düzce'nin Melendere köylerinden fakir durumda olan 12 aileye yiyecek veya para yardımı yapılması. BCA: 30.18.1.1/5.15.11.

³⁸⁵ Mübadele'nin tarihsel zemini, mübadele ile ilgili atılan adımlar ve mübadillerin yerleştirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'de Zorunlu Göç (1923-1925)*Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

³⁸⁶ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, s.290.; Çetin, a.g.m., 233.

³⁸⁷ Fuat Kınıkoğlu, "Bir Köy Yerleşme Etüdü", *Artitekn Dergisi*, C.3, S.331, 1968, s.126.

buçuk milyon kişi Anadolu'ya göç etmiştir.³⁸⁸ Ömercioğlu, mübadillerin toplumla kaynaşmasının ve tarımsal bilgi paylaşımı ile üretimin artırılmasının Cumhuriyet için gerekli olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca mübadillerin ülkenin ulusallaşmasına katkı sağlayacağını düşünerek sözlerine aşağıdaki devam ediyor:

“Azınlıkların yerine gelen Türk kökenli soydaşların uyum sürecinin, homojen bir toplum yaratılmasında dolayısıyla da ulusun inşasında önemli bir adım olması bekleniyordu. Üstelik bu mübadiller Anadolu köylüsünün yetiştirmeyi bilmediği üzüm, tütün vb. endüstriyel ürünlerin üretim bilgisine sahipti. Bu özellikleri ve acil iskân edilmeleri gerekliliği onları ideal Cumhuriyet köylüsü olmak için uygun adaylar haline getiriyordu. Bu nedenle devlet, mübadillerin Türkiye'ye gelişini kısa vadede zorlukları olan ancak uzun vadede yeni Türk Halkı'nın yaratılmasında katkıları olacak bir fırsat olarak görüyordu. Yeni gelen bu insanlar, Cumhuriyet'e ve onun ilkelerine bağlı vatandaşlara dönüştürülmeliydi. Bu, devletin kırsal alanda imar ve modernleşme projesinin en önemli parçası olan ideal Cumhuriyet köyü fikrinin denenmesi için iyi bir fırsattı.”³⁸⁹

Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte köy inşasına başlanmıştır. Türkiye'ye getirilen mübadiller Rumların terk ettiği yerlere yerleştirilmek istenmiştir. Ancak, Rumların terk ettiği bölgelerdeki malların yakılmış ve bazı köylerde oturulabilecek tek bir ev bile kalmamıştır. Samsun, Bilecek, İzmir, Saruhan gibi yerlerde Rumlardan kalan tahrip edilmiş köyler yeniden yapılmadıkça mübadillerin yerleştirilmesi sorunu çözüme kavuşamayacaktı. Tahrip edilen köylerin yeniden inşası için Hilalihakmer Cemiyeti'nden yardım istenmektedir. Rumlardan kalan malların satışından elde edilecek olan 3.400.000 liranın bu işe ayrılması öngörülmüştür. Mübadele ile gelecek olanların yerleştirilebilecekleri mesken sayısının az olmasından dolayı yeni köylerin inşası görüşü destek görmüş ve 1923 yılında köy inşası konusunda devlet köycülüğü başlamıştır.³⁹⁰ Abdullah Ziya mübadele sonucu ülkeye gelen mübadilleri için köy yapısını aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“İnkılabın ilk kıvılcımları ve İstiklal mücadelesinde köylünün gösterdiği fedakârlık memlekette köy alakasını uyandırmaya başlamıştır.

Aynı zamanda düşman ordusunun tahrip ederek çekildiği yerlerin ahalsinin ve Yunanistandan göçen ırkdaşlarımızın yeni bucak aramaları İnkılap hükümetini bir

³⁸⁸ Ali Cengizkan, *Mübadele Konut ve Yerleşmeleri*, ODTÜ Mimarlık ve Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004, s.21.

³⁸⁹ Ömercioğlu, a.g.m., s.734.

³⁹⁰ Arı, a.g.e., s.65; Çetin, a.g.e., s.233.

mübadele, iskân ve iymar Vekaleti teşkil ederek geniş mikyasta bir köycülük işin yapmaya sevk etmişti. Denebilir ki “köy yapma” bakımından devlet köycülüğü Türkiye’de mübadele, iymar ve iskan vekaletinin teşkili ile, yani 13 teşrinievvel 339 tarihinde, başlamıştır. Bilahare bu vekâletin lağvedilmesiyle işleri Dâhiliye Vekâletine geçmiş ve köy kanunu da yapılarak devletin köycülük faaliyeti genişlemiştir.

Devlet, 1,480,684 lira sarfiyle nümune köyler yaptı ve harap köyleri tamir etti. Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa ve Ankara Vilayetlerinde olmak üzere 69 nümune köy yapılmıştır.”³⁹¹

TBMM’de alınan kararla Samsunda on beş, Antalya ve Adana’da birer ve diğer bölgelerde de toplam 27 köy yapımına onay verilmiştir. 1923’te tütüncü göçmenleri iskân etmek amacıyla Samsun’da numune köylerin yapımına başlanmıştır. İlk etapta, Samsun’da yedi, İzmir ve Bursa’da ikişer, İzmit, Adana ve Antalya’da birer olmak üzere toplamda on dört köy inşa edilmiştir. Daha sonra yeni köylerin eklenmesi ile bu sayı 1934 yılında 69’a yükselmiştir. Mübadillerin yerleştirilmesi için yapılan bu köyler boş arazilere yapılmıştır. Ömercioğlu’na göre, numune köylerin büyük çoğunluğu boş toprakların ekilebilmesi için, mübadele sonucu boşaltılan kırsal alanlarda ya da şark bölgesindeki boş alanlara kurulmuşlardır.³⁹² Yeni yapılan köylerin bir kısmı dönemin koşullarından dolayı zamanında bitirilemediği için bu köylerin yapım süreleri resmi olarak uzatılmıştır. Örneğin, Bursa’nın İkizceoba ve Karacaoba köylerinin inşaatı teslim süreleri 03.12.1924’te uzatılmıştır.³⁹³ Aynı tarihte İzmir’de inşa edilen Çoban İsa ve Kıyas köylerinin teslim süreleri uzatılmıştır.³⁹⁴ Kıyas köyünün teslim süresi bir yıl sonra tekrar uzatılmıştır.³⁹⁵

9. Mayıs 1928 tarihli 6577 sayılı kararnameye göre, Yahşihan’dan Eskişehir’e kadar olan saha dahilindeki boş ve vasi arazilerde köylerin inşası ve muhacirlerin yerleştirilebilmesi memleket dahilinde ziraatın ve iktisadiyatın gelişeceği yıllar içinde inşa edilecek olan demir yolu güzergahında yer yer numune köy tesisi için tetkikat yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu sahada hazineye ait arazilerin iskana açılması ve şahısların

³⁹¹ Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü Dergisi*, S.10, 1933, s.333.

³⁹² Çetin, a.g.e, s.234, Ömercioğlu, a.g.m., s735.; Ziya, a.g.e., s.333.

³⁹³ BCA.,:30.18.1.1/12.59.9.

³⁹⁴ BCA.,:30.18.1.1/12.59.12.

³⁹⁵ BCA.:30.18.1.1/12.75.12.

ellerinde bulunan arazilerin istimlak veya pazarlık usulleriyle alınması karara bağlanmıştır.³⁹⁶ 1928 yılında Ankara'ya bağlı Ahi'mesud (Etimesgut) çiftliğinin bulunduğu bölgede mübadele ile gelenler için bir numune köy inşaatına başlanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin 16 Mayıs 1928 tarihli 6669 sayılı Kararname ile bölgedeki çiftliğin istimlak işlerinin uzun süreceği ve birçok evrak işi çıkaracağı gerekçesi ile Ahi'mesud çiftliğine komşu olan boş arazilerin pazarlık yoluyla alınması kararlaştırılmıştır.³⁹⁷ 28 Mayıs 1928 tarihli 6694 sayılı Kararname ile de Ahi'mesud'da yapılacak olan köylerin de pazarlık usulüyle inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁹⁸ Ahi'Mesud çiftliğinde inşa edilen köye iki buçuk kilometre uzaklıktan getirilecek su için yapılacak altyapı çalışmaları için de pazarlık usulüne başvurulması karara bağlanmıştır. Kısa bir süre içerisinde köye yerleştirilecek olan muhacirlerin su ihtiyacını karşılayabilmek için hazırlanan projeye 18.802 lira 19 kuruşluk bütçe ayrılmıştır.³⁹⁹ Etimesgut'a Bulgaristan'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁶ BCA.:30.18.1.1/28.29.12.

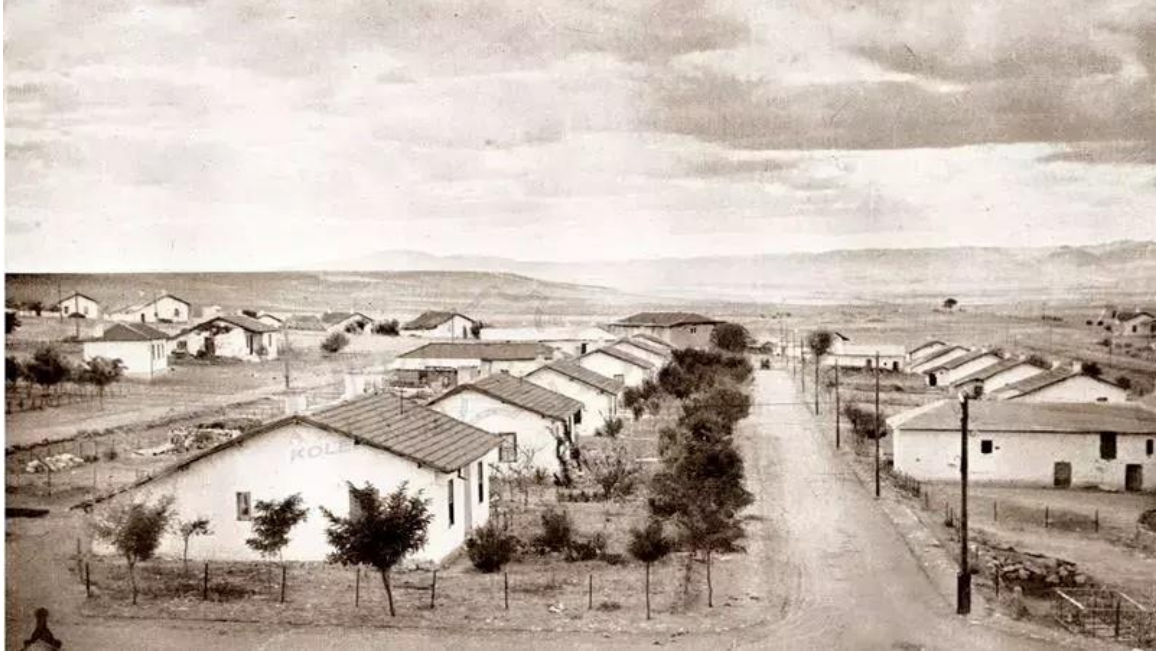
³⁹⁷ BCA.:30.18.1.1./29.32.14.

³⁹⁸ BCA.:30.18.1.1./29.35.9.

³⁹⁹ BCA:30.18.1.1./30.56.4.

⁴⁰⁰ "Ankara Civarında Şirin Bir Köy", *Akşam Gazetesi*, 12.01.1929.

Şekil 1: Etimesgut Örnek Köyünün 1938'deki görünümü⁴⁰¹

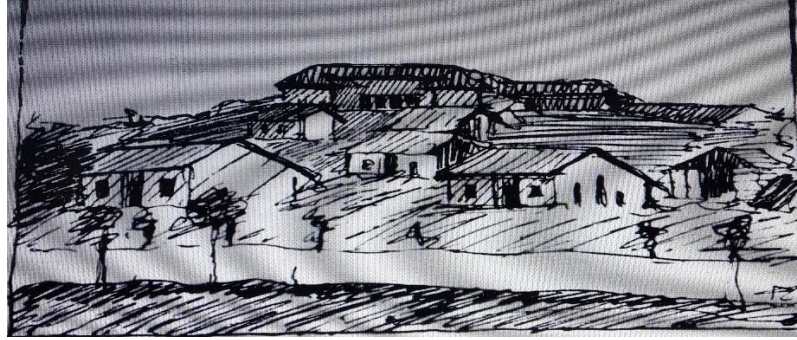
Abdullah Ziya'ya göre, Etimesgut Örnek köyüne toplamda 170.000 lira harcanmıştır. Bu paranın 126.000 lirası ile elli muhacir evi yapılmış ve her bir ev 2.500 liraya mal olmuştur. 44.000 liraya da hem hükümet konağı olarak kullanılacak hem de memurların barınacağı bir bina yapılmıştır. Yapılan elli hanede 226 muhacir oturmaktadır. Ayrıca yine aynı dönemde inşa edilen Samutlu köyüne 97.000 lira harcanmış ve buraya 27 ev yapılmıştır. Buradaki evler yaklaşık olarak 3.600 liraya mal olmuşlardır. Bu köyde 112 mübadil oturmaktadır.⁴⁰² Ayrıca numune köylere yerleştirilen muhacirlere maddi destekte de bulunulmuştur. Örneğin, Samutlu köyünde iskan edilecek olan muhacirlere 22,900 lira değerinde erzak, mahrukat (yakıt) ve tohumluk verilmesine dair karar 08.10.1930 tarihinde onaylanmıştır.⁴⁰³

⁴⁰¹ Bozdoğan, a.g.e, s..79.

⁴⁰² Ziya, a.g.m., s.336.

⁴⁰³ BCA.:30.18.1.2/14.64.17.

Şekil 2: Abdullah Ziya'nın Perspektifinden Sincan Örnek Köyü

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında inşa edilen numune köyler, mübadele sonrası Anadolu'ya gelen muhacirleri köylere yerleştirmeyi amaçlamıştı. Ancak 1930'lu yıllara gelindiğinde Cumhuriyet'in modern köyünü inşa etme fikri baskın hale gelmiştir. Ömercioğlu özellikle 1928 yılından itibaren Eskişehir-Ankara tren hattı üzerinde yapılan numune köylerin bir saygınlık göstergesi olduğunu iddia etmekte ve bunun gerekçesini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Bu dönemde yapılan köylerin bir kısmı özellikle bir prestij hattı olarak görülen Eskişehir-Ankara tren hattı üzerinde yapılmıştı. Bu kararın 1930'larda Ankara'ya İstanbul üzerinden ulaşıldığı ve birçok milletvekili, aydın ve işadami ile birlikte ülkeye gelen yabancı devlet adamlarının da bu hattı sıkça kullandığı düşünüldüğünde anlamı artıyordu. Yeni kurulan Cumhuriyet için, eski ve hanedan izlerini taşıyan İstanbul'dan modern ve yeni Cumhuriyet başkenti Ankara'ya yaklaşırken Anadolu'nun içlerine doğru ilerledikçe artan bir modernlik ve refah düzeyinden daha gurur verici bir şey düşünülemezdi.”⁴⁰⁴

Sincan örnek köyü planı ile ilgili yazan Mimarar Behçet Ünsal, yeni yapılacak olan Sincan Köyünün tren ile Ankara'ya girerken en göze çarpan bir konumda inşa edildiğini ifade etmektedir. Ona göre, modern bir şekilde inşa edilen bu köyün Ankara'ya giriş yapanlar üzerinde olumlu etki yaratacaktır.⁴⁰⁵ Bozdoğan da benzer düşünceleri dile getirerek, 1933 yılına gelinceye kadar devlet tarafından inşa edilen atmış dokuz numune köyün, eski ile yeninin karşılaştırması olarak ele alındığını belirtmektedir. Ona göre, karakteristik olan "eskiye karşı yeni" tarzın ve köylerin yapımı sırasında başvurulmuş "asri

⁴⁰⁴ Ömercioğlu, a.g.m, s.736.

⁴⁰⁵ Behçet Ünsal, "Sincan Köyü Planı", *Artitek Dergisi*, S.109-110, 1940, s.15.

ve ilmi standartlar”, imparatorluk döneminden kalan köylerin yoksul ve ilkel şartları ile karşılaştırılmaktaydı.⁴⁰⁶

1924 yılında Köy Kanun çıkarılması ile köyün modern bir mekâna dönüştürülmesinin yasal zemini oluşturulmuştu. Köy Kanun çıkarılmasının hemen ertesinde Çiftçi Necati Türk *Sesi*’ndeki köşesinde, köylerin yeni hükümetin, yönetimin ve ruhun simgesi olacağını dile getirmektedir. Köylerin altyapı sorunlarının çözüleceğini, iktisadi olarak örgütleneceğini ve köylülerin daha sağlıklı ve fenni koşullarda yaşayarak ülkeyi çöküşten kurtaracağını büyük bir şevkle anlatmıştır.⁴⁰⁷ 1930’lu yılların başında Kemalist rejimin mutlak güç haline gelmesi ile iktidarının kökleşmesi için köylüleri kalkındırmak, terbiye etmek, medenileştirmek ve yaşam alanlarını daha yaşanabilir sağlıklı mekânlara dönüştürmek konusunda daha ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Köy mimarisi de bu adımlardan biri olmuştur. Özellikle 1930’lu yıllarda köycülüğün yükselmesi mimarlar arasında da köye yönelik projelerin üretilmesine etki etmiştir. Hatta bu sadece mimarlarla sınırlı kalmamış, Köy Kanunu ile hatları çizilen Cumhuriyet’in ideal köyüne ulaşmak için Kazım Dirik ve İbrahim Tali gibi idealist köycü yöneticilerin de yoğun çalışmaları olmuştur.⁴⁰⁸ Dönemin mimarları yalnızca binaların yapılması ve köy mekânın dönüştürülmesiyle yetinilmemesi aynı zamanda köylerde yaşayan insanların değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Örneğin, Sayar bu düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

“Kerpiçi köylüden, kerestesi devletten, işçiliği muhasebei hususiyeden olan göçmen evleri; tam manasile en basit bir inşaat ile yapılmıştır. Yeni yapılan köy evlerinin yurdumuzda mevcut olanlardan daha iyi olduğu iddia edilirse de; yukarıda dediğim gibi gaye bizde bugünkü mevcuttan biraz daha iyiyi yapmak değil, ilerlemiş memleketlerde yani aynı mevzu üzerinde yapılanlarla denk olabilecek ve onların tekniğinde ve mükemmeliyetinde olmalarını temin edecek şeraiti ve araştırmak lazım gelir. Yeni köylerimizi kurarken, içinde oturtacağımız insanların yaşayış ve adetlerini göz önünde tutmakla beraber, bu adetlerin günümüzün sıhhi ve içtimai mevzuatına uymadıklarını yeni yurdlarında bunları kaldıracak şekillere de müracaat etmek lazım gelir.

Bu suretle yeni kurulan köylere girecek, köylüye; bu evlerde oturmak ve onu kullanmak usullerini ve medeni yaşama vasıtalarını da temin etmelidir. Toprak üstünde bir arada yatanları, köy karyolasına alıştırmak, yerde oturanlara iskemleyi

⁴⁰⁶ Bozdoğan, a.g.e., s.114.

⁴⁰⁷ Ömercioğlu, a.g.m., s.737.

⁴⁰⁸ Çetin, a.g.e., s.238.; Bozdoğan, s.115.

öğretmek; yerde yemek yiyenlere masayı temin etmek gibi yaşayış tarzlarında da bir inkılap yaratmak gerekir. Trakya'da ve şarkta yaratılacak, kurulacak yeni köylerdeki insanları bugüne layık içtimai bir hayata kavuşturmak lazımdır. Yine bu evlerde, ocaklar, mutfaklar, helalar standardize edilmiş birkaç tip teçhizat ile yapılmalıdır. Bir (ocak takımı), bir (hela takımı), bir (mutfak takımı) bütün evlerde aynı tip üzerine hazırlanmış en iktisadi ve en kullanışlı şekillerde olmalıdır.”⁴⁰⁹

Zeki Sayar “İç Kolonizasyon” başlığı ile kaleme aldığı bu yazısında, köy mimarisi ile köyün dönüştürülmesi fikrinin yalnızca inşaat yapmakla sınırlı kalmaması gerektiğini açık olarak dile getirmiştir. Köy bir koloni gibi ele alınmalı ve oraya medeniyet götürülmelidir. Köylülerin nerde yatacağı, nerede yemek yiyeceği, kullanacağı tuvaletin nasıl olması gerektiği, nerde ve ne şekilde oturacağı konusunda köylünün terbiye edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu makale, dönemin hakim köycü söyleminin açık bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bozdoğan, dönemin ideolojik iklimi içerisinde, köylerin bilimsel olarak planlanması ve köy konutlarının tasarlanmasının mimarlar için ayrı bir uzmanlaşma alanı olarak sunulduğunu ve mimarların iktidara “medeniyet ajanı” olarak hizmet etmelerinin meşru bir zemine oturtulduğunu ileri sürmektedir.⁴¹⁰

Daha önce de belirttiğimiz üzere 1930’ların Köycü söylemi bir taraftan Batılılaşmayı hedeflerken, bir taraftan da milli ve muhafazakâr bir karaktere de sahipti. Abdullah Ziya Cumhuriyet’in ilk yıllarında inşa edilen köylerin milli mimarlara itimat edilmediği için Türk köylüsünü bilmeyen yabancı mimarlara yatırıldığından şikâyet etmekte ve köy mimarisinde milliğin gerekliliğini şu sözlerle dile getirmektedir:

“... Eldeki Tecrübeden sonra bu gün ehemmiyetle söyleyebiliriz ki ancak Türk inkılabı içerisinde yetişmiş Türk gençleri bilir, Türk köylüsünün ihtiyaçlarını, Türk köylüsünün yaşam tarzını ve zevklerini ancak Türk inkılabı içerisinde yetişmiş Türk gençleri bilir. Türk İnkılabının yaratmakta olduğu yeni kültürün yeni zevklerini ve yeni sanat telkinlerini taşta toprağa ancak genç Türk miyमारları tatbik edebilir. Türk inkılabı milli bir köy miyमारisine, milli bir köy hizmetine doğru gitmelidir. Nümune köylerinde, köy mekteplerinde köy çeşmelerinde köylerde devlet, evkaf, Fırka eliyle yapılacak her hangi bir binada, dikilecek bir bayrak direğinde bile bu ruh hali hâkim olmalıdır; ta ki her köyün taşından, toprağından ve insanından doğan bir Türk inkılabı havası bütün memleket üzerinde dalgalansın.”⁴¹¹

⁴⁰⁹ Z. (Zeki) Sayar, “İç Kolonizasyon”, *Artiteker Dergisi*, C.6, S.2, 1936, s.46-47.

⁴¹⁰ Bozdoğan, a.g.e., s.115.

⁴¹¹ Ziya, a.g.m., s.334.

Yukarıdaki sözlerden anlaşılacağı üzere milliyetçi köy romantizmi ve 1930'ların toplumsal mühendislik söylemi Abdullah Ziya'nın köy mimarlığı konusundaki düşüncelerini önemli derecede etkilemiştir. Fındıklı'ya göre, Abdullah Ziya kırsal mekân ve köylülüğü, tarihsel bir kurgu ve var olan somut gerçeklik arasında gidip gelerek tartışmaya çalışmıştır. Köy mekânını, köy mimarisini ve köylülüğü halkçı ve milliyetçilik söylemleri ile romantik bir dille ele almıştır. Hatta Fındıklı, Kozanoğlu'nun bazı dönemlerde düş ile gerçekliği de karıştırdığını iddia etmektedir.⁴¹²

Ömercioğlu'na göre, Cumhuriyet'in yönetici kadroları köy ve şehirler arasında kurulacak olan sosyo-mekansal denge için kırsal kesimin kalkınmasının mutlak bir ön koşul olduğunu farkındaydılar. Cumhuriyet'in temel hedeflerine ulaşabilmesi için köy ve kentlerin sadece konfor şartlarında yaklaşmanın değil, aynı zamanda zihinsel olarak da mesafelerin kapanması gerekmektedir. Eğer gerekli olan denge kurulamazsa, bu durum uzun vadede köyden kente göçü tetikleyebilirdi. Dönemin Köycüleri böylesi bir göçe karşı çıkmakta köylülerin köylerinde kalmaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁴¹³ Örneğin Kozanoğlu, köylülerin köylerinde kalabilmeleri için her şeye köyde ulaşabilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Aksi takdirde köylüler kendisine verilmeyen haklar için şehirlere doğru hücum edeceklerdir. Bu durumda şehirler için felaket olacaktır.⁴¹⁴

Dönemin mimarları ve yöneticileri hem köyün kalkınmasını sağlamak, hem de köylerin imarı için ütopyik denebilecek köy tasarımları yapmışlardır. Köylülerin köyelerine bağlanması gerektiğine inana bir köycü olan Kozanoğlu bu isimlerden biri olmuştur. Bozdoğan'a göre, Abdullah Ziya, köy mimarisi ile ilgili kaleme aldığı yazılarda başka ülkelerde hayata geçirilen örneklerden ziyade yerli bir programın ilkeleriyle ilgilenen daha "popülüst" bir yaklaşımı temsil etmiştir.⁴¹⁵ Yerelliği savunan Kozanoğlu bu amaçla şekil 2'de gösterildiği gibi bir ova köyü planı çizmiştir. Bu planın merkezinde köy meydanı ve kahvehane bulunmaktadır. Köy meydanını çevreleyen sıra sıra evler bulunmaktadır. Çiftlikler de kenarlara doğrusal olarak çizilmiştir. Plan tam bir kare şeklindedir. Bu planda bütün yapı malzemesinin kerpiç olacağı ve köydeki binalarda düz

⁴¹² Erhan Berat Fındıklı, "Düşsel Coğrafyalardan Toplumsal Mühendislik Projelerine: Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Mimarlık Metinlerinde Köy ve Kent", *Tarih Okulu Dergisi*, S.25, 2016, s.48.

⁴¹³ Ömercioğlu, a.g.e.,s.737.

⁴¹⁴ Ziya, "Köy Mimarisi", s.38.

⁴¹⁵ Bozdoğan, a.g.e., s.119.

toprak çatılar kullanılacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu planda camiye yer verilmemiş ve kamu binası olarak sadece köy okulu çizilmiştir. Bu projede köy camisi veya mescidi bulunmamaktadır.

Şekil 3: Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Bir Ova Köyü Projesi⁴¹⁶

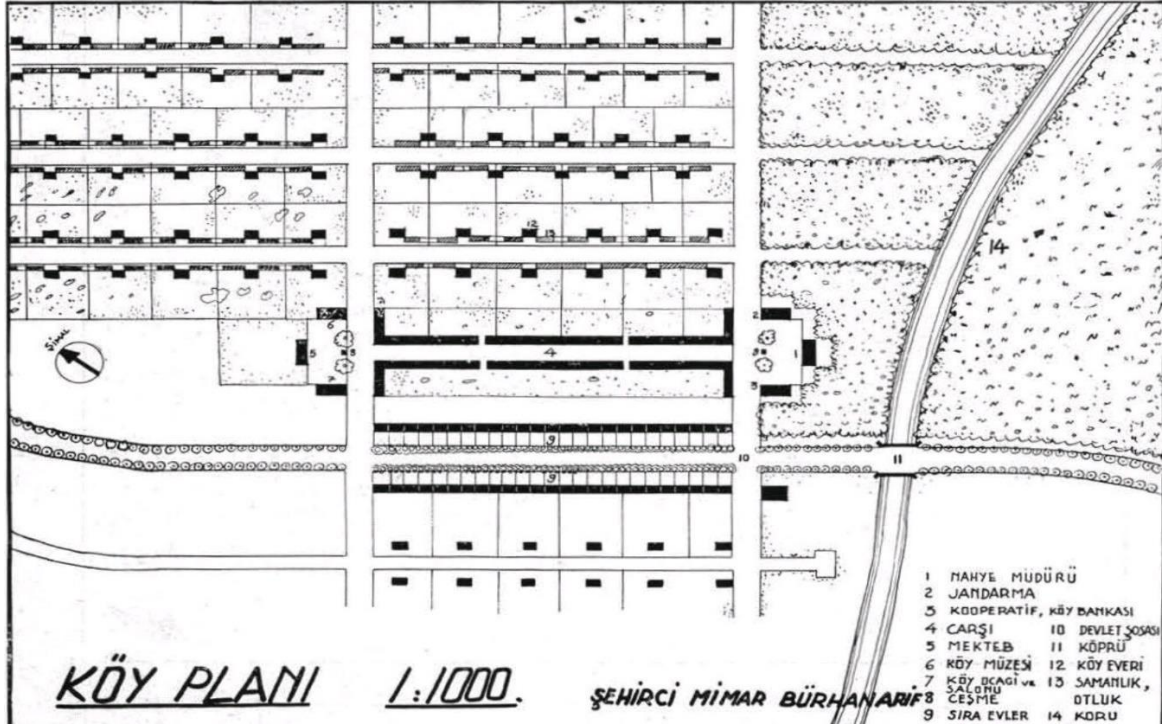
Abidin Mortaş da 1930'lerde örnek köy konusu ile ilgili yazılar kaleme almıştır. Mortaş'a göre, köyler insanlığın sağlıklı, kuvvetli ve neslinin devamlılığı için büyük öneme sahiptir. Mortaş, bir şehirlinin giyiniş, görünüş ve oturma kalkış bakımından bir köylüden farklı olduğu gibi meskeninin de farklı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, köylü medeniyet ve ilerlemeyi takip edemez. Gelenek ve göreneklerine, iklim şartlarına ve yerli yapı malzemelerine göre sınırlarını belirlemesine rağmen, köylü bugünün insanıdır demektedir. Ona göre köylünün yaşayış ve ihtiyaçları e kadar basit olursa olsun bilgili, sanatkâr ve kavrayışı yüksek olan bir kafanın köylüye bir program çizmesi gerekmektedir. “Köyler, detayı ve köylünün adetlerine, yapı tarzına ve malzemesine bırakılmak üzere, mimar tarafından kurulmalı ve kontrol edilmelidir. Köylüye sade ve sıhhatli şartlar iyi yaşamayı öğretmek te halkevlerinin programı çerçevesi içindedir.”⁴¹⁷

⁴¹⁶ Abdullah Ziya (Kozanoğlu), “Köy Mimarisi”, *Ülkü Dergisi*, 1933, S.39.

⁴¹⁷ Abidin Mortaş, “Köy Projesi-Mimar Burhan Arif”, *Artitek Dergisi*, S.11-12, 1935, s.320.

Mortaş, yukarıdaki görüşlerini aktardığı yazısında Mimar Burhan Arif'in örnek köy planını da okuyucularına sunmaktadır.

Şekil 4: Mimar Burhan Arif'in Örnek Köy Planı

Mimar Burhan Arif'in örnek köy planında, köyün merkezi, simetrik bir düzenleme ile her iki uçta küçük bir meydanla son bulan doğrusal bir alışveriş sokağı barındırıyordu (şekil 4). Bu meydanlardan birinde devlet işlevleri verilmiş ve hükümet binaları bu meydanda yer almaktadır. Diğer meydana okul, müze, köy meclisi ve çeşmeyi içine alan bir kültür merkezi işlevi verilmiştir. Ayrı ve sıralı evler düz bir araziye ima eden dikdörtgen bir ızgara plan içerisine yerleştirilmişlerdir. Aslında bu köy planına göre köy adeta minyatür bir şehir olarak tasarlanmıştır. Çarşısı, bankası, kooperatifi ve müzesi olan bir şehircik gibi planlanmıştır. Ancak bu planda cami yer almamaktadır. Bozdoğan'a göre, planın diyagramı çağrıştıran basitliği ve aşırı akılcılığı farklı büyüklük ve nitelikteki köy

evlerinin genellikle bir arada kümelenmiş olan geleneksel köy yerleşmelerinden çok farklı bir düzene sahiptir.⁴¹⁸

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, çizilen köy planları ütöpik bir niteliğe sahiptir. Bu planlar hem devletin iktisadi koşullarını zorlayacak hem de dönemin köylüsünün gerçekliğinden uzaktır. Başka bir ifade ile Anadolu topraklarına yayılan irili ufaklı yaklaşık 35.000 köyü bu planlar doğrultusunda dönüştürmek neredeyse imkânsızdır. Devletin ve köylülerin bu planlar için harcayabileceği devasa bir bütçeleri yoktur. Ayrıca Anadolu coğrafyasının en ücra köşelerine ulaşabilecek yeterli insan kaynağı da yoktur. Yani bu planlar gerçeklikten uzak hayal ürünleridir. Ancak, devlet kurumları tarafından hayata geçirilmek istenen ideal köy projeleri daha ütöpiktir. Örneğin, Trakya Umumi Müfettişliği tarafından basılmış olan “İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi” bu ütöpik yaklaşımın en iyi örneklerinden biridir.⁴¹⁹

İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi”nin oturma birimleri, eğitim, sağlık ve spor tesisleri, ticaret ve küçük sanayi merkezleri, dairesel planın merkezinden dışına doğru iç içe geçmiş halkalar şeklinde ve dairesel bir düzende ve ışınsal akslarla tasarlanmıştır. Projenin merkezinde köy meydanı ve meydanın da ortasında bir anıt bulunmaktadır. Köy meydanına bağlanan altı yol bulunmaktadır. Bu yollar, hem köy içini hem de çevrede bulunan diğer yerleşim yerlerini birbirine bağlamaktadır. Proje yüz otuz sekiz hane ve kırk dört tane kurumu barındıracak şekilde tasarlanmıştır(Şekil 5).⁴²⁰

⁴¹⁸ Bozdoğan, a.g.e, s.116.

⁴¹⁹ BCA.:30.10/11.705.8.

Aslında bu projenin kime ait olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bozdoğan bu projenin Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik’e atfedildiğini belirtmektedir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde “Edirne’de yaşanan su taşkını. Trakya Umumi Müfettişliği tarafından hazırlanan, yeni afat karşısında devlet ve milletin kuracağı kasaba ve köy projesi” başlığıyla bu projenin yazılı hali bulunmaktadır. Kazım Dirik bu projenin büyük şeflerin katkıları ile hazırlanan kendi projesi olduğunu dile getirmektedir.

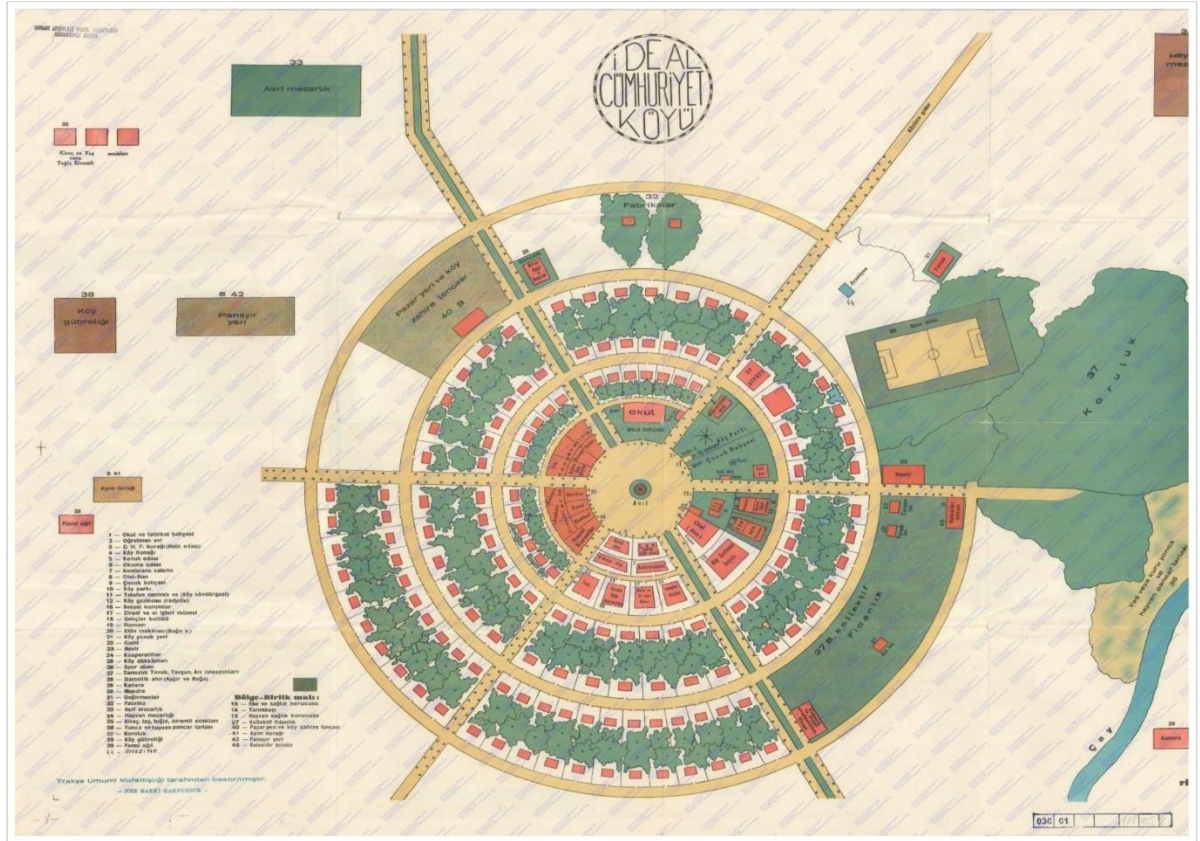
BCA:490.10/1583.454.1.

Ancak, Ömer Atabeyoğlu projenin Atatürk’ün katkıları ile hazırlandığını iddia etmektedir ve makalesinin başlığında Atatürk’ü merkeze koymuştur.:

Ömer Atabeyoğlu, “Atatürk’ün kırsal kalkınma projesi "İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi" nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C. 18, S.2, 2017, s.176-185.

⁴²⁰ BCA.:30.10/11.705.8; Bozdoğan, a.g.e.,117.; Atabeyoğlu, a.g.m., s.178.

Şekil 5: İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi

Atabeyoğlu, projede yer alan unsurları kategorilerine göre aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

1. “Kültürel mekânlar; Konferans salonu, ziraat ve el işleri müzesi
2. Sosyal mekânlar; Sosyal kurumlar, halk odası, gençler kulübü, köy gazinosu
3. Ticarethaneler; Kooperatifler, köy dükkânları, pazar yeri ve köy zahire loncası, berber, terzi, nalbant, marangoz, kalaycı, demirci, fırıncı, arabacı
4. Konaklama; Konuk odası, han, köy konağı, otel
5. Dini mekânlar; Cami, asri mezarlık

6. Üretim; Mandıra, fabrika, değirmenler, kanara, kireç, taş, tuğla ve kiremit ocakları
7. Su ile ilişkili elemanlar; Çeşmeler, hamam, artezyen, yunak yeri, umumi tuvalet, su deposu
8. Teknik yapılar; Telefon santrali, köy söndürgesi
9. Sağlık; Ebe, Sağlık korucusu, revir, etüv makinesi, veteriner
10. Rekreasyon; Çocuk bahçesi, köy parkı, panayır yeri, spor sahası
11. Eğitim alanları; Okul ve uygulama bahçesi, okuma odası, öğretmen evi
12. Hayvancılık; Hayvan sağlığı korucusu, Fenni ağıl, aşım durağı, tavuk, tavşan, arı istasyonları, damızlık ahır, hayvan mezarlığı
13. Tarım; Yonca ve hayvan pancar tarlası, koruluk, gübrelik, tarımbaşısı, fidanlık, selektör binası”⁴²¹

Proje dikkatle incelendiğinde Kemalist ideolojiyi yansıtan somut bir plan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dairesel planın merkezinde Cumhuriyet’in meydanı ve anıtı bulunmaktadır. Bütün yollar anıtın olduğu meydana çıkmakta ve bütün köy bu meydana etrafında modern bir şekilde dizilmektedir. Kemalist Altı-Okun Ankara’dan bütün Anadolu’ya yayılan aydınlanmacı yönü bu proje ile temsili olarak ete kemiğe büründürülmüş gibidir. Bozdoğan köylerin aydınlanmacı bir anlayışla tasarlanmasını Nalbantoğlu’na atıfla şöyle dile getirmektedir:

“... Gülsüm Baydar Nalbantoğlu’na göre, bu proje “Ebenzer Howard’ın Bahçe Şehir diyagramlarından ilham almış”tı. Nalbantoğlu Şöyle der: “Cumhuriyetin örnek köyleri, on dokuzuncu yüzyıl fabrika şehirlerinin disipliner ortamını hatırlatacak şekilde, aynı evlerin düzgün sıralar halinde uzanmasından ibaretti.” Nalbantoğlu’nun “disipliner ortam”dan bahsetmesi bu plan için gayet yerindedir, çünkü tam anlamıyla geometrik merkezi plan, Rönesans’ın ideal şehirlerinden Jeremy Bentham’ın on dokuzuncu yüzyıldaki “Panoptikon”una kadar, reformist ütopyanın simgesi olmuştur gerçekten de. Bu plan, CHP’nin köy mimarisi programını biçimlendirmiş olan Aydınlanma ideallerinin en semptomatik biçimsel ifadesiydi.”⁴²²

⁴²¹ Atabeyoğlu, a.g.m.,

⁴²² Bozdoğan, a.g.e., s.117.

Projenin bir benzeri dönemin yeni şartlarına 1940 yılında doğal afetlerden zarar gören Trakya köylerinin imarı için de gündeme gelmiştir. Bu projede köy idare, kültür, sağlık, tarım ve veterinerlik açısından aşağıda aşağıdaki tablodaki gibi tasarlanmıştır. Proje, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik tarafından hazırlanmıştır. Kazım Dirik Tarafından hazırlanan proje 27.01.1940 tarihinde Yüksek Başvekalet, Dahiliye, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet, Nafia ve Maarif Vekaletlerine sunulmuştur.⁴²³ Dirik realist bir perspektifle hazırlandığını düşündüğü projeyi CHP Yüksek Genel Sekreteri Firkri Tuzer'e de 16.03.1940 tarihinde sunmuştur.⁴²⁴ 1939 yılında Trakya'da meydana gelen su taşkınlarında zarar gören köylerin yeniden inşasına yönelik olarak bu proje hazırlanmıştır. Devlet ve millet yardımıyla kurulacak olan köyler imece usulüne dayanılarak idare edilecektir. Bu şekilde inkılap hareketlerinden doğan yenilikler köylere sokulabilecek ve bu köyler de çevrelerine örnek olabileceklerdir.⁴²⁵

Tablo 11: 1940 Yılında Trakya Umumi Müfettişliğinin İdeal Cumhuriyet Köyü Taslağı⁴²⁶

İdare	Kültür	Sağlık	Tarım	Veteriner
Muhtar, Korucu, Köy İmamı	Öğretmen, Eğitimci	Ebe ve Sağlık Korucusu	Tarım Başı	Hayvan Sağlık Korucusu ve ? Fenni Nalbant (Nalbant Kursundan veya Ordudan Belgeli)
Cumhuriyet Meydanı	Spor Kurumu ve Alanı (Atıcılık, Binicilik, Atlatizim, Yüzücülük, "Spor Kanununa göre")	Hamam ve Banyo	Orta malı Örnek Tarlalar	Kanara, Aşım Durağı, Köy Damızlıkları (Boz ırk Boğa, Kıvrırcık Koç, Arı, Ziraat Vekaletinin seçtiği cins Horoz ve Tavuk)
Köy Odası, Konuk Odası, Kuma Odası	Okul, Yatılı Okul, (Tatbikat tarlalı)	Bidon, Etüv ve Buğı Sandığı	Köy Parkı, Fidanlığı, Kuru, Yoncalık, Hayvan Pancar tarlası	Lamrina kaplı hayvan leş arabası

⁴²³ BCA.:490.10/1583.454.1., s.11.

⁴²⁴ BCA.:490.10/1583.454.1., s.8.

⁴²⁵ BCA.:490.10/1583.454.1., s.12.

⁴²⁶ BCA.:490.10/1583.454.1., s.14.

Köy Gazinosu	Öğretmen, Eğitmen Evi	Köyün Kapalı İçme Suları	Tavuk, Tavşan istasyonu ve civciv Makinesi	Ağıl: Ağıl Kanuna göre
Tuğla, Kireç ve Kiremit Ocakları	Konferans Salonu (Projeksiyon, Gezici filmler gösterilecek tarzda.)	Büyük yalıklı çeşmeler, “Yunak çamaşır yıkama yeri	Selektör veya Maro Kalbur makinesi.	
Köy Dükkanları: Nalbant, Bakkal, Demirci, Marangoz, Kalaycı, Arabacı gibi	Köy Radyosu	Bilezikli, Tulumbalı Kuyular	Fenni ve Sıhhi mandıra	
Hal, Lonca	Etnografya, Ziraat ve elişleri için bir küçük müze (Hususi bir evde veya büyük Okulların bir odasında kurulabilir)	Köy Artezyenleri	Fenni Dadanblat Arı Kovanı, Bal ve Petek Makinesi	
CHP kurağı (Kızılay, Ç. Esirgeme, Uçak Kurumları)	Çocuk Bahçesi	Fıçılı Su Arabası	Kozacılık, Fenni Mihnak	
Küçük Değirmen ve Mötörler (Yağhane, Zeytin, Susam, Ayçiçeği, “Rapisa”, Kolza, Aspir, Yerfıstığı, Soyafasulyesi gibi yağlı maddeler)		Çöp Kutusu, Çöp arabası	Şarap ve Pekmezhanesi	
Sergi, Panayır		Köyün çevre duvarlı mezarlığı	Batos, Ot, Saman, Balya Makineleri	
Köy Haritası, Kroki		Revir 2-4 dört yataklı(Bulaşıcı hastalıklar için tecrithane olarak kullanılacak)	Yağ ve Krem Makineleri	

Han		Genel Ayak Yolu	Gübrelik	
Asayiş Telefonu		Ecza Dolabı	Köy Tohum, İlaç, Avadanlık Anbarı	
Yol Müşir levhaları		Hayvan Mezarlığı	Kooperatifler: Kredi Kooperatifi Satış Kooperatifi.	
Yangın Söndürge avandanlığı				
Posta Kutusu				
Köy Mescidi, Camisi				
Kursalar: 1- İdeal Köy Köy Kalkınmasında Kurslara, Yayınlarla Afiş ve Kitapçıklara büyük bir yer verilmiştir. 2- Tarım Başı (Arıcılık, Aşıcılık, Peynircilik, Bağcılık, Gülcülük), Kozacılık, Şarapçılık, Zeytincilik, Nalbant, Selektör Makinist Kursları (Bu kurslara Ziraat Vekaleti yardım etmekte ve Nalbant Kursu İstanbulda Selimyede Açılacaktır.). Muhtar, Katipler Kursu her sene açılmakta, Tarım Başı Kursları Vilayet Bütçesinden yardım görmektedir. 3- Ebeler Kursu, İstanbul ve Balıkesirde Sıhhat Vekaletince açılmaktadır. 4- Eğitimciler Kursundan sonra Köy demircilik, Marangozluk Kursunu da ilk olarak Maarif Vekilliği Açmıştır. Not: Köy tesislerinin bir kısmı köyün bir kısmı Birlik ve Bölge malıdır.				

Örnek köyler meydana gelen doğal afetler sonucunda da gündeme gelmiştir. Örneğin, 1938 yılında Kırşehir’de meydana gelen deprem sonucu yeni köylerin kurulacağı haberi *Akşam Gazetesi*’nde yayınlanmıştır. Haber göre:

“Dahiliye Vekaleti, tamamı ile harap olan köylerin yerine yeni ve modern köylerin kurulmasını kararlaştırdı. Bunun için Dahiliye Vekaleti Mahalli idare umum müdürü ile Sıhhat Bakanlığı ve İskan umum müdürlüğü ve Nafia Bakanlığı delegelerinden mürekkep bir komisyon kurulacaktır...Cumhuriyet hükümeti, bir tabiat afetine uğramış olan bu talihsiz vatandaşlara, rejimin hududsuz şefkat ve alakasının güzel eserlerini hediye etmek kararındadır. Yeni köyler, eski köyler gibi toprak ve kerpiç

olmayacak, taştan yapılacaktır. Hükümetin elinde bulunan örnek köy numunelerinden, bu muhit iklimine müsaid olanlardan tipler seçilecek ve bunlar inşa edilecektir.”⁴²⁷

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren köy mimarisi ile ilgili atılan adımlar kısmen başarılı olsa da istenilen hedeflere ulaşmaktan çok uzak kalmıştır. Çetine göre, köyün mekânsal dönüşümünü sağlamak için ortaya çıkan örnek köy politikasının amaçlarından biri, köylüye Köy Kanunu’nun uygulanırsa ortaya çıkacak muhtemel sonuçları göstermektir. Ancak, Köy Kanunu bütün köylerde uygulanamamıştır. 40.242 köyün yalnızca 21.305’inde Köy Kanunu uygulanabilmiş ve bu köyler kısmen dönüştürülebilmiştir.⁴²⁸ İnşa edilen örnek köylerin bir kısmı köylülerin yaşam koşullarına uymadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri köy projesini hazırlayanların köy hayatına dair bilgilerinin kıt olmasıdır. Başka bir ifade ile Anadolu köyünü ve köylüsünü tanımayan mimarların tasarladıkları köyler köylülerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Örneğin, Kozanoğlu özellikle yabancılara yaptırılan köy projelerinin yetersizliğini bir köylü ile yaptığı görüşme neticesinde şöyle aktarmaktadır:

“ Merhaba baba! Dedim, nasıl yeni köyünden memnun musun?!..

Memnun olmaz olur muyum beyim! Dedi, biz muhaciriz; köysüz, evsiz, çiftsiz, çibıksız kalmıştık bize bir köy, bir ev, verildi. Allah razı olsun.

Babacığım yanlış anladın evinden memnun musun? dedim. Şaşkın bir tavurla yüzüme baktı.

Babacığım, dedim. Ben de bu memleketin çocuğuyum isterim ki senin evin güzel olsun, sen rahat et...

Evinde, köyünde gördüğün kusurları söyle de bir daha köy yaparsak bu kusurlardan kaçalım!

Ha öyle evlat!! Dedi biraz kusurları var.

Ne gibi?

⁴²⁷ “Kurulacak Yeni ve Modern Köyler İçin Hazırlıklar Başladı”, *Akşam Gazetesi*, 29.04.1938.

⁴²⁸ Çetin, a.g.m., s.239-240.

Ocağı çok yüksek oğlum, bizim kışın tarlada çalıştıığımızdan ayağımız üşür. Biz ayağımızdan başka bir yerimizi ısıtmayı ki...Ayağım ocağın üstüne kalkmıyor. Sonra kömür ocağı yapmışlar biz kömürü, odunu nereden bulacağız, tezek yakarız biz.

Başka?

Başka, ahırdaki bölmeler çok ufak, bizim koca öküz sığmıyor, tekmevi vurdumu parçalayıp çıkıyor! Yemlik te çok ufak koyduğumuz ot koca öküze bir sumruluk bile gelmiyor... Bhemiz de çok ufak, biz bahçeye çiçek ekmevi ki, yiyecek ekeriz.

Amma birlikte kullanacağınız bahçeniz varya?! Köylü yüzüme acıyormuş gibi baktı:

Birlikte bahçe olur mu evlat? dedi.”⁴²⁹

Benzer tespitleri 1951 yılında Diyarbakır’ı gezen Yaşar Kemal de yapmıştır. 1939 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin bir kısmı Diyarbakır ovasında iskan edilmişlerdir. Diyarbakır’ın yirmi bir kilometre doğusunda bulunan Ambar çayının kenarına, üzeri kiremitle kaplı iki odalı bir ev ve ahırdan oluşan 94 haneli Köprübaşı köyü yapılıyor. Hükümet köye yerleştirilen göçmenlere bir çift öküz, birer pulluk, tohumluk ve buğday veriyor. Ayrıca her haneye otuzar dönüm toprak dağıtılıyor. Ancak köyün kurulduğu yerin iklim şartları iyi hesaplanmadığı için köye yerleşenler susuzluk ve sıcaktan dolayı perişan oluyorlar. Ambar çayının üstüne çeltik etkilediği için suyu hem sarı hem de zehir gibi akmaktadır. Kemal’in tabiriyle “*suyu içen bir daha doğrulamıyor*”. Kuyuların suyu da daha kötü ve kısa sürede kuyular kurumaktadır. Köydekilerin hepsi hastalanıyor ve ilk geldikleri ay 120 kişi can veriyor. Kemal’e göre bu durumun ortaya çıkmasının temel nedeni etütsüz ve plansız bir yerleşme yerinin yapılmış olması. Köylülerden ölenler ölüyor, kalanlar da Köprübaşı köyünü terk ederek başka yerlere göçüyorlar. Buraya yapılan 94 hanenin sadece 8 tanesinde köylüler kalıyor. Köyü terk edenlerin bir kısmı birkaç yıl içerisinde geri dönüyor ve devlet bu dönemlere tekrar öküz, pulluk ve tohumluk dağıtıyor. Kemal Diyarbakır yöresine yerleştirilen göçmenlerin hepsinin başına benzer şeyler geldiğini dile getiriyor. Örneğin, Şemami köyüne yerleştirilen göçmenler iki yıl kadar köyde yaşadıktan sonra köyü terk etmiş ve bir daha dönmemişlerdir. Bismil ilçesine başı Molla Feyad köyünün de benzer bir şekilde boşaldığını vurgulamaktadır.

⁴²⁹ Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, s.335.

Yukarıdaki iki örnekten de anlaşılacağı üzere yapılan örnek köyler iyi planlanmadığı için köylünün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmıştır. Çevre köylerin kendilerine örnek olarak alacağı bu köyler asıl misyonlarını gerçekleştirmekten uzak kalmışlardır. Örnek olması beklenen köylerin sakinleri kimi zaman köyleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Hem yapılan yatırım boşa gitmiş hem de köyün dönüşümü istenildiği gibi yapılmamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren “Köy-Kent”⁴³⁰, “Merkez Köy”⁴³¹ gibi farklı projeler gündeme gelmiş ve köylerin koşullarının düzeltilmesi için çaba sarf edilmiştir.

2.5.5. Köy Enstitülerine Giden Süreç

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzleşmek zorunda kaldığı temel problemlerden biri eğitim olmuştur. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde seksenin kırsal kesimde yaşaması merkezi ulus devlet inşa etmek isteyen Cumhuriyet'in yönetici sınıfının önünde önemli bir engeldi. Yeni değerlerin topluma benimsetilmesi, Kemalist değerler etrafında toplumun birleştirilmesi, toplumun çağdaşlaşması ve toplumun iktisadi, sosyal ve kültürel anlamda kalkındırılması eğitim kurumunun temel hedefleri olarak belirlenmiştir. Ancak eğitim alanında Osmanlıdan alınan miras pek iç açıcı değildi.⁴³² Osmanlı'nın sınırlı reform politikalarını bir kenara koyan Cumhuriyet'in yönetici sınıfları, köktenci bir modernite projesi uygulamaya başlamıştır. Tekeli'ye göre, bu modernleşme projesinin en önemli ayağını eğitim oluşturmaktaydı. Başka bir ifade ile modernleşme yönünde atılan adımların başarılı olması eğitimde ulaşılabilecek başarıya bağlıydı. Toplum baştan sona yeniden tasarlayacak olan bu köktenci modernleşme projesinin uygulanması ve ulus devletin kurulması için yeni Cumhuriyet'in çözmek zorunda olduğu ve Osmanlıdan miras kalan sorunlar mevcuttu. Tekeli bu sorunları aşağıdaki gibi özetlemiştir:

⁴³⁰ Köy-Kent projesi için ayrıntılı bilgi için bkz: Cihan Erdönmez, “Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, S.2, 2005, s.35-51.

⁴³¹ Merkez Köy projesi için ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Çakı, *Kırsal Alan Planlamasında Bir ARAÇ Olarak Merkez Köylerin Fonksiyonu*, DPT, 1983.

⁴³² Osmanlı döneminden devralınan eğitim mirası ve Cumhuriyet dönemi eğitim alanında yaşanan gelişmeler ile ilgili geniş bilgi için bkz.: İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.; Mustafa Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

1. Osmanlı'nın utangaç modernleşme döneminde Maarif Nezareti modern eğitimi örgütlemeye çalışırken, medreseler Evkaf Nezareti'nin yönetimi altında eğitimlerini sürdürüyorlardı. Bir taraftan modern eğitim kurumları kurulurken, geleneksel eğitim sisteminin kurumlarına dokunulmamış, bunların önemini kaybederek varlığını korumasına izin verilmişti. 1924 yılı kayıtlarına göre ülkede 479 medrese ve 18.000 medrese öğrencisi bulunuyordu. Ama gerçekte, öğrenci sayısının ancak 6.000 kadar olduğu söyleniyordu.
2. Ülkede devlete ait okulların yanı sıra yaygın bir misyoner okulları sistemi de vardı. Ulusçuluğun güçlendiği Kurtuluş Savaşı sonrası ortamında, bu okulların yaptığı eğitim, ülke bağımsızlığı için bir tehdit olarak algılanıyordu.
3. Devralınan bu sistemde ilk eğitimin finansmanı yerel idarelere bırakılmıştı. Ancak eğitim için aşardan ayrılması gereken pay genellikle verilmiyordu. "Maarif-i Mecbure" diye halktan alınan eğitim salması ise yetersiz kalıyordu. Eğitimin finansmanın yerel yönetimlere bırakılmış olması, bu yönetimlerde söz sahibi olan yerel eşrafın eğitim örgütünün genişlemesi konusunda bir direnç göstermesi için uygun bir ortam yaratıyordu.
4. Utangaç Osmanlı modernleşmesi, modernleşen ülkelerin sanayi öncesi dönemin az sayıda ayrıcalıklı kişiyi eğiten sisteminden kitlesel eğitime geçebilmesi için gerekli olan alfabe ve dil devrimlerini gerçekleştirememiştir ve bunun sorunları yaşanıyordu.
5. Tanzimat'tan beri sürdürülen eğitimde modernleşme çalışmaları, 1880'den sonra ülke sathında bir ölçüde yaygınlaşmış olsa da bu yaygınlaşma kentlerle sınırlı kalmıştı. Köylerde bulunan eğitim kurumlarının sayısı ise çok azdı. Bu alandaki büyük açığın kapatılması gerekiyordu.
6. Ülkede ilk eğitim yaşını geçmiş nüfus içinde okur-yazar olmayanların sayısı çok yüksekti. Bu çok büyük kitlenin okur-yazar haline getirilmesinin kanallarının yeniden açılması gerekiyordu.
7. Teknik eğitim kurumlarının sayısı ve yetiştirdiği öğrencilerin prtikle ilişkisinin yeterince kurulmamış olması eleştiri konusu oluyordu.
8. Genel olarak devlet okullarındaki eğitimin kalitesi yetersiz bulunuyordu. Bu yetersizlik büyük şehirlerden uzaklaştıkça artıyordu.
9. Varolan öğretmen yetiştirme kuruluşlarının sayıları sınırlıydı, eğitim alanında yapılacak bir atılım için yetersizdi."⁴³³

Uzun savaşlar sonucunda eğitilmiş insan kaynağının önemli bir kısmı da kaybedilmiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Cumhuriyet'in kurucu kadroları ve aydınlar köye

⁴³³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.21-23.

ulaşmanın yollarını aramış, özellikle eğitim yoluyla köylünün modernleşeceğine inanarak çeşitli eğitim kuruluşları kurmuşlardır. Başka bir ifade ile eğitim araçsallaştırılmış ve cehalet içerisinde olduğu düşünülen köylünün değiştirilip dönüştürülmesi için kullanılmak istenilmiştir. Atatürk daha Cumhuriyet kurulmadan önce “milletin efendisi” olan köylüyü cehaletten kurtarmanın yolunun eğitim olduğunu 1 Mart 1922 tarihinde TBMM’nin üçüncü açılış yılı konuşmasında şu şekilde dile getirmektedir:

“Demıştim ki; bu memleketin sahib-i aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür, işte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi bir kaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki alelittlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.”⁴³⁴

Atatürk bu konuşmasında, köye yönelik daha sonra uygulanacak eğitim politikalarının genel çerçevesini çizmiştir. Akyüz’e göre, Mustafa Kemal Atatürk’ün eğitim anlayışını altı temel ilkeye dayandırmaktadır:

1. Gelecek nesiller Türkiye’nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.
2. Eğitim milli olmalıdır.
3. Eğitim bilime dayalı ve layik olmalıdır.
4. Eğitim işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.
5. Eğitim çocuğa hürriyete vererek, yeni nesillerde fazilet, fedakarlık, düzen, disiplin, kendine ve milletimizin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir.
6. Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlak düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir.⁴³⁵

Yasal düzenlemeler yapılarak Cumhuriyet’in eğitim politikası yasal zemine oturtulmuştur. 3 Mart 1924’te Şer’iye ve Evkaf Nezareti lağvedilmiş ve eğitimde birliği sağlayan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir ve bütün eğitim kurumları

⁴³⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.318.

⁴³⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2006*, Pegem Yayınları, 2006, Ankara, s.338-342.

Milli Eğitim Bakanlığının çatısı altında toplanmıştır.⁴³⁶ Bu kanun çıkarılması ile Türkiye, uzun süreden beri konuşulan misyoner okulları konusunda da köktenci bir adım atmış, laik eğitim yapmayı reddeden ve özel okullar yönetmeliğine uymayan okulları kapatmıştır. Yabancı okul ve Mendeslerin kapatılmış olması ülkedeki okul sayısını bir hayli düşürmüştür. Ancak, Cumhuriyet ulus devlet oluşturmaya önem verdiği için okul sayısında meydana gelen bu düşüşü göze almıştır.⁴³⁷ 26 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 Sayılı “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” ile milli eğitimin temel ilke ve özellikleri belirlenmiştir.⁴³⁸ 22 Mart 1926 tarihli kanun, ilköğretim kurumlarını şehir, kasaba ve köy “gündüz” ve “yatı” ilk mektepleri olarak tanımlamıştır. Bu kanuna göre, ilkokullar illerin özel idare gelirleriyle açılacaktır.⁴³⁹

Bu dönemde eğitim alanında atılan önemli adımlardan biri de ilköğretim müfredatının yeni rejimin ilkeleri çerçevesinde yeniden yapılmış olmasıdır. Tonguç, yeni müfredatın önemini aşağıdaki gibi anlatmaktadır:

“M. Necati zamanında yapılmış önemli işlerden biri de ilkokul öğretim programının yeni bir zihniyetle hazırlanmış olmasıdır. Cumhuriyet’in ilan ve kabul edilmesi, öğretim kurumlarının birleştirilmesi (tevhid-i tedrisat), genel hayatta Avrupa uygarlığının icaplarına göre kadınla erkeğin hak ve vazife bakımından eşit tutulması, fes yerine şapka giyilmesi, tekkelerin kapatılması gibi değişiklikler yapılması, halkın genel eğitimini sağlayacak olan ilkokulların bünye bakımından yeni rejimin prensiplerine uygun bir hale getirilmesini icap ettiriyordu. Maarif Vekilliği yetkili kişileri toplanarak 1926 tarihli ilk mektep müfredat programını hazırlattı.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Akyüz, a.g.e., s.329-330.

⁴³⁷ Tekeli ve İlkin, a.g.e., s.24.

⁴³⁸ Sevilay Özer, *Demokrat Partinin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.30.; Kanun tam metni için bkz:

www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400789.pdf.

⁴³⁹ Akyüz, a.g.e., s.346.

⁴⁴⁰ Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s.376.

Tablo 12: Resmi ve Özel İlkokullardaki Öğrenci ve Öğretmen Sayıları⁴⁴¹

Öğretim Yılı	Öğrenci				Öğretmen		
	Okul	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1923-24	4.894	273.107	62.954	341.941	9.021	1.217	10.238
1930-31	6.5098	315.072	174.227	489.299	11.504	4.814	16.318
1940-41	10.596	661.279	294.468	955.747	14.583	5.981	20.564
1950-51	17.428	1.016.915	599.711	1.616.626	26.714	9.157	35.871
1960-61	24.398	1.800.026	1.066.475	2.866.501	48.944	14.032	62.526

Kaynak: Akyüz

Tablodan da anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilköğretim öğretmen sayıları çok yetersizdir. Ancak 1940'tan sonra öğretmen sayısında büyük değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Öğretmen sayısındaki artış 1950-1960 döneminde büyük bir artış göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanında yapılan değişiklikler ve uygulanan politikaların kısa sürede başarıya ulaşabilmesi mümkün değildi. Çünkü yetişmiş insan eksikliği her alanda olduğu gibi eğitim alanında büyük bir problem teşkil ediyordu. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyetinin yaklaşık 40.000 köyde okula açmaya yetecek

⁴⁴¹ Akyüz, a.g.e., s.350.

mali durumu da yoktu.⁴⁴² Cumhuriyetin istediği nitelikte, yani köyü cehaletten kurtaracak, ulus devletin temel taşlarını döşeyecek olan ve Kemalist değerleri köylere taşıyacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için yurt dışından uzman olarak getirilen John Dewey'in tavsiyeleri üzerine Muallim ve Köy Muallim Mektebi olmak üzere iki tip öğretmen okulu 789 Sayılı Maarif Teşkilat Kanunu uyarınca kurulmuştur.⁴⁴³ Denizli ve Kayseri Zencidere'de açılan "Köy Öğretmen Okullarında" köylerde yetişmiş olan çocuklara üç yıl daha eğitim verilerek bu çocuklar öğretmen olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu politika başarısız olmuş ve bu okullar 1932-1933 yıllarında kapatılmışlardır.⁴⁴⁴ Mustafa Necati Bey'in Maarif Bakanlığı yaptığı dönemde açılan "Köy Öğretmen Okulları" temel eleştiri noktası öğretmenlerin köy gerçekliğinden uzak olmaları ve köylü ile bütünleşememeleridir.⁴⁴⁵ Kirby de köy öğretmenlerinin ve köy eğitimini planlayan bürokratların köy gerçekliğinden haberdar olmadığını vurgulamaktadır. Ancak "Köy Öğretmen Okulları" projesinin köylü eğitimi açısından kısmen iyi bir örnek oluşturduğunu düşünmektedir.⁴⁴⁶

1930'lara gelindiğinde köylerin durumunda neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştı. Ancak, 1930'lu yılların iktisadi ve siyasi koşulları yönetici sınıf ve aydın kesimin köye ve köylüye olan ilgilerini arttırmalarına yol açmıştı. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkasının estirdiği muhalefet rüzgarı Cumhuriyet Halk Partisinin toplumsal tabanın zayıf olduğu gerçeğini ortaya çıkardı. Siyasal iktidar öncelikle 1932 yılında kurulan Halkevleri ve 1940lı yılların tartışmalı kurumu olan Köy Enstitüleri aracılığı ile kitlelere ulaşmaya çalışmıştı.⁴⁴⁷ Karaömerlioğlu Halkevleri'nin kuruluşu ve köycülük söyleminin temel nedeni şu sözlerle dile getirmektedir:

⁴⁴² Hilmi A. Malik, "Köy Mektebi", *Ülkü Dergisi*, S.6, 1933, s.231.; Nusret Kemal, "Köy Seferberliğine Doğru", *Ülkü*, S.5, 1933, s.357.

⁴⁴³ Dewey'in 1924'te yaptığı gözlemler sonucunda kaleme aldığı raporu için bkz: John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor (1924)*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.

⁴⁴⁴ Köy Muallim mektepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Hızır Dilek, "Köy Muallim Mektepleri ile Köy Okulları Müfredat Programının Analizi ve Yurttaşlık Bilgisi", *Kilis Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S. 11, 2016, s.92-100.; Özer, *age.*, s.31.

⁴⁴⁵ Songül Boybeyi ve Songül Sallan Gül, "Cumhuriyet Aydınlanmasının Kısa Tarihi: Köy Enstitülerini Çevreleyen Tarihsel ve Toplumsal Koşullar ve Bugüne Çıkarsamalar", *Toplum ve Demokrasi*, C.2, S.3. 2008, s.73.

⁴⁴⁶ Kirby, *a.g.e.*, s.60-61.

⁴⁴⁷ Köycülük, Halkevleri ve Köy Enstitüleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.; Asım Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Dönemi Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.; İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.; H. Tuğba

“Halkevlerinin kuruluşundaki en önemli saiklerden biri Kemalist inkılabın kitlelerin bilincinde ve gönlünde yeterince yerleşemediği düşüncesiydi. Serbest Fırka deneyiminin bu düşüncüyü desteklediği düşünülmekteydi. Bu nedenle Kemalist ilkeleri yaymak son derece önemli bir amaç olarak belirdi. Halktan rejime yeterli desteğin gelmemesi, nüfusun neredeyse yüzde seksenini oluşturan köylü kesim için özellikle geçerliydi. Halkevleri'nin köycülüğe vurgusunun nedeni de tastamam buydu.”⁴⁴⁸

1930'lu yıllara boyunca Halkevlerinin yayın organı olan *Ülkü Dergisinde* köycülük konusu birçok yazı ile kaleme alınmıştır. Bu yazılarda köylü bir taraftan yüceltilirken bir taraftan da yerilmektedir. Ayrıca köylüyü küçümseyen ve hor gören bir dil kullanılmıştır. Başka bir ifade ile bir taraftan köylü yüceltilirken diğer taraftan da köylünün cehaleti vurgulanarak eğitilmesi, medenileştirilmesi gereken geri kalmış ve cahil olduğu sık sık dile getirilmiştir.⁴⁴⁹

Köycülükle ilgili yazılarda köyün ve köylünün içerisinde bulunduğu kötü koşullardan nasıl kurtulacağı öncelikli konulardan biri olmuştur. Özellikle köye yetişmiş ve misyoner edası ile gidecek cumhuriyet değerlerini içselleştirmiş, idealist, genç aydınların ve öğretmenlerin köyü ve köylüyü dönüştürebileceği sıklıkla savunulmuştur. Örneğin, derginin “Köycüler” köşesinde “Köy Misyonerliği” başlıklı yazıda köy kalkınması için köye gidilmesi gerektiği ve bunun bir misyonerlik gibi algılanması gerektiği vurgulanmış ve söze şöyle devam edilmiştir:

“Artık İsa dinini yaymak uğrunda Afrika ormanlarında yamyamları yenmek devri geçti. Kılıcını sıyırıp Viyana kapılarına dayanmak da kahramanlık sayılmıyor. Bugünün misyonerliği milletin, halkın, kanını damarlarında, duygusunu ruhunda, ve alnın terini vücudunun her hücresinde taşıdığı insanların derdini duymak ve bu derde deva aramak, kahramanlığı ise cehaletin, taassubun, tembelliğin, yılgınlığın istihkamlardan daha çetin kalelerini zorlamak.

Bütün nurlu Türk gençleri, şehirlerin havasını fazla esaretli ve biraz da zehirli bulduğunuz zamanlar olursa bir köye gidiniz; basit fakat kibirsiz insanlar arasında ruhuzu temizleyiniz, emeklerinizi tam yerine sarfetmek tadını duyunuz. Ve *Ülkü* sizin toplanacağınız, konuşacağınız yer olsun.”⁴⁵⁰

Örmecioğlu, “Cumhuriyet İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları”, *Belleten*, C.83, S. 297, 2019, s.729-752.; Fay Kırby, *Türkiyede Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962.; Karaömerlioğlu, *age.*

⁴⁴⁸ Karaömerlioğlu, *age.*, s.58.

⁴⁴⁹ *Ülkü Dergisinde* Köycülük ile ilgili yayınlanan yazıların içeriği ile ilgili bir analiz için bk.: Funda Gençoğlu Onbaşı, “Halkevleri ve *Ülkü Dergisi*: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışmaları” *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2011; 20 (3), s. 69-88.

⁴⁵⁰ Nusret Köymen, “Köy Misyonerliği”, *Ülkü*, S.8, 1933, s.150.

Özetlemek gerekirse 1930'lu yıllarda Kemalist yönetici sınıf ve aydınlar çeşitli siyasi, iktisadi ve toplumsal nedenlere dayanarak köylünün eğitilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda yüzünü köye dönerek köycülük söylemi ile köye ve köylüye ulaşmanın yolunu aramışlardır. Karaömerlioğlu bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Türkiye’de bu dönemde köylere ve köylülere olan bu ilgiyi dile getiren birçok açıklama bulmak mümkündür. Atatürk’ün söylevleri dahil birçok resmi açıklamada kırsal bölgelerin gelişiminin sağlanmasının rejimin en önemli görevi olduğu söyleniyordu. Halkevleri’nde köycülüğe verilen önem ya da devlet tarafından öğrenci öğretmenlerin yaz tatillerinde köylere gitmelerinin teşvik edilmesi gibi olaylarda da değişen bu havayı gözlemlemekteyiz. Maarif Vekaleti’nin köylerde eğitimi iyileştirmeye yönelik projeler tasarlamaya girişmesi de aynı döneme rastlıyordu.”⁴⁵¹

Daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde köye ulaşılmasının ve toplumun değiştirilip dönüştürülmesinin önündeki en büyük engel para, köy okulu ve yetişmiş insan eksikliğidir. Nusret Köymen “Köy Seferberliğine Doğru” yazısında bu durumu ele alıyor. Anadolu topraklarına yayılan yaklaşık 40.000 köyde 11.000.000 köylünün yaşamaktadır ve bu köylerin 37.000’inde medeniyetin yayılmasına katkı sağlayan ne okul ne postane ne de bakkal bulunmaktadır. Bu köylülerin ancak %2’sinin okuma yazma bildiğini vurgulamış ve sözlerine aşağıdaki gibi devam etmiştir:

“...Bu köylerin çoğunda bundan on bin sene evvel Sumer medeniyetinin harikalarını vücuda getirmiş olan insanların torunları dünyadan habersiz, sarsıntısı bütün dünyayı dolaşmış olan koca bir inkılaptan habersiz iptidai bir hayat sürüyor.

Şimdi, vaziyet bu olduğuna göre, ne yapmalıyız? Ve yapmamız lazım olan şeyleri nasıl yapabiliriz? İşte İki Mesele.

Yapmamız lazım olan şeyleri, yani köylüyü yetiştirme işinde hedefleri şöyle toplayabiliriz:

1. Köylünün kazancını arttırmak ve her ferde milli iktisattaki rolünü tanıtmak ve vermek.

⁴⁵¹ Karaömerlioğlu, *age.*,s.65-66

2. Köylünün içtimai seviyesini (ahlak, toplu yaşama, ideal, elbirliği, eğlence, çalışma zevki, salim itiyatlar ve saire) yükseltmek.
3. Köylüyü rejimi kavramış, vazifelerini idrak eder ve yapar vatandaşı olarak yetiştirmek.
4. Köylüyü hurafelerden salim, ilim mantığına sahip, geniş görüşlü, mütakamil bir insan olarak yetiştirmek.
5. Köylüyü ırkının ruhi vasıflarına malik ve mümtaz ananelerine göre sadık bir Türk olarak yetiştirmek.
6. İzdivaçta istifa ve ben terbiyesi yoluyla köylünün bedeni ve ruhivasıflarını tekamül ettirmek.”⁴⁵²

Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için öncelikli olarak köylüleri köylerinde eğitebilecek bir kadronun yetiştirilmesi gerekmektedir. Yetişmiş insan eksikliğine ek olarak şehirli öğretmenlerin de köylerde yaşamak istememeleri köylünün eğitilmesi meselesini daha da çıkmaza sokmaktaydı. 1930’lu yılların ortasına gelindiğinde rejim köye ve köylülere ulaşamadığını fark etmiştir. Daha öncede belirttiğimiz üzere hem Halkevleri, hem de Köycülük Şubeleri köylülerin dönüştürülmesi konusunda yeterli başarıya ulaşamamışlardı. Köylere yapılan gezilere katılan aydın kesim köylere adeta pikniğe gider gibi gidiyorlardı.⁴⁵³

Köylere erişemeyen dönemin yönetici sınıfı ve köycü aydınları, köylerde şehirlerdekinden farklı bir eğitim yapılması gerektiğine dair tartışmalar yürütmüşlerdir. Onlara göre köylüler gündelik hayatlarındaki ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için terbiye edilmeliydi. Ancak bu eğitim şehirlerdekinden farklı olmalıydı. Köylülerin köylerinde eğitilmeleri gerektiği düşüncesini benimsemişlerdi.⁴⁵⁴ Köylünün eğitimine yönelik, 1933 yılında Reşit Galip başkanlığında hazırlanan “Köy İşleri Komisyonu” raporundan çıkarılan sonuçlarla hareket edilerek köylüyü eğitecek olan öğretmenlerin temel özellikleri belirlenmiştir. Rapora göre, öğretmen sadece köylünün sosyal ilişkileri ve inançları üzerinde etkili olmamalı, köylünün içerisinde yaşadığı maddi koşulları da değiştirecek nitelikte olmalıdır. 1935 yılında yapılan CHP’nin dördüncü kongresinde

⁴⁵² Nusret Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü*, S.5, 1933, s.355, 357.

⁴⁵³ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.89.

⁴⁵⁴ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.88.

köylünün eğitim konusu ciddi bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu kurultayda ilköğretim alanında yaşanan sorunlar ve bu sorunların çözümlerine yönelik kararlar alınmıştır. Alınan kararlardan biri askerliğini onbaşı ve çavuş olarak bitirmiş olan köylülerin eğitilerek kendi köylerine öğretmen olarak atmamasıdır.⁴⁵⁵

Köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi için ilk önce bir deneme kursunun açılması kararlaştırılmıştır. Öğretmenliğe uygun adayların bulunmasına yönelik Kayseri, Yozgat, Çorum ve Eskişehir illerinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Ankara köylerinden askerler toplanmış ve öğretmen kursunda eğitilmişlerdir. Kursa alınanların okuma yazma bilmesi şart olarak koşulmuştur. Askerlerin öğretmen kurslarına alınmasının diğer önemli şartı da köy hayatını biliyor olmalarıdır. Ayrıca bu öğretmenlerden beklenen bir diğer nitelik de köyde yapacağı işlerden dolayı karşılaşılabilecek zorlukların üstesinden gelebilmesi olmuştur. Öğretmenler kurusu ilk olarak Eskişehir Çifteler bucağının Mahmudiye köyünde 80 civarında öğrenci ile başlamıştır.⁴⁵⁶ Kurs öğrenciler küçük gruplara ayrılmış ve bunların başına öğretmen okulu mezunu bir öğretmen, bir köy öğretmeni ve bir ziraat okulu mezunu görevlendirilmiştir. Öğrenciler her sabah uygulamalı olarak gerçekleştirdikleri eğitimleri için guruplar halinde eğitim alacakları yerlere dağıtılmışlardır. Öğrencilerin bir kısmı çayır biçerken bir kısmı da ot balyası yapmayı öğrenmektedir. Başka bir grup pullukla tarla sürerken bir diğer grup da hayvancılık ile ilgili dersler görmüştür. Uygulama derslerinden sonra dere kenarlarında veya ağaç altlarında okuma yazma, yurt ve yaşama dersleri teorik olarak görülmüştür. Kursu başarıyla tamamlayan öğrenciler Ankara'nın köylerine atanarak gözlemlenmişlerdir. Uygulamanın başarılı olması neticesinde köy öğretmenlerinin yetiştirilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁷ Bu karar 11 Haziran 1937 tarihli 3238 sayılı “Köy Öğretmenleri Kanunu” ile yasal dayanağına kavuşmuştur. Kanunun aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

⁴⁵⁵ Boybeyi ve Gül, a.g.m., 73-74.

⁴⁵⁶ 11.06.1937 tarihli 6811 sayılı Kararname ile Eskişehir'e bağlı Çifteler çiftliği bölgesinde bulunan Hamidiye köyünde köy öğretmenleri ve öğretmenleri kursu için yapılacak inşaatın emaneten yapılmasına karar verilmiştir. BCA.:30.18.1.2/76.51.2.

⁴⁵⁷ Çiğdem Erdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte “Dönüşüm”ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak “Köy Öğretmen Kursları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 3, 2008, s. 192-193.

1. Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy öğretmenleri istihdam edilir.
2. Köy öğretmenleri, Maarif ve Ziraat vekillikleri tarafından; ziraat işleri yaptırılmağa elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilirler. Eğitimci yetiştirme kurslarının masrafları Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçelerinden ödenir.
3. Maarif vekilliğince seçilecek ve mezun sayılarak kurslara vazife görmek üzere gönderilecek ilköğretim müfettişlerde ilköğretim öğretmenleri bu kurslarda buldukları müddetçe mükteseb hakları olan maaşlarını ve makam ücretlerini tam olarak alırlar.
4. Eğitimci bulunan köylerden lüzumu kadarı birleştirilerek bir bölge teşkil edilir. Her bölgeye gezici bir başöğretmen veya öğretmen tayin olunur ve bunlar köy eğitimci yetiştirme kurslarına iştirak etmiş ilköğretim öğretmenlerinden seçilir. Gezici öğretmen veya başöğretmenlerin mükteseb hakları olan maaş ve makam ücretleri mensub oldukları hususî idare bütçelerinden ödenir. Bunların gezmeleri için harcırah mukabili olarak bölge merkezi haricinde vazifeten geçirecekleri her gün için 100 kuruşu geçmemek üzere Maarif vekilliğince tayin edilecek miktarda mezkûr Vekillik bütçesinden tediye yapılır.
5. Köy eğitimcilerine İcra Vekilleri Heyetince tasdikli kadrolarda tesbit edilecek miktar üzerinden ve Maarif vekâleti bütçesine mevzu vilâyetlere yardım tahsisatından alâkadar vilâyetlerce aylık ücret; Ziraat vekâleti bütçesinden de meccanen tohum, fidan, damızlık ve ziraat aletleri gibi vesait verilir.
6. Köy eğitimcilerinin kurslara alınmaları, yetiştirilme tarzları, köylerdeki ödevleri, beşinci maddede yazılı vesaiti icabında köylü lehine nasıl kullanacakları, işlerinin takib ve teftişi Maarif ve Ziraat vekilliklerince müştereken kararlaştırılır.
7. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.
8. Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maarif, Maliye ve Ziraat vekilleri memurdur.⁴⁵⁸

Bu kanuna göre, nüfusu az olup öğretmen gönderilmeye elverişli olmayan köylere eğitim, öğretim işlerinin görülmesi ve tarımsal faaliyetlerin bilimsel yöntemlerle yapılması için köylülere rehberlik edecek köy eğitimcilerinin yetiştirilmesine karar verilmiştir. Köy eğitimcilerinin eğitimi, ziraat eğitimi yapmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan

⁴⁵⁸ “Köy Eğitimcileri Kanunu”, *Resmî Gazete*, 24 Haziran 1937, s.982.

kurslar tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Başka bir ifade ile yetiştirilen öğretmenlerin görevleri yalnızca eğitim ve öğretim yapmakla sınırlı kalmamış, aynı anda zirai faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Köy Öğretmenleri kurslarının Köy Enstitüsü uygulamasının öncüsü olduğu söylenebilir. Ayrıca, 1946-1947 yılı eğitim öğretim yılına kadar bu kurslarda 8675 köy öğretmeni yetiştirilmiştir. Bu öğretmenler 7090 köy okulu açmış ve 1947’de bu okullara 210.863 öğrenci devam etmiştir. Oysa 1933-1934 ders yılında bütün köy okullarına devam eden öğrencilerin sayısı ancak 313.169’dur.⁴⁵⁹ Özetle belirtmek gerekirse kısmi de olsa Köy öğretmenleri köy okullarının ve öğrenci sayısının artmasında etkileri olmuştur. Ancak Demokrat Parti’nin iktidara geldiği dönemde öğretmenlerin yetersiz olduğu düşünülmüş ve öğretmenlerin zamanla tasfiye edilmesine yönelik bir politikası benimsenmiştir.⁴⁶⁰ 12 Nisan 1951 tarihinde Bozüyük’e bağlı Tuzluca Köyü öğretmeni tarafından Başbakan, Milli Eğitim Bakanı ve Milletvekillerine koşullarının düzeltilmesi için bir mektup kaleme almıştır. Mektupta ücretlerinin iyileştirilmesi, sınavla kadroya geçirilmeleri ve emekli maaşı verilmesi talep edilmiştir. Ancak bu talepler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından aşağıdaki gerekçelerle ret edilmiştir:

“Öğretmen kifayetsizliği dolayısıyla nüfusları az olan köylerimizin öğretim ve eğitim işlerini yürütmek üzere, kabul edilen 3238 sayılı köy öğretmenleri kanunu gereğince, bu köylerde öğretmenler çalıştırılmakta idi. Fakat bunların müktesep bilgi ve görgüleri bakımından bu görevi layikiyle başaramadıkları sabit olduğundan; öğretmen temin edildikçe, başarı dereceleri zayıf olanlardan başlanmak üzere, tasfiyeleri cihetine gidilerek kadrolarının tasarruf edilmesi Bakanlıkça prensip olarak kabul edilmiştir.

Bu bakımdan öğretmenlerin maaşa geçirilmesi veya imtihanla öğretmen olarak kadroya alınması mümkün değildir. Esasen buna mevzuat da müsait bulunmamaktadır.”⁴⁶¹

Köy öğretmenlerinin zamanla tasfiyesinin planlanmasına rağmen dönemin öğretmen eksiliği nedeniyle öğretmenlerin istihdamına devam edilmiştir. Örneğin, 07.04.1951 tarihinde 5940 öğretmenin çalıştırılmasına ve bu öğretmenlerin maaşlarının Milli Eğitim bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir. Bu karara göre, öğretmenler 1 Mart 1951 ile

⁴⁵⁹ Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, s.518.

⁴⁶⁰ EK5: Hekimhan ilçesi Dereköy öğretmeni Gazi Çalışkan’ın hem Başbakan Adnan Menderes’, CHP’ ve DP’nin köy öğretmenleri politikalarını eleştiren mektubu. BCA.: 30.10/90.567.2.

⁴⁶¹ BCA.:30.10/90.561.11., s..2-3.

29 Ocak 1952 tarihleri arasında 3238 sayılı Kanun beşinci maddesi kapsamında istihdam edileceklerdir.⁴⁶² Benzer uygulama DP iktidarı döneminde devam edilmiştir.⁴⁶³

3238 sayılı Kanun çıkarıldıktan sonra “Köy Eğitim Okulları” kurulmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan bu okulların yaygınlaşması için çaba sarf etmiş ve dört bölgede bu okullar faaliyete geçmiştir. Bu okullar Eskişehir’in Çifteler (1937), İzmir’in Kızıllıçullu (1937), Edirne’nin Kepirtepe (1938) ve Kastamonu’nun Gököy (1938) bölgelerinde kurulmuştur. Bu okullar daha sonra Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür.⁴⁶⁴

2.5.6. Köy Enstitülerinin Kuruluşu, Gelişimi ve Kapanma Süreci

1939’da birinci Milli Eğitim Şurası toplanmış ve bu Şura’da köye yönelik yetiştirilecek öğretmenler konusu tartışılmıştır. Eğitimciler ile bulunan geçici çözümden daha kapsamlı bir yetiştirme projesi üzerinde fikir yürütülmüştür. Başka bir ifade ile eğitimciler alternatif ve onların işini daha sistematik yapabilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiği düşüncesi vurgulanmıştır. Yeni projede okullar sadece bir öğretmen okulu olarak sınırlı kalmayacak, aynı zamanda köydeki sağlık konuları ile ilgilenecek sağlık memurları, ebeler ve ziraat alanında mevcut olan sorunları çözecek ziraatçıların yetiştirilmesi de sağlanacaktır.⁴⁶⁵ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel Milli Eğitim Şurası’nda konuyla ilgili düşüncelerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

“İlköğretimin köylere girmesi yolunda ilk yapılacak iş realiteyi olduğu gibi görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten, ümitsizliğe düşmeksizin icap eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyde eğitim işini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fiili surette göstermiştir. Köy öğretmenini, köyde doğmuş büyümüş, köy hayat şartlarını yakından duymuş gençler arasından seçip köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında yetiştirmeyi prensip olarak ele almış bulunuyoruz. Bu prensibe göre, iki seneden beri muhterem selefim Saffet Arıkan’ın himmetiyle kurmuş olduğumuz Köy Öğretmen Okulları; köy öğretmenliği davasını en iyi surette halletme yolunda epeyce mesafe kat etmiş bulunmaktadır. Bu öğretmen okullarında yetişecek öğretmenlerimiz, köy bünyesinin asırlardan beri bize

⁴⁶² BCA.:30.18.1.2./125.27.9.

⁴⁶³ BCA.:30.18.1.2./142.31.17.; BCA.:30.18.1.2./148.22.16.

⁴⁶⁴ Boybeyi ve Gül, a.g.m., s. 74.; Özer, a.g.e., s.90.; Akyüz, *age.*,s.392-393.

⁴⁶⁵ Boybeyi ve Gül, a.g.m., s.75.

ibram ettiği halde ancak Cumhuriyet devrinde zaruretini duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcılar olacaktır.”⁴⁶⁶

Başvekâlet tarafından 19 Mart 1940 tarihinde Köy Enstitüleri Kanun tasarısı TBMM’ye sunulmuş ve 17 Nisan 1940’ta tasarının görüşmeleri başlamıştır. Tasarının gerekçesinde 1935 yılında yapılan nüfus sayımına atıfta bulunularak, ülke genelinde erkeklerin yüzde 23,3’nün ve kadınların yüzde 8,2’sinin okuryazar olduğu vurgulanmıştır. Okuryazar oranı, nüfusu 10.000’den az olan yerlerde yüzde 10,7 ve nüfusu 10.000’den yukarı olan yerlerde yüzde 40,3’tür. Bu veriler Türkiye’nin ilköğretim konusunda ciddi sorunlar yaşadığını ortaya koymaktaydı. Bu eksikliği giderebilmek için ciddi bir eğitim politikasının belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca nüfusun yüzde 81’i kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. Anadolu’ya yayılan 40.000 köyün 31.000’inde okul bulunmamaktaydı. Köylerde yaşayan çocukların ancak yüzde 26’sı okula erişebilmekteydi. Oysa bu oran şehirlerde yüzde 80’e ulaşmaktaydı. Ayrıca köylerde bulunan okullar üç senelik okullardı ve bu yüzden köy çocukları olağan olan beş yıllık okulları bitirme şansından mahrum kalıyordu. Bunlara ek olarak, köylere gönderilecek 20.000 öğretmen ihtiyaç duyuluyor. Köydeki öğretmen açığının kapatılması için yeni ve pratik usullere başvurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Kanunun gerekçesine göre, eğer etkili ve yeni bir usul geliştirilmez ve günün var olan mevzuatla öğrenci yetiştirilmeye devam edilirse, bunun meyveleri yüz yıldan önce alınamaz.⁴⁶⁷

Kanun tasarısına göre, yeni açılacak olan eğitim kurumuna sadece köylerden öğrenci alınmalıdır. Daha önceki tecrübelerden yola çıkılarak şehirdeki öğretmen okullarından yetişen şehirli öğretmenlerin köy koşullarına uyum sağlayamadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı, yeni açılacak okullara sadece köylerden öğrenci alınacak ve bu öğrenciler kırsal bölgelerin koşulları ve problemleri göz önüne alınarak pratik yaşamın gereksinimlerine göre eğitileceklerdi. Bu amaç için, açılacak olan 16 Enstitüde 15 yıl içerisinde 20.000’e yakın öğretmen yetiştirilmesi tasarlanmıştır.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Hasan Ali Yücel, *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.20-21.

⁴⁶⁷ Cemil Kocak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945) II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.115-116.

⁴⁶⁸ Koçak, a.g.e., s.116.

Köydeki okul ve öğretmen eksikliğini ortadan kaldırmak için hazırlıklarına 1937’de başlanan Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihli 3803 sayılı Kanunla resmi olarak kurulmuştur.⁴⁶⁹ Kanun birinci maddesinde, “*Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliğince Köy enstitüleri açılır*” denilerek I. Milli Eğitim Şurası’nda tartışılan konular kanunda yerini bulmuştur. Kanun altıncı maddesinde de benzer bir yaklaşım sergilenmiş ve Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin, atandıkları köylerde her türlü eğitim ve öğretim işlerini görecekları karara bağlanmıştır. Maddeye göre, atanan öğretmenlerden ziraat işlerinin bilimsel bir şekilde yapılması konusunda bizzat öğretmenler tarafından oluşturulacak olan örnek bağ, bahçe, tarla ve atölye gibi tesislerde köylülere rehberlik edilmesi ve köylülerin bunlardan yaralanması hükme bağlanmıştır. Kanun üçüncü maddesi Köy Enstitüsüne alınacak öğrencilerin koşullarını belirlemektedir. Maddeye göre, Beş yıllık ilkokul eğitimi alan öğrencilerin Köy Enstitülerinde beş yıl daha eğitim almaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca alınacak öğrencilerin sağlıklı ve müsait olma şartı da getirilmiştir.⁴⁷⁰ Köy Enstitüleri Kanunu ile daha önce açılmış olan Köy Öğretmen Okulları Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür. 1940 yılında 10 yeni Köy Enstitüsü daha açılarak bu sayı 14’e yükselmiştir. 1944 yılında Enstitülerinin sayısının 20’ye çıkmıştır. Aslında ülke geneline dengeli bir şekilde dağılacak 24 Köy Enstitüsünün açılması hedeflenmiş olmasına rağmen 1948 yılında Van Ernis ilçesinde açılan Köy Enstitüsü ile bu sayısı 21 ile sınırlı kalmıştır.⁴⁷¹

Tablo 13: Köy Enstitüleri ve Ülke Genelindeki Dağılımı

Enstitü ve Bulunduğu Yer	Kuruluş Yılı	Enstitünün Kapsamına Giren İller
Çifteler- Eskişehir	1937	Afyon, Kütahya, Uşak, Konya
Kızılçullu- İzmir	1937	Manisa, Denizli, Aydın

⁴⁶⁹ “Köy Enstitüleri Kanunu”, *Resmi Gazete*, 22 Nisan 1940, S.233-236.; Karaömerlioğlu, *age.*, s.87.

⁴⁷⁰ “Köy Enstitüleri Teşkilatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1940, s.1,5.; “Köy Enstitüleri Kanunu Nasıl Tatbik Edilecek?”, *Ulus Gazetesi*, 25 Haziran 1940, s.2.; “Köy Enstitüleri Kanunu”, s.233.

⁴⁷¹ Baha Mutlu Aydın, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2018, 78.

Kepirtepe- Kırklareli (Lüleburgaz)	1937	Edirne, Tekirdağ
Gölköy- Kastamonu	1939	Çankırı, Çorum, Zonguldak, Sinop
Düziçi- Adana (Haruniye)	1940	Maraş, Gaziantep
Arifiye- Kocaeli (İzmit)	1940	Bursa, Bilecik, İstanbul, Bolu
Aksu- Antalya	1940	Muğla, Mersin
Savaştepe- Balıkesir	1940	Çanakkale
Gönen- Isparta	1940	Burdur
Cılavuz- Kars	1940	Artvin, Ağrı
Akçadağ-Malatya	1940	Tunceli, Elazığ
Pazarören- Kayseri	1940	Yozgat, Kırşehir, Niğde
Akpınar- Samsun (Ladik)	1940	Amasya, Tokat
Beşikdüzü- Trabzon	1940	Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize
Hasanoğlan- Ankara	1941	Ankara, Çankırı
İvriz- Konya	1941	Nevşehir, Niğde
Pamukpınar- Sivas (Yıldızeli)	1941	Erzincan
Pulur- Erzurum	1942	Bingöl

Ortaklar- Aydın	1944	Denizli
Dicle- Diyarbakır	1944	Urfa, Mardin, Bitlis
Ernis (Erciş)- Van	1948	Hakkari

Kaynak: Pakize Türkdöğän⁴⁷²

Köy Kanunun çıkarılmasından iki yıl sonra yürürlüğe giren yeni yasalarla kurulmak istenen sistem tamamlanmıştır. 19 Haziran 1942 tarihinde 4247 sayılı “Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası” çıkarılmıştır. Bu kanun birinci maddesine göre, köyde resmi, mecburi ve parasız ilköğrenim okulları ve kursları şunlardır:

1. Eğitimci Köy Okulları
2. Öğretmenli Köy Okulları
3. Öğretmenli ve Eğitimci Köy Okulları
4. Pansiyonlu veya Pansiyonsuz Bölge Köy Okulları (Bu okulların, durumu ve arazisi maksada elverişli olduğu takdirde, nahiye merkezlerinde açılması tercih olunur)
5. Akşam Okulları
6. Köy ve Bölge Meslek Kursları⁴⁷³

Tekeli’ye göre, bu kanunla 16 yaşına kadar olan çocuklara ilkokul okuma zorunluluğu getirilmiştir. Böylece köy çocuklarının okutulmamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi meselesi belli bir ölçüde düzene girdikten sonra köy okullarının bina sorununun çözülmesine yönelik adımlar atılmıştır. Hasan Âli Yücel kanun çıktıktan sonra bir genelge yayınlarak valilerin köy okul binası yapımı konusunda harekete geçmelerini istemiştir. Başarısız olacak olan valilerin de teşhir edileceğini

⁴⁷² Pakize Türkdöğän, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.176-177.

⁴⁷³ “Köy Okulları ve Enstitüler Teşkilat Kanunu”, *Resmî Gazete*, 25 Haziran 1942, s.815.

vurgulamıştır.⁴⁷⁴ Kanun beşinci bölümü 25. maddesinde köy sakinlerinin köy okullarının inşasına yönelik görevlerini şöyle ifade etmektedir:

“Köy halkından olan veya en az altı aydan beri köyde yerleşmiş bulunanlardan 18 yaşını bitiren ve 50 yaşını geçmeyen her vatandaş, köy ve bölge okulları binalarının kurulmasına, bu binalara su temin edilmesine, okul yollarıyla bahçelerinin yapılmasına ve bunların onarılmasına münhasır işler tamamlanıncaya kadar yılda en çok yirmi gün çalışmaya mecbur tutulur.

Bu işlerde çalışma mükellefiyetine tabi tutulacak köylülerin defteri eğitmen ve öğretmen veya gezici öğretmen ve gezici başöğretmenlerin de iştirakiyle ihtiyar meclisleri tarafından tanzim, olunur.

Bu defter tanzim edilirken mükelleflerin bedeni kudretleri ve bu işlerde çalışmaya mâni halleri göz önünde tutulur. Tanzim edilen defter köyde mahallî âdete göre ilân olunur.

İlândan 10 gün sonra bu defter köy bütçelerini tasdik edecek makama gönderilir. Bu makam, 10 gün içinde defterin bu kanun hükümlerine uygun bir surette tanzim edilmediğine bakar ve alâkalılar tarafından itiraz vaki olmuş ise bu itirazları tetkik ve icabına göre tadil veya tasdik eder.

Çalışmaya mecbur olanlar yerlerine başkalarını çalıştırabilecekleri gibi çalışacakları günler için mahallî rayice göre, amele ücretini vermek suretiyle de bu mükellefiyeti ifa edebilirler.

İşin nev'ine göre hayvanlı arabasıyla veya saban ve pulluk gibi ziraat aletleri ile birlikte çalışanların bir günlük hizmetleri üç gün sayılır.

Bu işler eğitmen, öğretmen veya gezici öğretmen ve gezici başöğretmenlerin teknik köy muhtar ve ihtiyar meclisinin idarî nezaretleri altında mahallî iklim ve halkın is mevsimi göz önünde bulundurularak yukarıda yazılı mükellefiyet defterine göre bir çalışma-plânı dâhilinde yapılır. Mükelleflerin bu maddeye göre iş gördükleri erimlerin mahsuplarını gösteren defterde bunlar tarafından tutulur.

Köylerde arazi veya bahçeleri olanlar ve bunlardan yarıcılık veya işçi çalıştırmak şeklinde faydalanmakla beraber köy dışında oturanlar bu maddede yazılı yirmi günlük mükellefiyeti mahallî rayice göre işçi ücretini köy sandığına yatırmak suretiyle ifa ederler. Şu kadarki, bu ücretin tutarı köydeki arazi veya bahçelerinin bir yıllık arazi vergisinden fazla olamaz.”⁴⁷⁵

Kent okullarının yapımı devlet bütçesinden karşılanırken köy okullarının yapımı ve bakımı köylüye yüklenmiştir. Bu durum her ne kadar eleştirilere neden olsa da, kısa bir

⁴⁷⁴ Tekeli, a.g.e., s.40.

⁴⁷⁵ “Köy Okulları ve Enstitüler Teşkilat Kanunu”, s.822.

zaman diliminde 5.500 köy okulunun inşa edilmesine ön ayak olmuştur. Özellikle nüfusu az köylerde gelirlerin düşük olmasından dolayı yapılan okul sayısının sınırlı kalmasında etkili olmuştur. Ayrıca, bu okulların sınıfları, işliğı, ahır, uygulama bahçesi, öğretmene ayrılacak geçimlik toprak, öğretmen konutu ve okulun nasıl kurulup işletileceğı de bu yasaya göre hazırlanan yönetmelikle belirtilmiştir. Köy Enstitüleri projesinin uygulandığı yıllarda Enstitülü öğretmenlere 1,5 milyon dönüm toprak dağıtılmıştır. Ayrıca bu öğretmenlere, 150.000 küçük ve büyükbaş hayvan ve 2.000.000 parça araç ve gereç de verilmiştir.⁴⁷⁶

Köy Enstitülerinin deneme sürecinde (1937-1943) belirlenmiş bir öğretim programı bulunmamaktadır. Bu dönemde her enstitü uygulayacağı eğitim programını Köy Enstitülerinin kuruluş amacına göre belirlemiştir. Ayrıca, bulunduğu bölgenin de koşullarını göz önünde bulundurarak eğitim programını oluşturup Milli Eğitim Bakanlığına onaylatarak uygulamaya koyardı.⁴⁷⁷ Enstitülerin ilk resmi öğretim programı 1943 tarihinde oluşturulmuştur. Öğretim programına göre köy ilkokullarından mezun öğrenciler Enstitülerde beş yıllık eğitim alacaklardır. Bu eğitim kız-erkek ayrımı yapılmadan karma nitelikte olacaktır. Öğrenciler 114 hafta kültür dersleri, 58 hafta ziraat dersi ve çalışmaları, 58 hafta da teknik dersi ve çalışmaları alacaklardır.⁴⁷⁸

Makal Enstitü müfredatını üçe ayırmaktadır. Bunlardan birincisi kültür dersleri olarak tanımlanan derslerdir. Kültür dersleri kümesine; Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, matematik, fizik, kimya, tabiat ve okul sağlığı bilgisi, yabancı dil, müzik, askerlik, ev idaresi ve çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi, tarım işletme ekonomisi ve kooperatifçilik giriyordu. Bu dersler için haftada 22 saat ayrılmıştır. Tarım ile ilgili dersler ikinci kümeyi oluşturmaktadır. Tarım dersleri: Tarla ziraatı, bahçe ziraatı, sanayi bitki ziraatı ve ziraat sanayi, zootekni, kümes hayvancılığı, arıcılık, ve ipekböcekçiliğı, balıkçılık, ve su mamulleri. Bu dersler her sınıfta haftada on bir saat görülmektedir. Teknik ders ve çalışmalar üçüncü grup dersleri oluşturmaktadırlar. Bunlar: Sıcak ve soğuk demircilik, nalbantlık, motorculuk, dülgerlik (marangozluk, duvarcılık, yapıcılık, betonculuk), biçki-dikiş (dikiş, örgü ve dokuma, ziraat sanatları). Her sınıfta her ders çeşidi haftada on bir

⁴⁷⁶ Tekeli, a.g.e., s.40.

⁴⁷⁷ Aydın, a.g.e., s.84.

⁴⁷⁸ Akyüz, a.g.e., s.393.

saattir.⁴⁷⁹ Eğitim programından da anlaşılacağı üzere hem teorik hem de pratik dersler birlikte olmaktadır.⁴⁸⁰ Türkoğlu, Köy Enstitülerinin programını şöyle değerlendirmektedir:

“Derslerin yarısının tarım ve teknik derslerine ayrılması, enstitü programına çok yönlü bir eğitim niteliği kazandırıyor. Başat meslek öğretmenliği ama köye yarayışlı başka eleman da yetiştirilecekti. Öğretmen yalnız, “abece” öğretmeyeceği, öğrencilerine tarım ve teknik beceriler de kazandıracağı için bu alanlar Enstitü programının konusuydu. Köy eğitimi de bu anlayışla programlanacaktı. Böyle bir programla Türkiye’nin gelecekteki çok yönlü ulusal eğitiminin temelleri atılıyordu. Bu program çağdaş, teknolojik ve tarımsal gelişmelerin beklentisini karşılayıcı bir öz de taşıyordu.”⁴⁸¹

Mahmut Makal’a göre, Köy Enstitüleri yaşamı boyunca hayatını köye adayan idealist öğretmenleri ve diğer meslek ustalarını yetiştiren kurumlardır. Makal, Köy Enstitülerinin temel ilkelerini yedi madde altında toplamaktadır:

1. Kentlerin dışında kuruluş: Tarım ve iş alanlarında yetiştirilmeleri gereken öğrenciler, önce tarıma elverişli alanlarda yetiştirilebilirdi. Bu yüzden, ekim, üretim ve bunlarla ilgili araçların yapım ve kullanımları, kent dışında kurulmalarını gerektiren başlıca nedenlerdendi.
2. Köye göre yetişme: Köy yaşantısında ve köylü içinde etkili olabilecek öğretmen ve öteki meslek ustalarının görev alacakları köylerin koşullarına göre yani toprağı işlemeyi, traktör kullanmayı, yol, köprü yapmayı, kireç yakmayı, tuğla pişirmeyi, ağaç yetiştirmeyi, peynir yapmayı, hayvan bakımını bilmesi, kızlarınsa biçki-dikiş ve dokuma işlerini öğrenmelerini sağlayacak şekilde yetiştirilmeleri gerekiyordu.
3. Köyden alıp köye verme: Çünkü başka kaynaktan alınanların köylerde başarı gösteremeyecekleri biliniyordu.
4. Yaparak ve yaparken öğrenmek: İş eğitimi ilkesi bunu gerektiriyordu...
5. Demokratik eğitim: Köy Enstitülerinin her biri, gerçekten bir köyü andırırdı kuruluş olarak. Öğrenciler, öğretmenler, usta öğreticiler, öğretmen aileleri, konuklar... Her Enstitü ’de binden fazla öğrenci bulunduğunu düşünün. Üç-beş bin dönümlük araziye yayılmış bu köyün, temizlik işlerinden tutun, yemek, yapı, tarla, koyun gütmeye, sulama işleri vardı baştan aşkın. Bu işler topluca alınan karlarla yürütülürdü. Hafta sonlarında, bu çalışmalarla ilgili kıyasıya tartışmalar yapılırdı. Demokratik kurum ve kendi kendini yönetmeden dolayı disiplin kurulları işsizdi...

⁴⁷⁹ Mahmut Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2022, s.55.

⁴⁸⁰ Köy Enstitüsü mezunlarının Enstitü deneyimleri için ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Gazalcı, *21 Köy Enstitüsü Çınarları Anlatıyor*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2021.

⁴⁸¹ Türkoğlu, a.g.e., s.211.

6. İmece: Halk arasında yaşayan imece geleneği, Enstitülerde bir eğitim yöntemi durumuna getirildi. Enstitülerin kesimine giren köylere, köy okulu, çamaşırlık vb işlerin yapımı için ekipler yollandığı gibi, Enstitüler birbirine de ekipler yollardı. Bu gidiş gelişlerde, yurdun bölgelerinin gezilmesi olanağı da yaratılıyor, öğrenme, kaynaşma pekiştiriyordu.

7. Okuma ve genel kültüre yöneltme...⁴⁸²

Apaydın yukarıda Makal'ın özetlediği ilkeleri Köy Enstitüsü deneyimini anlattığı anılarında birebir doğrulamaktadır. Örneğin, Enstitünün ilk yılına dair en çok tuğla ocağını anımsadığını dile getirmektedir. Apaydın'a göre, bir grup tarlada, bahçede, bir grup temizlik ve öbür hizmetlerde çalışırken, bir diğer grup da tuğla keser ve pişirirdi. Tuğlacılığın zor bir iş olduğunu dile getirmekte ve şöyle devam etmektedir:

“...Kızgın güneşin altında sabah erkenden akşam gün batana değin çalışıyorduk. Öğretmenlerimiz, müdürümüz her zaman başımızda olurdu. Bazen onlar da katılırdı çalışmaya. Ya da konuşarak, söyleyerek bizi teşvik ederlerdi. Hani eğitimde amaç “üretim” değildir falan derler ya, bizim amacımız düpedüz üretimdi. Daha çok, daha fazla iş çıkarmaya, verim almaya çalışıyorduk. Okul yaşamın bir parçasıydı. Biz karada yüzme talimi yapar gibi hazırlanmıyorduk, bizzat hayatı yaşıyorduk, hayatın gereklerini yerine getiriyordu.”⁴⁸³

Seyfettin Gündoğu da anılarında demokratik tartışma ortamına değinmektedir. Ona göre, cumartesi günleri Enstitüde açık oturum yapılmaktadır. Bu toplantılara müdür, müstahdem, öğretmen ve öğrenciler katılmaktadır ve herhangi bir ayırım yapılmamaktadır. Toplantıya katılan herkes eleştirilerini açık bir şekilde ve hiç çekinmeden demokratik bir ortamda yapabiliyordu. Bu toplantılarda kızgınlık ve kırgınlıkların ortaya çıkması söz konusu bile olmuyordu. Gündoğu toplantıların demokratik olduğunu aşağıdaki gibi örneklemektedir:

“Toplantıya gittik, bizde rakı kokuyor ama hiç kimse muhbi⁴⁸⁴leşmez, toplantı başladı. Ben söz aldım okulumuzun müdürüne yani Enver KARATEKİNE hitaben sen bu okulun müdürü olamazsın, sen ancak çiftlik müdürü olabilirsin dedim. Bu çok ağır suçlama, değerli müdür bana en ufak bir tepki göstermeden çıktı: İşte beni eleştiren arkadaşınıza hiç kırılmadım aksine bundan sonraki çalışmalarımı tekrar gözden geçireceğim dedi...”

⁴⁸² Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, s.49-50.

⁴⁸³ Talip Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021, s.21.

⁴⁸⁴ Seyfettin Gündoğan, *Karanlığı Aydınlatanlar: Bir Köy Enstitüsü Mezunu Öğretmenin Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2015, s.151-152.

Karaömerlioğlu'na göre Köy Enstitüleri devlet bütçesini en az etkileyecek şekilde tasarlanmıştır. Enstitü binalarının inşasında köylüler ve öğrencilerden yararlanılmıştır. Ayrıca, Köy Enstitüsü binası için köylüden arazi de talep edilebilmekteydi. Karaömerlioğlu, İkinci Dünya Savaşı koşullarının yarattığı ekonomik sorunların bunda etkili olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸⁵ Talip Apaydın örneğinde gördüğümüz üzere Köy enstitülü öğrencilerin bu işi şevkle yaptığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Ahmet Emin Yalman şevkle bina yapımında çalışan Enstitülülerini “*Hasanoğlan enstitüsünün binalarını, 360 Türk yavrusu bir spor diye, bir zevk diye yarış halinde yapmakla meşguldür*” diyerek köşesine taşımıştır. Farklı Enstitülerden kabileler halinde gelenlerin ellerindeki planlara göre 116 binadan oluşacak Hasanoğlan Enstitüsünü inşa etme işine giriştiklerini ele almaktadır. Enstitülülerin bu işleri yapıyor olmasının büyük bir avantaj yarattığını vurgulamaktadır. Ona göre, memlekette *ilk defa hazır yiyici bir rolden* çıkılmıştır. Bir ihtiyaç en kısa yoldan, en iyi ve ucuz şekilde yerine getirilmeye çalışılıyor. Yalman, “*Alınan verim, bolluk, ve süraat o kadar iyi ki, usul yobazlığının en azgın bir mutaassıbı bile bunu kolay kolay inkar edemez*” diyerek Köy Enstitülerinin emek yoğun yaklaşımının yararlarını dile getirmektedir.⁴⁸⁶ Benzer şekilde, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de köy okullarının köylüyle birlikte yapılmasının daha az masraflı ve daha az zaman alıcı olduğunu dile getirmiştir. Ancak bazı kaynaklarda binaların inşaatının köylüler tarafından yapılmasının ve arazi tahsis etmenin pek sıcak karşılanmadığı görülmektedir. Daha önce belirttiğimiz üzere Köy Enstitülülerini Teşkilat Kanununda köylüler okul binalarının yapımında en az yirmi gün çalışmakla mükellef kılınmışlardı.⁴⁸⁷ Ayrıca köylüler okulun yapılacağı araziye de tahsis etmek zorundadırlar.⁴⁸⁸ Kirby göre, kentlerde yaşayanların her türlü eğitim olanaklarına ücret ödmeden ulaşabilmektedir. Fakat köylü eğitime ulaşabilmek için hem ödeme yapma, hem de çalışmaya mecbur bırakılmıştı. Kirby, köylünün bu durum karşısında şikâyetçi olmasını doğal ve haklı bulmaktadır.⁴⁸⁹ Karaömerlioğlu da köylülerin zorunlu çalışma ve toprak sağlama zorunluluğuna karşı tepkili olduklarını dile getirmektedir. Bir köylü kadının çamaşır yıkarken diğer kadınlarla konuşurken Enstitü için verdikleri topraklar için herhangi bir

⁴⁸⁵ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.91-92.

⁴⁸⁶ Ahmet Emin Yalman, “Yavru Akıncılar Arasında Bir Gün”, *Vatan Gazetesi*, 11 Ağustos 1941, s.1.

⁴⁸⁷ “Köy Okulları ve Enstitüler Teşkilat Kanunu”, s.822

⁴⁸⁸ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.92.

⁴⁸⁹ Kirby, a.g.e., s.287.

ödeme alamadıklarından şikâyetçi olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹⁰ Koçak da okulların köylülere yaptırılmasının tam anlamıyla bir angarya olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Köy Enstitüsü atılımının hedef kitlesi olan köylüler, bu atılımın asıl yükünü çeken kitleler olmuş ve bu yüzden Enstitüleri hiç desteklememişlerdir. Hem bu gerçekler hem de parti içi ve parti dışı muhalefet dar bir kadro ile hayata geçirilen Köy Enstitüsü projesinin hızlı bir şekilde durmasına yol açmıştır.⁴⁹¹

Projeyi tasarlayanlara göre, köyün içerisinden çıkmış, köyü bilen ve döndüğünde oralara uyum sağlayabilecek olan köy çocukları mesleki ve pratik eğitim alarak, döndükleri köyün dönüşümünde önemli bir yer tutacaktı. Ayrıca alınan kültür dersleri ile birlikte Cumhuriyet'in temel değerlerini köylere taşıyacak ve gittikleri yörelerin modernleşmesine katkıda bulunacaklardı. Karaömerlioğlu bunu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Köylerin ekonomik ve eğitsel gelişmesi amacının yanında Enstitülüler yeni rejimin ideolojisini köylere taşımak için kurulan kurumlardı. Bunun nedeni Kemalist rejimin özellikle köylü kitlelerine bir hegemonik nüfuz sağlanmaması olmuştu. Kemalizm güvenilir ve aktif taraftarlarını daha çok kasaba ve şehirlerde bulmuştu. Kemalizm doktrinini oluşturmaya çalışan Şevket S. Aydemir'in 1936 yılında vurguladığı gibi bunun nedeni belki de köylerin hemen her ülkede olduğu gibi milliyetçi ideolojinin görece geç gelişebildiği yerler olmasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla Enstitüleri milliyetçi bir ideolojinin yayılması açısından da değerlendirmek gerek.”⁴⁹²

Köy enstitüleri kimilerine göre Türkiye'nin en büyük ve en verimli eğitim atılımı olarak ele alınırken kimilerine göre de köylüyü sömüren ahlaksızlık ve komünist yuvasıdır. Başka, bir ifade ile Köy Enstitüleri kurulduğu günden itibaren Türkiye siyasi hayatının en önemli tartışma alanlarından biri olmuş ve bu konu onlarca yıl toplumun gündemini işgal etmiştir. 1947'de Osman Sevai tarafından *Akşam Gazetesinde* yayınlanan “Köy Enstitülerinin İç Yüzü” başlıklı yazı Enstitülerin kapatılmasının ardındaki zihinsel ve toplumsal gerçekliği açık bir şekilde ifade eden iyi bir örnektir.

Sevai Enstitülerin içyüzüne bir öğretmen olarak şahit olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Enstitü mezunu köy öğretmenleri çok düşük bir maaşla en az yirmi yıl çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar. Başka bir ifade ile bu öğretmenler devlet tarafından

⁴⁹⁰ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.93.

⁴⁹¹ Koçak, a.g.e, s. 125.

⁴⁹² Karaömerlioğlu, *age.*, s.101.

sömürülmektedirler. Ayrıca, kanunda belirtilen ve öğretmene köyde sağlanacak olan arazi öğretmenlere verilmemiştir ve ücretleri geçinmelerine yeterli olmamıştır. Bu yüzden, demirbaş sanat malzemelerini, at arabalarını ve kendilerine verilen hayvanları tereddüt etmeden satmışlardır. Kanunen suç olan bu durum kimse tarafından takip edilmemiştir. Sevai, Enstitülerde yetişen öğretmenlerin bilgisiz, ruhsuz ve köylüye faydası olmayacak şekilde yetiştirildiklerini iddia etmektedir. Düziçi Köy Enstitüsü mezunlarının öğretmen olduğu İncirlik köyündeki hiçbir öğrencinin sınıf geçmediğini belirterek bu iddiasını desteklemeye çalışmaktadır. Ona göre, Enstitüden mezun olabilmek için ders çalışmaya gerek yoktur. Enstitülerin demokratik ve eleştirel ortamının buna neden olduğunu dile getirmektedir. Eğer bir öğretmen öğrencisine düşük not verirse öğrenci öğretmenine hakaretler yağdırıp, onu Tonguç ve Yücele şikâyet etmektedirler. Bu yüzden Enstitülerden bilgisiz ve kültürsüz öğretmenler çıkmaktadır. Sevai özellikle kız ve erkek çocuklarının bir arada okumalarını temel problemlerden biri olarak görmektedir. Bu durumun ahlaksızlığa neden olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, öğrencilere solcu fikirlerin de aşılandığını dile getirmektedir. Enstitülerdeki çocuklara milli ruha aykırı fikirler aşılandığını şiddetle dile getirmektedir.⁴⁹³

Sevai'nin kaleme aldığı yazıdan da anlaşılacağı üzere, kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuması, komünizm propagandasının yapılması, Enstitülerden yetişen öğretmenlerin yetersiz oluşu, öğretmenlerin düşük ücretler karşılığında yirmi yıl boyunca sömürülecek olmaları Köy Enstitüleri'ne yönelik yapılan temel eleştirilerdir. Ayrıca, Enstitülere sadece köy çocuklarının alınması ülkeye şehirliler ve köylüler ayrımına neden olacağını savunanlar da vardır. Buna ek olarak, öğretmen geniş yetkilerin verilmesi, arazi ve araç gereçlerin tahsis edilecek olması ve öğretmenlere karşı çıkanlara karşı yaptırım getirilmesi de Emin Sazak gibi muhaliflerin eleştirilerine neden olmaktadır.⁴⁹⁴

Özetlemek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ortaya çıkan siyasal koşullar ve çok partili hayata geçiş ile birlikte Tek-parti yönetiminin attığı kültür adımları

⁴⁹³ Osman Sevai, "Köy Enstitülerinin İçyüzü", *Akşam Gazetesi*, 24 Ekim 1947, s.6.

⁴⁹⁴ Kendirci, a.g.e., s.135.

yoğun eleştirinin hedefi olmuştur. Ortaya çıkan muhalefet Enstitüleri de hedef almış ve bu süreç sonunda da Köy Enstitüleri kapatılmıştır.⁴⁹⁵

1940'ların değişen siyasal ortamı ile birlikte dönemin iktidarı Köy Enstitüleri ile ilgili gelen eleştirileri görmezden gelememi. 1947'de Enstitünün programı değiştirilerek kültür dersi olarak adlandırılan derslerin ismi genel bilgi dersleri olarak değiştirilmiş ve bu derslerin ders saatleri arttırılmıştır. Teknik dersler, sanat dersleri ve atölyeye çalışmaları olarak değiştirilmiş ve öğretimi 1/3 öğretim yılı ile sınırlandırılmıştır. Demokrat Partinin iktidarda olduğu 1952'de Enstitülerin kapatılmasına giden yolun son adımlarından biri olarak görülen program değişiklikleri yapılmıştır. Bu değişikliğin gerekçesinde hem ziraatçı hem de sanatkârın aynı anda yetiştirilmesin mümkün olmadığı ve bunun verimsiz bir yöntem olduğu vurgulanmaktadır. 1954 yılında yayınlanan 6234 sayılı Kanunla Köy Enstitüleri kapatılmıştır.⁴⁹⁶ Köy Enstitüleri kapatılmış olmasına rağmen, Köy Enstitüsünden yetişen öğretmenler Türkiye siyasal, sosyal ve kültürel hayatına önemli etkilerde bulunmuşlardır. Özellikle edebiyat alanında verdikleri ürünlerle köyün gerçekliğini kamuoyunun gündemine taşımışlardır. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin edebiyat alanında gerçekleştirdikleri atılım sayesinde köylünün gündelik hayatı, yaşam koşulları, düşünün tarzları hakkında daha önce sınırlı olarak sahip olduğumuz bilgilere muazzam bir katkı sunmuşlardır. Böylece köyü ve köylüyü daha geniş bir perspektiften değerlendirebileceğimiz bir pencere açmışlardır.

⁴⁹⁵ Köy Enstitüleri ile ilgili yürütülen tartışmalar ve Enstitülerin kapatılış süreci ile ilgili geniş bilgi için bkz: Ahmet Emre Ateş, *Kazma-Kürek, Defter-Kitap: Köy Enstitüleri, Sekülerizm ve Romantik Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.135-154. Türkdoğan, a.g.e, 491-532.; Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.104-116.; Kirby, a.g.e, s.321-362.

⁴⁹⁶ Akyüz, *age.*, s.395-396.

3. BÖLÜM

KÖYÜN GÜNDELİK HAYATI: DONMUŞ ZAMANLAR

Osmanlının son dönemlerinde siyasal, sosyal ve iktisadi hayatın tartışılan konularından biri haline gelen köy ve köylülük konusu Cumhuriyet döneminde yoğunlaşarak gündemde tutulmuştur. Köycülük, Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi kurumsal söylem ve projeler ile dönemin köylüsünün değiştirilip dönüştürülmesi hedeflendi. Hem yeni kurulan iktidarın Anadolu’da kökleşmesine, hem de köy ve köylülerin kalkınmasına yönelik ağırlıklı olarak kültürel politikalar hayata geçirildi. Ancak, ortaya konulan projeler 1950’li yılların sonuna kadar Anadolu’daki köylülüğün dönüşümünde istenilen etkiyi yaratamadı. Köylünün yaşam koşulları, zihin dünyası, alışkanlıkları ve üretim yöntemleri ve teknolojisi gibi birçok konu neredeyse değişime ve zamana direnmiştir. Başka bir ifade ile Osmanlıdan alınan köylü mirası yeni Cumhuriyet’in temel ilkeleri etrafında dönüştürülememiş ve eski köy yaşamı değişmeyen koşullar altında devam etmiştir. Anadolu köylerinin büyük bölümünde zaman donmuş gibidir. Hızla değişen dünyadan kopuk ve habersiz bir şekilde modern zamanın sınırlarının dışında kalmış gibidir. Aşağıda Necmi Onur’un *Şark Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* 1972 yılı basımı kitabının kapak fotoğrafı Anadolu köylüsünün modern zamnların dışında yaşadığının çarpıcı bir örneğidir.

Kaynak: Necmi Onur⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Onur, a.g.e.

Tezin bu bölümünde köylünün gündelik yaşamı bu perspektif ile ele alınacaktır. Bunun için özellikle, dönemin köy ve köylüsünün yaşam koşullarını, gündelik hayatını ve köylünün zihin dünyasını yansıtan edebi eserler, filmler ve monografilerden yararlanılacaktır. Öncelikli olarak Cumhuriyet döneminde köy ve köylünün sanata yansımaları ele alınacaktır. Ardından köylerdeki gündelik hayat çeşitli örneklerle değerlendirilecektir. Edebiyat ve sinema alanlarında köy ve köylülüğü ele alan eserlerde 1950'li yıllar ve sonrasında büyük bir külliyat oluştuğu için sınırlı sayıda kitap ve filme değinilecektir.

3.1. CUMHURİYET DÖNEMİ KÖYÜNÜN EDEBİYATA YANSIMASI

3.1.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Köyün Edebiyata Yansıması

Köy Enstitülerinden mezun olan Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi isimler 1950’li yıllarda ortaya çıkan “köy edebiyatı” akımının öncüleri olmuşlardır. Aslında köy daha önceki dönemlerde de edebiyatta kendine yer bulmuştur. Ancak, 1950’li yıllarda ortaya çıkan bu tür, köyü daha önceki dönemlerden daha farklı bir perspektiften ele almaktadır. Berna Moran’a göre, Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan Türk romanın temel sorunsalı Batılılaşma olmuştur. Köy de bu sorunsal üzerinden romandaki yerini almıştır. Ancak, 1950’li yıllardan itibaren Batılılaşma söyleminin yerini toplumsal yapıdan kaynaklanan haksız düzen edebiyatın temel söylemini oluşturmaya başlamıştır.⁴⁹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere, erken Cumhuriyet döneminin köycü söylemi edebiyat alanında kendini göstermektedir. Köylü, İstanbul’da yaşayan, Batılı eğitim alan ve toplumun medenileştirilmesi gerektiği savını savunan edebiyatçıların konusu olmuştur. Kendirciye göre, erken Cumhuriyet dönem edebiyatçıları, bir vesile ile köylüyle temas eden veya köylüyü tanımadığı halde hayallerindeki köyü yazma eğilimindedirler. Bu edebiyatçılar, kırsal kesim ile ilgili bir “egzotizm” yaratarak zihinlerindeki taşrayı inşa etmişlerdir. Taşranın pis, yollarının tozlu oluşu, insanın eğitimsiz ve cahilliği, kasaba ve köylerin ıssız ve ışıksız oluşu gibi konular sürekli tekrarlanarak bir taşra kurgusu oluşturulmuştur.⁴⁹⁹ Türkeş, edebiyatçıların taşrayı aynılaştırmasını aşağıdaki gibi ele almaktadır:

“Yazarların egzotik, yabancı, garip buldukları taşraya yaptıkları -fiili ya da hayali- ziyaretlerin, modern hayatın sağladığı ve sağlayacağı imkânları barındıran büyük kentlerin dışındaki hayatları gözleme yolundaki bütün bu gayretlerin ve sonuçta bu gayretleri merkezine yine kendilerinin yerleştiği -kimi zaman apaçık, kimi zaman simgesel ya da alegorik nitelikte göndermeler içeren- romanlarla ifade etme isteklerinin bir köken/kimlik arayışıyla, romantik yanı ağır basan karmaşık bir hissiyatla ilişkisi vardır. Türk romanında Anadolu’ya taşra olarak bakan ama hep bir dışarıdanlıkla bakan göz, işte bu entelektüelin gözüdür. Bu öyle bir gözdür ki, kendisini daha yola koyulduğunda ele verecek ; "zencileri", "kırmızı" ya da "sarıları"

⁴⁹⁸ Moran, a.g.e., s7.

⁴⁹⁹ Kendirci, a.g.e., s.96.

biribirinden ayırt etmeyen, etmek istemeyen oryantalist seyyahlar gibi taşranın bütün kent, kasaba ve köylerini, bütün insanlarını ve bütün hayatlarını aynılaştıracaktır.”⁵⁰⁰

Dönemin yazarları taşrayı yalnızca kafalarında kurdukları egzotik yerler olarak tasarlamamışlardır, aynı zamanda taşra ile ilgili ele aldıkları konuları bir program dahilinde rejime sunmuşlardır. Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Batılılaşmayı devlet programıyla eş zamanlı yürüyen bir proje olarak ele almaktadır.⁵⁰¹ Kendirci bu tutumun Cumhuriyet’in ilanından sonra oluşturulmak istenen ve dönemin politikalarını besleyecek olan yeni bir edebiyat yaratma çabası olduğunu belirtmekte ve sözlerine şöyle devam etmektedir:

Edebiyatçıların, genellikle cumhuriyetin ideallerine hizmet etmesi köyün yeniden unutulmasına zemin hazırlamış, köy romanı yazarlar da yeni dönemin değerlerine hizmet edecek şekilde kalem oynamışlardır. Dönemin egemen anlayışı edebiyatın davasına hizmet etmesi gerektiği yönündeydi. *Kadro* çevresinin Marksizmi reddettikleri halde Sovyet edebiyatından esinlenen görüşlerinde devrimi besleyen bir milli edebiyat arayışı vardır. Çankaya’nın ve çevresinin psikolojisini yansıtması bakımından iyi bir örnek olan Falih Rıfkı (Atay) da devrim davasına hizmet etmeyen her türlü sanat üretimini yararsız buluyordu. Tek parti yöneticilerinin beklentileri de aynı yöndeydi. Örneğin, Halkevlerinde sahneye konulacak oyunlarda Osmanlı döneminin yerilmesi, Cumhuriyet ve devrimlerin övülmesi, Cumhuriyetin köye ve köylülere sağladığı kazanımların işlenmesi, gericiliğin kötülenmesi isteniyordu. Bazı piyeslerin düzeltmelerini Mustafa Kemal bizzat kendisi yaparak konun ne kadar önemsendiğini gösteriyordu.”⁵⁰²

1930’lu yılların köycü söyleminde varlıklarını sürdüren ve yeni kurulmuş olan Cumhuriyet’in değerlerine sıkı sıkıya bağlanmış yazarlar aydınlanma seferberliği üzerine yoğunlaşmışlardı. Osmanlıdan miras alınan feodal yapılar ve yazarın dünya görüşüne göre şekillenen gericilik/yobazlık karşısında aydın öncülüğü görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır.⁵⁰³ Köy ve köylü hayatına dair zengin ipuçları barındıran eserleri kaleme alan bu dönemin seçkin yazarları, köy ve köylünün gerçek yaşam koşullarını yansıtmaktan çok kendi dünya görüşlerinin savunusunu yapmışlardır.⁵⁰⁴ Başka bir ifade ile köycülük söylemi etrafında köyü değerlendirmiş ve bu doğrultuda eserler kaleme

⁵⁰⁰ Ömer Türkeş, “Orda Bir Taşra Var Uzakta...”, *Taşraya Bakmak*, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.162-163.

⁵⁰¹ İrmak, a.g.e., 138.

⁵⁰² Kendirci, a.g.e., s.97.

⁵⁰³ Ömer Türkeş, “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.444.

⁵⁰⁴ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.152.

almışlardır. İrmak'a göre, ilk dönem romancıları muhalif, eleştiriler, halka dayanan ya da alternatif bir söylem geliştirmekten ziyade; otoriter, tanımlayıcı, devlet merkezli bir söyleme başvurmuşlardır. Başka bir ifade ile "itiraz eden çocuk" tutumunun aksine devleti "baba" olarak algılayıp itaat eden yazarlardan söz edilebilir.⁵⁰⁵ Devlet'in resmi söyleminin temel alınması köy ve köylünün ele alındığı eserlerde Cumhuriyetin geleceğine duyulan güven ve Kemalist ideolojinin yeniden üretilmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Anadolu'ya yönelik bir yazın başlatılmış bile olsa da organik olarak nitelenebilecek aydınlar ortaya çıkmamış ve halkçılıktan kaynağını alan köycülük fikrinin sadece söylem düzeyinde kaldığı söylenebilir. Türkeş'e göre, Bu söylemin pratiği de edebiyata havale edilmiş ve edebiyatla bu eksiklik doldurulmaya çalışıldığını iddia etmekte ve şöyle devam etmektedir:

"Erken dönem köy anlatılarının yaygın teması, İstanbullu aydınının Anadolu'nun tozlu yollarında, yoksul köylerinde dolaşıp cahil bırakılmış, dini istismarlara uğramış ve köy ağası tarafından sömürülüp devlet görevlileri tarafından ezilmiş köylü milletiyle kucaklaşması merkezlidir. Yazarlar meselelere eleştirel bir tarzda yaklaşmalar da, romanlarında ilerlemenin temsilcisi idealist aydınların geçmişin bütün kötülüklerinin yeniden vücut bulduğu feodal artıklar ve onların işbirlikçisi Anadolu mütegalibesini ile giriştikleri kavgada kazanacaklarına ilişkin umut Cumhuriyet'in geleceğine duyulan bir inancın göstergesi ve Kemalist ideolojinin yedin üretilmesidir."⁵⁰⁶

Türkeş yukarıdaki tespitlerine bir yenisini eklemekte ve Tek-parti dönemi Türk edebiyatının dünya çapında süre giden edebiyat akımları ile eş zamanlı olarak ilerlediğini dile getirmektedir. Değerler ve ideolojiler etrafında dolaşan farklı eğilimdeki aydınlar, Cumhuriyet Türkiye'sinin sınıfsal yapısı, iktisadi problemleri, yoksul nüfusun yaşamlarını gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmaya pek yanaşmıyorlardı. Dönemi baskıcı ve sansürcü yapısı ve dönemin solcularının teorik bilgi eksikliğinden dolayı muhalif söylem geliştirecek sosyalistler halkçılık ve köycülük söylemleri aracılığıyla Kemalizm ile müttefiklik kurmuşlardır.⁵⁰⁷ Mediha Berkes Esenel İkinci Dünya Savaşı dönemine sarkan baskıcı ve sansüre dayanan yönetim anlayışını aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

"Bende koleksiyonu bulunmasına karşın yıllarca hiç açıp bakmadığım bu dergiler, beni yeniden düşündürdü. Bukup bir daha okudum. Meğerse biz bugün özgürlük yönünde bir hayli yol almışız. Bu dergilerde yasaklanacak hiçbir düşünce

⁵⁰⁵ İrmak, a.g.e., s.138.

⁵⁰⁶ Türkeş, "Güdükl Bir Edebiyat Kanonu", s.445.

⁵⁰⁷ Türkeş, "Güdükl Bir Edebiyat Kanonu", s.444.

göremedim. Oysa, büyük bir hevesle çalışıp çıkardığımız bu dergiler ve Ankara dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde verdiğimiz dersler başımıza ne kadar büyük dertler açmıştır. 1940'lı yıllar, öküz altında buzağı aradıkları yıllardı. Özeleştiriyi yoktu. "Köylümüz fakirdir, ilkel bir yaşam sürer" gibi sözler büyük suçtu. Adımız "solcu"ya çıkmıştı, o da komünistlikle eşanlamlıydı, yani düpedüz vatan hainliği(!) demekti..."⁵⁰⁸

Aslında Mediha Berkes'in yukarıda belirttiği koşullar Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren geçerliydi.⁵⁰⁹ Daha önce belirttiğimiz üzere Emin Türkeliçin 1929'da Resimli Ay dergisinde kendi köyü ile ilgili yazmış olduğu bir yazıdan dolayı yargılanmıştı. Böylesi bir baskı ortamında dönemin muhalifleri köy gerçekliğini dile getirebilecek bir alan bulamamışlar ve Kemalist ideolojinin belirlediği çerçevede köyü ele almışlardır. Bunu yaparken Osmanlı'dan kalan feodal düzen ve dinin etkisi temel temaları oluşturmuştur. Türkeş'e göre, 1925 yılında çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu ile solcu yayımlar kapatılıp solcu yazarlar tutuklanmış olsa da iktidarın, halkçı, devletçi, inkılapçı ve köycü söylemi belli bir süre solcu kesim tarafından savunulmuştur. Bu baskı ortamı CHF'nin yapısal varlığına değil, gerici bir kesime mal edilmiştir. Ayrıca dönemin solcularının ezilen sınıflarla somut bir ilişkilerinin olmaması ve ilerlemeci bir tutuma sahip olmaları nedeni ile solcu aydınlar CHF'nin popülist söylemlerine yakınlaştırmıştır. Başka bir ifade ile Tek-parti dönemi solcuları, köycülük ve halkçılık, laiklik söylemlerine sahip olan iktidar müttefiklik kurmuşlar ve bu müttefikliğin sınırları çerçevesinde eserler vermişlerdir.⁵¹⁰ Örneğin, Sabahattin Ali *Kuyucaklı Yusuf*⁵¹¹ romanında Cumhuriyet dönemi taşrasını değil de Osmanlı'nın son dönemi taşrasını ele almıştır. Oysa Osmanlı'nın son döneminde Anadolu taşrasında var olan haksız düzen Cumhuriyet döneminde de devam etmektedir.

Osmanlıdan devralınan kötü miras, dönemin seçkin aydınlarının temel dayanak noktası olmuştur. Kendirci'ye göre, dönemin yönetici seçkin kesimi ve aydınlar Kemalist değerleri köylere taşıma konusunda istenilen başarıya ulaşamamış olsalar da Osmanlı döneminde köylülerin ihmal edilmiş olması ve köylülere kötü davranılması Kemalistlere tarafından önemli bir koz olarak kullanılmıştır. Kendirci, edebiyatçıların somut olarak

⁵⁰⁸ Mediha Berkes Esenal, *Geç Kalmış Kitap: 1940'lı Yıllarda Anadolu Köylerinde Araştırmalar ve Yaşadığım Çevreden İzlenimler*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s.19.

⁵⁰⁹ 1923-1960 yılları arasında Türkiye'de basın gelişimi ve basın yayın organlarına uygulanan sansür ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.143-224.

⁵¹⁰ Türkeş, "Güdükl Bir Edebiyat Kanonu", s.444.

⁵¹¹ Sabahattin Ali,

ulaşamadıkları köy ütopyalarını romanlarda yarattıklarını dile getirmektedir.⁵¹² Geçekten de erken dönem romancılarının bir kısmında köyler romanlara gerçeklikleri ile yansımamış, tam aksine dönemin söylemi ekseninde hayallerde inşa edilmiştir. Örneğin, *Toprak Mahkumları* romanı Osmanlı dönemi köylüsünün devlet tarafından hem iktisadi, hem de asker ihtiyacının karşılanabilmesi için insan kaynağı olarak sömürüldüğü tezi konu edilmiştir. Ayrıca, askeri ve bürokratik yetkililerin köylüye eziyet ettiğini ve din adamlarının köylünün manevi değerlerini kullandıkları üzerine bir şablon oluşturulmuştur. Romanda II. Abdülhamit döneminde Yemen’de ortaya çıkan isyanın önüne geçilebilmesi için seferberlik ilan edilmesi ve köylü gençlerin askere alınmaları sonucu geride kalanların yaşam savaşı ele alınmıştır. Devlet geride kalanların vergi borçlarını haciz yoluyla toplamıştır. Askere alınan Hasan’ın eşi Ayşe borçları yüzünden bütün mal varlığını kaybetmiş ve elinde kalan evini de borçlarına karşılık haczetmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte bir mucize gerçekleşmiş ve köylünün maruz kaldığı bütün olumsuzluklar bir anda ortadan kaybolmuştur.⁵¹³

Cumhuriyet’in onuncu yılı kutlamaları için Ethem İzzet Benice tarafından kaleme alınan *On Yılın Romanı* da benzer bir yol izlemiştir. Çıkla’ya göre, romanda Atatürkçü ideoloji, devrimler ve yeni kurulan cumhuriyet tam anlamıyla Kemalist bir bakış açısı ile kaleme alınmıştır.⁵¹⁴ Romanda, Osmanlı’nın son dönemlerinde Bingöl’e bağlı İkipınar köyünün din adamları, ağa, kolluk kuvvetleri ve tahsildarlar tarafından sömürülmesi konu edinilmiştir. Roman, *Toprak Mahkumları* romanındaki gibi tahsildar ve mültezimin vergi borçlarına karşı köylünün malına el konulmasını abartılı bir şekilde vurgulamaktadır. Yol, hayvan, arazi vergisi gibi vergiler Osmanlı döneminde köylülerden toplanan vergilerdir. Bu vergileri toplamak için gelen mültezim ve tahsildar köylünün halinden anlamayan kaba ve sert karakterlerdir. Dul bir kadın olan Fadik Hanım vergi borçlarını ödeyebilecek durumda değildir. Bu durum karşısında tahsildar kolluk kuvvetlerinden Fadik Hanımın eşyalarına ve hayvanlarına el konulmasını ister. Köylünün geneli de Fadik Hanım gibi parasız ve çaresizdir. Vergi borçlarını ödeyemeyen ve karşılığında vereceği malı bulunmayan yirmi köylü tutuklanır. Bir süre sonra mültezim köye aşar vergisini toplamak

⁵¹² Kendirci, a.g.e., s.100.

⁵¹³ Sıtkı Şükrü Pamırtan, *Toprak Mahkumları*, Maşer Basımevi, Ankara, 1938.

⁵¹⁴ Selçuk Çıkla, “Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Dönümü Anısına Edebi Yayınlar”, *Türkoloji Dergisi*, S.1, 2006, s.52.

için gelir ve öncekine benzer durumlar yaşanır.⁵¹⁵ Ancak cumhuriyetin kurulması ile birlikte yine mucizevi bir şekilde geçmişin bütün olumsuzlukları ortadan kalkar ve köylüler daha iyi koşullara kavuşurlar. Okulları ve yolları yapılır, iktisadi ve dini sömürü bir anda ortadan kalkar.⁵¹⁶ Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte köyün çehresi değişmiş ve Osmanlının sömürü düzeni sona ermiştir.

Karaosmanoğlu da *Yaban* romanında Osmanlının son döneminin işaret eden Milli Mücadele zamanlarını ele almaktadır. Romanın başkahramanı Ahmet Celâl, Birinci Dünya Savaşı sırasında kolunu kaybeden bir gazi ve İstanbullu üst sınıf bir aileye mensup olan bir aydındır. Ancak, Milli Mücadele yıllarda Anadolu'nun bir köyünde yaşamaya başlar. Milli mücadele döneminde köylülerin Kurtuluş Savaşına kayıtsız oluşları sert bir şekilde eleştirilir. Köylü geri kalmış, cahil, hurafelere inan, softalar tarafından sömürülen, insan bile olamayan mahlûklar olarak betimlenmiştir. Aslında bir bakıma bu köylü kitlesi Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında bu köylü kitlesinde bir millet yaratmak gerekecektir. *Yaban*'da bu açıkça dile getirilmiştir.⁵¹⁷

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, Kemalist değerlerin yüceltilerek Osmanlı'nın mirasının reddi ve kötülenmesi asker toplama ve vergi ödeme konuları üzerinden ele alınmıştır. Aslında, vergi verme ve askerlik hizmeti sadece Osmanlıya özgü bir durum değildir. Hem Osmanlı dönemi hem de Türkiye Cumhuriyet'i döneminde köylünün devletle doğrudan karşılaştığı anlar askerlik yapılması ve vergi verilmesi gibi iki temel durumda gerçekleşmektedir. Bu durum doğal olarak rejim her ne olursa olsun köylüde bir tedirginlik yaratmaktadır. Bu konular dönemin romanlarında bir klişe olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵¹⁸ Ortaya çıkan bu tedirginliğin ortadan kaldırılması ve köylünün Kemalist değerle etrafında birleştirilmesi için eğitim konusu Erken Cumhuriyet dönemi romanlarının temel hareket noktası olmuştur denilebilir. Kendirci eğitim konusunun dönemin romanlarındaki yerini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

“Köylünün eğitimle dönüştürülebileceğine duyulan inanç Erken Cumhuriyet Dönemi köy romanının en baskın özelliğidir denilebilir. Köye doğrudan veya dolaylı değinen birçok romanda eğitime verilen önem hemen dikkat çeker. Örneğin Halide

⁵¹⁵ Ethem İzzet Benice, *On Yıllın Romanı*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.14-40.

⁵¹⁶ Benice, a.g.e., s.130-134.

⁵¹⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

⁵¹⁸ İrmak, a.g.e., s.93

Edip Adıvar'ın *Tatarcık* (1939) romanın kahramanı Lale, modern eğitim görmüş örnek bir genç kızdır. Lale, köylüleri eğiterek medenileştirmek isteyen ve bu yolla memleketin uygarlık düzeyinin yükseleceğine inan bir insandır. Köylülerle zaman zaman yaşadığı gerilimler, aydın-halk çelişkesinin projeksiyonla yansıtılmış şekli gibidir...⁵¹⁹

Toplumun dönüştürülmesinde eğitime atfedilen büyük rol teze konu olan dönemin aydınları içerisinde kabul görmüştür. Batılılaşmayı kendilerine şiar edinen aydınlar, Cumhuriyet yönetimi ile ortaya çıkan devrimi iktisadi yönlerinden arındırmış, mülkiyet ilişkilerine dokunmamıştır. Onlara göre, yaşanacak olan devrim kültürel bir devrimdi. Tıpkı II. Meşrutiyet devrinde olduğu gibi ülkenin dönüşümünün temel aracı olarak eğitim ve öğretmenler olarak görülmüştür.⁵²⁰ Bu tutum edebi eserler üreten aydınlarca da kabul görmüş ve köylünün eğitilmesi konusuna doğrudan veya dolaylı olarak sık sık yer verilmiştir. 1922 yılında kaleme alınan *Çalığışu*'nun⁵²¹ ana karakteri Feride geldiği Zeyniler köyünde modern bir eğitim oluşturmak ister ve Hoca Hatice ile çetin bir mücadeleye girer. Yine Güntekin'in 1928 yayınlanan *Yeşil Gece*⁵²² romanın kahramanı Ali Şahin köylünün eğitim ile kurtulacağını savunmakta ve bu yüzden softalara karşı yoğun bir mücadele vermektedir. Halide Edip Adıvar'ın 1926'da yayınladığı *Vurun Kahpeye*⁵²³ romanında ana karakteri Aliye'de bir öğretmendir. Kendirci'ye göre, asıl mesleği öğretmenlik olduğu halde milletvekilliğinden müfettişliğe kadar birçok bürokratik görevi yerine getiren Halide Edip Adıvar, yarattığı karakteri Milli Mücadele dönemine taşımıştır. Bu karakter modern eğitim almış bir asker kızıdır. Adıvar, Aliye karakteri üzerinden hem köylülerle hem de softalarla çetin bir mücadeleye girmiştir. Ancak, Hacı Fettah gibi softaların galeyana getirmesi sonucu Aliye köylülerin linçine maruz kalarak hayatını kaybeder. Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından işgalcilerle kurdukları bağ ve Aliye'yi linç ettirmeleri nedenleriyle İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilirler. Aslında burada yeni iktidar aydınlanmayı yaratacak olan neferlerin arkasında durduğunu ve

⁵¹⁹ Kendirci, a.g.e., s.101.

⁵²⁰ İbrahim Tatarlı ve Rıza Molof, *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Marksist Açından Türk Romanı*,

⁵²¹ Reşat Nuri Güntekin, *Çalığışu*, İnkılap Yayınları, İstanbul, Tarih Yok.

⁵²² Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınları, İstanbul, Tarih Yok.

⁵²³ Halide Edip Adıvar, *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul, 2007.

devletin gücü aracılığıyla gericilere ve köylülere yeni iktidarın hangi durumlarda güç kullanacağını açık bir şekilde göstermektedir.⁵²⁴

1923 ile 1950 dönemi köy romanlarının önemli özelliklerinden biri, Cumhuriyet dönemine kadar işlenmiş temalara yenileri eklenmiş ve daha detaylı bir şekilde işlenmişlerdir. Üzerinde durulan konuların köylünün yaşamıyla olan bağları daha güçlü bir şekilde aktarılmıştır. Önceki dönemde duygu yönü ağır basan köy romancılığı, daha realist bir karakter edinmeye başlamıştır. Bu tutumla köy sadece merhamet duygularının uyandırıldığı bir mekân olmaktan çıkarılmış ve her türlü gericiliği içinde barındıran bir mekan olarak sergilenmiştir. Kaplan, Milli Mücadele'nin köylüye daha gerçekçi bakılmasını sağladığını iddia etmektedir. Başka bir ifade ile romanlarda köyün ele alınışında gerçeklik payının artışı Milli Mücadele sonrasında aydınların köylünün reel koşulları ile yüzleşmeleri ile açıklanabilir. Dönemin romanlarının bir diğer önemli özelliği de köyün ekonomik sıkıntılarının ele alınmadır. Sosyal hayattaki gerilik ve cahillik bile köylünün içerisinde yaşadığı olumsuz ekonomik koşullara bağlanmıştır. Köyde bu konular dışında anlatılmaya değer başka bir konunun olabileceği ya düşünülmemiş ya da göz ardı edilmiştir. Bu tutum, konuları ve insanları ekonomik dengesizliklere göre sınıflandırma klişesini ortaya çıkarmıştır. Daha sonraki yıllarda bu tutum devam etmiş ve köyü konu edinen romancıların “dış görünüşlerin” yazarları olarak kalmalarına neden olmuştur.⁵²⁵ Dönemin önemli romanlarından biri olan *Yaban* üzerinden Tek-parti döneminde köyü konu edinen eserlerin genel özelliklerini takip etmemiz mümkündür.

Yaban: Aydın ve Köylü Gerilimi

Erken Cumhuriyet döneminin köyü konu alan romanlarının en çarpıcılarından biri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* romanıdır. Karaömerlioğlu'na göre, köy edebiyatı akımının gelişmesinde Karaosmanoğlu'nun yadsınamaz bir rolü vardır. Ayrıca Karaosmanoğlu, Kemalist ideolojiye tutkulu bir destekçisidir. Toplumun durumundan daha çok, Kemalist rejimin çıkarlarını göz önünde bulunduran bir aydındır. Yazarın

⁵²⁴ Kendirci, a.g.e., s.105-106.

⁵²⁵ Kaplan,a.g.e., s.130-131.

Kemalist ideoloji savunusunu 1934'te yayınladığı *Ankara*⁵²⁶ romanında açıkça görürüz. Roman gelecekte ortaya çıkacak olan toplumun siyasi ve sosyal yaşamı bütün yönleriyle devletin denetimi altındadır. Her birey devlet için çalışır, işçiler kamu kurumlarında istihdam edilir, toplumun uyum içerisinde yaşamasının garantörü devlet olarak gösterilir. Toplumun yararına olacak her türlü iyilik devlet tarafından hayata geçirilir.⁵²⁷ Kemalist ideolojinin yılmaz savunucu olan Karaömerlioğlu, *Ankara* romanından iki yıl önce Milli Mücadele döneminde Orta Anadolu'daki bir köyünü edinen *Yaban* romanı yayınlamıştır. Berna Moran'a göre, *Yaban* romanı aydın kesim ile köylü arasında var olan uçurumu içtenlikle dile getirdi, bu sorunu cesurca irdelediği ve köylünün gerçeklerini açıkça okuyucuya sunduğu için beğeni toplamış ya da tek taraflı olduğu, gerçekleri çarpıttığı ve sadece köylünün sadece kötü vasıflarını anlattığı için eleştirilmiştir.⁵²⁸

Yaban gerçekten de hem bir taraftan Anadolu köylüsünü ağır bir dille eleştirmekte, hem de köylünün kötü özelliklerini sık sık dile getirmektedir. Diğer taraftan da köylünün içinde bulunduğu durumun sorumlusu olarak dönemin aydınları şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Romanın kahramanı Ahmet Celâl Birinci Dünya Savaşı sırasında sağ kolunu kaybetmiş ve Milli Mücadele Döneminde Orta Anadolu köylerinde yaşamaya başlamış İstanbullu üst sınıf bir aileden gelen bir aydındır. Köyde yaşamaya başlayan Ahmet Cemal köylü ile kaynaşacağı hayalleri kurmuştur. Ancak köylü Ahmet Celal'e mesafeli davranmış, hatta savaşta kaybettiği kolunu bile fark etmemişlerdir. Oysa o kolunu onlar için savaşırken kaybetmişti.⁵²⁹ Ahmet Celal köye geldiği ilk günden itibaren köylü ile aralarında bir mesafe olduğunu sezmiş ve bunu şöyle dile getirmiştir:

“Gerçi, köye geldiğim ilk günden beri, daima, herkesten ayrı bir durumdaydım. Gözle görünmez bir çember, bir nevi karantina kordonu beni aralarına karışmak istediğim bu küçük insan kümesinden ayırıp duruyor. Ne yapsam çemberi yaramıyorum. Zaten, korkunç engin bir ıssızlıkla çepeçevre çevrilmiş bir köyün içinde benim etrafımı ayrıca başka bir ıssızlık sarmış bulunuyor.

Mehmet Ali olmasa hiç kimse benimle konuşmayacak, benim yanıma yaklaşmaktan çekinecek; bana köyün sokaklarında dikili bir korkuluk gibi bakacak.”⁵³⁰

⁵²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.

⁵²⁷ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.,153.

⁵²⁸ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.201.

⁵²⁹ Karaosmanoğlu, a.g.e.,37.

⁵³⁰ Karaosmanoğlu, a.g.e.,37.

Aydın olan Ahmet Celal ile ileride cahillik, pis, kokan ve hayvani olarak ele alacağı köylü arasında daha ilk günden bir kopukluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Ahmet Celal bu mesafeyi kapatmak için çeşitli girişimlerde bulunmasına rağmen bunu başarmamıştır. Aslında bu mesafe aydın ile köylü arasında bulunan mesafedir. Ahmet Celal kendi şahsı üzerinden aydın ile köylü arasındaki mesafeyi aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Türkiye’nin aydın sınıfı, gerçekten de bu toplumun kaynağı mıdır? Eğer öyle ise, bu Salih Ağalardan, Bekir Çavuşlardan, bu İsmaillerden, bu Zeynep Kadınlardan bende bir şey bulunması gerekmez miydi? Oysa, ben burada hayvanlara insanlardan daha yakınım. Onları, tiksirmeden, şevkatle sevmesini biliyorum ve bu sevgim onlara geçebiliyor. Boz eşek bana iyiden iyiye alışmış. Zira, onun başını koltuğumun altına alıp saatlerce okşarken, o tatlı tatlı bana bakar ve bazen yürüyünce kendiliğinden arakama takılır.

Oysa, küçük İsmail, bana karşı hâlâ ilk geldiğim geceki yabancılığını, uzaklığını muhafaza etmektedir. Ona, dostluk ve sevgi göstermiyor muyum? Eski çamaşırlarımı hep ona vermiyor muyum? Avucuna ikide bir paralar sıkıştırıyor muyum? Yaptığım iyiliklerin hiçbiri, hiçbiri onu bana meylettirmiyor.”⁵³¹

Ahmet Celâl’in bu serzenişinin altında yatan asıl neden kendisini aydın olarak görmesidir. Köylü Ahmet Celâl’in aydın, sevgi dolu, bonkör kişiliğini kabul etmeli ve *kendiliğinden peşine takılan boz eşek* gibi onun peşine takılmalıdır. İçten içe bu hayalle yaşayan Celâl kendisini takip etmeyen köylülerle karşılaştığı için büyük bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Aslında romanın kaleme alındığı dönemde kendilerini köycü, halkçı ve inkılapçı olan aydınlar kendilerini toplumu dönüştürecek öncüler olarak görmekteydiler. Ancak bu öncülerden biri olan roman kahramanımız köye ilk geldiği andan itibaren başka dünyalarda yaşadıklarını fark etmiştir. O köylüler için bir “yabandan” başka bir şey değildir. Hayal kırıklığına uğrayan Ahmet Celâl hem aydın hem de köylünün yaşamıyla ilgili bir hesaplaşmaya girmiştir. Aslında bu hesaplaşma köylülerden farklı bir zihinsel yapıya ve duygu dünyasına sahip olduğunu düşündüğü için ortaya çıkmaktadır: Celâl bunun farkındadır ve bunu şöyle dile getirmektedir: “*Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat, onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim?*”

⁵³¹ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.85-86.

Köycülüğün ele alındığı bölümde, köylünün aydın tarafından olumsuz sıfatlar kullanılarak ötekileştirildiğini vurgulamıştık. Karaosmanoğlu da dönemin aydınları gibi bir tutum takınmış ve köylüyü olumsuz sıfatlarla ötekileştirmiştir. Roman boyunca köylü, pis, kokan, mağara devirlerinden kalma bir yaşam tarzına sahip olan, cahil, sosyal birer yaratık olmayan gibi birçok olumsuz sıfat ile betimlenmektedir. Örneğin:

“Bunlar, henüz sosyal yaratık haline bile girememiştir. Tâ yontulmamış taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. O vakitlerde, kabilenin en güçlüsü, elinde ağaç baltayla sizin üstünüze yürür, ağzınızdan lokmanızı, ininizden karınızı alıp götürürdü ve bu, herkese tabii olaylar gibi sakınılmaz önlenmez görünürdü.”⁵³²

Erken dönem aydın sınıfının bir bölümü köylünün içerisinde bulunduğu koşulların sorumlu olarak Osmanlı imparatorluğunu görürken aynı zamanda aydınların da köylüye karşı kayıtsız kaldığı eleştirisini yapmışlardır. Karaosmanoğlu da aydınlara sorumluluk yükleyenlerden olmuştur. Ahmet Celâl bu sorumluluğu kendisini de eleştirerek aydınlara şu sözlerle yıkmaktadır:

“Bu ülkede, temiz yürekli, duygulu candan inşalar vardı. Zengin kapısı fakire açık ve gurbet yolları, sonunda mutlaka bir sıcak yurda ulaşacaktı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlâttı. Oranın taşı arkadaş, yoksulluğun derecesi bence malûmdu. Fakat, bu maddi yoksulluğun içinde bir manevi varlık bulacağımı sanıyordum.

Şimdi ne görüyorum? Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçacağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Burada, bıyıklarını makasla kırdı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gencinin kafası taş altında ezildi. Burada yüzü düşmana dönük, nice vatan mücahitleri savundukları kimselerin eliyle arkadan vuruldu. Burada, milli timsalin, milli bağımsızlık sembolünün yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi. Burada ben vatan delisi millet divanesi; ben harp malûlü Ahmet Celâl yapayalnızım

“Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksilmek hakkını kendinde buluyorsun.

⁵³² Karaömerlioğlu, a.g.e., s.90.

Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. Onu, hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı kuru toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki, ne biçeceksin? Bu ısırganları, bu kuru dikenleri mi?”⁵³³

Yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere Karaosmanoğlu sadece köylülerin cehaletini, g, bir insan tasavvur edineri kalmışlığını, düşmanla işbirliği yapmalarını, milliyetçiliği önemsememelerini, ahlaksızlıklarını, dinin gerici etkisi gibi meseleleri sadece köylülere bağlamamıştır. Aydın bunun baş sorumlularından biridir. Aydın ile köylü arasında ortaya çıkan derin uçurumun sorumlusu olan dönemin aydın ile Anadolu köylüsünü savaş bile birleştirememiştir. Hatta Ahmet Celâl’e göre, köylü ile onun arasındaki uçurum daha da derinleşmiştir.⁵³⁴ Köylü ile aydın arasındaki yabancılaşmayı Türk “entelektüel”inin yalnızlığı üzerinden çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir:

“Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk “entellektül”i Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.

Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeyelim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin kihangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketinin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmiş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu biliyor.

Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum varmıştır. Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğı ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngiliz ile Pencanlı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.”⁵³⁵

Yukarıdaki sözlerden hareket eden Moran’a göre, bazı eleştirmenler aydın ile köylü arasındaki mesafenin romanın ana tezi olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca bu kopukluğun temelinde Osmanlı dönemindeki gibi kültür farklılaşmasından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Moran, Karaosmanoğlu’nun bununla birlikte *Yaban*’da dönemin aydını ile köylünün Milli Mücadeleye yaklaşımlarının aslında vurgulanmak istenen karşıtlık olduğunu iddia etmektedir. Başka bir ifade ile Ahmet Celâl ile köylüleri ayrı dünyaların insanları yapan temel mesele, okumuş aydın ile cahil köylü

⁵³³ Karaömerlioğlu, a.g.e., s.130-131.

⁵³⁴ Karaosmanoğlu, a.g.e, s.191.

⁵³⁵ Karaosmanoğlu, a.g.e, s. 53.

arasındaki farktan çok, bu iki kesimin Milli Mücadele karşısında aldıkları tutumdur.⁵³⁶ Roman boyunca köylünün Milli Mücadeleye karşı kayıtsızlığı artarak işlenmiştir. Köylülerin milli bir bilinci yoktur ve kendilerini Türk olarak değil İslam olarak tanımlamaktadırlar. Ahmet Celâl ile Bekir Çavuş arasında geçen diyalog bunu açıkça ortaya koymaktadır:

- “Biliyorum beyim sen de onlardansın emme.
- Onlar kim?
- Aha Kemal Paşa’dan yana olanlar...
- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa’dan yana olmaz?
- Biz İslâmız, elhamdülillâh... O senin dediklerin Haymana’da yaşarlar.”⁵³⁷

Karaosmanoğlu’na göre, köylünün milli bir bilinci yoktur. Bu yüzden yeni kurulacak olan devletin en temel görevi ulus bilincini topluma yerleştirmek ve yeni bir millet yaratmak olmalıdır. Ahmet Celâl Karaosmanoğlu’nun bu düşüncesini şu şekilde dillendirmektedir:

“Eğer, bize zafer nasip olsa bile bile kurutacağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, Bu Salih Ağalar, Bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, Bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir.”⁵³⁸

Karaosmanoğlu’nun bu söylemi bizi Milli Mücadele döneminden alıp 1930’ların köycülük söylemine taşır. Bu dönemde Kemalist değerler etrafında birleşmiş, modern ve Türk milliyetçisi bir köylü nüfusun yaratılması fikri büyük bir önem kazanmıştı. Cumhuriyet’in yönetici seçkinlerinin ve Kadro hareketinin manifestosu olarak kabul gören *Yaban* romanı da dönemin anlayışına hizmet etmek için kaleme alınmıştır. Başka bir ifade ile romanda toplumsal ve ekonomik sorunların temelinde toplumsal sınıflar yerine aydın kesimi gören köycülük söylemi hâkim olmuştur. Karaömerlioğlu, *Yaban*’ın köycü karakterini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

⁵³⁶ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bakış* I, s.205.

⁵³⁷ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.173.

⁵³⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s.173.

“Yaban her şeyden önce resmî söylemde “milletin efendisi” olarak yüceltilen köylülerin içinde buldukları acı koşulların bir manifestosu, bir itirafıdır. Ayrıca Türk aydınının köylere gitmeleri, köylülerin akıllarını, yüreklerini kazanmaları için yapılan bir çağıdır. Romanın iletmeye çalıştığı mesaj, Türk milliyetçiliği ideolojisinin geleceğinin, Türk köyünün dönüştürülmesine bağlı olduğudur. Yakup Kadri’ye göre bu amaçlara ulaşmanın önündeki en büyük engel Türk aydınlarıdır. Çünkü Türk aydını Türk halkının, özellikle de Türk köylüsünün gerçeklerine gözlerini kapatmıştır. Burada toplumsal ve ekonomik sorunların kökeninde toplumsal sınıfları değil de aydınları gören köycü anlayışın temel karakteristiğiyle karşı karşıyayız. Yakup Kadri’ye göre Türk aydını Türk köyündeki sorunların hem kaynağı hem de çözümü. Romanın 1932 yılında yayınlandığını düşünürsek, *Yaban* Anadolu köylüsünü rejime kazanma arayışının en güçlü ifadelerinden biridir. Yakup Kadri Anadolu köylüsünü romantik bir biçimde betimlemeyerek, hem iyi hem de kötü olan her şeyin kaynağı olarak aydınları işaret ederek, dönemin köycü söylemine katkıda bulunmuştur; benzer tasarımlara hem ‘30’lu hem de ‘40’lı yıllarda Köycülerce sık sık başvurulacaktır.”⁵³⁹

Yaban’da Köylülerin yalnızca kötü yönlerinin yansıtıldığını düşünen Berna Moran, Karaosmanoğlu’nu şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Moran, “*Anadolu köylüsünü bu denli kötü göstermek için neden bu çaba? Ülkesini seven Karaosmanoğlu neden köylüsünü bu kadar aşağı görüyor; yalnız olumsuz yanlarını seçerek genelleştiriyor?*”⁵⁴⁰ diye sorar. Moran, bu soruların cevaplarını hem Karaosmanoğlu’nun düşünce yapısı hem de dönemin ideolojik yaklaşımı ile açıklamaktadır. Ona göre, 1922 ile 1932 yılları devrimlerin yapıldığı bir dönemdir ve Karaosmanoğlu bu devrimleri içtenlikle desteklemektedir. Ancak yapılan inkılaplar, geleneklerine ve İslam inancına bağlı olan Anadolu eşrafı ve köylüsü tarafından benimsenmemiştir. *Yaban*’daki köylü her şeyden önce *Kadrocu* olan Karaosmanoğlu’nun düşünce yapısının bir yansımasıdır. Bu düşünce yapısına göre, Anadolu köylüsü gericiliğin ve tutuculuğun kaynağıdır. Moran’a göre 1932’lerin Karaosmanoğlu demek *Kadro* dergisinin imtiyaz sahibi ve *Kadrocuların* görüşlerini paylaşan Karaosmanoğlu demektir.⁵⁴¹ Başka bir ifade ile Milli Mücadelenin anlamını kavramış ve inkılap bilincine sahip öncü bir aydın grubun yönetiminde olmasını savunan bir entelektüeldir. Otoriter bir yönetimle inkılaplar yapılabilecek ve Cumhuriyet’in yeni ulusu oluşturulabilecektir. Moran, ulusu yaratacak olan bürokratlar

⁵³⁹ Karaömerlioğlu, *Orda Bir Köy Var Uzakta*, s.160-161.

⁵⁴⁰ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s.215.

⁵⁴¹ *Yaban*’ın kadrocu bir değerlendirmesi için bkz: Vedat Nedim (Tör), “İşte Bir Roman: Yaban”, *Kadro*, S. 16, 1933, s.47-49.

ve aydınlar yeni ulusu oluşturacakları “malzemeyi” gerçekçi yaklaşım ile tanımadıklarını⁵⁴² dile getirmekte ve şöyle devam etmektedir:

“Sanırım *Yaban*’da vurgulanan temayı köylünün yalnızca olumsuz yönlerinin sergilenmesi ve yaratılmak istenen boğucu atmosferi ancak Karaosmanoğlu’nun ideolojisinin gerçeği olarak açıklayabilir ve diyebiliriz ki romandaki köy gerçek Anadolu’yu temsil etmez; 1930’lardaki yönetici sınıftan bir aydın bürokratın kafasındaki Anadolu’nun simgesidir.”⁵⁴³

Mediha Berkes Esnel de Moran’ın yaklaşımına benzer bir yaklaşımla *Yaban*’ı ele almakta ve romanın Karaosmanoğlu’nun mensup olduğu bir aydın zümrenin iç çelişkilerini açıkça ortaya koyduğunu ileri sürmektedir. Esnel’e göre, halkçılık akımının ortaya çıkmasıyla beraber yazarlarda halkı ve köylüyü anlatma arzusu belirmiştir. Esnel, bu arzunun samimi olabileceğini belirtmekte, ama köylüyü yazılarına aktaracak olan yazarların hazırlıksız olduğunu vurgulamaktadır. Esnel’in hazırlıktan kastı bütün bir dünya görüşü ve bütün bir şahsiyet eğilimidir. Ona göre, Karaosmanoğlu köylüye yaklaşmak isteyen, fakat ona yaklaşmak için her adım attığında ondan uzaklaşmakta ve ondan kaçama arzusu hissetmektedir. Hatta Karaosmanoğlu, “*köylünün yanına burnunu tikamadan yaklaşmayan ince kültürlü şehir aydınlarının temsilcisi*”dir. Esnel’e göre, *Yaban* Karaosmanoğlu’nun bilinçaltında taşıdığı yabancılığın bir tezahürü olabilir. Köylüye her yaklaşmaya çalıştığında bunu başaramadığı için beceriksizliğini kendi gözünde meşrulaştırabilmek için köylüyü iyilikten anlamayan, egoist, aydınlara düşman, sevimsiz bir yaratık olarak göstermektedir. *Yaban*’a sinen karamsar yapıyı olumsuz başka bir şekilde ifade edemediğini dile getiren Esnel, köylünün gerçekçi bir şekilde ele alınmadığını şöyle dile getirmektedir:

“Nasıl ütöplastler bize önceleri köyü pembe bir gözlükle göstermişlerse, *Yaban* da bu dünya görüşünü tam anlamıyla tersine çevirmiş ve köyü kara bir gözlükle göstermiştir. Birincisi realizmden ne kadar uzaksa, ikincisi de o kadar yapma ve uydurma bir realizmdir. Yazarımızın sanat bilgisi de olsaydı, onu, romanıyla bize Çin köyünü, Çin toplumunu anlatan bir Pearl Buck ile karşılaştırdık, belki de üstün tutardık. Ancak bugün bizim beklediğimiz realist yazar, sanat kabiliyeti kadar bilgisi de olan yazardır.

Yazımızı bitirirken, Ahmet Celal’in, romanın sonlarında köylü hakkında söylediği şu cümleyi hatırladı. “Ey kari (okur) ben onları affettim, sen de affet.” Gerçekten bu

⁵⁴² Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s.215-218.

⁵⁴³ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s.218.

fikri tersine çevirsek daha doğru olmaz mı? “Ey köylü, biz bu yazarı affettik, sen de affet.”⁵⁴⁴

Özetle belirtmek gerekirse, *Yaban* sadece bir roman değil bir dönemin köylüye yaklaşımının belgesidir. 1930’larda köycü söylemle dönüştürülmeye çalışılan köylülerin öncü ve dönüştürücü aydın tarafından nasıl algılandığının metnidir. Ekonomik ve toplumsal sorunlarının kökeninde sınıfları görmeyip bunun merkezine aydınları koyan köycü söylemin tezahürüdür *Yaban* romanı. Cumhuriyet’in ilk on yılında dönüştürülemeyen, çağdaşlaşamayan, ulus bilinci gelişmeyen, eski gelenek ve inançlarla yaşadığı düşünülen Anadolu köylüsünün yergisidir. Dönemin köy edebiyatının karakteristik özelliklerini baştan sona yansıtan bir ederdir.

Erken Cumhuriyet Döneminde ortaya çıkan edebiyat kanonu siyasal ve kültürel dönüşüm projesini destekleyecek bir karaktere sahip olmuştur. Yeni rejimin ruhuna uygun bir edebiyat anlayışı oluşturulmak istenmiştir. Geliştirilmek istenen edebiyat anlayışının temel hareket noktası Batılılaşma ve bu yönde ortaya çıkan politikalara destek vermesi olmuştur. Kendirci’ye göre, Osmanlının yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmuş olmasına rağmen Erken Cumhuriyet Döneminde kaleme alınan edebi eserleri, temel anlayış bakımından önceki dönemde ortaya çıkan örneklerden ayırt etmek zordur. Bunun temel nedeni, ana sorunsal olarak kabul edilen Batılılaşma kaygısı devam etmektedir. Köy konusu da bu kapsamda edebiyattaki yerini almış ve ortaya farklı örnekler ortaya çıkmamıştır. Köylülerin kötü yaşam koşulları cahilliklerine, batıl inançlara ve softalara bağlanmış ve bunlar aşırı derecede vurgulanmıştır. Kendirci, Batılı değerlerle çelişen hurafelerin, ve bu hurafelerden kazanç elde eden din adamlarının ve zaman zaman edebi eserlere konu edinen zulümden beslenen ağaların karşısına Batı değerleriyle yetişmiş bir aydın profili çıkarılarak romanların temel gelirim noktasının kurulduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile yerel gerici tiplerin karşısına çıkarılan öğretmen, asker ve bürokratların var olan düzene müdahale etme isteğinden dolayı çatışmaların başladığı bir kurgu bu dönemin romanlarından baskın bir şekilde görülür. Kimi eserlerde köye dışardan gelen Batılı değerlerin savunucusu başarıya ulaşırken, kimi romanlarda da başarısızlığa uğramıştır. Mücadeleden yenilgiyle çıkılan romanların yazarları gericiliğin

⁵⁴⁴ Esnel, a.g.e, s.106-107.

ülkedeki gücüne vurgu yapmak istemiş ve inkılapların ne kadar gerekli olduğunu vurgulamıştır. Romanlardaki aydınının başarı ile çıktığını ele alan romanlarda ise devrimci Cumhuriyet'in değerlerin savunusu yapılmıştır. Ancak, gericilik ile mücadele eden aydın, köylüler tarafından hep yalnız bırakılmış ve kimi zaman da aydınının karşısında pozisyon almışlardır. Köylülerin bu tutumu aydınları kızgınlığa sevk etmiş ve bu kızgınlık çoğu zaman köylünün aşağılanmasına yol açmıştır.⁵⁴⁵ Örneğin, *Yaban* bu tutumun açıkça hissedildiği Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarından biridir. Kendirci, dönemin aydınlarının köylüyü ele alışlarını şöyle özetlemektedir:

“... Reşat Nuri, Yakup Kadri, Hailede Edip, Şükûfe Nihal gibi yazarların eserlerinde bu tipten ruh hallerinin belirgin örenleriyle karşılaşırız. Romancıların hiçbiri köylülerin yoksulluğunu, su ve toprak sorunlarını, teknolojik yetersizlikleri, ilkel üretim koşullarını devlet politikalarına bağlama gereği duymaz. Devletin neden bu tür sorunlara müdahale etmediğini sormaz. En fazla zorlu doğa koşullarından bahsedilerek softalara ve ağalara bir suç ortağı bulunmuş olur. Devlet, ancak Osmanlı dönemindeki köy anlatılıyorsa bu gerekliliklerden sorumlu tutulur. Yeni dönemin köylüler için refah kapısı açtığını iddia etmede başvurulan bu yol aynı zamanda genç cumhuriyetin redd-i miras politikasıyla da uyumluluk gösterir.”⁵⁴⁶

Kendirci'ye benzer düşünceleri savunan Berna Moran, Erken Cumhuriyet Döneminde solcular dışındaki şair ve yazar ve aydınların kendileri gibi küçük burjuva kökenli olan seçkin bürokrasinin iktidarını, nerdeyse 1950'ye kadar desteklediklerini iddia etmektedir. Bu aydınlara göre de çağdaşlaşmak bir kültür ve ahlak sorunudur. Dönemin egemen ideolojisinin milliyetçilik, bağımsızlık, halkçılık ve laiklik ilkleri aydın tabakası tarafından da desteklenmekteydi. Moran'a göre, devrimler de halk yığınlarına değil de aydınlara dayanılarak yapılmıştı ve romancılar ile şairler de devlet himayesinde sanatlarını sürdürmüşlerdir. Bu aydın tabaka 1950'den önce kaleme aldıkları yazılarında toplumsal ilişkileri resmi ideolojinin çerçevesinde değerlendir yoldı. Moran, Erken Cumhuriyet Dönemi romancılarının ideolojinin perdelediği, ama gerçekte var olan üretim ilişkilerine ya önemsemediklerini ya da ayırımına varamadıklarını iddia etmektedir. Bu durum sonucunda yazarlar Batılılaşma problemine eğilmişler ve eserleri ile egemen ideolojiyi yeniden üretmişlerdir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Kendirci, a.g.e., s.346.

⁵⁴⁶ Kendirci, a.g.e., s.347.

⁵⁴⁷ Berna Moran, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış II*, s.13-14.

Tek-parti döneminde Nazım Hikmet Ran ve Sabahattin Ali gibi solcu yazarların sayısı azdı. Buna ek olarak, bu dönemde sol görüşe sahip olan aydın ve yazarlar baskı altına alınmışlardı. Kendirci, solcuların her ne kadar baskı altında olsalar da söylemlerinin dönemin ideolojisinin çok da dışında olmadığını ifade etmektedir. Dönemin muhalif aydınları da köy romanlarında kültürel konuları öncelikli olarak ele almış ve iktisadi düzeni sınırlı bir şekilde ele almışlardır. Bu da solcu muhalif aydınların resmi ideoloji ile aynı çizgide buluşmaları sonucunu doğurmuştur.⁵⁴⁸ 1940'lı yılların siyasal, sosyal ve iktisadi koşulları Türkiye'de ortaya çıkacak olan büyük değişimlerin habercisi olmuştur. İkinci dünya savaşının yarattığı ekonomik darboğaz, iktidar ile yeni yeni sesini çıkarmaya başlayan muhalefetin gerilimleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan demokrasi anlayışı ve bunun sonucunda çok partili sisteme geçiş gibi nedenlerden dolayı köylü farklı bir perspektiften değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle, Köy Enstitülerinden mezun olan köylü çocukların yazın hayatında verdiği eserlerin de etkisiyle köylü farklı bir pencereden görülmüştür.

3.1.2. Gerçekçi Köy Edebiyatı ve Köy Enstitülerinin Rolü

Daha önce de belirttiğimiz üzere Tanzimat döneminden itibaren ortaya çıkan modern edebiyat Batılılaşma sorunsalı temelinde gelişmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra köy konusu yazarların başlıca ilgi konusu haline gelmeye başlamıştır. Bunda hem resmi ideolojinin hem de aydınlar arasında yaygın olan köycü söylemin etkileri yoğundur. Ancak, 1940'lı yıllardan sonra köy konusu yazarlar tarafından daha farklı bir tutumla ele alınmaya başlanmıştır. 1940'da açılan Köy Enstitülerinin etkisi ile köyün temel sorunlarını yakından bilen ve bunu edebi eserlerine taşıyan bir kuşak yetişmiştir. Ramazan Kaplan'a göre, "enstitülü yazarlar" ve "köy yazarları" gibi isimlerle anılan bu yeni kuşağın bazı mensupları, *Köy Enstitüleri Dergisi* (1945-1947) ile eserlerini yayınlama şansı bulmuş ve isimlerini duyurmuşlardır. Özellikle şiir alanında eser vermelerine rağmen köy notları, hikâye ve romana da yönelmişlerdir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Kendirci, a.g.e., s. 345.

⁵⁴⁹ Kaplan, a.ge., s.135.; Irmak, .ag.e, s.102.

Köy Enstitülerinden yetişen bu kuşak, 1950’li yıllarda daha önceki dönemlerde görülen köy edebiyatı örneklerinin niteliğinde bir kırılma meydana getirmişlerdir. Bunda köyü yazan bu yeni kuşağın sınıfsal kökeni de etkili olmuştur. Başka bir ifade ile köyden çıkıp köyü yazan yeni bir aydın tipi ortaya çıkmıştır. Mahmut Makal’ın kaleme aldığı “Köy Notları” 1950’lerde edebiyat alanında ortaya çıkacak olan yeni bir akımın öncülüğünü yapmıştır. Kendirci’ye göre, Köy Enstitüsü mezunları yeni bir köylü-aydın kuşağı oluşturmuş, köy edebiyatına el atmış ve bu kuşak Anadolu’daki köy sorununu ele alan şehrli aydınların egemenliğine de meydan okumuşlardır.⁵⁵⁰ Hasan Âli Yücel, dönemin önemli dergilerinden biri olan *Yeditepe* dergisinde, daha önceki dönemlerde köylülerin şehrli aydınların kalemiiyle edebiyata girmiş olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Köy Enstitüsünden mezun olan kuşak sayesinde köylü, artık köy romanlarına kendi girmeye başlamıştır.⁵⁵¹ Kaplan, Enstitü mezunlarının köy edebiyatına katkılarını şöyle değerlendirmektedir:

“Köyün, edebi eserlerde farklı bir anlayışla ele alınışı, Köy Enstitülü yazarların çabalarıyla gerçekleşir. Köy ve köylünün meseleleri, köyün içinden gelen insanların bilgileri, düşünce ve görüşleriyle ortaya konulur. Edebiyatın çeşitli türlerinde, gittikçe yerleşen ortak bir anlayış oluşur. Bu anlayış “köy edebiyatı” olarak adlandırılan bir hareketin doğmasına da yol açar. Bu gün “köy edebiyatı” denildiğinde, Köy Enstitülü yazarlardan sonra gelişen edebî hareket anlaşılır.”⁵⁵²

Gerçekten de Köy Enstitülerinden yetişen bu kuşağın köyü algılayışı ve köyün sorunlarını yansıttışında Enstitüde aldıkları eğitimin önemli bir rolü vardır. Daha önce belirttiğimiz üzere Köy Enstitüleri köyün içinden alınan köylülerin eğitilmesi ile köyün kalkınmasını, resmi ideolojinin köylüye benimsetilmesi amacını güderek kurulmuşlardı. Bu yüzden köy çocukları bir nevi misyoner olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu tutum, Köy Enstitüsünden mezun olan öğrencilerin zihin dünyalarında belli bir dönüşüme neden olmuş ve köyü ilerleme, kalkınma, din adamlarıyla mücadele üzerinden değerlendirmelerine neden olmuştur. Talip Apaydın’ın Köy Enstitülerinde kendilerini nasıl dönüştürdüğünü aktardığı hatıralarında bunun izini takip etmemiz mümkündür. Örneğin, Apaydın anılarının “Dünya Görüşümüz Kurulurken” başlığı altında zihin dünyalarının nasıl geliştiğini ve köy yaşamı ile ilgili düşüncelerini nasıl geliştirdiğini ele

⁵⁵⁰ Kendirci, a.g.e., s.168.

⁵⁵¹ Yasan Ali Yücel, “Türk Edebiyatı’na Kendi Giren Köylü”, *Yeditepe Dergisi*, S.161, 1958, s.1.

⁵⁵² Kaplan, a.g.e., s.134.

almaktadır. 10 Kasım 1938’de Köy Enstitüsüne kayıt olan Apaydın, eğitimleri boyunca düşüncülerinin ve ülkülerinin köye yönelik öğretmen yetiştirmeye dönük olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile köyden mesafeli değil, köye dönük bir eğitim prensibiyle yetiştirilmişlerdir. Eğitimlerinde, köyü tanımayan ve köyü tanıma perspektifiyle yetiştirilmeyen aydınlar yüzünden devletin köylere ulaşamadığının sürekli vurgulandığını belirtir. Derslerde köyün sorunlarını ve bu sorunları nasıl çözeceklerini tartıştıklarını aktarır. Köyün geri kalmış olması, köylülerin kimler tarafından sömürüldüğü, köylünün bilgisizliği ve yoksulluğu gibi konuların çeşitli örneklerle tartışıldığını ve iyi niyetli önder kişilerin eksikliğinin bu sorunları yarattığını vurgulamaktadır. Apaydın’a göre Enstitüde okudukları yıllarda, bedenlerini heyecanlı bir ülkücülük ateşi sarmıştır. Hatta gece yatağına yattığında geleceğin köy öğretmeni olarak köyde yapacağı işler ile ilgili düşler kurmaktadır. Hayallerinin temelinde cumhuriyet fikri yatmaktadır. Cumhuriyet demek halk devleti demektir ve kendileri bunun için yetiştirilmektedirler. Köylüyü yoksulluktan, ortaçağın yanlış inançlarından ve karanlıktan kurtaracak, sömürenlerle savaşacak yeni nesil öğretmenler olacaklardı. Her derste bu konular ele alınmış ve halk düşmanlarının kimler olduğu ve köyü kimlerin sömürdüğü gibi soruların cevaplarını bulmaya çalışmışlardır. Apaydın, enstitü yıllarında bu soruların cevaplarını bulmak için kitaplara yöneldiğini ve okuduğu kitapların kahramanları ile kendisini özdeşleştirdiğini dile getirir. Apaydın, bu dönemde kitap okumakla yetinmemiş ve sevdiği yazarlara özenerek kendi köyü ile ilgili hikâyeler kaleme almıştır. Ona göre, klasik okulun ders kitaplarından dışarı taşan, Türkiye’nin köy gerçekliğine dönük, yalnız kafası değil, eli ve kolu da işleyen, halktan yana bir kültür anlayışına sahip, ülkücü, inançlı, dayanıklı ve güçlü olarak yetiştirilmişlerdi.⁵⁵³

Mahmut Makal da köy enstitülerinde verilen eğitimin kendileri üzerinde benzer bir etki yarattığı inancındadır. Makal’a göre, Köy Enstitülerinde iş eğitimi farklı yönleriyle ilerlerken, binalar inşa edilip çatıları çatılırken, tarımsal faaliyetler yürütülürken, bir taraftan da ülke genelinde yayınlanan dergi ve gazeteler ayrıntılı bir şekilde okunup tartışılmaktaydı. Ayrıca, dergiler ve bazı gazetelerde enstitü öğrencilerinin yazıları ve şiirleri yayımlanıyordu. Köy Enstitüleri, köylünün maruz kaldığı olumsuz koşullardan nasıl kurtulacağını yollarını aramışlardır. Halkı içerisinde bulunduğu karanlıktan

⁵⁵³ Talip Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, Literatür Yayınevi, İstanbul, 2021, s.87-90.

kurtarmanın çarelerini düşünmüşlerdir. Makal'a göre, Köy Enstitüsü öğrencilerinin kaleme aldığı yapıtların kaynağında enstitüdeki eğitim anlayışı ve bu anlayışla ortaya çıkan düşüncelerden kaynaklanmaktaydı. Makal sözlerine şöyle devam etmektedir:

“Enstitülü yazarların kişiliklerini oluşturan, köydeki yaşam ve köy enstitüsünde aldıkları eğitimidir. Enstitülerde köklü, bir okuma, düşünme alışkanlığı edinmeleridir. Enstitüleri kuran ve orada çalışan eğitimci, altı yüzyıl baskı altında tutulmuş ve susturulmuş bir halkın çocuklarına verilecek eğitimin, onların beyindeki ve dilindeki baskının kaldırılmasını, sanki ana erek olarak almışlardı. Bu kuşağın, içinden çıkan yazarlar da dahil, en önemli özellikleri halktan ayrı düşmemeleridir. Yazar olanlarınsa, kalemlerini korkusuzca halktan yana, Anadolu gerçeğini aydınlatmaktan yana kullanmalarıdır. Yazılarının özellikleri, halkın yalın diliyle yazılması ve bu dilin yazınımıza girmesini sağlamalarıdır. Dünya yazını özümsemiş ve çağcıl bir dünya görüşüne ulaşmış olmalarıdır. Onların yapıtlarıyla köylümüz kendi diliyle, kendi gerçeğiyle yazınımıza, hatta dünya yazınına girmiştir. İçten de dıştan da iyi not almışlardır doğrusu. Hasan Âli Yücel, bu durumu şöyle niteler: **”Edebiyata kendi giren köylü...”**Yani, enstitülü yazarlar, yazınımıza taze kan katmışlar, **yazın’ın** alanını genişletmişlerdir...”⁵⁵⁴

Özetle, belirtmek gerekirse Enstitülerde yetiştirilen öğrencilere belli bir ideoloji ve zihin yapısı çerçevesinde yetişmiş ve bu öğrencilerin yaşamlarına da derinlemesine etki etmiştir. Bu zihinsel yapı 1950’lerden itibaren yükselen “köy edebiyatına” da yansımıştır. Irmak, Köy Enstitülerinin köy romanlarına etkisini şu şekilde dile getirmektedir:

“Köy romanlarında her şeye karşın roman kişilerinin hayata bakışı bütünlüklü ve tartışmaya yer bırakmayacak bir tutarlılıktadır. Ontolojik hiçbir kaygı kaygıyla hareket etmezler. Yaşamları döngüsel ve bir cemaat toplumu kimliğindedir. Zamanla, mekânla, doğayla ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler hep bu temel bakışa göre şekillenir. Gelecek hakkında tek kişisel kaygı maddi hayatta gerçekleşmesi umulan “ilerleme”, “gelişme”dir. Bu tavır aynı zamanda, köy romancılarının Enstitü’yle birlikte biçimlenen zihinlerinin eserlerini nasıl etkilediğini de gösterir.”⁵⁵⁵

3.1.3. Muhalefetin Gerçekçi Edebiyata Etkisi

Köy Enstitülerinin etkisinin yanı sıra çok partili hayata geçiş ve muhalefetin yükselmesi de köy edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Mahmut Makal’ın, 1948 ve 1949 yıllarında *Varlık* dergisinde yayınlanan ve 1950 yılında kitaplaşan “*Bizim Köy*” eseri çok partili sisteme geçiş döneminin muhalefet ortamında ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile

⁵⁵⁴ Mahmut Makal, “Edebiyata Kendi Giren Köylü”, *Köy Enstitüleri ve Edebiyat*, Yay. Hrz. Erdal Atıcı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, 105-106.

⁵⁵⁵ Irmak, a.g.e., s.99.

DP'nin CHP'ye karşı yoğun bir muhalefet yaptığı dönemde Mahmut Makal'ın köy notları yayınlanmış ve DP bunu CHP'yi eleştirmek için bir koz olarak kullanmıştır. Yıldırım'a göre, zaman köylülerin zamanı olmuştu. Daha önce bir özne olamamış köylüler artık doğrudan ulaşılması gereken ve nüfusun yaklaşık yüzde seksenini oluşturan bir kitleydi. Bunu fark eden DP, Tek-parti dönemi uygulamalarına karşı hem köylüyü hem de aydını yanına çekmek istemiştir. Bu yüzden, Makal'ın kaleme aldığı ve köy gerçekliğini yansıtan yayınları muhalefet etmek için kullanmıştır.⁵⁵⁶ Dönemin köy edebiyatçılarından bir olan Orhan Kemal, Mahmut Makal'ın CHP ile DP arasındaki muhalefet döneminde doğduğunu iddia etmektedir. Demokrat parti muhalefetini, CHP'nin Osmanlıdan devraldığı topluma hiçbir şey veremediğini iddia etmekteydi. *Cumhuriyet Gazetesi* başta olmak üzere diğer gazete ve yayınlar da CHP'ye karşı muhalif yazılar kaleme almışlardır. Mahmut Makal da tam bu dönemde ortaya çıkarak, kendi köyünü kitap haline getirmiştir. Orhan Kemal, muhalefet ortamında ortaya çıkan bu kitabın, DP tarafından kullanılarak politik bir meseleye dönüştüğünü iddia etmektedir.⁵⁵⁷

Sözü edilen dönemde antikomünist bir politik tavır mevcut olmasına karşın köy gerçekliğini ele alan *Bizim Köy* ve sonrasında yayınlanan benzer eserler varlıklarını koruyabilmişlerdi. Bunun da temelinde, *Bizim Köy* ve benzerlerinin DP'nin CHP'ye karşı geliştirdiği ve Tek-parti döneminde köyün ihmal edildiği propagandasına dayanak oluşturmalarıdır. Mahmut Makal, kitabının yayınlanmasından kısa bir süre sonra tutuklanmıştır.⁵⁵⁸ Makal'ın tutuklanmasına karşı bir muhalefet gelişmiş ve bu gazetelere de yansımıştır. Örneğin, Makal'ın tutuklanması, dönemin fikir ve sanat gazetesi olan *Yaprak* gazetesine "Mahmut Makal'ın Yurt Sevgisi" başlığı ile taşınmış ve aşağıdaki şekilde yansımıştır:

- Mahmut Makal tevkif edilmiş diye duyduk. Sorduk, soruşturduk. Yetkili kimseler de bu haberi yalanlamadılar. Yalnız başbakan yardımcısı Nihat Erim, bu tevkifin *Bizim Köy* adlı kitabından dolayı olamayacağını söyledi. Ayrıca merkez teşkilâtının böyle bir tevkiften haberi olmadığı için de, işin, mahallin mülkiye âmri tarafından çevrilmiş bir iş olduğu tahmin edildi. Mahmut Makal hırsızlık gibi, adam öldürme yahut adam yaralama gibi adi polis vaksından dolayı tevkif edilmişse, söyleyecek söz bulamayız. Ama, bu sebep siyasi bir sebepse söyleyecek bir iki sözümüz bulunur. Daha doğrusu,

⁵⁵⁶ Yıldırım, a.g.e., s.272.

⁵⁵⁷ *Beş Ronavı Köy Romanı Üzeride Tartışıyor*, ed. Orhan Tükel, Dünya Yayınları, İstanbul s.69-70.

⁵⁵⁸ Yıldırım, a.g.e., s.274.

asıl o zaman, ne diyeceğimizi şaşırırız. Çünkü *Bizim Köy*'ü yazan bir insandan bu memlekete kötülük geleceğine inanamayız. Onun, bu yurdu en az Niğde valisi kadar sevdiğini biliriz...

- Bize, Niğde valisinin Mahmut Makal'ı bir hınçla tevkif ettiğini düşündüren bir haber duyduk. Şu: Mahmut Makal *Bizim Köy*'de, köylülerin çorapsız olduğunu söylemiş. Kitabın uyandırdığı yankılar üzerine vali, Makal'ın köyüne gitmiş. Karşısına birkaç köylü çıkarmışlar. O sırada Makal da oradaymış Vali, köylülere ayaklarını uzattırılmış. Sonra Makal'a dönüp:
- Bak, Mamıdefendi, demiş, köylülerin çorapları var.
- ...
- Niğde Valisi her halde okumamıştır; Ebubekir Hâzım beyin Meşrutiyet yollarında çıkmış *Küçük Paşa* adlı kitabı vardır. Niğde bölgesindeki köylerin halini anlatır. Anlatılan hal de *Bizim Köy*'de anlatılandan farklı değildir. Yani Mahmut Makal'ın gördüğü iş, böylece, o köylerin yüzyıllardır değişmeyen kaderini bir de bugünkü nesillere göstermek olmuş. Sonunda da tevkif edilmiş.⁵⁵⁹

Dönemin yöneticileri, Makal'ın kitap yüzünden tutuklanmadığını iddia etmişlerdir. Ancak Mahmut Makal, anılarını yazdığı kitapta Niğde Valisi'nin tutumunu açıkça dile getirmiştir. Makal, kendisini tutuklamak için görevlendirilen Niğde Valisi İbrahim Tevfik Kutlar'ın okulun önünde toplanan köylülere tepeden inme bir şekilde ayakkabılarını çıkarmalarını emrettiğini dile getirmektedir. Vali, ayakkabıları çıkaran köylülere, siz bitli misiniz, çıplak mısınız, siz aç mısınız? diyerek nutuk çekmiş ve ardından Mahmut Makal'ı casus olarak suçlamıştır. Yalanlar üreterek köylülerin aç, çıplak ve çorapları olmadığını iddia ettiğini vurgulamış ve Allaha şükür hepinizin çorabı var tespitinde bulunmuştur. Kitapta anlatılanların doğru olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.⁵⁶⁰

Yıldırımza göre, CHP, Mahmut Makal'ın yazdıklarına açıkça yalan diyemediği için konuyu Makal'ın komünist olduğuna getirmiştir. *Bizim Köy*'ün bir komünist propagandası sonucu ortaya çıktığını savunmuşlardır. Fakat, buna karşı basın Makal'ın komünist olmadığını ispatlamaya çalışır. Makal'ın anlattıklarının gerçeği yansıttığını göstermek için gazeteciler kitaba konu edinen köyler ziyaret düzenlerler. Muhafif aydınların tutumları ve DP'nin propagandaları, Makal'ın kaleme aldığı gerçekliği köy

⁵⁵⁹ O.V.K. (Orhan Veli Kanık), "Mahmut Makal'ın Yurt Sevgisi", *Yaprak Gazetesi*, 15 Mart 1950, s.2.

⁵⁶⁰ Mahmut Makal, *Anımsı Acımsı*, Güldiken Yayınları, Ankara, 1996, s.46.

gerçekliğini güçlendirmiştir. Böylece, eskinin romantik köycü söyleminin yerini kalkınmaya muhtaç köylülük söylemi almaya başlamıştır.⁵⁶¹ Kendirci'ye göre, dönemin politik ortamı ve “*Bizim Köy*” kitabının gördüğü ilgi aynı dönemde Köy Enstitülerinden mezun köylü yazarlar için de uygun bir ortam oluşturmuştur. Bu dönemde, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Hasan Kıyafet, Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Behzat Ay, Ümit Kaftancıoğlu gibi isimler köyü köylü olarak kaleme almışlardır. Köylüler köyü sadece hikâye ve romanlar ile anlatmamış, şiir alanında da eserler vermişlerdir. Bu da edebiyatta bir çeşit köylü iktidarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁶²

3.1.4. Köy Notlarından Doğan Gerçekçi Köy Romanına

Yaşar Nabi *Bizim Köy*'ün önsözünde, Mahmut Makal'ı hiç görmeden kendisini öğretmenlik yaptığı köyden gönderdiği manzumeler üzerinden tanıdığını belirtir. Ona göre, gönderdiği bu manzumeler edebi açıdan zayıftır. Bu yüzden, Makal'a açık bir dille manzumelerinin zayıf olduğunu yazarak bulunduğu muhiti gözlemlemesini ve müşahedelerini yazmasını tavsiye ettiğini belirtir. Gözlemleri aktarırken ifade şeklinin giderek iyiye gitmesi sonucunda Nadi, Makal'a notlarını kitaplaştırmayı önerir. Köy Enstitülü Makal, köye hizmet edeceği düşüncesiyle bu teklifi memnuniyetle kabul eder. Köylüye hizmet edeceğini düşündüğü bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. İşte bir döneme damgasını vuracak olan Makal'ın romancılığı böylece başlamıştır. Peki *Bizim Köy*'ü benzersiz kılan ve onun bir dönemin edebi ve siyasi hayatını etkilemesini sağlayan özelliği neydi? Nabi bu sorunun cevabını şu şekilde vermektedir:

“Bir Orta Anadolu köyünün acı gerçeği, bana öyle geliyor ki bütün çıplaklığıyla ilk defa olarak bu kitapta dile getiriliyordu. Gerçi, köylerimizin durumuna dair daha önce de bazı şeyler yazılmıştır. Ancak bunlar ya iktisadî yahut ta köye şöyle bir uğramış aydınların müşahadeleri idi. Hâlbuki bu kitap doğrudan doğruya köyde doğmuş, köyde yaşayan bir köy çocuğunun şahadetidir. Büyük kıymeti de bu yüzdendir. Hatta bir pertavsızın yardımıyla de olsa, uzaktan bakan bir insan için, Makal'ın anlattıklarını görüp tespit etmeye imkân yoktu.

⁵⁶¹ Yıldırım, a.g.e.,

⁵⁶² Kendirci, a.g.e., s.169.

Türk köyünü kalkındırma davasının en büyük davamız olduğuna inanıyorum, kurtuluş ancak gelecektir. Bu davanın halli içinse ilkönce köyü tanımaya ihtiyacımız var. **Bizim Köy** bu yolda atılmış ilk adımdır.”⁵⁶³

Moran’göre de *Bizim Köy*, köydeki yaşam koşullarını, geri kalmışlığı, yoksulluğu bütün çıplaklığıyla ortaya koyan, abartıya ve romantizme başvurmeyen ve olanı olduğu gibi anlatan değerli bir eserdir. Ayrıca, Türk okurunun bilmediği yeni ve çarpıcı bir gerçekliğin roman konusu olarak yazılabileceğini göstermiştir.⁵⁶⁴ *Bizim Köy*, Köy Enstitülü yazarların köy romanları için bir konu kaynağı işlevi görmüştür. Başka bir ifade ile hem köy notlarında hem de köy romanlarında *Bizim Köy* kitabında işlenen konular, daha sonra kaleme alınan romanlar tarafından tekrar tekrar işlenmiştir. Irmak’a göre, Makal’ın “kurucu köy notları”, köy romanları için adeta “sıkıştırılmış bir içerik dosyası” niteliğindedir. Irmak köy romanının türünün ortaya çıkmasında Köy Enstitülü yazarların köy notlarının hikayeleştirilmesinin yattığını vurgulamaktadır.⁵⁶⁵ Taner Timur da *Bizim Köy*’ün Türk edebiyatında yeni bir akım başlattığını vurgulamaktadır.⁵⁶⁶ Mahmut Makal da *Bizim Köy*’ün köylü sorunlarını görünür kıldığını ifade etmekte ve aşağıdaki gibi devam etmektedir:

“«İthamlanm»ın yoksulluk ve billsizlik dünyasının bir parçası olan köyümün birazcık değişmesinde de yararı oldu ama asıl yararı, Türkiye’de nüfusun % 80’inin yaşadığı köylerin sorunlarına, köylerle kentler arasındaki ve köylülerle kentliler arasındaki bu uçuruma dikkatleri çekme yönünden oldu. Çünkü köy yaşantısı ve köy sorunları üstüne dergi ve gazetelerde sürekli yazılar çıktı. Gazeteciler köylere gidip röportaj yapmaya başladılar. Politikacılar köylere gitmeye ve köylülere vaadlerde bulunmaya başladılar. Üniversitelerde, okumuşlar arasında köy sorunları tartışılmaya başlandı. «Bu komünisttir, o yüzden köyleri kötü gösteriyor,» deyip beni cezaevine atan dönemin iktidarına karşı kızgınlık başladı.”⁵⁶⁷

1950’lerde köy edebiyatının gelişmesinde sadece Köy Enstitülerinden mezun olan yazarlar etkili olmamıştır. Samim Kocagöz, Ömer Polat, Tahir Kutsi Makal gibi köylü bir geçmişe sahip olan köy edebiyatçılarıydı. Bunların yanı sıra, köye daha sosyalist bir bakış açısıyla yaklaşan Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal gibi Türk edebiyatının önemli romancıları da köyü eserlerinin konusu haline getirmişlerdir. Kemal Tahir⁵⁶⁸ ve

⁵⁶³ Yaşar Nabi, “Birkaç Söz”, içinde *Bizim Köy*, Mahmut Makal, Varlık Yayınları, İstanbul, 1950, s.3-4.

⁵⁶⁴ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, s.18.

⁵⁶⁵ Irmak, a.g.e., s.300.

⁵⁶⁶ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s.91.

⁵⁶⁷ Mahmut Makal, *Değişenler*, Troya Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.10.

⁵⁶⁸ Kemal Tahir’in roman alayışı için ayrıntılı bilgi için bkz.: Moran, a.g.e., s.173-188.;

Orhan Kemal gibi romancılar köyü dışardan tanımış ve ideolojik perspektifleri üzerinden köyü romanlarına taşımışlardır. Kaplan'a göre, 1950'den sonra, köy konusunu işleyen yazarlara, Enstitü mezunu yazarların katılması ile birlikte köy romanı iki koldan ilerlemeye başlamıştır. Köyü kısa sürede tanıma şansı bulan veya zaman zaman köyle kısıtlı ilişkiler kurmuş olan bazı yazarlar, edindikleri izlenimleri veya köy ile ilgili yaptıkları araştırmalar sonucunda sahip oldukları düşünceleri eserlerine taşımışlardır. Ancak, Enstitü mezunu yazarların romanlarında gözlem ön plana çıkmaktadır. 1950-1960 döneminde ekonomik sorunlar romanların temel konusu olmaya devam etmiş ve köy konusu romanlarda oldukça işlenmeye başlanmıştır.⁵⁶⁹ Taner Timur dönemin köy romanlarında köylünün nasıl yansıtıldığını ve romanların ortak özelliklerini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden tek bir köyü alarak o çerçevede geçen olay ve entrikalar zincirini konu edinen romanlarda ortak bir yaklaşım vardır. Bu eserlerin tümünde yoksul ve sömürülen köylülere karşı sıcak ve sevecen bir yaklaşım görüyoruz. Bu köylüler genellikle ağa, ağanın bulunmadığı durumlarda da devlet güçleri tarafından ezilen zavallılardır. Fakat çaresizdirler, ortak hareket etmeyi başardıkları zamanlar bile yenilgiden kurtulamazlar. Bu romanlarda yoksul köylüye yöneltilen romantik farlar, toplumsal gerçeklerin acılığı karşısında-kararırlar ve tanık olduğumuz hikâyeler genellikle hüznü bir şekilde biter. Ne varki, bu sonuçta, romancının sevecenlikle yaklaştığı yoksul köylünün yetersizlikleri ve kusurları da rol oynamaktadır. Böylece Türk köy romanında pek tartışma konusu olmamış paradoksal bir durumla karşılaşırız. Romancının halkçı yaklaşımı köylüye sevgiyle dolu bir biçime götürürken, yakından tanık olduğu olay ve tiplerle ilgili gerçekçi gözlemleri karşımıza sık sık pek de sevimli olmayan kahramanlar çıkarır. Hatta bazen tüm yoksul köylülerin ortak bir davada birleşmeleri bile onları, yazar tarafından küçümsenmelerine yol açan aciz davranışlardan ve yenilgiden kurtaramaz. Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar*'ı (1967) bu tür romanın başarılı bir örneğidir”⁵⁷⁰

Kendirciye göre, Enstitülü ve enstitülü olmayan köy kökenli edebiyatçılar Erken Cumhuriyet Dönemi romancılarının kullandıkları şablonlara benzer şablonlar kullanmışlardır. Köylerde hüküm süren dini ve ekonomik sömürünün karşısına aydın ve dönüştürücü kişiliği bulunan öğretmeni dikmişlerdir. Her türlü geriliğin ve haksızlığın eğitim yoluyla giderileceğine olan inançlarını korumuşlardır. Eşraf ve mütegalibe baskısı, dinin imama, şeyh ve siyasetçiler tarafından kullanılması gibi konuları gerçekçi

⁵⁶⁹ Kaplan, a.g.e.,136-137.

⁵⁷⁰ Timur, a.g.e., s.140-141.

bir yaklaşımla eserlerine taşımışlardır.⁵⁷¹ Kaplan 1950-1960 köy romanlarında ekonomik anlaşmazlıkların köy romanlarının temel konusunu oluşturduğunu iddia eder. Konular genellikle güçlü olan ile olanlar ile zayıfların mücadelesi veya güç sahibi olanların güçsüzleri ezmeleri şeklinde ele alınmıştır.⁵⁷² Mehmet Narlı, 1950 ve 1960 döneminde Köy Enstitülü yazarların köy gerçekliğini ile ilgili tespitlerini aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“Enstitülerden yetişen romancıların tamamının ya doğrudan veya hümanizm ve halkçılık üzerinden sosyalist olduğunu; köye ve köylüye bakışlarını, sosyal gerçekçiliğin belirlediğini söylemiştik. Bu ortak ideolojik arka plan ve bakış açısı, romanlarda ortak bir şema da oluşturmuş mudur? Yaşadıkları gerçekleri anlattıklarını söyleyen romancıların, köylünün problemlerini gördükleri açıktır. Örneğin; köyde yoksullar, zenginlerden daha çoktur. Köylüler, pozitivist ahlaktan çok geleneksel ahlaka bağlıdır. Köylerde imamlar, şeyhler, ağalar da vardır. Köylü hem topraksızdır hem de toprağını verimli kullanacak araçlardan yoksundur. Bütün bunlar, köylünün gerçeklikleri olarak işlenmiştir ve doğrudur. Ama bu çatışmaların tarafları birçok romanda aynıdır: Bir kere köyde mutlaka sömürülen büyük bir kitle, sömüren birkaç kişi vardır. Sömürülenin yanında bir öğretmen, kaymakam, hâkim vs. bir aydın bulunur. Sömürülenler, ağadır, belediye başkanıdır ve yanında her zaman şeyh veya imam vardır. Bazen aydının vereceği savaşı, ezilenlerin içinden bir kahraman (bir genç bir kadın vs.) verir. Bu ortaklıkları bir şema sayarsak bu şemadan, Türkiye'nin sosyalist gelişmesinin köyden olacağı düşüncesi çıkmaktadır. Köydeki yapıyı feodal bir yapı olarak algılayan bu yaklaşım, köylünün ahlakını da feodal bir ahlak olarak değerlendirir. Buna göre din, gelenekler, üretim ilişkileri, “ağalar” üzerinden feodal yapıyı beslemektedir. Fakat bütün romanlarda bu şablonunun olduğunu söylemek de doğru değildir. Örneğin; Talip Apaydın'ın Sarı Traktör'ünde, köyün delikanlısı, daha fazla verim elde etmek ve bu arada işaret edilen bir kişi olmak için traktör almak ister. Teknolojinin tarıma girmesi yoluyla olacak kalkınma, eserin ana düşüncesini oluşturur.”⁵⁷³

Tablo 14: 1950-60 Yılları Arasında Yaymlanan Köy Romanları

Yazar	Roman	Yayınlandığı Yıl
Mahmut Makal	Bizim Köy	1950
Mahmut Makal	Köyümden	1952
Orhan Hançerlioğlu	Karanlık Dünya	1951
Mahmut Makal	Memleketin Sahipleri	1954
Orhan Hançerlioğlu	Ekilmemiş Topraklar	1954
Orhan Kemal	Bereketli Topraklar Üzerinde	1954

⁵⁷¹ Kendirci, a.g.e., s.353.

⁵⁷² Kaplan, a.g.e., s.138.

1950-1980 yılları arasında kaleme alınan köy romanlarında işlenen başlıca konular ele alınış biçimi ve romanlardaki tiplerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Kaplan, a.g.e., 133-554.

⁵⁷³ Mehmet Narlı, “Toplumcu Gerçekçi Roman ve Gelişimi”, içinde *Çağdaş Türk Romanı*, ed. Yakup Çelik ve Emine Kolaç, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2019.s. 33

Samim Kocagöz	Yılan Hikayesi	1954
Kemal Tahir	Sağirdere	1955
Yaşar Kemal	İnce Memed	1955
Yaşar Kemal	Teneke	1955
Mahmut Makal	Kuru Sevda	1957
Kemal Tahir	Körduman	1957
Kemal Tahir	Rahmet Yolları Kesti	1957
Reşat Enis	Despot	1957
Fahri Erdiç	Alinin Biri	1958
Kemal Tahir	Yediçınar Yaylası	1958
Sunullah Arısoy	Karapürçek	1958
Talip Apaydın	Sarı Traktör	1958
Mahmut Makal	Köye Gidenler	1959
Cengiz Tuncer	Hacizli Topraklar	1959
Fakir Baykurt	Yılanların Öcü	1959
Kemal Tahir	Köyün Kamburu	1959
Talip Apaydın	Yarbükü	1959
Mahmut Makal	Kalkınma Masalı	1960
Yaşar Kemal	Orta Direk	1960

Kaynak: Kadir Dede⁵⁷⁴

Köy konulu romanlar Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal gibi romancılar tarafından Köy Enstitüsünden yetişen köy kökenli yazarlardan farklı bir perspektiften ele alınmıştır. Her ne kadar konular ve roman tiplerinde benzerliklerden söz etmek mümkünse de köy gerçekliğine yaklaşımları farklı olmuştur. İrmak Köy Enstitüsü yazarlar ile Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir'in köye yaklaşımlarındaki ayrılığı şöyle değerlendirmektedir:

“Aslında bu ayrışma o denli belirgindir ki, Enstitülü yazarların köy tasavvurlarının felsefi, sosyolojik, ideolojik ve hatta epistemolojik olarak Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir gibi isimlerden ayrı bir hat izlediği söylenebilir. Bu karşıtlığın kökenine inildiğindeyse, Köy Enstitüleri'nin kuruluş ideallerinin ve köylüleri zihinsel olarak yeniden konumlandırma girişiminin etkileri su yüzüne

⁵⁷⁴ Kadir Dede, “Türkiye’de Köy Romanını Yeniden Yorumlamak: Modernleşme ve Alegori”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.38, S 2, 2021, s.362.

Tabloya Mahmut Makal’ın 1952’de yayınladığı *Köyümden*, 1954’te yayınladığı *Memleketin Sahipleri*, 1957’de yayınladığı *Kuru Sevda*, 1959 yılında yayınladığı *Köye Gidenler*, 1960 yılında yayınladığı *Kalkınma Masalı* ve Yaşar Kemal’in 1960’ta yayınladığı *Orta Direk* romanları tarafımda eklenmiştir.

çıkar. En kısa haliyle ifade etmek gerekirse, Enstitü mezunlarının yapıtlarında “köy” tekil, kendi içine dönük, kapalı, değişmez sorunları olan ve çoğu kez tarih-dışı, hatta epik bir anlatının dekoru olurken; diğerlerinde köy ideolojik ya da sosyolojik tespit veya argümanların somutlaştırılmasına imkân tanıyan bir aracı-mekân olarak kurgulanır...”⁵⁷⁵

Gerçekçi köy edebiyatının gelişmesi ile birlikte köye yönelik ilgi artmış ve çeşitli gazetelerde Anadolu köyleri ile ilgili gezi ve gözlem yazıları yayınlanmıştır. İlerleyen yıllarda bu yazıların bir kısmı kitaplaştırılmış ve köy edebiyatına farklı bir noktadan katkı yapmışlardır. Örneğin, Yaşar Kemal’in 1950’lerde kaleme aldığı ve *Cumhuriyet*’te yayınlanan yazıları *Bu Diyar Baştan Başa* adıyla kitaplaştırılmıştır. Benzer şekilde Fikret Otyam’ın Anadolu köylerini ele aldığı yazılar *Gide Gide* serisi olarak kitaplaştırılmıştır. Yine Necmi Onur’un gezi, gözlem ve röportajları *Şark Çephesinde Yeni Bir Şey Yok* başlığı ile kitaplaştırılmıştır. Bunun yanı sıra, büyük çoğunluğunu öğretmenlerin oluşturduğu bir kesim de anılarını yayınlamış ve köyü edebiyatın alanına tekrar taşımışlardır. Kaleme alınan roman, anı, röportaj, gezi, gözlem gibi eserler Cumhuriyet dönemi köyünü tanımamızı sağlayacak bilgiler barındırmaktadırlar. Köylünün gündelik hayatının ele alındığı bölümde, köye yönelik ortaya çıkan edebiyatın zenginliklerinden yararlanılacak ve ortaya çıkan eserlerden yararlanılarak köyün gündelik yaşamı değerlendirilecektir. Köyün gündelik hayatına geçmeden önce köy üzerine yazan köy kökenli yazarların köye yabancılaşmalarına değinilecektir.

3.1.5. Cumhuriyet’in Misyonerleri: Kendi Köyüne Yabancılaşanlar

Erken Cumhuriyet döneminin eğitim serüveninde nihayet istenilen köylü tipini yaratabilecek olan eğitim kurumu açılmış ve köylerden getirilen öğrenciler teorik ve pratik derslerle köylü kimliğinden sıyrılarak yeni bir kimlik edinmeye başlamışlardır. Sanat, felsefe, edebiyat gibi alanlarda kendilerini geliştirmiş ve zihinsel bir dönüşüm geçirmişlerdir. Kendi köyüne yabancılaşma hikayesi de burada başlamaktadır. 1950’li yıllardan itibaren edebiyat alanında ortaya çıkan köy edebiyatı ürünlerinde Enstitü mezunlarının değiştiği ve artık kendi köylerinin yabancıısı haline dönüştüklerini gösteren

⁵⁷⁵ Irmak, a.g.e., s.302.

Köy Romancıları arasındaki ayrımlar ve bu konudaki tartışmalar için bkz: Kendirci; a.g.e., s.167-168.; Irmak, a.g.e., s.127-178.;

birçok emare ile karşılaşmaktayız. Frantz Fanon “Siyah Deri Beyaz Maskeler” adlı eserinde, Anadolu köylerinden toplanarak Enstitüler’de okutulan öğrencilerin zamanla kendi köylerine yabancılaşmış olmalarına benzer bir durumun sömürgeci olan Fransa’nın etkisiyle “Siyahi” olanlarda da görüldüğünü şu şekilde dile getirmektedir:

“Fransa’da bir süre Yaşamış Siyah geri döndüğünde kökten başkalaşır. Kalımsal açıdan ifade edersek, fenotipinin kesin olarak, mutlak bir biçimde değişime uğradığını söyleyebiliriz. Daha yola çıkmadan, nerdeyse havai tutumuna bakıldığında, birtakım yeni güçlerin harekete geçtiği hissedilir. Bir arkadaşıyla ya da ahabıyla karşılaştığında, onun kim olduğunu gösteren şey artık geniş bir kol hareketi değildir. “Geleceğimiz” ölçülü bir hareketle eğilir. Genelde boğuk olan sesi hıştırlardan oluşan içsel bir hareketi açığa vurur...”⁵⁷⁶

Fanon eserinin bütününde, siyah olanın aslında kendisini sömürgeleştiren beyaza dönüşme arzusunu “siyah deri beyaz maske” metaforu ile anlatmaya çalışır. Aslında, siyah adamın derisinin renginden kurtulma şansı yoktur. Bu yüzden beyazlaşmanın farklı yollarını aramaya başlar. Melehat Yıldırım bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Siyah adam, derisinden kurtuluşu olmadığı için beyazlaşmanın başka yollarını arar, örneğin “dil” ile beyaz olma. Fransızca’yı iyi bilmek, hatta beyazdan daha iyi konuşmak. Bu şekilde ulaşacağını düşünür beyaz olma idealine. Ana yurtlarından ayrılıp iş, eğitim vs. için bir müddet beyazların olduğu topraklarda bulunan zencilerin, yurtlarına döndüğünde takındıkları “değişmiş” gibi tavrıla aslında yaptıkları “beyaz maskelerini” yüzlerinde tutmaya çalışmaktır. Fanon, sömürgeciliğin hışmına uğramış her ırk ve toplumda benzer davranışlara rastlanabileceğini söyler. Bu sözü ötekileştirmeye uğramış çoğu kişi ve toplumda benzer durumlara rastlanır olarak revize etmek istiyorum. Zenci adamın köyüne geldiğinde takındığı beyaz maske ve oraya ait olan “şeyleri” ve yerel dili unutmuş gibi takındığı tavrın benzer hikayesi Türkiye özelinde yöresel fıkralarda da yer bulur; şehirli-köylü ayrımı şeklinde. Şehirde bir müddet kalıp köyüne dönen kişinin yaptıkları, yapmacıklığı köylülerce fıkralara malzeme edilir. Şehre giden geçmişini unutmak durumunda, geri geldiğinde ise bariz bir değişim geçirmiş olduğunu göstermek mecburiyetindeymiş gibi bir düşünce söz konusu.”⁵⁷⁷

Yıldırım’ın da yukarıda belirttiği gibi köyünden ayrılıp şehre giden belli değişim ve dönüşümler geçirir ve köyüne döndüğünde artık daha farklıdır. Köy Enstitülerine gidip de dergi, kitap, müzik, felsefe gibi entelektüel araçlarla karşılaşan öğrencilerde bu değişim çok daha derinden olur. Zihninde artık başka dünyalar vardır. İçerisinde doğup

⁵⁷⁶ Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022, s.19.

⁵⁷⁷ Melehat Yıldırım, “Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler Üzerine Bir İnceleme”, *Kültürel Çalışmalar ve Medya Dergisi*, C.1, S.2, 2021, s.214-215.

büyüdüğü sınırları belli olan köyden çok daha geniş sınırları olan bir dünyanın özlemini yüreğinde hisseder.

Özellikle, 1950’li yıllarda Köy Enstitülerinden mezun olan ve edebiyat alanında hızla yükselmeye başlayan bir öğretmenler kuşağı ortaya çıkmaya başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1945 yılında yayınlamaya başladığı “Köy Enstitüleri Dergisi” bu genç edebiyatçı kuşağın ortaya çıkmasında önemli bir rolünün olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu dergide birçok öğrencinin ve öğretmenin yazıları yayınlanmıştır. Daha sonra bu yazıların bir kısmı dönemin ünlü dergileri olan “Varlık” ve “Yeditepe” gibi edebiyat ve sanat dergilerinde yayınlanmıştır. Zamanla, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Pakize Türkoğlu, Mehmet Başaran, Cavit Orhan Tütengil gibi birçok yazar ve aydın eserleriyle Türkiye toplumunda yerini almıştır.⁵⁷⁸

İlk bakışta köyle ilgili yazan bu kuşağın temsilcilerinin eserlerinde o dönemin köylüsünün başa çıkmak zorunda olduğu sorunları ele aldığı algısı ön plana çıkmaktadır. Ancak derinlemesine bir okuma yapıldığında bu yazarların eserlerinde Anadolu köylüsünün “ötekileştirildiği” fark edilmektedir. Bu Eserlerde köylünün yaşam alanlarının elverişsizliği, cehaleti, din adamıyla girilen mücadele, köydeki hijyen meselesi, köylünün ahlakı gibi konular sıklıkla yer almaktadır. Kısa bir süre önce köylü olan çocuklar eğitim almaya gittikleri okullardan dönünce doğup büyüdüğü mekâna ve buralarda yaşayan insanlara üstün bir bakış geliştirmiş ve memnuniyetsizliklerini de sıklıkla hem anı kitaplarında hem de romanlarında dile getirmişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde köyüne yabancılaşan bu yazarların üzerinde durdukları konular başlıklar halinde ve çeşitli örneklerle verilecektir.

Kız çocukları köye giden öğretmenlerin eserlerinde en çok rastlanan konulardan biridir. Kız çocuklarının okutulmaması, erken yaşta evlendirilmeleri, başlık parası karşılığında “satılmaları” bu konunun temel başlıklarını oluşturmaktadır. Mahmut Makal kız çocuklarının erken yaşta başlık parası karşılığında evlendirilmelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

⁵⁷⁸ Erol Çankaya, “Köy Edebiyatı ve Köy Edebiyatında Köye “İçeriden” Bakış-Doğuşu, Etkileri, Sonuçları”, *Turkish Studies*, V. 8/4, 2013, s.483.

“Medeni kanunumuzun bu husustaki makul hükümlerinden köylümüzün ne haberi vardır, ne de kanuna göre evlenen. Hareketsiz, sesiz köy hayatının tek hareket kaynağı da evlenmelerdir. 10-12 yaşındaki çocuklarını evermek isteyenlerin iki kilo şekerlerini aldıktan sonra muhtarın izin vermesiyle olup biten birleşmeler bir yana, karısını kovan, kocasından kaçan, fasılasız kadın veya koca değiştirenlerle, üçer dörder evlenenlerin dolup taşıdığı yerlerde bunların gürültü ve dedikodularından başka şeylere sıra gelmiyor. Normal bir düzene bağlanamayan bu hadiseler, zaman bir çare bulamıyor.”⁵⁷⁹

Eleştirel bir dille köylünün yüz yıllardan beri devam ettirdiği bir geleneği yanlış bulan Makal aslında içinden çıktığı toplumun değerleri, gelenekleri ve geçmişiyle bir nevi savaşı içindedir. Çünkü aldığı eğitim ve bunun sonucunda içselleştirdiği değerler onu bu savaşı vermeye ve köylünün gündelik hayatını değiştirmeye yöneltmektedir. Günümüz koşullarında bakıldığında çocuk yaşta evlilik yanlış ve hatta bir suçtur. Ama 1950’lerin Türkiye’inde bu durum toplumun bir gerçeğidir. O dönemde de yasal olarak yasak olan çocuk yaşta evlilik kuralının toplumda bir karşılığı yoktur. Köylü kendi gündelik pratiğine dışarıdan gelen müdahaleleri içselleştirmemiştir. Önemle belirtmek gerekirse, 1950 ve 1960’larda Türkiye’de başlık parası meselesi sadece köylerde görülen bir durum değildir. Şehirlerde yaşayan insanlar arasında da yaygındır. 1968 yılda Ankara’da bir vatandaş Nazmiye Demirel’e bir mektup yazarak başlık parası nedeninden dolayı evlenemediğini ve başlık parasının kaldırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını talep etmektedir.⁵⁸⁰

Fakir Baykurt da Anıların da ve yazdığı eserlerinde kız çocuklarına sıklıkla değinmektedir. Gönen’in Kavacık köyünde öğretmenlik yapan Fakir Baykurt, köylünün çeşitli evrak işlerini halletmektedir. Bir gün yanına gelen üçü erkek biri kadın dört kişi kendisinden bir senet hazırlamasını ister. Baykurt senetin neden hazırlanacağını sorduğunda aldığı cevap karşısında büyük bir şaşkınlık yaşar. Çilli kadın:

“Doğrudan: “Ben bu kızı sattım!” dedi.

“Nee? Nasıl sattın?” diye sormadım. “Hayvan mı satıyorsun?” demedim. Anlatılmaz bir keder bedenimi sardı.”⁵⁸¹

⁵⁷⁹ Mahmut Makal, *Köyümden*, Varlık Yayınları, İstanbul 1952, s.3.

⁵⁸⁰ BCA.30.10/1.62.5.

⁵⁸¹Fakir Baykurt, *Kavacık Köyünü Öğretmeni*, Literatür yayınları, İstanbul, 2019, s.164.

Devamında kadın kızını evlendirdiğini, evlilik için 400 lira başlık parası istediğini ancak kızını almaya gelenlerin 250 lira getirdiğini söyleyerek geriye kalan 150 lira için senet yaptırmak istediğini anlatıyor. Baykurt, her ne kadar şaşırmış olsa da senedi hazırlıyor ve kız böylece “satılmış” oluyor. Aslında Baykurt’un bu duruma şaşırması doğal bir tepki değil. Çünkü bu gibi konularla sık sık karşılaşılıyor. Hatta kendisi de annesini görücü olarak gönderip başlık parası ödeyip yerine getirilmesi gereken gelenek göreneklere uygun bir şekilde evleniyor.⁵⁸² Buradan da anlaşılacağı üzere Fakir Baykurt aslında toplumun gerçeklerini farkında ve buna da uygun bir şekilde yaşıyor. Ama “öteki” olarak gördüğü köylüye üstten bakarak yeriyor. Ama bu konularla kendisi yüzleştiğinde bir anda taktığı beyaz maske düşer ve yeniden köylü olduğunu fark eder.

Kız çocukların okutulmaması meselesi de üzerinde sıklıkla durulan konulardan biridir. Daha öncede belirttiğimiz üzere Tevhid-i Tedrisat ile birlikte eğitim karma hale getirilmiş ve okul çağına gelmiş çocuklar için zorunlu olmuştur. Ancak, Anadolu’da kız çocuklarının okula gönderilmesi konusunda yıllar boyunca bir gönülsüzlük göze çarpmaktadır. Ataerkil toplum yapısı, kadının namus nesnesi olması kimi zaman da dini hassasiyetler Anadolu köylüsünün kız çocuklarını okula göndermemesine neden olmuştur. Fakir Baykurt “Onuncu Köy” adlı romanında bu konun üzerinde duruyor. Roman karakterlerinden olan Durana, kızının yaşının büyük olması ve gelişip serpilmiş olmasını bahane ederek kızını okula göndermek istemez. Ancak köy öğretmeni ısrarla kızın okula gönderilmesi konusunda baskı yapar. Muhtar aracılığı ile resmi yazı hazırlatıp Durana kızını okula göndermesi gerektiğini aksi halde suç işleyeceğini bildirir. Durana bir süre direnmeye çalışsa da köylüyle yaşadığı toprak meselesinde öğretmeni karşısına almamak için kızını okula göndermeye razı gelir. Ancak kızın okula gönderilmesi konusunda öğretmene de bilenir ve öğretmenin başına türlü işler açmak için planlar geliştirir.⁵⁸³

Aslında kız çocuklarının okuması meselesi bir yönüyle Kemalist ideolojinin toplumsal yapıya nüfuz etmesi meselesiyle alakalıdır. Başka, bir ifade ile bireyler ilk olarak eğitimlerini ailede almaktadır ve Kemalist ideolojiye göre ailenin temelini kadın

⁵⁸² Baykurt, *Kavacık Köyünü Öğretmeni.*, s181-188.

⁵⁸³ Fakir Baykurt, *Onuncu Köy*”Literatür Yayınları, İstanbul, 2022.

oluşturmaktadır. Toplumun modern bir seviyeye çıkabilmesi için de kadının eğitilmesi gerekliliği Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren konuşulan bir konu olmuştur. İleri, kız çocuklarının eğitimine dair Cumhuriyetin ilk yıllarındaki düşünceleri şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bireylerin aldıkları eğitimin temeli ve esasları ailede alındığından, ailenin önemli bir parçası sayılan kadının eğitilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kadının bilgili, bilinçli, kişilikli, yaratıcı, üretici, kendine güven duyan ve toplumda kendine yaraşır bir statüye sahip olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bilim ve teknolojinin geliştiği çağımızda Türk kadınının iyi bir anne ve iyi bir ev kadının taşıdığı tüm nitelikleri taşıması, bunu sürekli hale getirmesi, aynı zamanda iyi bir meslek sahibi olması düşüncesi hâkim olmuştur. Tüm bu sorumlulukları taşıyan kadın ailenin temeli, geleceğin sahibi ve çocukların ilk eğitimcisi olarak tanımlanmıştır. Sıraladığımız bu nedenlerden ve kadına yüklenen programlar, nutuklar ve uygulamalarla anlatılmaya çalışılmış, tüm bunların yanında kız çocukların ve kadınların eğitilmesi konusu da gündemde tutulmuştur. Bir başka ifade ile dinsel ağırlıklı, sosyolojik ve geleneksel toplum yapısı içinde kızların eğitiminin ihmal edilmiş olması ilk göze çarpan hususlardan birisi olmuştur. Bu nedenle hedeflenen modern ve çağdaş bir Türkiye’de kızların eğitilmesi, bilgi ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ele alınması gereken önemli bir konu olarak görülmüştür. Cumhuriyet hükümetleri, geniş halk kitlelerinin eğitilmesi ve bunda başarıya ulaşılması halinde yükselmenin ve gelişmenin gerçekleşeceğine inanarak, ülke insanlarının eğitilmesini, okur-yazar hale getirilmesini ulusal bir görev olarak kabul etmiştir.”⁵⁸⁴

Buradan da anlaşılacağı üzere Kemalist ideoloji için kız çocuklarının okutulması meselesi kurulacak olan modern devlet için önemli bir meseledir. Çocuklarını yetiştirecek olan kadınların çocuklarını Kemalist ideoloji çerçevesinde büyütürken toplumun modernleşmesinde bir nevi öncülük yapacaklardır. Köye giden öğretmenlerin kız çocuklarının okutulması konusunda ısrarcı olmasının önemli nedenlerinden biri de bu düşünce olmuştur. Kendisini misyoner olarak gören Sıdıka Avar anılarında mezun olan bir öğrencisinin kendisini çocuğunu okutması için on bir yıl sonra ziyaretini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Evlendi. Mezuniyetinin üzerinden on bir sene geçmişti. O, bir gün on yazındaki kızını okutayım diye bana getirmişti. Buna çok sevinmişim. Ana kumraldı, çocuğu sarışındı ve çok güzel Türkçe konuşuyordu. Şehir çocukları gibi saç-başı, giyimi düzgündü. Demek ki Ata'nın dediği olmuş, eve Türkçe ile görgü ve bilgi ana ile girmişti.”⁵⁸⁵

⁵⁸⁴Turgut İleri, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'ninTürk Moderleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S: 65, 2019. s.200-201.

⁵⁸⁵Sıdıka Avar, *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, s.

Özetle belirtmek gerekirse, köy öğretmenleri kendilerine verilen toplumu modernleştirme misyonunu gerçekleştirmek için kız çocuklarının okutulması konusunda ısrarcı bir tutum takınıyorlar. Bunu yazdıkları eserlerine yansıtıyorlar. Bu ısrarları da toplum ile problemler yaşamalarına neden oluyor. Toplumun değer yargılarının, geleneklerinin, gündelik yaşam pratiklerinin aksine kız çocuklarının kendi arzuları dışında kendi yaşam alanlarından çıkarılmasına köylünün gösterdiği direnç bağnazlık olarak ele alınıyor ve köylü bunun üzerinden yeniden tanımlanarak yeniden ötekileştiriliyor.

Köye giden öğretmenlerin üzerinde durduğu bir tema da köylerin ve köylülerin çok eski zamanlardan kalmış olduklarıdır. Yani bir anlamda köyde zamanın donmuş olduğu ve köylerin binlerce yıldır hiç değişmediği vurgulanır. Örneğin Seyfi, büyük bir iç sıkıntısıyla köylünün geçmiş zamanlarda yaşadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Gelişmiş ülkeler teknolojinin en parlak dönemlerini yaşarken, Anadolu’da Asurlar, Hititler, Frigyalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar gibi yaşayanlara zaman sanki durdu ve onlar, eğitimsiz dar çerçeve içinde hep karanlığı yaşadılar.”⁵⁸⁶

Makal’da kendisini ziyarete gelen bir arkadaşının köyün geçmiş zamanlardan kaldığı tespitini şu sözlerle dile getiriyor:

“Mahmut be” dedi. “Vallahi de tallahi de bu köyün pisliği ve gerilikleri kaleme gelmez. Nedir şu evlerin, ahırların vaziyeti azizim! O bizim sadece tarih kitaplarında okuduğumuz taş devri burada duruyor... Allah içindekilere sabır versin... Yahu iyi yaşıyorlar burada! Herkes de neredeyse halinden memnun. Hiç medeniyete doğru gitme teşebbüsü yok mu bu köylülerde? Şu havasız yerde hayvan yaşar mı yerin altında?”⁵⁸⁷

Köyün tanımlandığı kısımda köyün sanayi toplumu ile ilkel toplum arasındaki bir ara form olduğunu belirttik. Ayrıca, sanayi toplumunun köyün kalıntıları üzerinden yükseldiğini de vurgulamıştık. Bu belirlemelerden hareketle köylünün geçmiş zamanlardaki gibi yaşıyor olması yadırganmamalıdır. Çünkü zaten köy modern olmayan bir yaşam mekânıdır. Kalkınmak, hızla değişip dönüşmek yeniliklere açık olmak vs sadece ilkel modern arasında konumlanan köyün meselesi değildir. Köyün değişebilmesi bütün iktisadi, siyasi, sosyal, teknolojik değişimlerin ve gelişimlerin toplamıyla mümkün olabilir. Bu değişim ve dönüşümlerin toplumun geneline

⁵⁸⁶ Hüseyin Seyfi, *Anadolu’da Dört Bini Yılı Yaşayanlar*, Grafik Yayınları, Ankara, 2016, 13.

⁵⁸⁷ Makal, *Köyümden.*, s.57.

yayılabilmesinin de temel katalizörü köyün dış dünya ile münasebetlerinin artması ile mümkün olabilir. Ancak Türkiye’de değişmesi beklenen köylünün dış dünya ile bağlantı kurabileceği ulaşım olanakları ve iletişim ağları 1980’li yıllara kadar gelişmemiştir. Bundan dolayı köylünün koşulları daha iyi olan mekanlarla teması sınırlı kalmıştır. Üstündağ köylere ulaşımın güçlüğünü şu sözlerle dile getirmektedir:

“İlçe merkezine kadar bir cip ile gitmiş ve sonrasında köylüleri pazarda bulduktan sonra köye bir katır sırtında altı saatlik yolculuktan sonra varmıştı.
Şehre grip Taşbayır köylülerini aramaya başladım. Odun getirmişlerdi. Buluşup tanıştık. On beş yirmi tane katırlı eşekli vardı. Bavulumu aldılar, bir eşeğin üzerine bağladılar. Bana da semerli ve iple üzengi yapılmış katır verdiler...
Tabi ben de verilen katıra bindim. Dağlar, tepeler, dereler aşık, ırmaklar geçtik. Bazı yer çok dik bazı yer de çok sarp, kayalık katırlar gidemiyor, iniyorduk. Altı saat eylül sıcağında yürüdükten sonra uzaktan evler görünmeye başladı. Köylüler, ta orası diye köyü bana tanıttılar...”

Köye, kamyon, otobüs diye bir şey girmemişti. Derste öğrencilere tarif ediyordum. Kağrı arabası gibi olduğunu, yalnız onların tekerleklerinin lastikten olduğunu, kendi kendine gittiğini söylüyordum.”⁵⁸⁸

Köylünün gelenekçi ve bağınaz olduğu ileri sürülerek değişimin gerçekleşmediği savı yaygın olarak dile getirilmektedir. Ancak göz ardı edilen önemli bir gerçek vardır. Köylü de herkes gibi işine yarabilecek, hayatını kolaylaştıracak olana sahip olmak ister. Ancak bunun için koşulların uygun olması önemlidir. Talip Apaydın “Sarı Traktör” adlı romanında köyün gelenekçi ve değişime karşı olduğunu vurgulamaktadır. Romanın kahramanı Arif, geleneksel tarım yöntemlerini bırakıp modern tekniklerle tarım yapabilmek için bir traktör almak istemektedir. Başta babası olmak üzere herkesi karşısına almak zorunda kalır ve çetin bir mücadeleye girer.

Kitapta asıl anlatılmak istenen köylünün değişim konusundaki olumsuz tutumudur. Arif köye giden ve köyü aydınlatacak olan öğretmenleri temsilcisi gibidir. Arif’in mücadelesi aslında köyü değiştirip dönüştürmek isteyen idealist öğretmenin köyün modernleşmesine dair olan özleminin bir göstergesidir. Yazara göre köydeki bu bağınaz ve gelenekçiler olmazsa köy bir çırpıda modernleşecektir. Ancak yazarın görmek istemediği bir gerçek vardır. Köylü işine yarayacak şeyleri koşulları ölçüsünde ister veya isteyebilir. Örneğin, Arif’in babası İzzet koşulları düşünerek traktör istemediğini şu sözlerle dile getiriyor:

⁵⁸⁸ Aziz Üstündağ, Bir Öğretmenin Köy Hatıraları ve Şiirleri, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1975, s.5-8.

“Ne zamandır “traktör” deyip tutturmuştu. Nasıl alınırdı şimdi traktör? Bir sürü borca harca gireceksin. Belki davar satacaksın. Başına iş açacaktı bu oğlan. Ne görürse ona heves ediyordu.”⁵⁸⁹

Mahmut Makal’da değişim konusunda köyü aşağıdaki gibi anlatır:

“Tarihin ve medeniyetin gerisinde yüzyıllar boyunca dünyanın gidişine sırt çevirip kulaklarını tıkamış olan Anadolu köylerinden birine, yani bizim köye 1950 senesinde bir radyo girdi. O gün ikindi üzeri acele anteni gererek, bana hoş geldin demek için gelmiş ve bizim fakirhaneyi hıncahınç doldurmuş olan köylülerin huzurunda ilk defa o sihirli düğmeyi açtım. Verdiğim sigaraları tellendiriyorlar, hayret ve sevinç içinde, çalınan şarkıları, okunan haberleri dinliyorlardı. Saat 23’te radyo kapanıncaya kadar hiç kimse yerinden kıpırdanıp gitmediği gibi “havadis veren sandık” getirdiğimi duyup da soluğu bizde alanları ev avlu almaz olmuştu... Neden sonra akılları başlarına geldi, hayret içinde kafalarını sallayarak: “Vay ananın babanın çarığına, neler var dünyada. Şeytan işi! İnansan bir türlü inanmasan bir türlü” diye konuşmaya başladılar.”⁵⁹⁰

Makal, metnin devamında köylülerin artık her gün kendisine radyo dinlemeye geldiğini ve hatta bunların sadece kendi köylüleri ile sınırlı kalmadığını dile getiriyor. Kısa süre içerisinde köylülerin beş radyo aldıklarını vurguluyor. Buradan da anlaşılacağı gibi köylü aslında değişime kapalı değildir ve yeni gelen bir şeye ilgi duymaktadır. Öğretmen odasının dolup taşmasından ve gece saat 23.00’e kadar köylülerin orayı terk etmemesinden ve kısa sürede beş köylünün daha radyo almasından bunu anlayabiliriz. Özetlemek gerekirse köylü işine yaracak olan yeniliklere açıktır.

Köy öğretmenlerinin önemle üstünde durduğu bir diğer mesele de köyün dini inancı ve köylünün manevi şahsiyetlere değer verdiğidir. Din adamlarının köyün ve köylünün önündeki en büyük engeli teşkil ettiği sıklıkla vurgulanır. Mahmut Makal “Bizim Köy” eserinde ünü çevre köylere yayılmış olan hocanın yenilik karşısındaki tavrını şu şekilde dile getirmektedir:

“Köyde bir hayır sahibi çıktı: Emin Usta.
Köyün orta yerinde yıllardan beri sızıntı veren bir yeri kazdı, iyi bir su çıkardı. Bu işi tek başına becerdi. Gündelikle adam aradı da, güneşli duvar diplerine yan gelerek keyif çatanlar arasından bir tane istekli bulamadı.
Emin usta tek başına çalışırken yanına uğramayanlar bir borudan gürül gürül su akmaya başlayınca kova, güğüm, başına üşüştüler.

⁵⁸⁹ Talip Apaydın, *Sarı Traktör*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021, s.9.

⁵⁹⁰ Makal, *Köyümden.*, s.91-94.

Ama aradan çok geçmedi, bir dedikodudur başladı. Ünü çevre köylere yayılmış olan bizim Necati Hoca bir düş görmüş: Melekler bu işe kızıyorlarmış. Köyün başına kudretten büyük bir bela gelecekmiş; o su hayırlı bir su değilmiş. Bu önbili önünde akan sular durur doğrusu.”⁵⁹¹

Makal bu pasajında aslında köyün yarına olabilecek önemli bir şeye din adamının olumsuz yorumlarıyla engel olmaya çalıştığını anlatmak istemektedir. Makal’ın tespitine benzer bir anlatımı da Talip Apaydın anılarını anlattığı eserinde yapmaktadır. Tokat civarlarındaki köylerde gezici başöğretmenlik yaptığı dönemde bulunduğu bölgede her yılı birkaç okul yaptıklarını belirtiyor. Ancak Zuğru köyüne okul yapmak istediklerinde orda 30 yıldır çocuklara kuran kursu veren Hacı Osman’ın okul yapılmasına karşı olduğunu belirtiyor. Hacı Osman’la görüşmesine rağmen onu ikna edemeyip köye okul yaptıracığına dair rest çekiyor. Okulun yapım çalışmaları başlıyor ama köylü bu durumdan hoşnutsuz olduğu için okul yapım işlerindeki taşıyorlar. Git gel Hacı Osman ölüyor ve okul inşaatı tamamlanmış oluyor. Apaydın okul inşasında güçlük çıkmasını Hacı Osman’a bağlıyor. Ancak anlattığı anının başında dönemin okullarının hangi koşullarda inşa edildiğine dair ipuçları vermektedir ve bunu şu şekilde anlatıyor:

“Köy okullarının ve öğretmenlerin durumu ayrı bir dramdı. Bilgede her yıl 2-3 köye yeni okul yapılıyorduk. Nice büyük köylerde hala okul yoktu. Taşını kumunu köylü çekeceği için, bir de uygun bir okul yeri göstereceği için -o zaman böyle idi- okul istemiyorlardı.”⁵⁹²

Apaydın, her ne kadar köye okul yapılırken yaşadığı problemleri anlatırken yukarıdaki cümleleri yazmış olsa da köylünün okula karşı olmasını nedenini ön yargılı bir şekilde sadece Hacı Osman’a bağlamıştır. Aslında 1940 ve 1950’li yıllarda köylülerin okulların yapımında çalışmaları ve bu okullar için köy içerisinde uygun bir yer ayarlamaları gerekiyordu. Bu zorunluluk da köylüler için önemli bir problem oluşuyordu. Bu yüzden köylüler okul yapımlarına karşı gönülsüzdüler. Ancak Apaydın bu olayı tamamen dini bir noktaya bağlamış ve nihayetinde okul yapma işi tamamlanınca köyün din adamını yendiğini ima eden şu şiiri yazmıştır:

“Zuğru köyünün karanlığına kurşun sıktım
Dinlemem oradan gelen sesi
Yuvası bozulmuş yılanın
Aydınlığımda boğulacaktır

⁵⁹¹ Mahmut Makal, *Bizim Köy*, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1978, s.76.

⁵⁹² Apaydın, *Akan Sular Karşı*, s.38.

Ben geleceğe en sağlam köprüyü attım
 Okulun duvarları yükseldikçe
 Zuğurlu çocukların hayran gözlerinde
 Geri olan eski olan
 İlk olarak yendiğini hissetti
 İyi niyetlerimin önünde
 Bu türkü benim ben yaktım
 Söyledikçe içim açılacak
 En olmaz ağacın dalında
 En kıraç tarlada açan çiçek
 Zuğru köyünde okul yaptım”⁵⁹³

Yukarıdaki şiirden de anlaşılacağı üzere Apaydın çalıştığı bölgenin karanlıklar içinde olduğunu ve bunun temel nedenin eskiden kalma gerici zihniyetin olduğunu vurgulamaktadır. Kendisini de aydınlığın kaynağı olarak görmekte ve var olan karanlığı boğacağını o köyü aydınlatacağını vurgulamaktadır. Tıpkı beyaz adamın dünyanın çeşitli yerlerine medeniyet götürmesi gibidir.

Fakir Baykurt da eserlerinde köydeki hacıların ve hocaların yeniliklerin önünde bağnazca durduğunu sıklıkla anlatmaktadır. Örneğin, “Köy Göçüren” romanında Kantarma köyün büyük bir su problemi yaşamaktadır. Su problemini çözmek köy muhtarı Musa ve Hıdır çeşitli girişimlerde bulunurlar. Hatta köylerini ziyaret eden ülke başkanın da bu dertlerini anlatıp bir çare bulmaya çalışırlar. Ancak, köyün hacı-hoca takımı su sorunun yerine köye kuran kursu açılmasını isterler. Başkan her iki talebi de kabul eder. Kuran kursu hızlıca bir şekilde açılır ancak su sorunun çözümü uzadıkça uzar. Yazar, bu romanda da hoca tayfasının köyün yararına olan su sorunun çözümüne karşı olduğu vurgulanırken; aslında köydeki inançlıların köyün değişiminin dönüşünün önündeki en büyük engel olduğunu anlatmak istiyor.⁵⁹⁴

Köylünün temizlik ve hijyen problemi de dönemin edebî eserlerinde sıklıkla işlenmiştir. Mahmut Makal *Köye Gidenler* adlı romanında bu konu üstünde duruluyor. Ahmet’in köy ile ilgili aklına iki sorun takılmaktadır. Bunlar su ve hela sorunuydu. Diğer sorunlar daha sonra düşünülecek olan sorunlardır ona göre. Öğretmenlik yaptığı köyde hela yapmak ve kullanmak nerdeyse hiç para gerektirmiyordu. Buradaki temel sorun köylünün anlayış

⁵⁹³ Apaydın *Akan Sular Karşı.*, s.39-40.

⁵⁹⁴ Fakir Baykurt, *Köy Göçüren*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021.

sorunudur. Bu mesele ancak köylünün aklının ucuna azıcık etki edilmesiyle giderilebilirdi. Ahmet düşüncelerine şu şekilde devam ediyor:

“Bu etkiyi yapabilmek için az uğraşmadı iki öğretmen. Her fırsatta, her rastladıklarıyla bu "ufacık" dert üzerinde durdular. Hele Durmuş çok kaba konuşuyor, en dokunulmaz duygularına hitap ediyordu. Müslümanlıklarını çürüttüğü gibi; üstü kapalı, gavur da sayılamayacaklarını bu durumlarıyla, çaktırıyordu. Ama ne suçları vardı adamların. Müslümanlık başka, bu işler başkaydı. Namazlıklarını, ahrete hazırlanmanın bütün yollarını küçükten beri nasıl öğretilmişse, gece gündüz öylece çalışıp, dinlerine hizmet ediyorlardı. Bu hela işi de öyle. Babadan nasıl görmüşlerse, onu sürdürüyorlardı. Eski köye yeni töre demek biraz da çıktığı kabuğu beğenmemekle ilgiliydi.”⁵⁹⁵

Köyde tuvalet bulunması hijyen açısından önemli bir problem oluşturmaktadır. Ama bu sorun bir türlü çözülmemektedir. Oysa 1924 yılında çıkarılan “Köy Kanununa” göre tuvalet ve hamam yapılması zorunlu işlerden birdir. Ancak, köylü bu zorunluğu yerine getirmemiş ve babadan gördüğü gibi yaşamaya devam etmiştir. Hijyenle ilgili problemleri Üstündağ da şu şekilde dile gerdirmektedir:

“Ne o Hüseyin ağa yıkandın mı yoksa?

Hüseyin: Ali, güzel bir yıkandım. Avrat yok ne yapacaksın? İki ay oldu suya girmemişim. İyice bir yıkandım. Hasgül.

Nerede yıkandın Hüseyin ağa?

Nerede yıkandığımı bilmiyor gibi soruyorsun. Köylünün çoğu nerede yıkanır?

Anladık ama nasıl yıkandın?

Ahır güzelce tertemiz süpürdüm. Odanın içi gibi yaptım. Dışardan düz bir taş buldum. Kar ile iyice sildim. Onu da altına aldım. Bir kazan suyu da kaynatmışım. Atın yanı başına oturdum. Sabunla kili de yanıma aldım. İşte temizce bir yıkandım.

Uzun Boylu Mevlüt: Peki Hüseyin Ağa senin ev soğuktur. Nasıl yıkanabildin?

Ohoo şunun konuşmasına bak. Ahırda eşek var, atı da yeni aldım. İnek bir de öküz var. Senin sobalı odandan sıcak. Fırın gibi, o kadar hayvanın gübresi yanıyor, hiç soğuk olur mu?...

Peki Hüseyin ağa suyu dökerken gübre parçaları üzerine sıçramıyor mu?

Sıçrasa da önemli sayılmaz. Bir iki parça kalır son zaman onu da siler çıkarız?”⁵⁹⁶

Bu ve buna benzer onlarca anekdotu dönemin roman ve anılarında görmemiz mümkündür. Özellikle köylü cehalet, hurafe, üfürükçülük, yobazlık, geri kalmışlık vb gibi birçok olumsuz nitelemeyle Cumhuriyet dönemi köy romanlarında işlenmiştir.

⁵⁹⁵ Mahmut Makal, *Köye Gidenler*, Kariye Kitaplığı, 1998, İstanbul, s.29-30.

⁵⁹⁶ Üstündağ, a.g.e., s.31-33.

Aslında köylülükten gelip değişen ve köye yabancılaşan öğretmenler tarafından köye dair bilgi oluşturulmuş ve köylü ötekileştirilmiştir.

3.2. SİNEMADAKİ KÖY GERÇEKLIĞİ: ÖRNEK FİLMLER

Bir yerin veya topluluğun tarihine, kültürüne ve gündelik hayatına dair bilgilere sadece sözel ve yazılı kaynaklar ile değil, aynı zamanda sinema ve fotoğraf gibi görsel ürünler de kaynaklık etmektedir. Çekildikleri dönemin ve yerin gündelik hayatı ile ilgili görseller içeren filmler aynı zamanda folklorik bir derleme niteliği de barındırır. Köy, edebiyatın yanı sıra sinema ve resim gibi görsel sanatların da konusu olmuştur. Aslında, 1950’lerde ortaya çıkan toplumcu gerçekçi edebiyat sinemanın yönünü de belirlemiştir. Önceki dönemlerde Muhsin Ertuğrul’un öncülüğünü yapmış olduğu tiyatrocular ekolü sinema alanında hâkimdi ve sinema tiyatral bir özelliğe sahipti. Ancak, Türkiye’de meydana gelen siyasal, toplumsal ve iktisadî değişimler ile birlikte ortaya çıkan toplumcu gerçekçi yaklaşım sinemayı da etkilemiş ve bunun sonucunda 1950’li yıllar *Sinemacılar Dönemi*⁵⁹⁷ olarak anılmaya başlanmıştır. Mikail Boz, Türkiye’de meydana gelen değişim ve bunun sinemaya yansımaları aşağıdaki gibi ele almaktadır:

“ErksanSineması Dönüşümün eşiğinde Sinemacılar Dönemi’nin üç büyük yönetmeninden birisi olan Metin Erksan 1952 yılında ilk filmi olan *Âşık Veysel’in Hayatı*’ni çektiğinde Türkiye bir dönüşüm geçirmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin yükselişe geçtiği, Türkiye’nin iki kampa ayrılmış dünyada savaş döneminde sürdürdüğü tarafsızlığını bırakıp Batı tarafını seçerek, NATO’ya kabul edildiği bir dönemdir bu yıllar. Tek Parti dönemi bitmiştir ama “Çok Partili” hayat toplumun her kesiminin ihtiyaçlarına cevap veren bir çoğulculuğu ifade etmez. Artık, “Her mahallede bir milyoner yetiştirme” amacı güdüldüğü, dolayısıyla bu milyonerlerin yanı sıra başında milyonlarca da fakirin yetiştirildiği, fakirliğin de kurumsallaştığı bir dönemdir. Bu dönem toplumsal hareketliliğin de yoğun olarak yaşandığı yıllardır. 30 yıl boyunca iktidarı sürdürenlerin gerçekleştirmeye çalıştıkları Türkiye hayaliyle, şimdi iktidarı elde edenlerin zihinlerindeki Türkiye hayali bazı farklılıklar taşır ve bu açıdan Türkiye yeniden “kurgulanmakta”dır. Sinemada da bir dönüşüm yaşanmıştır. Artık sinemayla tanışılmış, Muhsin Ertuğrul’un tek adam olarak hüküm sürdüğü Tiyatrocular Dönemi çoktan bitmiş, sinemanın tiyatronun gölgesinden sıyrıldığı Geçiş Dönemi’yse işlevini tamamlamıştır.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Metin Erksan, “Karanlık Dünya”, 1952.

⁵⁹⁸ Mikail Boz, “Metin Erksan Sineması”, *Sinefil*, Boğaziçi Üniveristesi Matbaası, İstanbul, 2013, s.10.

Bu dönemde köy hayatı da sinemada gerçekçi bir üslupla yerini almaya başlamıştır. Dönemin gerçekçi öncü yönetmenleri Ömer Lütfü Akad ve Metin Erksan'dır.⁵⁹⁹ Erksan'ın 1952 yılında çektiği Âşık Veysel'in yaşamını konu alan *Karanlık Dünya*⁶⁰⁰ köyü ele alan ilk gerçekçi filmidir. Bununla beraber, senaryosunu Fikret Otyam'ın yazdığı ve Nedim Otyam'ın yönetmenliğini üstlendiği 1952 yapı *Toprak* filmi de öncü bir niteliğe sahiptir. Ömer Lütfü Akad'ın 1955 yapımı olan *Beyaz Mendil*⁶⁰¹ filmi köyü gerçekçi yönleriyle ele alan bir diğer filmidir. Erksan ve Akad'ın öncülüğünde başlayan gerçekçi köy sineması 1990'lı yıllara kadar köy edebiyatından beslenerek gelişimi sürdürmüştür.⁶⁰² Özellikle 1960'larda köy filmleri daha da belirginleşmeye başlamış ve köyün toplumsal yönü daha yoğun bir şekilde işlenmeye başlanmıştır. Erksan'ın 1962 yapımı *Yılanların Öcü* ve 1963 yapımı *Susuz Yaz* filmleri, köy romanlarının sinemaya aktarımının başarılı örnekleri olmuştur. Scognamillo'ya göre, Erksan'ın bu filmlerinin başarılı olması ile birlikte köy filmlerine bakış açısı değişmiştir. Bunun sonucunda köyün toplumsal meseleleri daha yoğun bir şekilde işlenmeye başlanmıştır. Ağalar ile eşkıyaların ilişkileri, ağa ve ırgat çatışması, kadının yaşadığı dram, toprak çatışmaları, kan davası gibi toplumsal sorunlar beyaz perdeye daha yoğun bir şekilde yansımıştır.⁶⁰³ Ayrıca güzümüze kadar popülerliğini devam ettiren Kemal Sunal, Şener Şen, İlyas Salman, Müjde ar gibi oyuncuların rol aldığı "Yeşilçam" filimlerinde de köy ve köylülük yoğun olarak işlenmiştir. Köyün toplumsal yapısı, ağa ve maraba ilişkileri, eşkıyalık, başlık parası gibi birçok konu espirili bir dille ele alınmıştır. Bu filmlerin büyük bölümünde köylü cahil, pis, kaba, medeniyetten uzak karakterler olarak çizilmişlerdir. Başka bir ifade ile kentlinin köylüyü algılayışı bu filimlere yansımış ve toplumda köylünün öteki olduğu algısı yerleştirilmiştir.

⁵⁹⁹ Gerçekçi köy filmleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Pelin Erdal Aytakin, "Köy Gerçekliği Bağlamında Türk Sinemasında Edebiyat Etkisi: Lütfü Ömer Akad Sineması", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, S. 41, 2015, s. 313-330.; Menderes Akdağ, "Gerçekçi Türk Sinemasındaki Köy Gerçekliğinin Köy Belgeleriyle Karşılaştırılması (1961-1971)", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.36, 2020, s.638-670.

⁶⁰⁰ Metin Erksan, "Karanlık Dünya", 1952.

⁶⁰¹ Ömer Lütfü Akad, "Beyaz Mendil", 1955.

⁶⁰² Türk sinemasının tarihi ve gelişimi için ayrıntılı bilgi için bakınız: Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.; Alim Şerif Onaran, *Muhsin Ertuğrul'un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.; Nijat Özen, *Karagözden Sinemaya C. 1-2*, Kitle Yayınları, 1995.

⁶⁰³ Giovanni Scognamillo, "Türk Sinemasında Köy Filmleri", *Yedinci Sanat Dergisi*, S. 4, 1973, s. 13-14.

1950'lerden itibaren filmlere yansıyan köy mekânları, kostümler ve köylerdeki yaşam pratiği dönemin köylerinin sosyo-ekonomik yaşantısı ile ilgili bizlere önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, dönemin köylerinin meskenlerinin özellikleri, köylerdeki iktisadi faaliyetler, köylerde yaşayanların bir birleriyle ilişkileri, köylülerde hüküm süren inançlar, gelenekler, kadın erkek ilişkileri gibi birçok açıdan filmlere yansımıştır. Bu da bizlere köylerin gündelik yaşantısı ile ilgili tespitlerde bulunma şansı tanımaktadır. Sinema filmlerinin kurgu üzerine kurulduğunu unutmadan dönemin filmlerinden ulaşabildiğimiz belli başlı görseller ve diğer kaynakların katkıları ile sinema filmlerini tarihsel bir kaynak olarak kullanabiliriz. Tezin bu kısmında, 1950 ve 1960 döneminde çekilen bazı filmlerden örneklerle dönemin köylerinin filmlere nasıl yansıdığı ele alınacaktır.

3.2.1. Karanlık Dünya: Aşık Veysel ve Hayatı

Senaryosu Bedri Rahmi Eüboğlu tarafından yazılan *Karanlık Dünya* Metin Erksan tarafında 1952 yılında beyaz perdeye yansıtılmıştır. Film belgesel ile sinema filmi arasında bir formda çekilmiştir. Bir başka ifade ile film bir taraftan Âşık Veysel'in dramını kurgusal bir film gibi aktarırken, bir taraftan da belgesel formatına başvurularak izleyici bilgilendirilmek istenmiştir. Filmin oyuncu kadrosunda, Kemal Bekir, Aslan Sayılğan, Ayfer Feray, Hakkı Ruşen bulunmaktadır. Ayrıca Âşık Veysel Şatıroğlu da kendini canlandırarak filmde rol almıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, iç ve dış mekânlarının Anadolu köylerinde çekilmesinden dolayı *Karanlık Dünya* köyün sinemaya gerçekçi olarak aktarıldığı ilk filmlerden biridir. Aslında 1950'lili yıllar Tek-parti iktidarının son bulduğu ve ülkenin büyük dönüşümler geçirdiği dönemdir. Ancak bir önceki dönemden devralınan bir sansür kültürü varlığını sürdürmektedir. Bu yüzden *Karanlık Dünya* filmi sansüre uğramış ve belli değişikliklerin yapılması ile birlikte izleyiciyle buluşma imkânı bulabilmiştir. Boz'a göre, 1939'da çıkarılan "Filimlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname"ye dayanılarak bu sansür uygulanmıştır. Buğdayların cılız ve bodur olamsı, köylülerin ayaklarında ayakkabı olmaması, tarımsal faaliyetlerin ilkel tekniklerle yapılması gibi nedenlerden dolayı film sansüre maruz kalmıştır. Asıl ismi *Karanlık Dünya* olan filmin ismi *Karanlık Dünya: Âşık Veysel ve Hayatı* olarak değiştirilmiş. Bunun dışında da filmde çeşitli düzeltmeler

yapılmıştır.⁶⁰⁴ Film yapılan değişikliklerden bir yıl sonra gösterime girebilmiştir. Filmin sansüre uğramış hali 56 dakika 23 saniyedir.⁶⁰⁵

Görsel 1: Karanlık Dünya Film Afifi

Film 1900'de Sivas'ın Sivrialan köyünde hayata gelen Âşık Veysel'in hayatını ele almaktadır. O dönemde çiçek hastalığı salgını köyü etkisi altına almış ve yedi yaşındaki Âşık Veysel'in de gözlerini kaybetmesine yol açmıştır. Veysel'in hayatı bir anda bir cehenneme dönüşmüştür. Aşık Veysel günlerce göz yaşı dökmüş ve giderek içine kapanmaya başlamıştır. Kendi başına hareket edebilecek duruma geldiğinde köydeki her çocuk gibi bir iş üstlenmiş ve bostanı beklemeye başlamıştır. Bu sıralarda, saz enstrümanına ilgi duymaya başlamış ve eline aldığı bir sopayı saz gibi kullanıp şarkılar türküler söylemiştir. Köyde zaman zaman saz dinletileri yapılmakta ve Âşık Veysel

⁶⁰⁴Boz, a.g.m., s.10.

⁶⁰⁵Karanlık Dünya: Âşık Veysel ve Hayatı filmi için bkz.: , <https://www.dailymotion.com/video/x3fmm55>

babası ile bu ortamlara katılmaktadır. Babası, Veysel'in saza ilgi duyduğunu fark edince ona bir saz alıyor. Veysel ilk saz derslerini babasının arkadaşlarından almaya başlıyor. Böylece Âşık Veysel'in sanat hayatı başlamıştır. Âşık Veysel evlenme çağına geldikten sonra evlenmiş ve bir çocuk sahibi olmuştur. Ancak eşi Esmâ çocuğunu emzirirken çocuk bir anda boğularak hayatını kaybeder. Bir süre sonra ikinci çocuğu dünyaya gelir ama bu seferde eşi hayatını kaybeder. Bu sırada, çocukluk arkadaşı olan ikinci eşi Dilim ortaya çıkar ve yeni doğan çocuğuyla başbaşa kalan Âşık Veysel'e destek olur. Ancak Dilim bir süre sonra Sülo'nun cinsel istismara uğrar ve kötü yola düşerek köyü terk eder. Âşık Veysel de bir süre sonra köyü terk eder ve saz çalarak geçimini sağlamaya çalışır. Köy okullarında saz öğretmenliği yapar, Ankara radyosunda plakları çalınır ve şöhretine şöhret katar. 1953 yılında köyüne döner. Ancak köy bıraktığı köyden babmbaka bir köye dönüşmüştür. Modern bir okulu ve dispanseri vardır. Köylü modern tekniklerle tarım yapmaktadır ve insan boyu ekin denizleri, dolgun ve iyi yetiştirilmiş buğday başakları insana tatlı bir sevinç vermeye başlamıştı. Bir aylık el içini bir günde yapan biçerdöverlerle toplanan ekin tarlalardan bir hamlede kaldırılıyor ve harman yerlerine bir çırpıda kaldırılıyor ve diğer modern makinelerle yüklü bir hasat haline getirilmekteydi. Kısacası herşey makinalaşmıştı. Köye traktör, elektirik ve su girmiş, muntazam yollar yapılmış, bataklıklar kurutulmuş ve köylü refaha kavuşmuştur. Köye artık salgın hastalıklar uğrayamaz olmuştur. Köylü radyoda Âşık Veysel'den türükler dinlemeye başlamıştır.⁶⁰⁶

⁶⁰⁶ *Karanlık Dünya: Aşık Veysel ve Hayt* filminin asıl senaryosu ve Aşık Veysel'in hayatıyla uyumluluğu üzerine bir araştıma için bkz.: "Tülün Arseven, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Senaryosunda Aşık Veysel", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, özel sayı, 2023, s.61-74.

Görsel 2: Karanlık Dünya Filminden Köy Sahnesi

Film Osmanlı dönemindeki köy mekânı ile başlamıştır. Köyde ilkel yöntemlerle tarım yapılmakta ve tahıl taşla öğütülmektedir. Köy evleri taşların üst üste yığılmasıyla yapılan toprak damlı evlerdir ve evlerin içersi bir mağarayı andırmaktadır. Köyde doktor bulunmamakta ve hasta geleneksel yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Saz dinletisinin yapıldığı sahnede herhangi bir kadın bulunmamaktadır. Anadolu köylerinde ataerkil toplum yapısı hâkimdir. Erkekler ve kadınlar genellikle aynı ortamda bulunmamakta ve farklı yerlerde eğlenmektedirler. Köylünün sağlık bilgisi yoktur ve emzirdiği çocuğunu bile boğabilmektedir. Hatta bir yaprak ile körlüğü tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Aslında, Âşık Veysel'in çocukluk ve gençliğinin anlatıldığı sahneler her ne kadar Osmanlı dönemi köyünde geçmiş olsa da, o gün filmin çekildiği köy 1950'lerde Anadolu'da bulunan bir köydür. Aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen köyün görünümünde, tarımsal faaliyet tekniklerinde bir değişiklik olmamıştır. Filmin gerçekçi bir film özelliği kazanmasının nedeni de Anadolu köylerinden birinden kesitler sunmuş olmasıdır.

Görsel 3: Karanlık Dünya Filminden Bir Sahne

Filmde başlarında kullanılan köy mekânı 1950’li yılların birçoğunu andırmaktadır. Ancak filmin sonlarında çizilen köy resmi dönemin birçok köyü için geçerli değildir. Filmin sonlarındaki köy fotoğrafı, Cumhuriyet’in ideal köyü ütopyasının sinemaya aktarılmış hali gibidir. Başka bir ifade ile modern tekniklerle tarımın yapıldığı, tarımda makineleşmenin en üst seviyeye ulaştığı, modern bir okulu ve dispanseri olan, pırıl pırıl giyinmiş gürbüz öğrencilerin bulunduğu, elektrige kavuşmuş, herkesin temiz ve modern kıyafetler giydiği, yani yerinde modern bir şekilde dönüşmüş bir köy fotoğrafı çekilmiştir. Bu fotoğraf, filmin sansüre uğraması sonucu yapımcının, filme eklemeler ve çıkarmalar yapış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak filmin sonun da çizilen köy resmi Anadolu köylerinin büyük bir bölümünü yansıtmamakta ve filmin gerçekçi yaklaşımını zayıflatmaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde ele alacağımız köyün gündelik hayatı kısmında bu farklılık ortaya konulacaktır.

Görsel 4: Karanlık Dünya Filminden Modern Tarım Sahnesi-1

Filmde Mustafa Kemal'in hayatını kaybettiği günlerde kameralara yansıyan görüntüler araka fonda çalan Aşık Veysel'in bir türküsüyle seyirciye aktarılmıştır. Filmin Cumhuriyet'in kurucusu olan Mustafa Atatürk'ü filme taşıması Cumhuriyet değerlerine duyulan inançla açıklanabilir. Bu değerlerin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu insanı tarafından sahiplenildiğini vurgulanmak istenmiş olabilir. Zaten filmin sonunda, Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in ideal köy fikri beyaz perdeye yansıtılmış ve Osmanlı mirasının geride bırakıldığı vurgulanmıştır.

Görsel 5:Karanlık Dünya Filminden Modern Tarım Sahnesi-2

3.2.2. Toprak Filmi (1952)

Senaryosunu Fikret Otyam yazmış olduğu ve Nedim Otyam'ın yönetmeliğinde 1952 yılında çekilen *Toprak* filmi Türkiye köylerine yönelik yapılan gerçekçi filmlerin öncülerinden biridir. Filmin senaryosunu kaleme alan Fikret Otyam resim eğitimini Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun atölyesinde tamamlamıştır. Soylu'ya göre, Fikret Otyam fotoğraf, röportaj ve tuvallerinde Anadolu insanını restmetmektedir. Soylu, Otyam'ın fotoğrafçılık ve gazetecilik aracılığı ile edindiği deneyimlerini Anadolu'ya duyduğu ilgi ile birleştirmiştiğini vurgulamaktadır.⁶⁰⁷ Otyam'ın Anadolu'ya karşı beslediği ilgi *Toprak* filminde de kendini göstermektedir. Konyan'nın Aksaray ilçesine bağlı Sultanhan köyünde çekimleri yapılan *Toprak* filmi Anadolu köylerinden birinin gündelik yaşantısından kesitler barındırmakta ve bizlere dönemin köylerindeki yaşam ile ilgili gözlem yapabilme fırsatı sunmaktadır. Filmin oyuncu kadrosunda, Nevin Aypar, Sedat

⁶⁰⁷ Rasim Soylu, "Aksaray'lı Otyam Kardeşlerin 1952 Yapımı "Toprak" Filminin Göstergibilim Yöntemiyle İncelenmesi", içinde *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. Mehmet Sami Yıldız vd., Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2019, s.274.

Ergin, Faik Coşkun, Rana Şıvga, Nusret Otyam, Münevver Tekmen, Ahmet Mutlu ve Mehmet Hamzakadı gibi isimler yer almıştır.

Görsel 6: Toprak Filminin Afişleri

Konya'nın Aksaray ilçesine bağlı Sultanhan köyünde yaşayan Ümmet'in hikâyesi filmin konusunu oluşturmaktadır. Filmin ilk on dakikası Aksar'ın tanıtımına ayrılmış ve filme bir belgesel niteliği de kazandırmıştır. Ümmet topraksız bir köylüdür ve toprak zengini Rıza Çavuşun yanında çalışmaktadır. Ümmet, Rıza Çavuşun evinde çalışan İrete âşıktır. Ancak, Rıza Çavuşun kızı Nesibe de Ümmete âşıktır ve bu aşk yüzünden İret'e kötü davranmaktadır. Nesibe bir gün Ümmet'in odasına girerek aşkını ilan eder ve bunun üzerine Ümmet köyü terk eder. O dönem Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkmış ve topraksız köylülere devlet tarafından toprak dağıtılmaktadır. Ümmet, köyün dışında olduğu süreçte Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun'dan Yaralanmış ve köye dönmüştür. Rıza Çavuş, kızına göz koymayan ve helal süt emdiğini düşündüğü Ümmet'in İret ile evlenmesine önyak olur. Ümmet'e bir çift öküz ve beş küçükbaş hayavan hediye eder. Diğer zengin köylüler de Ümmet'e çeşitli hediyeler sunarak evini kurmasında Ümmete yardımcı olurlar. Kısa bir süre sonra Ümmet ve İrem evlendirme dairesinde resmi nikâhlarını yapar ve evlerini kendi elleri ile inşaa ederler. Ürem ve Ümmet'in bir çocukları olmuştur; ancak hastalanmış ve kısa sürede hayatını kaybetmiştir. Aslında,

çocukları ölmeden önce İret yine hamiledir, ancak borclarını ödemek için tarlada insanüstü bir çaba ile çalışmaktadır. İret, çocukları öldükten on sekiz gün sonra ikinci çocuklarını dünyaa getirdiği sırada hayatını kaybeder. Elinde çocuğu ile kalan Ümmet'in imdadına Nesibe yetişir ve yeni doğan bebeğin bakımını üstlenir.

Görsel 7: Toprak Filminden Sahneler

Daha önce de belirttiğimiz üzere film dönemin köy gerçekliğine ışık tutan sahnelere sahiptir. Başka bir ifade ile filmde Sultanhan köyünün ve Aksaray'ın fotoğrafları çekilmiş ve köylünün gerçekçi bir gözle yansıtılması sağlanmıştır.

Filim'de Konyan'nın Aksaray bölgesinde yaşayan köylülerin günlük yaşamına ait öğeler yoğun bir şekilde görülmektedir. Erkeklerde şapka devriminin etkisi nedeniyle kasket ve föter şapka kullanılmaktadırlar. Kadınların başörülerinin altında fes benzeri bir aksesuar vardır. Çorap gibi el işi kıyafetlere vurgu yapılmıştır. Ayrıca, köylünün yoksulluğunun simgesi olarak yamalı pantolon giyen köylüler vardır. Osmanlı döneminden beri yoksul olan köylü böylece karikatürize edilmiştir. Topraksız köylü sorunu ele alınmış ve 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na vurgu yapılmış, böylece tarihsel bir problem beyaz perdeye taşınmıştır. Ayrıca, filmde köylülerin ilkel tekniklerle tarım yapıyor olmaları da dönemin önemli gerçeklerinden biridir. Film bu gerçekliği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle, kara saban ile tarlanın sürüldüğü sahne bunun en çarpıcı örneklerinden biridir. Osmanlı döneminden beri büyük toprak sahipliği veya ağalık Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir. Filmde Rıza Çvuş karakteri bu

gerçekliği yansıtan karakterdir. Ancak filmde zengin toprak sahibi Rıza Çavuş olumlu ve sevecen bir karakter olarak sergilenmiştir. Dönemin romanlarında ve filmlerinde ağa ve zengin toprak sahipleri ağırlıklı olarak kötü karakterler olarak çizilmektedir. Filmde Rıza Çavuş yerine kızı Nesibe kötü karakter olarak çizilmiş ve İret'e davranışları üzerinden köylerdeki sınıfsal çatışması sunulmuştur. Evlenmeden önce Ümmet'e hediyeler verilmesi ve çarşıdan İret'e yemeni alırken esnafın indirim yapması bölge insanın evliliğe ve aileye verdiği değerin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 8: Toprak Filminden İlk Tarım Sahnesi

Köylü evelrinin hali de içler acısıdır. Kerpiçten yapılan toprak damlı evler görülmektedir. Ahır ile ev nerdeyse iç içedir. Köylünün yoksulluğu sağlık hizmetlerine ve ilaçlara ulaşmalarının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Ümmet'in annesi, ilaç almak için girdiği eczanede yoksulluklarını vurgulayarak ona göre kendisine uygun fiyatla ilaç verilmesini ister. Köyde sağlık işlerine yine köydeki insanlar bakmaktadır. İret'in doğumunu köylü üç dört kadın yaptırmaya çalışmaktadır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet köylülerin sağlık sorunlarını henüz çözememiş ve köylü geleneksel yöntemlere başvurmaya devam etmektedir. Ayrıca, köylünün sağlık konusunda cahil olduğu vurgusu

da yapılmıştır. Ümmetin çocuğunu doktora götüren annesi çocuğu hastaneye yatırmak istemez ve bunun sonucunda çocuk hayatını kaybeder.

Görsel 9: Toprak Filminden Hayvanlarla Paylaşılan Yaşam Alanı Sahnesi

Ancak filmde yine de Cumhuriyet Türkiye'sine ve köye getirdiği yeniliklere vurgu yapılmıştır. Ümmet'in kaldığı odada Mustafa Kemal Atatürk'ün bir fotoğrafı bulunmaktadır. Ayrıca ideal Cumhuriyet köyüne vurgu yapmak için bir sahnede traktör görünmektedir.

3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ KÖYÜNE İÇERİDEN BAKMAK: KÖY VE KÖYLÜ (1923-1960)

1923-1960 yılları arasında köy ve köylülük devletin önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Tek-parti yönetiminin iktidarda olduğu dönem boyunca, köylünün kültürel olarak dönüştürülmesini ve modern ulus devletin temelini oluşturacak olan nüfusu tasarımılamak istemiştir. Yapılan inkılaplar ile köylünün yeni bir zihinsel yapıya kavuşması ve merkez ile köyler arasındaki mesafelerin kapatılması amaçlanmıştır. Bu yönde Köy Kanunu, Halkevleri, Örnek Köy, Köy Enstitüleri gibi politikalar hayata geçirilmiş ve köylünün gündelik hayatına nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Köyün yerinde

dönüşümünü hedefleyen bu uygulamalar istenilen başarıya ulaşamamıştır. Köylü ile devlet arasında hem zihinsel hem de fiziksel mesafe varlığını sürdürmüştür. Köylü Osmanlı dönemindeki gibi kötü yaşam koşulları altında yaşamaya devam etmiştir.

Moran, bunun temel nedeni olarak uygulanan iktisadi politikaları görmektedir. Moran'a göre, Tek-parti iktidarının milli bir burjuvazi kurmak için eşraf ve ticaret burjuvazisini güçlendirme yoluna başvurmuştur. Bu tutum halkçılık anlayışının eski anlamını yitirmesine neden olmuştur. Artık egemenliğin halkta olması ve alınan ekonomik kararlarda halkın gözetilmesi gibi temel yaklaşımlar ortandan kalkmıştır. Bu yüzden de halkın yararına olabilecek devrimlerinin gerçekleştirilmesine yönelik politikalar gündemdeki yerini kaybetmiştir. Başka bir ifade ile 1923-1930 yılları arasında uygulanmak istenen liberalizm ile 1930-1950 yılları arasında uygulanan devletçilik politikası halkın yararına işlememiştir. 1923-1950 yılları arasında sınıf farklılaşmaları artmış, baskı rejimi artan bir şiddette ağırlaşmış ve köylü giderek yoksullaşmıştır. "Köylü milletin efendisidir" söylemi lafta kalmanın ötesine geçememiştir. Halk Partisinin değişen tutumu giderek büyüyen bir haksız bir düzen ortaya çıkarmıştır.⁶⁰⁸

Ancak hem dünya çapında ortaya çıkan iktisadî ve siyasi sorunlar, hem de ülke içerisinde büyüyen huzursuzluk İkinci Dünya Savaşı sonrasında Tek-parti yönetiminin iktidarına son vermiştir. DP yönetimi, CHP'nin köylerin kültürel olarak dönüştürülmesini amaçlayan politikalarına son vermiş ve liberal ekonomi politikalarını hayata geçirmiştir. Köylerin yol, su ve zirai alandaki problemlerini çözmeye dönük popülist politikalara başvurmuş ve artık seçmen olan köylüyü yanına çekmeye çalışmıştır. Köy ve köylünün dönüştürülmesine yönelik uygulanan bu politiklar karşısında köylünün 1923-1960 arasında değişip değişmediği tezin bu kısmında ele alınacak ve köye içerden bakmaya çalışılacaktır. Köylerin, ekonomik koşulları, sağlığa erişimleri, eğitime bakışları, yaşam alanları, ulaşım ve haberleşme alanlarında geldikleri nokta, köylerde hâkim olan inanç dünyası, kadın, erkek ve çocukların yaşantıları, köylerde ilişkiler ve bu ilişkilerdeki gerilimler ele alınacaktır. Öncelikle köylünün devlete bakışına kısaca değinilecektir.

⁶⁰⁸ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II.*, s.11.

3.3.1. Donmuş Zamanlar

Zaman içerisinde değişim dünyanın her yerinde aynı doğrultuda ilerlememektedir. Başka bir ifade ile on iki bin yıl önce neolitik yerleşmelerin ortaya çıkmasından sonra çoğu bölgede Paleolitik Taş Devri yaşam formu varlığını sürdürmüştür. Hatta günümüzde bile binlerce yıl öncesinden kalma yaşam biçimini sürdüren az sayıda kalmış insan topluluklarına rastlamaktayız.⁶⁰⁹ Köy kökenli yazarlar veya köy ile bir şekilde temas edip köy ve köylüyü kaleme alan yazarların birçoğunda Anadolu köylerinin eski devirlerden kaldığı ve medeniyetten uzak olduğu söylemi yaygındır. Bu tespitler hem Osmanlının son döneminde, hem de 1923-1960 arasındaki dönemde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1950’lerin filmlerinde de eski devirlerden kalmış köy görüntüleri ile karşılaşmaktayız. Anadolu köylüsünün 1960’lı yıllara kadar olan dönem içerisinde yaşadığı koşulların modern dünyadan çok uzak olduğu vurgusu sıklıkla yapılmıştır.

Örneğin, Şevket Süreyya Aydemir, Cumhuriyet’in kuruluş arefesinde Anadolu’da gördüğü köylerin etkisiyle “*Acaba hangi devirde, nerde yaşıyorum?*” sorsunu kendine yönltmektedir. Herşey’in kendinizden ayrı ve yabancı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, içerisinde bulunduğu âlem sanki başka bir gezegenden kopmuş ve başka bir çağdan kalmıştır.⁶¹⁰ Cumhuriyet kurulmadan önce Anadolu köyü ile ilgili yapılan bu tespit 1950 ve sonrasında sık sık yapılmıştır. 1950’lerde *Tanrıların Vatanı Anadolu* kitabında C.W. Cerman, Anadolu’nun eski devirlerden kalmış görüntüsünü şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bugün Küçük Asya’dan trenle, kamyonla, otobüsle ve Amerikan taksileriyle geçiliyor. Kimi zaman da atla gitmek zorunluluğu doğuyor. Altınızda çatırdayan tahta eğerin üstünde doğrulup burasının nasıl bir ülke olduğunu seyrettiğinizde, aynı anda bir zamanlar nasıl bir ülke olduğunu da seyretmiş olursunuz. Bugün hala Anadolu'nun içlerinde yekpare tahta tekerlekli öküz arabalarına, kağnılara rastlayabilir, gıcırtilı inlemesini millerce öteden duyabilirsiniz.

Bugün güneşin altında uzanan boz renkli köylerin durumu, üç binyıl önce zengin Asur' dan Anadolu'nun bağrına alışveriş için ilk Asurlu tüccarların sokulduğu zamandakinden pek farklı olmasa gerek. Bu köylerin evleri hala kerpiçtendir. Kavurucu güneşte bel veren, arada bir görülen sağanaklarda parça parça eriyip giden kerpiç ... Bu yüzden köyler acayıplikleri seven bir hayal gücü tarafından yaratılmışçasına çirkin görünümde dirler. Yirmi yıl bile ömrü olmaz kerpiç evlerin;

⁶⁰⁹James E Mcclellan III ve Harold Dorn, Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji, Arkadaş Yayınları, Ankara 2006, s. 20.

⁶¹⁰ Aydemir, a.g.e., s.82.

yıkılıverirler, yıkıntısı üzerine torunlar yenilerini yaparlar. İşte "arkeolojik tabakalar" da böyle oluşur."⁶¹¹

C.W. Ceram'a göre, Anadolu topraklarında tren, otobüs ve Amerikan yapımı otomobillerin kullanılmasına rağmen, 1950'li yılların Anadolu'sunun genel görünümünün binlerce yıl öncekinden farksız olduğunu vurgulamaktadır. Hüseyin Seyfi de benzer bir tespitle bulunarak, Anadolu'da Asurlar, Frigyalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Osmanlılar gibi yaşayanlara zamanın sanki durduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, Anadolu'da yaşayan bu insanların eğitimsiz ve dar bir görüş içerisinde hep karanlığı yaşadıklarını iddia etmektedir.⁶¹² Mahmut Makal'ı köyünde ziyaret eden bir arkadaşı, köyü kitaplarda okuduğu taş devrindeki yerlere benzetmektedir. Evlerin ve ahırların halleri onu bu fikre yöneltmiştir. Köylülerin medeniyetten uzak olan bu geçmiş dönem yaşantısından rahatsız olmadığını vurgulamıştır.⁶¹³ 1950'lerde Anadolu'nun etniklendirilmesi işinde çalışan Burhan Oğuz da Anadolu'nun geçmiş zamnlardan kaldığı tespitini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Tekerleğin icadı beşer tarihinin nirengilerinden biridir. Düzgün sürtünmeden yuvarlanma sürtünmesine geçmeyi insanlar milattan 2000 yıl kadar önce akıl etmişler. Sonra da rol yapmayı öğrenmişler. Ama bu işte üstat olan Romalılar bile hayvanı koşmasını bilememişler, Atı boğazımdan bağlamışlar. Bu koşum tekniği 12 yüzyıla kadar sürmüş ve sonunda, yükü omuzlara veren Hamut meydana çıkmış. Böylece de hayvanın çekme gücü birkaç kat artmış. Geçen sene güzde bulunduğum Hakkâri'nin bizatihi içinde, Muş ve Bitlis'in birçok köyünde tekerlek kavramının bulunmadığını sanmıştım, gördüklerimin karşısında. Buralarda yük, baş tarafı kalın ve yukarıya doğru incelerek giden ve birbirlerine enine çubuklarla bağlı iki paralel odun parçasından meydana gelmiş bir nevi kızak üstünde taşınır. Bu kızığın adı paheldir. İki öküz, at, saman, çalı çırpı ... yüklü paheli çeke çeke her türlü arazide götürür, geriye iki paralel iz kalır.”⁶¹⁴

Oğuz, yüzlerce yıl önce bulunan bir tekniğin hala Anadolu köylerinde kullanılmadığını vurgularken aslında değişimin dünyanın her yerinde aynı hızda ilerlemediğini vurgulamaktadır. Necmi Onur da Hasankeyfi ziyaretinde sizin ve benim gibi Anayasa oylamasına katılan iki ayaklı yöre insanının mağaralarda yaşadığını tespit etmiş ve bunu mancınık devri ile özdeşleştirmiştir.⁶¹⁵ Yapılan kazılar sonucunda elde edilen verilere

⁶¹¹ C.W. Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Remzi Kitapevi, 1994, s. 11.

⁶¹² Seyfi, a.g.e., s.13.

⁶¹³ Mahmut Makal, *Köyümden: Köy Öğretmenin Notları II*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1952, s.57.

⁶¹⁴ Burhan Oğuz, *Yaşadıklarım Dinlediklerim*, Simurg Yayınevi, İstanbul, 2000s.233.234.

⁶¹⁵ Necmi Onur, *Şark Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, Belge Yayınları, İstanbul 1972, s.42-43.

göre, Anadolu köylerinde yüz yıllardır sosyal yaşamda durağanlık söz konusudur. Seyfi bunu aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Anadolu höyüklerinde ve diğer ören yerlerinde yapılan kazılarda elde edilen bulgular, on bin yıllık kerpiç duvarların ve bugün de yaşamın içinde olduğunu gösteriyor... Çatalhöyük’te evler birbirine geçmeli. Tıpkı Anadolu’nun günümüzde yaşayan eski evleri gibi damları tepeden pencere... Höyüklerde yapılan kazı buluntularından yola çıktığımızda zamanımızdan iki, üç nesil öncesine kadar o günlerden bugüne sosyal yaşam içinde çok değişiklik görülüyor. Kerpiçten bitişik evler, evlerin içindeki tandırlar, hayvanlarla aynı ortamın paylaşılması, kullanılan bakır ve çanak eşyalar, kağıtlar, at eyerleri, iğneler, iplikler, giyim kuşam, eğitim, sağlık, inançlar, temizlik, ziraat ve yiyecekler.”⁶¹⁶

Özetle belirtmek gerekirse, 1923-1960 yılları arasında Anadolu köylerinin önemli bir kısmı eski devirlerden kalan ve durağan bir görünümü sahip bir intiba uyandırmaktadır. Bu durağanlık zamanın donmuş olduğu algısını yaratmaktadır. Köylerin yüzyıllarca değişmemiş olması sadece köylerin görünümü ile sınırlı değildir. Seyfi’nin de belirttiği gibi sosyal yaşamı ile de ilgilidir. Köyü tanımladığımız kısımda Wolf’tan hareketle köyün, ilkel ile sanayi toplumları arasında kalmış bir form olduğunu belirtmiştik. Anadolu köylerin değişmemiş olması, modern dönem öncesi görünümünü korumuş olması ve hayatın her alanında kendini gösteriyor olması gayet doğaldır. Çünkü sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan toplumsal yapının yaşamı algılayışı ve yaşam tarzı önceki dönemin insanlarından farklılaşmıştır. Artık eğitim, temizlik, üretim gibi gündelik faaliyetler yeni anlamlar kazanmış ve insanların hayatını eski devirlerden farklı bir biçimde şekillendirmeye başlamıştır. Sanayi devrimiyle ortaya çıkan bu yeni yaşamın dışında kalan bölgeler de ise eski düzen varlığını sürdürmüş ve değişimin hızı çok daha yavaş olmuştur. Seyfi, Anadolu köylerinin sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan değişimin Anadolu köylerine ulaşmamasını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Anadolu köylerinde televizyon, radyo, telefon ve makineli tek bir araç yoktu duvarlarının yarısı toprağa gömülü evlerin çoğu birer odalı ve kerpiçtendi. Beslenme, giyim, kuşam aynı imkanların verdiği ölçüdeydi. Sosyal yaşam değişik, sağlık sorunları ağır, tedavi yöntemleri farklıydı. Otorite boşluğunun yarattığı güvenlik problemleri, yönetim baskısı gibi ağır sorunlarla insanlar karşı karşıyaydı. Tıpkı binlerce yıl öncesi gibi, insanlar, hayvanlarla birlikte aynı odada yatıp kalkar, kışın ahırın bir bölümünde “seki” denilen toprak sedir üstüne hasır ve yün minder koyarak hayvanların arasında otururlardı. Köylerde kayaların içinde, mağaralarda yaşanır, kil denilen beyaz toprak, el yüz ve saçların temizlenmesinde sabun yerine geçerdi. Ulaşım ve nakliye yaya olarak veya at eşek, deve gibi hayvanlarla yapılırdı.

⁶¹⁶ Seyfi, a.g.e., s.67-68.

Tandır ocak, çoğu zaman komşudan alınan ateşle yakılırdı. Kibrit veya çakmağı bulunan ev sayısı çok azdı. Ocağı yanan evden ateşi alarak tezeğini, odununu onunla tutuşturur, hayvan iç yağı veya taş değirmenden sıkılarak elde edilen bitkisel yağ, çanakta yapılmış kapla bir kutuya konularak içine yerleştirilen fitilin yanması ile aydınlatma sağlanırdı.”⁶¹⁷

Tezin bu bölümünde, Andolu köylerinin sosyal yaşamındaki durağanlığı, yaşam alanlarının elverişsizliği, yoksulluk, modern sağlık koşullarının yetersiz olması, köylünün yazılmamış hukuk kurallarının olması, inançların köy hayatına etkileri, insan ilişkileri, aile yapısı gibi başlıklar altında ele alacağız. Önemle belirtilmesi gereken bir husus da sözü edilen durağanlığın Anadolu'nun bütün köyleri için geçerli olmayışıdır. Başka bir ifade ile 1923-1960 yılları arasında Anadolu köylerinin bir kısmında modernleşme eğilimi yoğun olarak görülmektedir. Bu köylerden örnekler de yeri geldikçe ele alınacaktır.

3.3.1.1. Köylünün Yaşam Alanı: Köylünün Meskenleri

Eski çağ insanları iklim ve çevre koşullarına bağlı olarak besin kaynaklarına erişmek ve barınmak amacıyla küçük gruplar halinde konargöçer bir tarzda yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Kaya kovuklarında, mağaralarda barınmışlardır. Eğer mağara ve kaya sığınağı bulamazlarsa kendi sığınaklarını yaparak yaşamışlardır. Yerleşik yaşama geçen insanlar sığınaklarını geliştirmiş ve yaşmaya daha elverişli meskenler inşa etmiştir. Günümüzde ilkel olarak değerlendirilen bu yapılar dünyanın çeşitli bölgelerinde varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.⁶¹⁸

Göney'e göre, insan topluluklarının doğal peyzaj üzerine yaptıkları en önemli unsurlardan biri meskenlerdir. Kısa ömürlü olmalarına rağmen değişmeyen coğrafi ve jeolojik faktörlerin etkilerini ve izlerini de taşırlar.⁶¹⁹ Tanoğlu da benzer bir tespit de bulunmuş ve kırsal meskenlerin; yapı malzemesi, şekli ve meskenlerin çeşitli bölümlerinin düzenlenme tarzında coğrafi koşulların etkili olduğunu ve bu coğrafi

⁶¹⁷ Seyfi, a.g.e., s.70.

⁶¹⁸ Seyfi, a.g.e., s.9-10.

⁶¹⁹ Süha Göney, "Mengen Havzasında Köy Meskenleri", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.16, 1967, s.112.

koşullar hakkında ipuçları barındırdığını vurgulamaktadır.⁶²⁰ Coğrafi koşulların etkisini göz ardı etmeyen Doğanay, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin de meskenler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Gerçekten de coğrafi çevrenin meskenler üzerindeki baskısı, yapı ve inşaa gereçleri yönünden, özellikle kırsal yerleşmelerde çok daha dikkat çekicidir. Kuşkusuz meskenlerin yapım şekli ve işlevleri, sadece yapı geci temini sorunuyla ilgili bir durum değildir. Bunda, uğraşılan ekonomik faaliyet şekilleri, ailelerin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri ile tarihi nedenler ve gelenek-görenekler gibi birçok etkenin rolü vardır.”⁶²¹

1923-1960 yılları arasında Anadolu köylerinin büyük bölümünde de ilkel olarak değerlendirebileceğimiz meskenler yoğun bir şekilde görülmektedir. Hatta mağaralarda yaşamlarını devam ettiren köylüler de bulunmaktadır. Tezin önceki bölümlerinde ele aldığımız, 1924’te çıkarılan Köy Kanunu ve örnek köy uygulamasıyla köylülerin yaşam alanının moderleştirilmesi ve daha sıhhi bir hale getirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Ancak bu politikalar istenilen sonuçları vermemiş ve köylülerin önemli bir bölümü eski devirlerden miras kalan yapı teknikleriyle inşa edilen ve insan yaşamına elverişsiz meskenlerde yaşamaya devam etmişlerdir. Köy kökenli öğretmenler ve köy ile temas eden gazeteci ve çeşitli devlet görevlileri köylerdeki meskenleri ve köylerin genel yapısını da ele almışlardır. Köy evleri ve köyler genellikle olumsuz bir tablo içinde ilkel olarak değerlendirilmiştir. 1930’lu yıllarda Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu köylerinde gözlemler yapan Doktor Rükneddin Seyfi de köy evlerini ele almış ve sahilden uzak olan köy evlerini şöyle değerlendirmiştir:

“Sahilde uygun, ekserisi iki katlı yapılmış derli toplu, oturulabilir biçimli taştan yapılarıdır. Buna mukabil içeri yaylada evler birkaç metre yüksekliğinde taşla ve harçla örülmüş, penceresiz, hayvanları da içine alan; bir tandır havi basit iptidai ve zavallı yapılarıdır. Sert ve haşin rüzgârların tesirinden kurtulmak için boylarını kısalttıka kısaltan bodur ve cüce yapıların sahipleri, soğğun şiddetinden ürkererek

⁶²⁰ Ali Tanoğlu, *Beşeri Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yayınları, İstanbul, 1967.

⁶²¹ Doğanay, a.g.e., s.410.

Tunçdilek de benzer düşünceleri şu şekilde dile getirmektedir: Eski top evlerin yapımında çevreden elde edilen malzemelerin etkileri görülmektedir. Bu tip evlerin planlarında gelene göreneklerle birlikte kültürel ve ekonomik faaliyetlerin de önemli etkileri vardır. Evin kim için inşaa edildiği, meskende kimlerin yaşadığı, ev içerisinde nasıl bir düzen olduğu ve bu düzenin evi nasıl şekillendirdiği, evin bireylerinin yaşamlarıyla evin yapısı arasındaki ilişkisi gibi özellikler, evin beşeri çevrsini oluşturmaktadır. Ev ferlerin bir araya geldiği müessese olarak kabul edilir.

Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskân Coğrafyası: Kır İskânı (Köy-Altı İskân Şekilleri)*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1967, s. 66-67.

duvarlarına pencere dahi açmamaktadırlar. Hayvanlarını da canlı birer soba mahiyetine koyarak vücutlarından yayılacak hararettten istifade sadedinde yanlarından ayırmamaktadırlar. Böylece ev denen bu taş kulübenin yarısında insanlar otururlar, yarısında hayvanlar barınırlar. Bu taş ve çamur kulübeler ocaksız, bacasız ve penceresizdir. Ortada bir tandır mevcuttur. Yakılan ateşin dumanı damdaki dar delikten çıkar. Fakat duman o dar deliği buluncaya kadar bütün eve yayılır. Göz gözü görmez olur. Hali vakti yerinde köylü evlerinde insanlarla hayvanların oturdukları kısımlar arasında ya bir tahta parmaklık çekilmiş yahut bir köşeye uzunca bir tahta sedir ilave olunmuş ve duvara sabit bir vapur kamarasının penceresi kadar yuvarlak bir delik açabilmişlerdir. Evlerin çoğunda tahta döşeme ve tahta tavan yoktur. Yataklar, toprak üstüne serilen otların üstüne yapılır.

7-8 aylarını bu karanlık havasız yerlerde işsiz güçsüz mutlak bir iptidailik ve uyuşukluk içinde geçiren bu köylerde köylülerin içtimai mahalleri kendilerince (ahır odaları) denen yerlerdir. Ekser köylerde kahve, çayhane, köy odaları gibi umumi toplantı mahalleri olmadığından genişçe bir ahırın köşesinden ayrılmış tahta kerevetler bu vazifeyi görmektedir. Hatta bir kısım köylerde hayvanların da mevcut olduğu bu ahır odalarında namaz dahi kılınmaktadır. Hemen bütün Ağrı ve Erzurum köyleri bu tiptedir. Bayburt Hard Ovası, Şiran'ın, Karsın ve Sarıkamış'ın bir kısım köylerinde evler bir nispet daha ileri bir durumdadır. Bu köylerde birkaç tane olsun camlı, pencereli tahta döşemeli evlere rastlamak mümkün olabilmıştır. Ezcümle buralarda ahır odaları da nispetini azaltmışlardır. Bu nispi tekâmülde iktisadi seviye rol oynadığı gibi Of'tan, Sürmene'den gelip yerleşen ve daha görenekli olan sahil unsurların da dahil olmuştur. Karaköse, Doğu Beyazıt yörelerindeki köylerdeki ev vaziyetleri en zavallı ve iptidai bir durumdadır. Buralarda in denecek tahtezemin köy evlerine bolca rastlanır. Ahırlar ve gübrelikler içeri yayla köylerinde henüz evlerden ayrılmamıştır. Hemen bütün içeri yayla köyleri yakacak olarak tezek kullandıkları için köy sokakları, meydanları ve dolayısıyla evlerin önleri çok pis bulunmakta ve sineklerin, mikropların üremesi için mükemmel bir gıda vasıtası teşkil etmektedirler. Buna mukabil evlerin oturlan kısımları köylü kadınların eşsiz temizliğiyle kabil olduğu kadar temiz tutulur. Şiran köyleri müstesna bütün tetkik mıntıkasında hela vaziyeti çok kötüdür. Bölgenin birçok köylerinde ahırın bir köşesinde açık küçük bir çukur bu vazifeyi görmekte ve birçoklarında buna dahi tesadüf olunmamaktadır. Umumi helalar daha iyidir. Fakat onlar da, ekseriyetle gelişigüzel kurulmuşlardır.”⁶²²

Seyfi'ye göre, günümüzden 70 yıl öncesine kadar, Anadolu köylerinde duvarlarının yarısının toprağın altına gömülü olduğu tek odalı kerpiç⁶²³ evler bulunmaktaydı. Tıpkı

⁶²² Rükneddin Fethi, a.g.e.,56-58.

⁶²³ Ankara yakınlarındaki köyler ile ilgili araştırma yapan Joe. E. Pierce kerpiç bir evin yapılışını gözlemlemiş ve özetle bunu şu şekilde dile getirmiştir: “Mahmud, yeni köy evine kerpiç yapmak için toprak, su ve saman karıştıran bir grup erkeğe yönünü çevirdi... Mahmud, sessizce toprağa bir miktar saman karıştırılmasını ve yaşlı adamın tamamı diyene kadar su eklenmesini izledi. Daha sonra bu yapı malzemesi, yaklaşık 10 santim genişliğinde ve 20 santim uzunluğundaki patlara döküldü. Kalıptaki yapı malzemesi ertesi gün kalıplardan çıkarılarak sıcak Anadolu güneşi altında kurumaya bırakılıyorlardı. Bir hafta önce kalıplanmış bazı kerpiçler yeterince kurumuşlardı ve bir grup genç bunları evin yapılacağı yere taşıyorlardı... Mahmud'un babası yaşlarındaki iki adam duvarı örmeye başlamışlardı. Sadece birkaç gün içerisinde duvar istenilen yüksekliğe gelmişti. Yaşlı bir adam, yakınlardaki bir kavaklıktan, evin damını desteklemek için kağı ile ağaç gövdeleri getirmişti...”

Joe. E. Pierce,a.g.e., s. 31-32.

binlerce yıl öncesindeki gibi insanlar, hayvanlarla birlikte aynı oda yatıp kalkmaktaydı. Kışın ahırın bir bölümündeki toprak sedir üstüne hasır ve yün minder sererek hayvanlar ile birlikte oturmaktaydılar. Hatta köylülerin, kayaların içinde ve mağaralarda yaşadığını iddia etmektedir.⁶²⁴ 1960'lı yıllarda Doğu köylerini kalme alan Necmi Onur, köy evlerinin tek katlı ve düz damlı olduğunu tespit etmiştir. Köylülerin tek oda evlerinde hayvanlar ile birlikte yaşadığını vurgulamaktadır. Onur'a göre, köylüler yazın yataklarını dama serdiklerinde hayvanlarından ayrılırlar ve kış bastırınca evlere inip hayvanları ile koyun koyuna yatarlar. Bu evlerin derli toplu bir mutfaklarının olmadığını ve iki taş üzerinde yemeklerin pişirildiğini vurgulamıştır. Sabah erken kalkan kadınların evin ahır olarak kullanılan bölümünde hayvanları sağdığını ve işleri bitince tezekleri meskenin duvarına yapıştırdıklarını gözlemlemiştir.⁶²⁵

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Anadolu köylerinin bir kısmında köylüler hayvanları ile birlikte tek göz odada yaşamaktadırlar. Hayvanlarla aynı odayı paylaşmayan köylerde de ahırlar ile evler iç içedir. Ahırlar ya bir alt katta ya da aynı avlunun içerisinde. Apaydın Tokat dolaylarında gezici başöğretmenlik yaptığı dönemlerde kaldığı evleri iç sıkıntısı ve şiddetli bir kızgınlıkla şöyle aktarmaktadır:

“Konuk kaldığım köy evlerinde kereste israfını unutamam. Gereksiz yere ne kadar bol ağaç kullanılmıştı, akıl alır gibi değildi. Kalın pelit direkler, tavana dizilmiş sık ağaçlar. Belki on ev yapaya yetecek kereste bolluğu. Hem de ne kadar plansız, kullanışsız evler... Eğri büğrü, rastgele! Acı duyuyordum, rahatsız oluyordum. İçimden öyle bir ses gelirdi ki yık tüm bu evleri, ip çek cetvel tut, yeniden yap. Düz, kullanışlı, yalın! Her şey insan aklına ters geliyordu bu köylerde! Giriyoordunuz bir evin kapısından, sağa dön yürü, sola dön yürü, karanlıkta merdiveni bul. Ahırdı burası, hayvanlara çarpıyoordunuz, yerdeki taze gübrelere basıyoordunuz. Bir pencere koymak akıllarına gelmemişti. Basamakları eşit olmayan ve her biri ayrı kımıldayan sesler çıkaran merdiven. Kibrit çakarak çıkıyoordunuz yukarı. Ahırın samanlığın düz damı üstünde yürüyoordunuz. Sonra tekrar dön, yontulmamış kalın ağaçlar, sıvasız karkas duvarlar, yamuk yumuk bir oda. Kocaman ocakta yanan pelit odunları. Bunalırdım, nefes alamazdım. “Yazık yazı”... söylenirdim içimden. Küçük pencereye eğilir bakardım, karşıda kartpostallara geçmiş İsveç dağları kadar görkemli Dumanlı dağları. Etekleri zümrüt gibi orman. Bu kadar güzelliğin ortasında bu ilkellik, bu gerilik...

“Hoş geldin beyim, hoş geldin başöğretmenim daha nasılsın bakalım?”

⁶²⁴ Seyfi, a.g.e., s.70.

⁶²⁵ Onur, a.g.e., s.12, 30, 31.

“Ölünün körü! Bu nasıl ev ulan? Bu nasıl ilkelik ulan?” bağırasım gelirdi içimden. İnsanı boğan, hasta eden karanlığı yırtasım gelirdi. Ah öyle bir gücüm olsaydı!”⁶²⁶

Mahmut Makal da 1950’li yıllardaki İç Anadolu köy evleri ile ilgili gözlemlerde bulunmuştur. Makal, köy evi denilince akla tabanında tahta döşeme, etrafında odaları, ayrıca mutfuğı, kileri, helâsı, hamamı bütün müştemilâtı tamam bir şehir evinin gelmemesi gerektiğini belirtmektedir. Kendisinin ailesi ile birlikte yaşadığı köy evinin tek bir odadan oluştuğunu dile getirmektedir. “*Mutfuğı da, sofrası da, yatağı da, oturması da içinde olan, toprak ve is kokulu tek oda... Toprak tabanlı, taş kemerli, is sıvalı bir yer.*” Makal’a göre, İç Anadolu’daki hemen hemen bütün evler böyledir. Ailenin bütün fertleri tek gözlü evde yatıp kalkmaktadır. Bu tek odalı evlerin ortasında tandır⁶²⁷ (ocak) bulunduğunu vurgulamaktadır. Makal, tandırı fidan dikmek için kazılan bir çukura benzetmektedir. Tandırın günde bir defa yakıldığını dile getirmekte ve “*Bu kuyu gibi şeyin nasıl yakıldığına insan akıl erdiremez ilk bakışta*” diyerek hayretini belirtmektedir. Bu tandırda kullanılan yakacak yalnızca tezektir. Tanadır yandığında evde islenmedik tek bir yer kalmamakta ve dışarıdan bakıldığında duvarlar bir frengilinin yüzünü andırmaktadır. Makal’a göre, tandır yandığı sırada odada ayakta durulmaz çünkü oda duman içerisinde kalmaktadır. Ancak oturur veya iyice zemine yaklaşırsa duman başın üstünde kalır. Yemek bişirildikten sonra tandırın sıcaklığının muhafaza edilmesi için tandırın üstüne dört ayaklı bir kürsü konulmakta ve bunun üstüne de kilim gibi şeyler örtülmektedir. Kış günleri ısınmak için burada oturulur. Ayrıca akşam yatılacağı vakit bütün yataklar tandırın etrafına yapılmakta ve yatanların ayakları tandıra doğru gelmektedir. Evlerde iki pencere bulunmaktadır. Birincisi tandırın üstünde olan ve dumanın tahliyesi için yapılan penceredir. Duvarlardan birinde de bir pencere

⁶²⁶ Talip Apaydın, *Akan Sulara Karşı*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 21.

⁶²⁷ Tandır (ocak) konusunu Seyfi de ele almakta ve köy evlerindeki tandırları şu şekilde ele almaktadır: “Bu gün Anadolu köylerinde evlerin şekli değişiyor olsa da, çoğu yörelerde eski evlerin izleri görülür. Evlerin iç kısmında tuvalet, banyo yoktur. Eve girişte, adına tandır denilen bir metre kadar derinlikte bir çukur içinde ateşateş yakılır. Tandır, evin kalbidir. Tandırsız ev olmaz. Isınma, yemek yapma, sıcak su ihtiyacı yanan tandırdan sağlanır. Ekmek tandırda yapılır, yemek tandırda pişirilir. Tandırın alevi, söndüğünde geriye ateşi kalır. Ayrıca, kışın ısınmak için tandırın çevresinde oturulur. Tandırda ısınan su, yemek veya çay yanında banyo suyu veya çamaşır yıkamak için de kullanılır. Tandırın üstünde baca işlevi gören ve girişin aydınlanmasını sağlayan tavana doğru genişçe bir delik şeklinde, adına tepe benceresi denilen açık bir alan bulunur ve tandır yanınca dumanı buradan dışarı çıkar. Kışın soğuk günlerinde ve ilkbaharın serin gecelerinde insanlar, tandırın etrafında ısınır, dinlenir ve uyur.”

Seyfi, a.g.e., s.20-21.

Kayseri civarındaki köyleri inceleyen Paul Stirling de oturma odasında tandır bulunduğunu belirtmiş ve yukarıdakine benzer tespitlerde bulunmuştur. Paul Stirling,a.g.e., s.21.

bulunmaktadır. Makal, ironik bir dille bu pencerin *Varlık* dergisinden küçük olduğunu vurgulamaktadır. Bu pencerelerde cam bulunmamakta ve yaz kış açık durmaktadırlar. Ayrıca bu evlerin büyük bölümünde ahırlar da evin içinde bulunmaktadır. Makala göre, köylü için hayvanın selamette olması köylü için önemlidir ve köylüler evin içinde kötü koku yaratmasını önemsemezler.⁶²⁸ Doğu köylerinde tetkiklerde bulunan Fethi, köylülerle hayvanların aynı ortamda yaşamalarının nedenini aşağıdaki dile getirmektedir:

“Ermecik’de bir ahır odasında misafir kaldık. Hayvanlarla beraber oturuyorsunuz. Bizi oturtacak başka yer bulamadınız mı? Diye sordum. Köylüler;

Ağa dayı, biz köylü kısmı hep sevdiklerimizi bir arada göz önünde tutuyoruz işte. Mallar, misafirler ve tahıllar.”⁶²⁹

Seyfi’ye göre de iskân politikaları sonucu yerleşik hayata geçen konargöçerler de hayvanlar ile bir arada yaşamaktadır. Orta halli bir ailenin oturduğu bir meskende girişe açılan iki oda bulunmaktadır. Odalardan birine yatak, yorgan ve erzak konulmakta ve diğer odada da oturulmaktadır. Evlerin zemini ve üstü topraktan yapılmıştır. Taş sadece temelde kullanılmıştır. Kerpiç, köylüler tarafından yapılmaktadır. Evcil hayvanlar, kedi, köpek, tavuk, horoz, öküz, inek, eşek, koyun, kuzu insanlar ile birlikte bu evlerde yaşamaktadırlar.⁶³⁰ Diyarbakır köylerini gezen Yaşar Kemal, gördüğü evlerin penceresiz ve kuyu ve zindan gibi olduğunu vurgulamakta ve insanlar ile hayvanların birlikte yattığını dile getirmektedir.⁶³¹ 1927 yılında Samsun’un Çarşamba ilçesine bağlı Dumurlu köyünde dünyaya gelen Köy Enstitüsü mezunu Seyfettin Gündoğdu yaşadığı köy evini şöyle aktarmaktadır:

“Evimiz iki katlıydı, üst katında 1 oda vardı, alt katı hayvan ahır ve samanlık. Biz anne, baba ve dört kardeş altı kişiydik, ayrıca babaanne (koca anam) ve iki tane amcam vardı yani dokuz kişi o tek odada yatıyorduk iç içe sırt sırta, evimizin hiçbir yerinde pencere yoktu. Çatıdaki kiremitlerin arasına konulan 20-30 cm2 bir cam parçasından aldığımız güneşle yetiniyorduk. Kışın kar yağdığı zaman sabahleyin yatakta üstümüzde dört beş parmak kar oluyordu. Ahırdan gelen koku bütün kokuları alt ediyordu. Evin ortasında eften püften bir ocak ve baca; bununla ısınıyor ve yemek pişiriyoruz, bir bez parçasının üstüne konmuş tahtadan yuvarlak bir sofranın

⁶²⁸ Makal, *Bizim Köy*, s.57-60.

⁶²⁹ Fethi, a.g.e., s.72.

⁶³⁰ Seyfi, a.g.e., s.21-22.

⁶³¹ Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, s.29.

etrafında dokuz kişi elimizde tahta kaşıkla aynı kaptan çala kaşık yemek yiyoruz, yarı aç yarı tok.”⁶³²

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere köylü aileleri hep birlikte yatıp kalkmaktadırlar. Modernleşme ile gelen birysel yaşam alanları ve özel yaşam anlayışı Anadolu köylerine henüz yerleşmemiştir. Herkes aynı odada oturur, aynı tandırdan ısınır, aynı odada yan yana dizilmiş döşeklerde yatar ve bir tabu olarak görülen cinsel ilişkiye küçük ve kalabalık odada girerler. Ayrıca köy evlerinde tuvalet ya yoktur ya da evin biraz uzağında bulunmaktadır. Dönemin anlarında bu durum sık sık dile getirilmektedir. Örneğin, Gündoğdu köyündeki tuvaletler ile ilgili şunları söylemektedir:

“Köylerin tuvaletleri çok çirkin bir biçimde yapılmıştır. Ayrıca bu tuvaletler hep yol gören tarafa yapılıp caiz ise evin kıcı yola doğru olmaktadır. Öyleki tuvaletini yapanların gürültüsü yoldan geçenler tarafından adeta duyulmaktadır. Çoğu zaman o pislikler yola akmaktadır. O çirkin görüntüler hiç yarırganmamaktadır, niçin böyle yapıyorsunuz dendiğinde aldığımız cevap daha kötüdür. Genellikle verilen cevaplarda; evin önünü yola döndürürsek kadınlarımızı, kızlarımızı namahrem görüyorlar, günahtır, haramdır biz doğrusunu yapıyoruz diyorlar.”⁶³³

Esenel de Ankara’ya yakın köylerde helaların daima evin dışında bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu tuvaletler etrafı taş ile örülmüş, alçak duvarlı ve tahta ızgaralıdır. Ayrıca evlerin içinde de altı tahta ile kaplı küçük bir yıkanma yeri bulunmaktadır.⁶³⁴ Mahmut Makal, *Köye Gidenler* eserinde köylerdeki tuvalet sorununa değinmiştir. Eserin kahramanlarından biri olan öğretmen Ahmet’in aklına köy ile ilgili iki sorun takılmaktadır. Bunlar su ve hela sorunudur. Diğer sorunlar daha sonra düşünülecek olan sorunlardır ona göre. Öğretmenlik yaptığı köyde hela yapmak ve kullanmak nerdeyse hiç para gerektirmiyordu. Buradaki temel sorun köylünün anlayış sorunudur. Bu mesele ancak köylünün aklının ucuna azıcık etki edilmesiyle giderilebilirdi ve düşüncelerine şu şekilde devam ediyor:

“Bu etkiyi yapabilmek için az uğraşmadı iki öğretmen. Her fırsatta, her rastladıklarıyla bu "ufacık" dert üzerinde durdular. Hele Durmuş çok kaba konuşuyor, en dokunulmaz duygularına hitap ediyordu. Müslümanlıklarını çürüttüğü gibi; üstü kapalı, gavur da sayılamayacaklarını bu durumlarıyla, çaktırıyordu. Ama ne suçları vardı adamların. Müslümanlık başka, bu işler başkaydı.

⁶³² Seyfettin Gündoğdu, *Karanlığı Aydınlatanlar: Bir Köy Enstitüsü Mezunu Öğretmenin Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2015, s.9.

⁶³³Gündoğdu, a.g.e., s.14.

⁶³⁴Esenel, a.g.e., s.131.

Namazlıklarını, ahrete hazırlanmanın bütün yollarını küçükten beri nasıl öğretilmişse, gece gündüz öylece çalışıp, dinlerine hizmet ediyorlardı. Bu hela işi de öyle. Babadan nasıl görmüşlerse, onu sürdürüyorlardı. Eski köye yeni töre demek biraz da çıktığı kabuğu beğenmemekle ilgiliydi.”⁶³⁵

Elektiriğin henüz köylere girmediği zamanlarda, geceleri evleri aydınlatmak için zayıf ışık saçan çırallar kullanılmıştır. Gaz yağı ile çalışan çıralların metal bir haznesi ve bezden bir fitili bulunmaktaydı. Çıranın içerisinde bulunan fitil gazıyağını emer ve böylece yakıldığında evi loş bir ışıkla aydınlatırken gazıyağı kokusu da odayı sarardı.⁶³⁶

Yalçı Dağlar, 1950’lerde Ege Bölgesi köyleri ile ilgili yaptığı gözlemlerde bölge köylerinde iyi evler, orta evler ve mezar evler olmak üzere üç çeşit ev bulunduğunu belirtmektedir. İyi evlerin şehirlerin ve kasabaların eski tip kötü evlerini andırdığını belirtmektedir. Ona göre, Ankara, İzmir ve İstanbulda inşa edilen gecekonduların bile bunlardan daha iyi olduğunu iddia etmektedir. Dağ köyleri’nin yüzde otuzu ve ova köylerinin yüzde ellisi bu tip evlerden meydana gelmiştir. Cumhuriyet devri ile birlikte köylerde yüzde beş-on kadar kadar yeni ev inşa edilmiş ve bunlar eskilerine oranla daha iyi vaziyettedirler. Orta halli evler iyi evlerden hayli farklıdır. Odaların tavanları basık, pencereler daha ufak, taban ve tavan tahtasız ve az ışıklı mesenlerdir. Dağ ve ova köylerinin yüzde ellisi bu evlerden oluşmaktadır. Temizlikleri iyi evlere oranla daha azdır. Dağlar, üçüncü tip köy evlerini mezar evler olarak tanımlamakta ve bu evleri şöyle aktarmaktadır:

“Bu tâbiri Akcenger’de gördüğüm bir ev buldurdu. Kapıdan girdim, içerisi duman içerisinde!... Gözüm alışınca kadar hiçbir yeri göremeşim. Duvarın birindeki ocakta birkaç odun yanıyor. Yanında ufak bir pencere...”

Odanın tabanı, duvarları toprak ve sıvasız. Elimi biracık kaldırdım; tavana değdi. Tavan iki metreden daha basıktı.

Bu mezar evler dağ köylerinde %20-30 kadardır. Köyün sıfır altı fakirleri buralarda oturuyorlar. Bunların hayatı hayat sayılmaz. Medeni bir cemiyette, en az yaşama hakkından mahrum olan bu zavallılarla meşgul olmak cemiyetin vazifesidir.

⁶³⁵ Mahmut Makal, *Köye Gidenler*, Gökkuşuğu Basın Yayın, İstanbul, 1998, s.29-30.

⁶³⁶ Seyfi, a.g.e., s.21.

Ova köylerinde mezar evler tarihe karışmış; yurdun en verimli yeri olan Ege mıntıkasında, dağ köylerinde %20-30 nispetinde bu evlerin bulunduğunu göremk hüüzün vermiz mi?..”⁶³⁷

1950’ler ve sonrasında Anadolu’nun kimi köylerinde taş devrindeki gibi mağaralar da mesken olarak kullanılmaktadır. Örneğın, Necmi Onur 1960’ların ortalarında Hasankeyf civarında mağarlarda yaşayan köylülerden biri ile yaptığı röportajda köylü: “*Allah razı olsun bizden öncekilerden*” dedi. “*Düşman korkusu ile bu delikleri yapmışlar da, şimdi rahat rahat oturuyoruz içinde. ...Dedem burada oturmuş, babam da ele, ben de... Şimdi benim oğlanlar da...*” demektedir. Kutudersi’nde yaptığı gözlemlerde de köylülerin mağarada yaşadığını gözlemlemiştir. Kutuderesi’nin ilk mağarasında Hıdo karısı ve altı çocuğı ile oturmaktadır. Hıdo askerlik yaptığı sırada insan olduğunu fark etmiş ve başkalarının kendilerinden daha insanca yaşadığını görmüştür.⁶³⁸

Yaşar Kemal 1953 yılında Van’ın köyleri ile ilgili kaleme aldığı yazıda köy evlerini ve mağarlarda yaşayan köylüleri ele almıştır. Kemal, ilk gittiğı köyün evlerinin gübreliklerin arakasında ve kuyu gibi toprağı açıldığını gözlemlemiştir. Yirminci yüzyılın ortasında taş devrinin yaşandığı hissine kapılmıştır. Bu tür köylerin her yerde en fazla bir iki tane bulunabileceğini düşünmüş ancak sorasında gerçekleştirdiğı gezilerde buna benzer köylerin Bitlis, Siirt, Muş, Erzurum, Ağı gibi birçok yerde yaygın olarak görüldüğünü vurgulamıştır. Goma köyünü ziyaret ettiği bir gün köylülere köyün haili ile ilgili serzenişte bulunduğı sırada köy sakinleri kendi koşullarının daha iyi olduğunu belirtmiş ve köye yakın mağaralardan oluşan bir köyde insanların yaşadığını dile getirmişlerdir. Kemal ve köylüler arasında geçen diyalog aşağıdaki gibidir:

“Klavuzum Mehmedle Goma köyündeyiz. Goma köyü gübrelik bir diyar. Bütün sefaleti, kiriyle pasıyla dağın yamacına yapışıp kalmış. Her köyün avuç içi kadar tarlası var. Goma köylülerine:

“Yahu bu haliniz ne? Hiç olmazsa yıkanın. Biraz düzene girin. Şu yolunuzu köycek birleşip yapın. Sizin köyünüz kadar sefil köy doğuda az bulunur,” diye takılacak oldum. Dediler ki:

⁶³⁷ Yalçın Dağlar, a.g.e., s.85-86.

⁶³⁸ Onur, a.g.e., s.33-34, 43.

“Bizimkisi gene nimet. Şu karşıdaki kayalık dağı görüyor musun? O dağı altında doksan tane mağara vardır. Büyük büyük mağaralar. İşte o mağaralarda bir köy yaşar. Yaaa... bizimkisi nur, nimet.”...

Allah bilir ya inanmadım. “Yahu etmeyin eylemeyin, bu devirde artık mağarada insan yaşar mı? Artık böyle işler tarih kitaplarında kaldı. Bana oyun oynamayın. Hem siz mağaraları gördünüz mü” dedim.

İlk önce benim klavuz Mehmed atıldı:

“Benim karım mağalardandır. Kayınbabam mağarada oturur halâ,” dedi.”⁶³⁹

Köylüler ile geçen bu diyalog Yaşar Kemali meraklandırmış sözü edilen mağara köyünü ziyaret etmiştir. Mağara yolculuğu sırasında karşılaştığı köylülerin gazeteciliğin ne olduğunu bilmediğini, doktor kelimesini hiç duymadıklarını ve modern dünyadan ne kadar uzak olduklarını önemle vurgulamıştır. Hayvanlar ile insanların bir arada yaşadığını, mağaranın içinde ocağın olduğunu ve mağara duvarlarının bu yüzden islendiğini dile getirmiştir. Özetlemek gerekirse, İstanbul’dan bu mağara köyüne gelen Yaşar Kemal ile köylüler arasında büyük bir zihinsel fark vardır. Kemal’e göre, bu tip meskenler eski devirlerin barınaklarıdır. Ancak köylüler için bu mağaralar onların yaşam alanlarıdır ve bunu yadırgamadan yaşayıp gitmektedirler.⁶⁴⁰

1950’lerde Kayseri köylerini inceleyen Paul Stirling de Sakaltuna köyünde hala mağaralarda yaşadığını tespit etmiştir. Daha önceki dönemlerde mağaraların mesken olarak daha yoğun bir şekilde kullanıldığını ve mağara meskenlerinin azaldığını belirtmektedir. İnsanların mağaralarda hayvaları ile birlikte yaşadığını vurgulamaktadır.⁶⁴¹ Burahan Oğuz 1950’li yıllarda Orta Anadolu’da yer alan Kırşehir, Hacıbektaş, Gülşehir, Ortahisar, Avcılar ve Uçhisar’da gözlemlerde bulunmuştur. Oğuz, her tarafın ağır bombardımana maruz kalmış gibi bir görüntüsünün olduğunu vurgulamaktadır. Evlerin duvarları yıkık ve yarısı çökmüştür. İnsanları, yirmi asır evvel tabiat ve insanlar tarafından oyulmuş mağaralarda yaşayan bedbahtlar olarak betimlemiştir.⁶⁴²

⁶³⁹ Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, s.277-278.

⁶⁴⁰ Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, s.277-319.

⁶⁴¹ Stirling, a.g.e., s.20-21.

⁶⁴² Oğuz, a.g.e., s.255-256.

3.3.1.2. Köylünün Değişmeyen Kaderi: Yoksulluk

Osmanlının son dönemlerinde meydana gelen savaşlar, savaşlar ile birlikte köylüden talep edilen vergiler ve asker, imparatorluğun köylüye karşı ilgisizliği, kapitülasyonların etkisi, köylüyü sömüren bir sınıfın varlığı, salgın hastalıklar gibi nedenlerden dolayı köylü derin bir yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan dolayı köylünün ne yaşamaya ne de çalışmaya hevesi kalmıştır.⁶⁴³ Ispartalı Hakkı 1916 yılında *Türk Yurdu* dergisinde karşılaştığı bir köylü kadının yoksulluğunu şöyle aktarmaktadır:

“Peki, lakin ayakları? Ayakları potinli değil, çarıklı değil, çıplak... Ayakları altında serilen halı değil, keçe değil, toprak. Öyle toprak ki geçenlerin ayaklarıyla döğüle döğüle kına olmuş. Lakin ayağa yakılan kına değil, ayağı yakan kına... Kül renginde kına değil, kil ve kül renginde kına... Kızıl ve ruumlu kına değil, soluk, hasta, ölü kına...”⁶⁴⁴

Birinci Dünya savaşı Anadolu köylüsünü olumsuz yönde etkileyen olayların başında gelmektedir. Hem savaşın kendisi hem de askeri seferberlik sonucu Anadolu köylüsü ve tarımsal üretim için büyük bir yıkım ortaya çıkarmıştır. Çavdar’a göre, savaş sonucunda tahmini olarak 461.321 Osmanlı askeri hayatını kaybetmiş ve 711.837 asker de yaralanmıştır. Savaş alanında hayatını kaybeden askerler bu tahmine dâhil değildir.⁶⁴⁵ Anadolu topraklarında üretici gücü oluşturan nüfusun önemli bir bölümü hayatını kaybetmiş ve bu da yoksul olan köylünün daha da yoksullaşmasına yol açmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra tarımsal üretimde kısıtlı da olsa bir iyileşme meydana gelmiştir. Ancak 1927 ortaya çıkan Tarım Buhranı ve 1929’da patlak veren küresel ekonomik kriz tarım ürünlerinin fiyatlarında önemli bir düşüşün yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum da kırsal kesimde ciddi bir yoksullaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Pazar için üretim yapan küçük üreticilerin bir kısmı arazilerini tefeci ve tüccarlara kaptırmış ve ortakçı olmuşlardır. Bu süreçte kendi tüketimine yönelik üretim yapan köylüler ise daha çok yoksullaşmışlardır. Ayrıca nüfusun büyük kesimini oluşturan köylüler vergi yükünün de önemli bir kısmını karşılamak zorunda kalmışlardır. Ahmet

⁶⁴³ Fethi, a.g.e., s.72.

⁶⁴⁴ Ispartalı Hakkı, *Köyümden Geliyorum*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971, 22.

⁶⁴⁵ Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s.163-164.

Hamdi Başer bu dönemde köylülerin karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntıları aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

"Vergilerin ağırlığı, tahsil edenlerin yaptığı suistimallerden şikâyet umumi idi. Devlet otoritesini temsil eden memurların yaptıkları haksızlıklar ve kanunsuzluklardan her tarafta, geniş ölçüde misaller getirilerek, bahis olunuyordu. İnkılabın ve inkılapçı elemanın merkezi olması lazım gelen Halk Fırkası, birçok yerde menfaatçıların elinde ve emrinde çalışıyordu... "Köy gittikçe fakirleşiyor, yaşanamayacak hale geliyordu. Hele son dünya buhranı ile beraber mahsul ve bilhassa buğday fiyatlarının düşmesi büyük bir panik husule getirmişti. Köylü mahsulünü satarak, tohum masraflarını bile karşılayamıyor; öbür taraftan vergileri ve banka faiz ve resümlerini, piyasa borçlarını ödemek için tazyik ediliyordu."⁶⁴⁶

Yıldırım Koç'a göre, Tarım Buhranı ve Dünya Buhranı sonucunda tarım ürünlerinin fiyatlarında meydana gelen düşüşe rağmen, köylünün ödemek zorunda olduğu vergilerde bir indirimle gidilmemiş ve köylü daha da yoksullaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde hayata geçirilen politikalar da köylüyü olumsuz yönde etkilemiştir.⁶⁴⁷ Köylü, devlete arazi, yol, hayvan vergisi ödemekle mükelleftir. Ayrıca Köy Kanunu'nda köylülerin köylerin mecburi hizmetleri için salma ödemeleri de zorunlu kılınmıştır. 1943 yılında kabul edilen 4429 sayılı Toprak Mahsülleri vergisi de köylüler üzerindeki vergi yükünü arttırmıştır.⁶⁴⁸ Köylünün ödemekle mükellef olduğu vergileri ödeyebilmek için tefecilerden borç almak zorunda kalmakta ve onun esiri gibi çalışmaya mecbur kalmaktadır. Köylüler ellerinde bulunan arazilerini büyük toprak sahiplerine satmak zorunda kalmaktadırlar.⁶⁴⁹ Murat Metinsoy İkinci Dünya Savaşı'nın köylünün tarımsal üretimini ve köylünün ekonomik koşullarını etkilemesini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

"Savaş dolayısıyla gerek askeri seferberlik ve çekim hayvanlarının müsaderesi nedeniyle meydana gelen üretim araçlarındaki yetersizlik ve tarımsal iş gücü sıkıntısı, gerekse ticaret olanaklarının daralmasıyla birlikte, tarımsal üretimde büyük düşüşler kaydedildi. İlk düşüş, 1941'de meydana geldi. Toplam üretim 1937-1939 seviyesinin yüzde 15 altına düştü ve 1940 ve 1942'deki konjektürel iyileşmenin dışında, savaş boyunca bu seviyenin altında kaldı. 1945'e gelindiğinde tarımsal üretim 1938'deki seviyesinden yaklaşık yüzde 40 oranında daha azdı.

⁶⁴⁶ Ahmet Hamdi Başer, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonraki Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1981, s.21.

⁶⁴⁷ Yıldırım Koç, "Türkiye'de Kırsal Kesimde Mülksüzleşme (Osmanlı'dan Günümüze)", içinde *Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme*, der. Abdullah Aysu ve M. Serdar Kayaoğlu, Epos Yayınları, Ankara, s.132.

⁶⁴⁸ Toprak mahsülleri vergisi ve köylülerin ödediği diğer vergiler ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Özer, a.g.e., s.67-88.

⁶⁴⁹ Başer, a.g.e., s.40, 116.

Üretimin azalmasının yanı sıra, bu dönemde köylünün ürettiği malların fiyatları, köylülerin satın almak zorunda oldukları malların fiyatları karşısında düşüş gösterdi. Refik Saydam hükümetinin tarım ürünlerine piyasa fiyatlarının çok altında bir fiyatla el koyması, diğer mal ve hizmet fiyatlarının yükselişe geçtiği savaş yıllarında, tarım ürünlerinin iç ticaret hadlerini olumsuz yönde etkiledi. İç ticaret hadlerinin tarımın alyhine seyri, Saraçoğlu hükümetinin tarım ürünlerinin fiyatlarını serbest bıraktığı 1942-1943 yılları dışında, bütün dönem boyunca sürecekti. Dolayısıyla, köylüler, savaş öncesine göre, zorunlu olarak tükettikleri her madde için ürettikleri malların daha fazlasını vermeye başlamışlardı.”⁶⁵⁰

İkinci dünya savaşı sırasında köylülerin tarımsal ürünleri hem zorla satın alınmış hem de Toprak Mahsülleri Vergisi ile köylünün üzerindeki vergi yük artırmıştır. Bu koşullar altında köylülerin elinde pazarlanabilecek ürün kalmamıştır. Büyük toprak sahipleri de ellerinde bulunan ürüleri karaborsada satarak Toprak Mahsülleri Vergisi’nden kaynaklanan kayıplarını telafi etme yoluna başvurmuşlardır. Savaş yılları orta köylünün gücünü ortadan kaldırırken büyük çiftçiye çok daha az zarar vermiştir.⁶⁵¹ Köylünün Osmanlı’nın son döneminde yaşadığı yoksulluk varlığını korumuş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında şiddetlenerek küçük köylü ailerini daha derinden etkilemiştir.

Metinsoy’a göre, tarımsal üretime yakın oldukları için köylülerin şehirlilere göre yiyecek bulamaları daha kolay gibi görünmesine rağmen savaş yıllarında Türkiye’nin hemen her bölgesinde köylülerin önemli bir bölümü temel gıda maddelerine ulaşmakta büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Hatta bazı köylerde gıda eksikliği açlığa kadar gitmiştir. Hem iâşe sıkıntısı hem de vergiler sonucu ortaya çıkan ağır borçlar yüzünden köylüler aç kalmamak için köylüler eşyalarını ve üretim araçlarını satmışlardır. Bu satışlardan elde ettikleri paralarla buğaday, un ve bulgur gibi yiyecekler almışlardır.⁶⁵² Esnel gözlemlerde bulunduğu İç Anadolu ile ilgili benzer tesitlerde bulunmuş ve 1943 yılındaki İç Anadolu köyleri ile ilgili gözlemlerini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Yozgat istikametinde gördüğümüz bir küçük köy yiyecek darlığı içindeydi. İçlerinde şunu bunu satarak bir parça un alıp günü gününe geçinenler, bulamadığı zaman aç kalanlar vardı. Gittiğimizde evlerden birinde hiç yiyecek yoktu. Sbahleyin evin erkeği aç karnına odun toplamaya gitmişti. Kadın birkaç günlük lohusaydı, fakat sütsüzlükten çocuğu ölmüştü. İnakları buzağılamış, o da aynı şekilde zayıf ve sütsüz

⁶⁵⁰ Murat Metinsoy, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet ve Köylüler: Hububat Alımları, Toprak Mahsülleri Vergisi ve Köylü Dürenişi, *Tarih ve Tolum Yeni Yaklaşımlar*, C. 255, S.15, 2012, s.90.

⁶⁵¹ Çağlar Keyder ve Faruk Birtek, “Türkiye’de Devlet Tarım İlişkileri (1923-1950)”, içinde *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, der. Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.321.

⁶⁵² Metinsoy, a.g.e., s.92.

olduğundan buzağısı ölmüştü. Bir ara yastıkların arasından küçük bir kuzu fırladı. Daha o gün doğmuştu, fakat evde ot olmadığından anacını olatmaya göndermişlerdi. Evin kadını bu kuzunun da açlıktan öleceğine emindi. O evde gördüğüm sefalet yıllarca aklımdan çıkmadı...

Köylerde bu sene borçluların sayısı ve borçların miktarı büsbütün artmıştır. Ekin alabilmek için bir çoğu eşyalarından, davarlarından bir kısmını satmışlardı. (15-16 kilo) ekinle ancak yirmi bazlama yapılır. Çok ekmeği yiyen bir aile bunu iki günde bitirir. Arpa, buğdaydan daha ucuz olduğundan şimdi ara sıra arpa ekmeği yapılıyor. Elmadağ köylerinden birkaç kişi, ova köylerinden birine değirmene gelmişlerdi. Arpa öğüttüklerini gördüm. Haklı ki köylülerin arpa ekmeğinden ne derece hoşlanmadığını biliyordum. Fakat şimdi köylü bunu da bulduklarına şükrediyorlardı. Yalnız dediklerine arpa yemeğe alışık olmadıklarından, çok yedikleri zaman vücutta kızarıklıklar ve kaşıntı oluyordu.”⁶⁵³

1923-1960 yılları arasında Anadolu köylüsünün içerisinde bulunduğu sefalet koşulları köylünün kıyafetinden yiyeceğine, yakacağından sağlığına kadar her şeyi etkilemektedir. Örneğin, 1930 yılında Tirebolu'nun Buğdalızir köyünde dört köylü açlıktan ölmüştür. Kazanın ekonomik hayatı vahim bir hal aldığı için Kızılay'dan yardım talebi Giresun Valiliğine bildirilmiştir.⁶⁵⁴ Yine 1930 yılında İzmir'in bazı köylerinde açlık ve sefalet içinde yaşayan köylülerin ahlat (gül cinsinden bir bitkinin meyvesi) yiyerek hayatlarını kurtarmaya çalıştıkları gazetelere yansımıştır. Gümüşhane Mebus'u Ali Fethi köylülerin sefaletini bir soru önergesiyle meclise taşımıştır.⁶⁵⁵ Bunların dışında sel ve yangın gibi afetlerden etkilenen köylüler yoksul oldukları için evlerinin yapımı için devletten destek görmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1939 yılında Kütahya iline bağlı Tavşanlı ilçesinin Çukurca köyünde çıkan yangın sonucu evleri yanan köylülerin muhtaç olduğu gerekçesiyle köylülere ücretsiz kereste verilmesi 12064 sayılı kararname ile kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁶ 1933 yılında meydana gelen kuraklık nedeni ile Konay'a bağlı 94 ve Çumra'ya bağlı 43 köyüne geri alınmak üzere ödünç verilen tohumlukları kuraklığın devam etmesi nedeni ile geri veremeyecekleri 1934'te tespit edilmiştir. Bu yüzden borçlarının yarısının 1935 yılında, geriye kalan yarısının da 1936 yılında tahsil edilmesine karar verilmiştir.⁶⁵⁷ Benzer bir şekilde 1935 yılında Konya ili, Polatlı, Çubuk ve Kars'ın

⁶⁵³ Esenel, a.g.e., s.141-142.; ayrıca bkz: Mediha Berkes, “Köyde Yaşayış”, *Yurt ve Dünya Dergisi*, S. 30, 1943, s.192-193.

⁶⁵⁴ BCA.: 30.10./120.858.5.

⁶⁵⁵ BCA.: 30.10./8.48.8.

⁶⁵⁶ BCA.: 30.18.1.2./88.96.6.

⁶⁵⁷ BCA.: 30.18.1.2./57.70.4.

Posof köylülerine ödünç tohumluk ve yemeklik buyday verilmesi karara bağlanmıştır.⁶⁵⁸ Köylüler Dünya Savaşı yıllarında da yoksul köylü gıda maddelerine erişim sıkıntısı konusunda TBMM'ye çeşitli taleplerde bulunan dilekçeler yollamışlardır. Metinsoy bu dilekçeleri aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Köylerde gıda maddesi bulmaktaki sıkıntıları, köylülerin TBMM'ye gönderdikleri yemeklik zahire, un veya tohumluk talep eden dilekçelerden görmek mümkündür. Birkaç örnek vermek gerekirse, Urfa'nın Taşlı köyünde, Sinan Dursak ve arkadaşları, Erzincan'ın Camolur köyünden Hüseyin Cebe ve arkadaşları, Yozgat'ın Olucak köyünden Salih Destici ve arkadaşları “yiyecek ve tohumluklarının teminine dair” isteklerini dilekçelerle hükümete iletiyorlardı. Yine, Mersin'in Çavuşlu köyü muhtarı “köy halkının zahiresiz kaldığını”ndan yakınıyor, Ofis tarafından kendilerine zahire dağıtılmasını istiyordu. Bunlar gibi, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde gıda darlığıyla karşı karşıya kalan kalan çok sayıda köylü devletten iaşelerinin ve günlük ekmeklerinin temin edilmesini dilekçelerle talep ediyordu.”⁶⁵⁹

Ispartalı Hakkı'nın bir köylü kadının derin yoksulluğunu ele aldığı 1916'dan 1950'li yıllara kadar değişen bir şey olmamıştır. Adeta zaman donmuş ve köylü benzer hatta daha yakıcı bir yoksulluğu yaşamaya devam etmiştir. Köylünün ödediği vergi, gençlerin askere alınması, büyük toprak sahiplerinin ve ağaların köylüyü sömürmesi gibi köylülerin yoksulluğuna yoksulluk katmıştır. Mahmut Makal, köylünün yaşadığı yokluğu aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Doğunun adı çıkmış. Burası Anadolunun göbeği sayılır. Çektiklerimize bakıyorum da acaba Doğudakilerin durumu daha kötü olabilir mi diye tüylerim ürperiyor. Oturulur bir ev, soğuktan korur bir giyecek, karın doyurur yiyecek, az buçuk yakacak olmayınca nasıl karşı konulur kışa?

Bizde bu sayılanlardan birisinden eser yok. Elbise beş on yılda bir ya dikilir, ya dikilmez. Dikileni de en adisinden, sıcaklarda bile işe yaramaz cinstendir. Ceket pek adet olmamıştır. Yelekle pantolon giyilir. Bazı ihtiyarlar eski bir asker ceketini uydurmuşlardır bir yandan, boayıp geçirirler sırtlarına. Bu ceketin altında en aşağı on yaşında bir pantolonla bir işlik veya sadece don gömlek. Ayaklarında çoğunun nalik (nalın) vardır. Kundura giyen çok azdır. Erkekler yazın çarık, kışın çoğu nasıl, azı kundura giyerler. Çorap giyen nadir bulunur...Kadınlar yalınkat giyindikleri halde soğuğa daha dayanıklı oluyorlar nedense...

Tezeği yakan köylüye “gübreyi yakmak deliliktir, tarlaya dök...” derler. Bu bahis üzerine ilmî (!) makaleler çırpıştıranları da görürüz. A efendim yakmaya tezek bulsak öpüp başımıza

⁶⁵⁸ BCA.: 30.18.1.2./53.26.6.

⁶⁵⁹ Metinsoy, a.g.m., s.93.

koyacağız? Hem köylü tezek yakmasın da ne yaksın? Günahını mı? Odun kömür yüzü görmüşlüğü var mıdır netice köylerin, br sorsanıza!...”⁶⁶⁰

Gündoğdu, yedikleri yemeklerin içine az yağ ve fasulye katılmış mısır çorbası, karalahana çorbası, lahana, yeşil fasulye, kuru fasulye gibi sebze yemekleri olduğunu belirtmektedir. Etin ayda yılda bir sofralarına misafir olduğunu vurgulamaktadır. On yaşına kadar kendisinin ve diğer kardeşlerinin ayakkabısının olmadığını belirtmektedir. Kendisine pazardan kullanılmış bir ayakkabı alınmış ancak küçük gelmiş ve değiştirme şansları olmadığı için onu giymeye çalışırken ayağını yaralamıştır. Enstitüye gidene kadar sırtında bir ceket, yamasız pantolon ve çorap giymediğini belirtmektedir.⁶⁶¹

Dağlar da köylünün gıdasının basit ve iptidai olduğunu vurgulamaktadır. Köylülerin yıl boyunca gıdalarının dörtte üçünü ekmekten aldığını belirtmektedir. Dağlar’a göre, dağ köylüleri çavdar ve çok yoksul olanlar da arpa ekmeği tüketmektedir. Et, süt, yağ, yoğurt hatta yumurta her köyün zengilerinin bile bol bol tüketmediği gıda maddeleridir. Bir çok köyde sebze bulunmamakta ve köylü pek meyve tüketmemektedir. Fakir köylüler, yani her köyün yarısından fazlası, başlıca tüketim maddelerine ulaşmakta güçlük çekmektedirler. Yemek çeşitliliği yoktur ve köylünün temel yemeği bulgur ve çorbadır. Dağlar’a göre, köylünün yiyecek ve içeceğine dair bir araştırma yapılırsa insan hüsrana ve azap duyar. Köylünün yetersiz ve besleyici olmayan gıda maddeleri tükettikleri için fiziksel ve psikolojik durumlarının da basit olduğunu vurgulamaktadır. Erkek, kadın ve çocukların ayaklarında ayakları çıplaktır. Ekserisinde eski bir yemeni veya lastik ayakkabı

⁶⁶⁰ Makal, *Bizim Köy*, s.7-8.

⁶⁶¹ Gündoğdu, a.g.e., s.9.

Rükneddin Fethi de köylünün beslenmesi ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: Hem sahil köylerinde hem de içeri yayla köylerinde ekme yapımında buğday pek kullanılmıyor. Oysa ekme yapına en sağlıklı ve en besleyici tahıl buğdaydır. Sahil boyu köylerde mısır buğdayın yerini almıştır ve buğdaydan hoşlanmazlar. Sahil köylerinde yağ yemeklerde neredeyse yok denecek kadar az oranda kullanılmakta. Yazarın ifadesi ile Doğu Karadeniz köylerinde yağ, neredeyse bir iksir hasisliğiyle sarf edilir. Köylü elde ettiği iyi cins yağın her kilosunu sabırsızlıkla pazara sevk eder. Et, sahil boyu köylerinde neredeyse hiç tüketilmez. Tamamen lüks olarak kabul edilen et zengin ağalar tarafından tüketilir. Yeşil ve taze sebze ve meyvelerle alakaları azdır. Tarlalarda kendiliğinden çıkan otları tüketirler. Gıdaların ve vitaminlerin noksanlığı bölge köylerinde raşitizm ve vereme neden olmaktadır. İçeri yayla mıntikasına gelince; Burada da ekme buğday unundan yapılmaz. Arpa ve çavdar daha hakim mevkidedir. Buğday daha ziyade misafir ikramı ve ağa katığıdır. İklim dolayısıyla hamur işlerini ve unlu gıdaları çok severler. Tarlalardan topladıkları otları yerler. Ulaşım sıkıntısından dolayı pazara gidip satamadıkları yağları tüketirler. Kars ve Ağrı köylerinin bir kısmında et tüketimi iyi iken diğer kısımlarda neredeyse tüketilmez. Fethi, a.g.e., s.51-53.

vardır. Dağ köylerinde çoğunlukla bunlar da giyilmemektedir. Köylünün kıyafeti yamalı ve eskidir. Dağlar, köylünün kıyafetlerinin basit, ucuz, ilkel ve yırtık olduğunu vurgulamakta ve bunun temel nedenin de köylünün yoksullu olduğunu belirtmektedir.⁶⁶²

Makal'da köylünün yiyeceğini ele almakta ve köylerde çeşitli yiyecek ve katıklar aranmaması gerektiğini dile getirmektedir. Güzden ellerine geçenlerle baharı getirdiklerini vurgulamaktadır. Ona göre, hayatları ne kadar durgun ve yoksulluk içindeyse gıdaları da bir o kadar basit ve sınırlıdır. En iptidai yiyecek olarak gördüğü pilavın bile kendileri için lüks olduğunu vurgulamaktadır. Çay ve şeker gibi tüketim malları da köylüler için lüks sayılmaktadır. Makal'a göre, baş gıda bulgur bile yaz aylarında bulmamaktadır. Harman kalktıktan sonra köylüler bulgur pilavı pişirebilmekte ve ancak bahara kadar bulguru yetirebilmektedirler. Kışın ekmek bile bulmanın zorlaştığını ve cacık olarak adlandırdıkları bir otu toplayıp kaynatarak yediklerini dile getirmektedir. Ancak beş on evde yemekler için bir gıdım yağ kullanılmaktadır. Köyün geri kalanı bulgur pilavını sade suda haşlayarak tüketmektedirler.⁶⁶³

Köylünün yoksulluğu sadece kılığında kıyafetinde, yakacağında, yiyeceğinde kendini göstermemiştir. Köylünün sağlık hizmetlerine erişiminin önünde de önemli bir engeldir. Örneğin, Makal, hamile olan bir köylü kadının çocuğunun ters olduğu için köylü kadınlar tarafından doğurtulmadığını gözlemlemiştir. Bunun üzerine, hamile kadının doktora götürülmesi fikri akla gelmiştir. Ancak doktora gitmek için para lazım, ama köylü yoksuldur. Makal bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

“Son çare olarak, doktora götürmeğe akıl yattı. Fakat doktor bedava bakmaz ki! Hal ve vaziyetimiz de malum. Hele bu sene... Hastanın üstündeki yorganı hacz kalkışan tahsildar ve ihtiyar heyetine kama ile karşı koymasına rağmen yorganı kaptıran ve dibi görünen çuvaldan, gözlerden yaş yerine kan akıtarak, bir ölçek unu satıp da tahsildara 150 kuruş yatırarak ancak yorganı kurtarabilen insanların önce düşüneceği bu para işi olmaz da ne olur?

Fakat bizim köy ilçeye tam 9 saat, yani 45 kilometre mesafede, dışarı kış, yol yok, bel yok, telefon yok, vasıta yok, Dert çok derman yok...

Kadını araç bularak ilçe yoluna koyuluyorlar fakat 3 saat sonra başka bir köyde bir koca karı çocuğu doğurabileceğini söyleyince ilçeye gitmekten vaz geçiyorlar. Koca

⁶⁶² Dağlar, a.g.e., s.97-99.

⁶⁶³ Makal, *Bizim Köy*, s.13-15.

karı kadını doğurtuyor, çocuk ölü. Doğum yapan kadın da birkaç gün sonra ölüyor.”⁶⁶⁴

Fakir Baykurt'ta anıların da köylünün yoksulluğunun sağlık hizmetlerine erişim konusunda engeller çıkardığını ele almıştır. Ziyaret ettiği bir hastanın iki yıldır bulunan hastalığı için doktora götürülmediğini vurgulamaktadır. Hastanın neden doktora götürülmediğini sorduğunda kömür kaçakçılığı yapan evin erkeğinin hastayı doktora götürecek ve ilaç alacak parası bulunmadığı cevabını alır. Bunun üzerine, yıllardır varlığını sürdüren Cumhuriye'te köylünün sosyal güvencesini sağlamadığı için serzenişte bulunmaktadır.⁶⁶⁵ 1959 ile 1967 yılları arasında Orta Anadolu köylerine sağlık hizmeti veren Winkler de köylünün yoksulluk yüzünden sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntılar yaşadığını vurgulamaktadır. Örneğin, 25 Şubat 1960 tarihinde Kayseri'ye bağlı Talas'ta bulunan kliniğe kocası ile birlikte gelen bir kadının acınası kyafetler girdiğini vurgulamaktadır. Karı ve kocanın handa konaklamak için gerekli olan beş liralari olmadığı için gece sokakta uyumak zorunda kalmışlardır. Şubat ayının yakıcı soğuşundan dolayı yoksul köylülerin kliniğin koridorlarında sabahlarına izin verdiklerini belirtmektedir.⁶⁶⁶

Köylünün yoksulluğu eğitim imkânlarını kısıtlamaktadır. 1938'de Köy Enstitüsüne kabul alan Talip Apaydın okul için ödenmesi gereken 30 lira para yüzünden kendisinin ve babasının yaşadığı sıkıntıyı aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Ertesi gün milli eğitim müdürünü gördüm. “Gideceksin” dedi. “Ben seni yazdırdım. Bugünlerde isterler, hazır ol. Haber gelince diplomanı, nüfus cüzdanını, bir de otuz lira giriş parasını al gel.” Yüreğime su serpildi. Yorgunluğumu falan unuttum. Sevincimden hasta olmadım o Gün... Okuyacaktım kurtulacaktım buralardan.

Babam haber vermeden gittiğim için kızmıştı, ama fazla üstelemedi. Yalnız otuz lira düşündürüyordu onu. Nerden bulsun, kimden alsın? Birkaç kere köyüne çıktı, indi. Denkleştiremedi. Sonunda bir çare buldu aklınca. “Yirmi lira bulabildim” dedi. “Sen bunu götür. Müdüre fakir olduğumuzu anlat. Kalanını çeltik kalkınca yollarım.”

“Ya kabul etmezlerse baba?”

⁶⁶⁴ Makal, *Köyümden*, s.83.

⁶⁶⁵ Baykurt, *Kavacık Köyünün Öğretmeni*, s.56-57.

⁶⁶⁶ Warren H. Winkler, *İki Doktor Bir Yolculuk, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 2014, s.57

“Etmezlerse dön gel. Ne yapayım başka?”

Yeniden sıkıntı başlamıştı. Geri çevirirlerse ne ederdim ben? Devlet işiydi bu, yarısını sonra yollamak olur muydu?

Üzüldüğümü babam da anlıyordu. Tekrar gitti köye. İçimden dua ediyordum, bir denkleştirse şu parayı diyordum. Ertesi gün geldi. Yüzü kapkaraydı. “Koca köyü dolaştım daon lira bulamadım” dedi. “Ne akrabadan hayır var ne komşudan. Allah belasını versin bu köyün. Dinsiz imansız hepsi de. “Çaresilik içinde ne edeceğini bilmiyordu. Ortakçısı olduğumuz ağaya gitti. Bir sürü borcu vardı zaten, ondan da alamadı. Ben de o zamanlar on lirayı epey bir para sanırdım bunun için.”⁶⁶⁷

Makal ve Apaydın’ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere bir köylünün eğitime ve sağlık ulaşması da yoksulluk nedeniyle güçtür. Kültürel devrim yapma yolunda adımlar atan CHP, köylünün iktisadi koşullarını düzeltmek için gerekli adımları yeterince atmamış ve iktidarı döneminde köylü büyük bir sefalet içersinde yaşamıştır. DP’nin iktidara gelmesi de köylünün yoksulluğuna çare olmamıştır. Hatta topraksız ve az toprağı olan köylüler daha yakıcı bir yoksulluk gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Amerikan yardımları sonucu tarım alanında ortaya çıkmaya başlayan makinalaşmayla birlikte köylüler köylerini terk etmek durumunda kalmışlardır. Yaşar Kemal, 1951 yılında makineleşme sonucu göç etmeye başlayan Diyarbakır köylülerini şöyle aktarmaktadır:

“Burada beyler var. Toprak beyleri. Her beyin elinde üç köy var, dört köy, beş köy, on köy var. Eskiden köylerin sayısı yetmiş iki imiş, gerisi ellerinden çıkmış. Bu köylerde oturup da toprağı işleyen köylüler, bu beylerin yarıcısıdır. Adam, eker, biçer, çıkarır; yarısı beyin... Adama, bey öküz ve tohum verirseüçte ikisi beyin. Bey icra verir tarlasını, sekizde birini alır mahsulün. Son zamanlarda icra altıda bire çıkmış. Beyler diyabakırda otururlar.

Bu yıllarda beyler Marshal yardımından traktör alıyorlar. Toprak makineleşeye doğru gidiyor. Yarıcının yerini makine alıyor. Ve topraktan atılıyor köylü. Bey köylerinde ağa köyelerine, şehre göç başlıyor. Diyarbakır ovasında bu beylerden başk, büyük toprak sahibi olan, bir de ağalar var. Oturdıkları köyün toprağının tümü onların değildir. Fakat çoğu onlarındır. Tabii bunlar, beyler gibi ilk ağızdan makine alamıyorlar. İşte bu sebepten, bey köylülerden köylüler, ağa köylüklerine gidiyorlar. Ağalar da makine alırsa! İşte o zaman ayıkla pirincin taşını.

Ben halkının yarısı göçmüş, onbeş kadar bey köyü tespit ettim. Bir tane de tamamen boşalmış. Bu göçü meydana getiren kaç motördür biliyor musunuz? Yüz yetmiş, bilemedin iki yüz.”⁶⁶⁸

⁶⁶⁷ Apaydın, *Köy Enstitüsü Yılları*, s.5.

⁶⁶⁸ Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, s.29-30.

Yüz yıllardır köylü üzerinden geçinen ağa, bey ve büyük toprak sahipleri makineleşmenin etkisiyle köylüyü bir kenara atmış ve köylüyü işledikleri topraklardan uzaklaştırmaya başlamışlardır. Başka bir ifade ile köylünün mülksüzleşmesi bu dönemle itibaren başlamıştır.⁶⁶⁹ Özetle belirlemek gerekirse, Cumhuriyet döneminde zaman iktisadi olarak da köylü için donmuştur. Binlerce yıldan beri asker ve vergi kaynağı olarak görülen köylülerin sefaleti tezin kapsamı içerisinde olan dönemde değişmemiştir. Köylü yine asker ve vergi kaynağı olarak görülmüş, ağa, bey, tefeci ve büyük toprak sahipleri tarafından sömürülmeye devam etmiştir. Köylünün yaşadığı yoksulluk yiyeceğine, yakacağına, kıyafetlerine, ev araç gereçlerine kadar herşeye yansımıştır. Devlet, köylünün ödediği verginin karşılığında yapması gereken hizmetleri köylüye ulaştıramamıştır. Köylü sağlık ve eğitim gibi hizmetlere ulaşma konusunda büyük güçlükler yaşamıştır.

3.3.1.3. Anadolu Köylerinde Hijyen ve Sağlık

Anadolu köylülerinin 1923-1960 yılları arasında modern sağlık hizmetlerine erişimi neredeyse imkânsızdı. Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde tedavi hizmetleri sağlık politikasında ikincil olarak ele alınmıştır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde yaşanan savaş, göç ve salgın hastalıklar yüzünden azalan Anadolu nüfusunun arttırılmasına yönelik politikalara öncelik verilmiştir. Ayrıca var olan nüfusun da sağlık koşullarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir ve koryucu hekimlik uygulamalarına önem verilmiştir.⁶⁷⁰ Daha önce de belirttiğimiz üzere 1924'te çıkarılan Köy Kanunu ile köylünün yaşam alanlarının daha sıhhi bir hale kavuşturulması hedeflenmiştir. Evlerin ahırlardan ayrılması, bataklıkların kurutulması, salgın hastalıkların muhtar tarafından bildirilmesinin zorunlu hale getirilmesi gibi kanun maddeleri bu amacı taşımaktadır. Köycülük Şubeleri aracılığıyla yapılan köy ziyaretlerinde köylünün sağlık ve hijyen konularında bilgilendirilmeleri de bu amacı yerine getirmek içindir.

1930'lu yıllara kadar Türkiye'de nüfusun artmasını güvenlik nedenleri ile isteyerek nüfus artışı desteklendi. 1930'larda Türkiye Lozan'dan gelen sorunları çözdüğü için kendisini

⁶⁶⁹ Anadolu köylüsünün mülksüzleşmesi için ayrıntılı bilgi için bkz.: Koç, "Türkiye'de Kırsal Kesimde Mülksüzleşme (Osmanlıdan Günümüze)", s. 125-194.

⁶⁷⁰ Tekeli ve İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si I*, s.103.

daha güvende hissetti. Bu nedenle de nüfus konusunda daha seçici davranmaya başladı. Geleneksel tedavi yöntemleri yasaklanarak modern tıbbi önlemleri benimsedi. Nüfusun hızlı ve sağlıklı artmasına önem verildi. Bu nedenle bir grup batıda eğitim görmüş doktor ve biyologlar halk sağlığı, hijyen, çocuk bakımı, kent yönetimi konusunda politikalar üretmeye başladı. Sağlıklı ve gürbüz yeni nesillerin yetiştirilmesi için batıdaki yöntemlerin Türkiye’de de uygulanması gerektiğine inandılar. Bu kişiler bazı kötü özelliklerin irsi olduğunu öne sürerek bunların önüne geçilmesinin mümkün olduğunu savundular. Yeni yetişen sağlıklı nesil milli devletin istediği insan tipi olacaktı⁶⁷¹.

Tekel’ye göre, Cumhuriyet’in ilk yıllarında tedavi hizmetlerini birincil politika olarak belirlemek imkânsızdır. Çünkü yeterli sağlık personeli ve sağlık alt yapısı mevcut değildir. 1923 yılında 554 doktor, 139 hemşire, 374 ebe vardı. Bir doktora düşen hasta sayısı 19.860, bir hemşireye düşen hasta sayısı 79.154 ve bir ebeye düşen hasta sayısı 31.707 kişiydi. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletine bağlı üç hastanedeki toplam yatak sayısı 950’ydi. Ayrıca, Müslüman olmayan cemaatlere ve yabancılara ait 6 belediye, 45 özel idare ve 32 şahsa ait toplam 89 hastane bulunmaktaydı ve bunların yatak kapasitesi 6.377’ydi. Sınırlı sayıdaki sağlık personeli ve tesisi ile sağlanan sağlık hizmeti sadece kentlerde yaşayan az bir nüfusa yönelik olmuştur. Bu yüzden toplumun diğer kesimleri, sağlık sorunlarının üstesinden gelebilmek için eski devirlerden kalma folklorik tedavi yöntemlerine başvurmaya devam etmişlerdir. Tekeli, folklorik tedavi yöntemini uygulayan iki grup olduğunu belirtmekte ve sözlerine aşağıdaki devam etmektedir:

“...İlk grup, kendilerini topluma gizemli güçleri varmış gibi sunan ve halkın batıl inançlarını sörenlerdir.; muska yazıcıları, kurşun dökücüleri, sıtma bağlayıcıları, büyücüler, okuyucular bunlar arasında sayılabilir. Diğer grubu isenesilden nesile aktarılan görgül bilgi birikimine dayanan kehhahlar, attarlar, kökçüler, ebeler veberberler vb. oluşturur. Bu kesimin folklorik bilgileri kullanarak kullanarak sundukları hizmetlerin hastalıklar karşısında etkinliği sınırlı olsa da toplumun büyük kesimine hastalık karşısında belli bir moral verdiği söylenebilir.”⁶⁷²

Modern merkezi bir ulus devlet yaratmaya çalışan Cumhuriyet, sağlık hizmetlerinde var olan geleneksel yöntemlerin varlığını devam ettirmesini kabul edemezdi. Bu yüzden,

⁶⁷¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Alpaslan Santur, “Anadolu’da Geçmişte Bazı Geleneksel Uygulamalar Çerçevesinde Sıtma Hastalığı ve Atatürk Dönemi Sıtma Mücadelesi”, içinde *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2009, s.423-438.

⁶⁷² Tekeli ve İlkin, Tekeli ve İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si I*, s.104.

modern tıp eğitimin geliştirilmesine önem vermiştir. Böylece halka ulaşılabilecek ve geleneksel tıp karşında etkinlik alanı gelişebilecekti. Sabit Duman, 1930’lu yıllarda Cumhuriyet’in sağlıklı bireylerinin yetiştirilmesine yöneldiğini ve geleneksel tıbbi yasakladığını şu sözlerle dile getirmektedir.

“1930’lu yıllara kadar Türkiye’de nüfusun artmasını güvenlik nedenleri ile isteyerek nüfus artışı desteklendi. 1930’larda Türkiye Lozan’dan gelen sorunları çözdüğü için kendisini daha güvende hissetti. Bu nedenle de nüfus konusunda daha seçici davranmaya başladı. Geleneksel tedavi yöntemleri yasaklanarak modern tıbbi önlemleri benimsedi. Nüfusun hızlı ve sağlıklı artmasına önem verildi. Bu nedenle bir grup batıda eğitim görmüş doktor ve biyologlar halk sağlığı, hijyen, çocuk bakımı, kent yönetimi konusunda politikalar üretmeye başladı. Sağlıklı ve gürbüz yeni nesillerin yetiştirilmesi için batıdaki yöntemlerin Türkiye’de de uygulanması gerektiğine inandılar. Bu kişiler bazı kötü özelliklerin irsi olduğunu öne sürerek bunların önüne geçilmesinin mümkün olduğunu savundular. Yeni yetişen sağlıklı nesil milli devletin istediği insan tipi olacaktı.”⁶⁷³

Özetle belirtmek gerekirse Cumhuriyet’in yönetici sınıfları günün koşullarına uygun modern ve bilimsel bir tıp anlayışı benimseyerek toplumun sıhhatli olmasını hedeflemiş ve geleneksel yöntemleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bunun için 1960 yılına kadar sağlık politikaları alanından birçok düzenleme yapmış ve sağlık hizmetlerinin topluma ulaştırılması için çaba sarf etmiştir. Sıtma, trahom, frengi, çocuk felci, çiçek hastalığı, veba, kolera, tifüs gibi birçok bulaşıcı hastalığın önüne geçmek için çaba sarf etmiştir.⁶⁷⁴ Ancak 1960’lı yıllara kadar Anadolu köylüsünün önemli bir bölümü modern sağlık hizmetlerine kavuşmamış ve geleneksel tıp varlığını önemli ölçüde korumuştur. Ayrıca köylünün hijyen koşullarının iyileştirilmesine yönelik uygulamalardan da istenilen sonuçlar alınamamış ve bu da Anadolu’da salgın hastakların sürekli görülmesine neden olmuştur. Geleneksel tıp yöntemlerine değinmeden önce köy ve köylülerin hijyeni konusu içerden bir gözle ele almak konunun anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Yaban romanın baş kahramanı Ahmet Celal, köyülüğün en katlanmadığı ve bir türlü çare bulamadığı en zor tarafının temizlik sorunu olduğunu vurgular. Ona göre, pislik köylüden ayrılmaz bir vafsa sahiptir.⁶⁷⁵ Gerçekten de 1923-1960 yılları arasında köy ve köylüler

⁶⁷³ Sabit Duman, “Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Birey Yetiştirmek”, içinde *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2009, s. 709.

⁶⁷⁴ Bu dönemde uygulanan sağlık politikaları ve hastalıklarla mücadele konusunda geniş bilgi için bkz: Tekeli ve İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi I*, 103-140.

⁶⁷⁵ Karaosmanoğlu, *Yaban*, s.41-42.

hijyen konusuna ya gerekli önemimi vermemiş ya da yoksulluklarından dolayı modern temizlik maddelerine erişmekte sıkıntı yaşamışlardır. Bu durum da köylerde tifüs ve trahom gibi bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması tehlikesini ortaya çıkarıyordu. Doktor Rükneddin Fethi köylerde yaptığı gözlemlerinde kötü hijyen koşullarının ortaya çıkaracağı salgın tehlikesini şu şekilde dile getirmektedir:

“Köy yakınlarında ırmak, göl veya deniz yoksa umumi beden yıkanmasının birçok köylerimizde bilhassa doğuda senede bir iki defa olsun yapılmadığı; muayene ve temas ettiğimiz köylülerin umumi vafından ve şifahi suallerimize aldığımız cevaplardan anlaşılmalıdır. Yılda ekser evlerine sabun girmeyen köyler pek çoktur. Hatta sade su ile olsun el, yüz, ayak yıkamak gibi basit temizlik mefhumlarından bile sadra şifa verir bir netice almak güçtür. Pislükte yaşayan ve pislükle intikal eden (bit, pire vesaire) gibi bazı parazit nevilerinin zamanında bir insan sağlığında yapacağı büyük tehlikeleri göz önünde bulunduracak olursak birçok bölgelerde köylünün koynunda her an patlaması muhtemel bir bomba taşıdığını söyleyebiliriz. Çünkü doğu köylerinin hemen hiç birinde hatta nahiyelerinde hamam yoktur. 6-7 ay gibi uzun süren bir kış içinde zaten layıkıyla ısınmayan ahıra benzer evinde yıkanmamakta da köylü belki maruzdur.”⁶⁷⁶

Esenel’de Ankara civarındaki köylerde yaptığı gözlemlerde köylünün temizlik ve sağlık kurallarına uymadıklarını belirtmektedir. Evlerin altı ahır olduğu için her türlü böcek ve pire bulunduğunu vurgulamaktadır. Köylünün her türlü hayvan leşini köyün hemen yanına attıklarını dile getirmektedir. Hatta tavuk gibi küçük hayvanların leşlerini de çeşmelerin suyundan oluşan dereciğin başına attıklarını belirtmektedir. Köylü bu davranışlarının zararlı olduğunu kabul etmemekte ve bu tür şeyler köylüler gayet doğal görünmektedir. Esenel’e göre, atalarından gördüklerini yapıyor ve bundan da zarar görmüyorlardı. Köylülerin, etraftaki gübre ve hastalık yayabilecek olan pisliklerden dolayı oluşan mikroplara bağışıklık kazandığı için hastalanmadığını iddia etmektedir. Ancak kendilerinin sık sık hastalandıklarını ve ilaçlara erişim konusunda sorun yaşadıklarını aktarmaktadır.⁶⁷⁷

Mahmut Makal 1947-1948 öğretim yılını yarı bitli bir şekilde bitirdiklerini ve okulu yeni açtıkları için gelecek senelerde bit sorunun çözüleceğini düşünmüştür. Ancak sonraki yıllarda düşündüğünün tam tersinin gerçekleştiğini ve öğrencilerin daha çok bitlendiğini

⁶⁷⁶ Fethi, a.g.e., s.54-55.

⁶⁷⁷ Esenel, a.g.e., s.115.

vurgulamaktadır. Bir gün bir öğrencisini bitlerden temizlenmesi için eve gönderişini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Her zaman yaptığım gibi, bitli denenleri evelerine gönderdim. Diğerlerinin boynunda olmadığı için, çamaşırlarında da bakmadım. Bu sefer de aynı şekilde geldiler.

Anaları veya bacıları, çocukları soyup gömlekte ve donda görebildiklerini ellerinin başparmakları arasında çat çat öldürüyorlar ve giydirip gönderiyorlar.

Gel bakayım ne ettin?.. Deyip yakaları açıp bakıyorum. “Bakıttım” diyorlar.

Diriler ile ölüler karışık!.. Sabır, tahammül, insanlık uçup gidiyor. Bin türlü düşünce içinde insanın yüreği kalkıyor...”⁶⁷⁸

Makal yine aynı eserinde ahırda banyo yapmak zorunda olduğunu belirtmekte ve şöyle devam etmektedir:

“Köye geleliden beri yıkanma içini Gani Çavuşun ahırında yaparım. Herzaman ilçeye yol düşmüyor. Vsıta yok ki, gidesin. Bu yıkadığım ahırda on tane hayvan var. Bir köşede pis bir taş. Onun üstüne oturacaksın. Hayvanvanlar seni seyrederken yıkanacaksın. Ayağın bir karış pislik içinde vıcık vıcık... Nalınla girersen saplanır, çıkamazsın. Tahta dersin mumla arasan ilaç için bir tane bulmazsın köyde. Çaresiz, o pislige yalıyarak basarak yıkanacaksın.

Ya elbiseleri nereye koymalı? Bu da meseledir hani...

Yıkıyorum dersen, inanmayın, sakın. Sadece kirimi kabartıyorum. Evde soba yok. Bir desti suyu ocağa oturtuyorlar. Bilmem kaç saatte biraz ılıyor. İşte onunla yıkanacaksın elinden gelirse eğer...

Hadi ben böyle yıkıyorum. Ya ötekiler? Bir anket yapıyorum. Birinci sınıf öğrencileri benden sıkılmazlar. Elli öğrencime soruyorum.

Evi soğuk olanlar parmak kaldırsın.

Hepsi.

⁶⁷⁸ Makal, *Bizim Köy*, s.126-127.

Evlerinde yıkanma yeri olanı sordum. Yalnız bir çocuk çıktı. O da ömrünün yarısı kasabada geçen hali vakti yerinde birinin oğlu”⁶⁷⁹

Köy Enstitüsüne öğrenci toplamak için Elazığ, Tunceli ve Erzincan köylerinde gezen Sıdıka Avar, anılarında köylülerin temizlikten uzak hayatlarına değinmiştir. Örenğin gittiği bir köyde misafir olarak kaldığı evde hayvanlar ile insanların bir arada yaşadığını vurgulamaktadır. Evin kadınlarının güzel olmasına rağmen çok kötü koktuklarını ve kirli olduklarını belirtmektedir. Hatta pis oldukları için demledikleri çayı bile hasta olduğu gerekçesiyle geri çevirmiştir. Avar, yattığı yatağın örtülerinin kirden dolayı kahverengine döndüğünü ve paltosunu ters giyerek uyduğunu aktarmaktadır.⁶⁸⁰ Yaşar Kemal de Van’ın bir köy evinde şiltelerin sabun yüzü göremediğini belirtmektedir.⁶⁸¹

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Cumhuriyet döneminin Andolu köylerinde hijyen meselesi çözüme kavuşturulamamıştır. Esenel’in de belirttiği gibi babalarından dedelerinden gördükleri gibi yaşamaya devam etmişler ve temizliğe modern dünya insanı gibi özen göstermemişlerdir. Bu durum köylerde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, hijyen kurallarına uyulmamasından dolayı 1935 yılında Konya’nın Sille nahiyesinin Kirligiret köyünde lekeli humma (tüfüs) salgını görülmüştür. Tifüs salgını Köyde hastalığın dört ay önce başlamış olmasına rağmen yetkililere haber verilmemiş ve bu salgının yaygınlaşmıştır. Salgın sonucunda köyde 15 kişi yaşamını yitirmiştir. Yapılan tarama sonucunda da 121 kişinin hastalığa yakalandığı tespit edilmiştir. Tifüsün yayılmasının engellenmesi için hastaların temin edilebilen vasıtalarla şehir hastanesine nakli, hastalığın görüldüğü köy ve bu köye yakın olan köylerde hasta aranması ve hastalık bitle bulaştığı için köylülerin ve eşyalarının temizlenmesi yönünde karar alınmıştır.⁶⁸²

Tifüs bitler aracılığı ile insandan insana bulaşan bir hastalıktır ve savaş, kıtlık ve yoksulluğun yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerde artış göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de görülen tifüs vakalarında büyük bir artış meydana gelmiş ve 1943 yılında da salgın halini almıştır. Tekeliye göre, 1939’da 436 olan

⁶⁷⁹ Makal, *Bizim Köy*, s.63-64.

⁶⁸⁰ Avar, a.g.e., s.306-307.

⁶⁸¹ Kemal, *Bu Diyar Baştan Başa*, s.278.

⁶⁸² BCA.: 30.10/177.221.10.

hasta sayısı 1942 yılında 920'ye ulaşmıştır. 1943 yılında 4.142 tifüs hastası tespit edilmiş ve bunların 298'i hayatını kaybetmiştir.⁶⁸³ 1943 yılında tifüsün yayılmasından duyulan endişeden dolayı Sağlık Bakanlığı'nca lekeli humma ve bit ile mücadele için bir tezkere yayınlanmıştır. Tezkereye göre savaş koşulları ve yoksulluk tifüsün yayılmasında etkili olmaktadır. Tifüsün salgına dönüşmemesi için gerekli önlemlerin alınmasını ve toplu halde yaşanan yerlerin temizlenmesinin gerkililiğini vurgulamıştır.⁶⁸⁴ Ancak hastalıklar ve salgınlar sadece köylülerin temizlik problemlerinden kaynaklanmamaktadır. Sağlık hizmetlerinin yeterince gelişmemiş olması, doktor ve sağlık personeli eksikliği, ilaçlara erişimin güçlüğü gibi nedenlerden dolayı da köylüler hastalık ve salgınlarla baş etmekte güçlükler yaşamaktadırlar. Köylerdeki sağlık koşullarını ele alan Seyfi, köylülerin baş etmek zorunda olduğu sağlık problemlerini ve yöntemlerini aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Diğer köylerle birlikte Herikli köyünde de kış sona ererken salgın hastalıklar artar. Sıtma baş belasıdır. Kızamık geçirmeyen çocuklar kızamık çıkarırlar. Aşı henüz o yıllarda köylere girmediği için çocuklar kızamıktan ölür. Boğmaca, sarılık, romatizma hastalıklarını, baş ağrısı rahatsızlığını, öksürüğü, kas ve karın ağrılarını, köylüler kendi yöntemleriyle tedavi ederler. Boğmaca ve öksürüğe kekik, nane kurusu, papatya gibi bitkiler kaynatılır. Bademcik kaşık sapı bastırılarak kanatılır. Kabakulağa soyulup ısıtılmış ve beze sarılmış patates iyi gelir. Sarılığa karşı hastanın iki kaşının arası jiletle kesilir, vereme karşı hastanın haberi olmadan köpek veya kirpi eti yedirilir. Romatizmaya, bacadan sülükle kan emdirilir, hasta kızgın kuma yatırılır, el ve ayak bileklerine bakır tel veya hocalara okutulmuş ip bağlatılır. Kas ağrılarında şişe çekilir, karın ağrısına haşhaş yedirilir, ısıtılmış taş konur. Geçmeyen baş ağrılarında okutulur veya muska yazdırılır. Yuvarlak şekillerde dilimlenen patates veya turp bir bez parçasının içine konarak ağırayan başın etrafına sarılır, üzerlik tohumu yakılıp ezildikten sonra tuşuz tereyağ içinde alna konur. Kulunca kupa çekilir, bağırsak parazitlerine karşı aç karnına çiğ kabak çekirdeği ve çiğ nohut yedirilir, çibanlara sabun rendesi veya pişmiş soğan sarılır, siğlere okutulmuş tuz sürülür ve ilk ay görüldüğünde ay gördüm Allah amentü billah” söylenir. Kesik yaralara tütün sarılır, uçuklara tahta kşık sapı ısıtılarak uçuk üstüne bastırılır.”⁶⁸⁵

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere köylerde çeşitli tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Esenel'e göre, bu tedavi yöntemleri sihri tedaviler ve ev ilaçları olarak iki büyük gruba ayrılmaktaydı. Gerçi evlerde yapılan ilaçlar günümüzde de kullanılmaktadır. Bu ilaçlar farklı maddelerden ve çoğunlukla da çeşitli bitkilerden yapılmaktadır. Örneğin, Ankara köylerinde vücutta bir kesik oluşmuşsa, tedavisi için kızılıcık denilen otun kökünden elde edilen kırmızı boya taze bal mumu, tereyağı, çam reçinesi ile birlikte

⁶⁸³ Tekeli ve İlkin, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si I*, s.132.

⁶⁸⁴ BCA.: 30.10/177.224.1., s.2.

⁶⁸⁵ Seyfi, a.g.e., s.31-32.

kaynatılır. Ortaya çıkan ilaç birkaç gün bekletildikten sonra kullanılır.⁶⁸⁶ Bazı yörelerde bu kadar zahmete bile girilmez. Onur'a göre, yaralar için tütün, bataklık çamuru, sülük gibi şeyler kullanılmaktadırlar. Bunlar da yarasına göre kullanılmaktadır. Dedelerinden analarından gördüklerini tedavi için kullanmaktadırlar.⁶⁸⁷ Öğretmen Çetin, öğretmenlik yaptığı Orta Anadolu köyünde üstüne kayar su dökülen birisinin yarasına tezek sürüldüğünü, bu yüzden tetenos kaptığını ve hayatını kaybettiğini aktarmaktadır.⁶⁸⁸

Bu tedavi yöntemleri dışında üfürükçülere ve yatırlara da başvurulmaktadır. Başka bir ifade ile eski devirlerden kalan batıl inançlar da hastalıkların tedavisi için kullanılmıştır. Esenel, bu tedavi yöntemini büyü ve sihir olarak ele almaktadır. Köylülerin yatır veya dede olarak adlandırdıkları evliya türbeleri, ocaklı ailer ve üfürükçüler bu tedavi yönteminin uygulayıcılarıdır. Esenel'e göre, köylülerin gözünde yatırların çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Yatırların bir kısmı baş ağrısını tedavi ederken bir kısmı sıtmayı tedavi eder. Bazıları doğuramayan kadınlara çocuk, bazısı da buzağılayamayan ineklere buzağı bağışlar. Bu yatırlardan medet dileyenler ya dua eder ya da adak adarlar. Ocaklı ailelerde yüzyıllar boyunca ecdattan evlada geçen bir tedavi mirası görülmektedir. Örneğin bir oacak ailesi boğaz hastalıkları ve karın ağrılarını sıvazlayarak ve belli bir dua okuyarak tedavi eder. Bunların dışında üfürükçüler bulunmaktadır ve daha çok şehre uzak köylerde görülmektedirler. Esenel, üfürükçülerin, evliya veya kerametli sayılan herhangi birinin yanında hizmet edenler, cinler ile insanlar arasında arıcılık görevini üstlenenler ve kendi başına bağımsız bir şekilde çalışanlar gibi çeşitli türleri olduğunu dile getirmektedir. Evliyanın kerametinden faydalanmaya gelen hastalara dua okur, musaka yazar ve gelen kurban ve adaktan büyük pay alır. Bu üfürükçülerin köylülerin dertlerine derman olduğu algısı yaygındır. Farklı farklı hastalıklar için bunlara gidilir ve karşılığında üfürükçüye maddi bir şey sunulur⁶⁸⁹ Mahmut Makal, köylülerin üfürükçülerden medet ummasını aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

“Bizim köylülerin fikrine göre, Allah, derdi verirken dermanını da yanında vermiş. Mesele şu ki, dert sana gelirken, derman başka yere gidermiş. Onu arayıp bulabilirsen ne ala kurtulursun... Mırıoğlu altı ay yattı. Günler, geceler boyunca sızı, gözlerinden yaş akıttı. Kim bilecek hastalığımın ne olduğunu... İstedik ki ilçeye,

⁶⁸⁶ Esenel, a.g.e., s.150-151.

⁶⁸⁷ Onur, a.g.e., s.13.

⁶⁸⁸ Karşlı, a.g.e., s.89.

⁶⁸⁹ Esenel, a.g.e., s.150-157.

oradan fayda bulamazsa Ankara'ya gönderelim. Adeta yalvardık herife. Koca köyün üç tane öğretmenin sözü tutulmuyor da, öte yandaki üfürükçünün sözü tutuluyor... Biz bu yolları gösteriyoruz ve biraz kandırıyoruz. Fakat bizim hastanın veya onu götürüp getiricilerin yanından uzaklaştık mı; Kamalak Mehmet iki söylesin yeter: “Bu doktor işi değil; yer girmiş, görmüyorsunuz mu? Ocağını bulmayınca kesilmez bu sızı!” Gel de söz dinlet! Peygamber gibi, akan suyu geri çeviriyor.”⁶⁹⁰

Winkler de yöresel tedavilere değinmiş ve bu yöntemlerin hem ilginç hem de korkutucu olduğu tespitini yapmıştır. Winkler'e göre, yöresel tedavi yöntemlerinin ilginç olmasının nedeni bir mantığa dayanıyor olmasıdır. Uygulan tedavi yöntemlerinde tesadüfen hastaların iyileşen hastaların olması bu yöntemlerin köylüler tarafından kullanılmasının önünü açmıştır. Eğer uygulanan yöntem başarılı olamıyorsa, hastalık başka nedenlere bağlanmakta ve üfürükçü yeni yöntemler denemektedir. Winkler, geleneksel yöntemlerin büyüleyici olmasının bir diğer nedeninin kulaktan kulağa yayılan hikâyelerle üfürükçünün ünün artması olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, bu tedavi yöntemleri bazen hastanın sağlık sorununu ağırlaştırmakta olduğu için korkutucudur. Winkler geleneksel yöntemler ile ilgili şu örneği vermektedir:

“Bir örnek: Erkek kısırlığı hasta tarafından teşhis ve kabul edilmişse, köyde uygulanacak tedavi horoz spermi yemektir! Mantıklı: Horozlar maço erkeklerdir. Dişi tavukları baştan çıkarmak için ibikleri ve renkli tüyleri ile ortalıkta çalım satarak dolanırlar. Ayrıca, istedikleri kadar tavuğa, istedikleri zaman dölleyebildiklerinden spermleri çok kuvvetli olmalıdır! Piliçler çok fazla deneyimim olmadığı için horoz sperminin nasıl elde edildiği konusunda da hiçbir fikrim yok ve merak da etmiyor!”⁶⁹¹

Özetlemek gerekirse, 1923-1960 yılları arasında ülkenin sağlık alanında yeterince gelişmemiş olması ve köylünün batıl inançları geleneksel tıbbın varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Köylünün bilinçsizliğinden faydalanan üfürükçüler de köylünün inançlarını sömürerek maddi kazançlar ve toplumsal saygı kazanmaya devam etmişlerdir.

Köydeki en önemli sağlık sorunlarından biri çocuk ölümleri olmuştur. Bu konu ile ilgili yeterli İstatistikî veri bulunmamaktadır. Ancak köyü içeriden yazanların anlatılarında çocuk ölüm oranlarının çok yüksek olduğu intibahı doğmaktadır. Örneğin, Makal çocuk ölümleri ile ilgili şu sözleri dile getirmektedir:

⁶⁹⁰ Makal, *Köyümden*, s.42-43.

⁶⁹¹ Winkler, a.g.e., s.68-69.

“Sağlık korucu arkadaşla ölenlerin listesini “ölüm kağıdı”na yazıp gönderdik. Bizim köy 130 evlidir. Ocak ve martta ölenlere nazaran şubatdaki kırım daha kabarıktır. Yalnız bu ay içinde, hiç birisi yaşını doldurmamış olmak şartıyla 34 çocuk yazdık listeye. (Temmuzda ishalden gidenler ayrı hesap). Bunların dört tanesi aynı gün aynı saatte ölüyor. Birden gömüldüler.

Arkadaşın bölgesine giren köylerin en büyüğü bizim köydür. 15, 20, 30 evli olanlar var. Bu 13 köyden, şubat ayı için arkadaşın “ölüm kağıdı”na kaydettiği çocukların sayısı 120 dir.”⁶⁹²

Aslında Andolu köylerinde çocuklar bir anlamda tesadüfen yaşamaktadırlar. Köydeki hijyen problemi, sağlık kuruluşlarının ve sağlık personelinin olmayışı, ailelerin bilinçsizliği ve kaderciliği çocuk ölümlerinin önemli nedenlerindedir. Üstündağ öğretmenlik yaptığı köyde tanık olduğu bir konuşmada çocukların tesadüfen yaşadığını aşağıdaki diyaloglarla aktarmaktadır:

“Yine köylüler toplanmış konuşuyorlardı. Çoluk çocuktan bahsediyorlardı.

- Benim dört tane öldü. Şimdi üç tane var.
- Diğeri,
- Benim de dört tane var, beş tane öldü.
- Beş tane de benim öldü. Şimdi iki çocukla kaldım. Diğer biri,
- Benim şimdi dursaydı on iki tane olacaktı. Yedi tanesini gömdüm. Beş tane var.
- Şimdi doğanların hepsi olsaydı, sayamazdım bile. Kala kala altı tane kaldı. Biri sordu.
- Haced Emmi kaç tane öldü?
- Ne bileyim ben. On altı yaşında evlendim. Şimdi elli dört yaşındayım. Şöyle böyle kırk senelik evliyim. İki senede bir tane ölüyordu. Ona göre hesap et....

İlk konuşana sordum:

⁶⁹²Makal, *Bizim Köy*, s.11.

- Neden öldü bu çocuklar?
- Nebilim hocam Allaktan işte, onları vermedi.
- İlk ölen çocuğun neden öldü?
- Harman zamanıydı. Daha sekiz aylıktı. O tozların o güneşin altında perişan oldu çocuk. Bir akşam yattık sabahleyin uyanmadı. Anasıyla mereğe samanı yerleştirmeğe başladık. Anası arada bir bakıp geliyordu. Öğlene kadar uyudu diye yüzünü açmadık. Kariya hele yemeğimizi yiyelim ondan sonra çocuğa bak dedim. Anam başına gitmiş. “Oğul bu çocuk ölmüş mü ne?” deyince hemen beşiğine gittik. O yanı bu yanı derken ölmüş yoksa. Vücudu dahi buz gibiydi.

Biri – Vula o ta akşamdan ölmüş. Sen hala ölmüş çocuğu uyutuyorsun. Deyince diğerleri gülüşmeye başladılar.

Diğerine, senin çocuk nasıl öldü dedim?

- Akşam anası yıkamıştı. Daha üç aylıktı. Üşümesin diye iyice başını sardı. Üstünü iyice örttü. Sabahleyin kalktık uyanmadı. Ötekiler hastalandı öldüler. Bunun ölümüne aklım ermedi. Sapasağlam çocuğu yatırdık. Sabahleyin ölüsünü kaldırdık. Ona nazar değdi diyorlar...
- İki tane de benim, yatakta boğulup öldü. Biz de öyle tahmin etmiştik. Biri de ateşe düştü kurtaramadık. Diğerleri de hastalanıp öldüler.
- Sabri Ağa: Benim de çok ölüyor. Evden dedim, evi başka yere yaptırdım. O da para etmedi. Anası da pek dikkat etmiyor. Yazın işimiz başımızdan aşkın. (Gülerek) kışın işimiz yok. Gece olunca durmuyoruz. Alt üst derken dokuz ay sonra bir tane çıkıyor. Dokuz ay sonra bir daha, derken dizip gidiyoruz. Ondan sonra da bakamıyoruz. Kala kala üç beş çocuğun yüzüne kalıyoruz.

Hepsi birden gülerek: Hakaten öyle, o çocukların yaşayanları da tesadüfen yaşıyorlar.”⁶⁹³

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, köylünün bilinçsiz oluşu çocuk ölümlerinin temel nedenlerinden biridir. Köylülerin bilinçsizliğinin yanı sıra çocuk ölümlerine karşı aşırı bir duyarsızlık da göze çerpar. Başka bir ifade ile ölüme kadercı bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve ölümün Allah’tan geldiği inancı yaygın bir kabul görmekteydi. Necmi Onur’un bir köylü ile yaptığı bir röportajda köylülerin kadercı yaklaşımını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Köylü, “İşin uzununa aklımız ermez bizim beğ.. Bizde beledir işler...

⁶⁹³ Üstündağ, a.g.e., s. 23.

Çoluğ çocuğ, garı,, hayvan... Doğarlar, yerer, içerler, büyürler, döllendirler ondan sonra da ne zaman ecelleri gelirse göçüp giderler dünyadan ahirete...” diyerek ölümün Allah’tan geldiği inancıyla kendilerini avutmakta ve ölümü sıradan ve önemsiz bir olgu olarak ele almaktadırlar. Başka bir ifade ile köylüler, modern dünya insanın ölüm ile ilgili kurduğu bağdan farklı bir bağ kurmuşlardır. Çocuklarının ölümü konusunda gülüşerek konuşan köylülerin tutumu bunun somut örneklerinden biridir.

Modern dünyada insanların konfor alanları artmıştır ve sağlık hizmetlerine erişim de bu konfor alanlarından birini oluşturmuştur. Bilimsel yöntemlerle doktorlar, hemşireler, ebeler gibi sağlık personelleri yetiştirilmiştir. Hastaların bakımları fiziki ve teknik kapasitesi yüksek hastahanelerde gerçekleştirilmeye başlanmış ve toplumun daha sıhhatli olması yönünde büyük adımlar atılmıştır. Ancak 1923-1960 yılları arasında sağlık hizmetleri ve hijyen konusunda Anadolu köylüleri eski devirleri yaşamaya devam etmiştir. Başka bir ifade ile zaman sanki Anadolu köylüsü için donmuştur.

SONUÇ

Köylerin ortaya çıkışı ve yerleşik yaşama geçiş insanlık tarihinin dönüm noktalarından biridir. Köyler hem güvenli barınakların inşa edildiği hem de tarımsal üretimin yapıldığı temel yerleşim birimleri olmuştur. Köyler zaman içerisinde ortaya çıkan şehir devletlerini ve imparatorlukları sadece beslemekle kalmamış; aynı zamanda bu siyasi yapıların askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını da karşılamışlardır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve kapitalist üretim sisteminin ivme kazanması, ulaşım ve haberleşme alanlarında meydana gelen gelişmeler ile birlikte köyler önemlerini yitirmeye başlamış ve yerlerini zamanla daha kompleks bir yapıya sahip olan kentlere bırakmışlardır. Ancak köylü toplum yapısından kentli toplum yapısına geçiş her yerde aynı şekil ve hızda olmamıştır. Sanayileşme ve kapitalizmin etkisiyle gelişen ülkelerinde köyler yerlerini kent ve metropol gibi daha kompleks yerleşim yerlerine bırakırken modernleşme serüvenine daha geç başlayan Osmanlı gibi devletler köylülüğe dayanan toplumsal yapılarını değiştirip dönüştürememişlerdir. Osmanlıdan köylü bir toplum yapısı mirası devralan Türkiye Cumhuriyeti'nde de köy ve köylülük önemli bir yere sahipti. Başka bir ifade ile 1980'li yılların ortalarına kadar köylülük Anadolu coğrafyasının toplumsal yapısının temel karakterlerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür.

Bu çalışmada 1923-1960 yılları arasını kapsayan dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki köy ve köylülük olguları modern merkezi ulus devlet inşası ekseninde ele alınmıştır. Kurtuluş savaşı sonucunda başarıya ulaşan Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici seçkin kadroları, Osmanlı'nın son dönemlerinde filizlenmeye başlayan yenileşme hareketlerine daha radikal bir karakter kazandırmıştır. Siyasal ve toplumsal yapı devrimsel değişikliklerle dönüştürülmeye çalışılmış ve modern merkezi bir ulus devlet inşa edilmek istenmiştir. Saltanatın kaldırılması, Halifeliğin ilga edilmesi, Ankara'nın devletin başkenti olarak belirlenmesi, milli iktisat ve eğitim politikalarının belirlenmesi, Latin harflerine geçilmesi, kılık kıyafet kanunu çıkarılması, medeni kanun kabulü gibi birçok alanda adım atılarak hem devlet hem toplum radikal bir şekilde günün koşullarına göre dönüştürülmeye çalışılmıştır. Toplumsal mühendislik yoluyla Türkiye'yi çağdaştırmayı hedefleyen yönetici seçkin sınıf, şehirlerin yanı sıra Anadolu köylerine de yönelmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Anadolu nüfusunun yaklaşık yüzde seksenin köylerde yaşıyor olması iktidarın köylere yönelmesinin temel nedeni olmuştur. Başka bir ifade ile yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'in temel değerlerini benimseyecek olan nüfusun dörtte üçü köylerde yaşamaktaydı. Ancak yaklaşık 40.000 köy ve 50.000 köy altı yerleşiminde yaşayan bu nüfus ile iktidar arasından hem zihinsel hem de fiziksel bir mesafe bulunmaktaydı. Yönetici seçkin sınıf ile köylü arasında mevcut olan bu mesafelerin ortadan kaldırılması yeni kurulmuş olan Cumhuriyet için hayati bir öneme sahipti. Yeni rejimin kökleşip sürekliliğini koruyabilmesi ve modern merkezi bir ulus devlet inşası için Anadolu köylüsünün değiştirilip dönüştürülmesi elzemdi. Modern merkezi ulus devletin ana nüfus kaynağını oluşturacak olan köylünün geçireceği değişim ve dönüşümün sınırları yönetici seçkin sınıfın tarafından çizilmiştir. Başka bir ifade ile köylünün modernleşmesi milliyetçilik, halkçılık, laiklik, cumhuriyetçilik gibi Kemalist ilkelere dayandırılmıştır. Ağırlıklı olarak Batılı eğitim almış ve toplumu Batılı değerler etrafında modernleştirmeyi amaçlayan yönetici seçkin sınıf ve aydın kesim, Anadolu köylüsünün içerisinde yaşadığı kötü koşulların sorumlusu olarak Osmanlı dönemini görmüştür. Daha açık bir ifadeyle Anadolu köylüsünün “cahilliğini”, “pis oluşunu”, “yoksulluğunu”, “medeniyetten yoksun oluşunu”, “yobazlığını” Osmanlı dönemi yöneticilerinin ve aydınının köylüye karşı ilgisiz kalmalarından kaynaklandığını savunmuşlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren köylünün koşullarının iyileştirilmesi ve daha çağdaş bir köylü profili oluşturabilmek için köycülük söylemine yoğun bir ilgi duyulmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, Halkçılık fikrinin etkisiyle ortaya çıkan köycülük söyleminin önemi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte artmış ve 1930'lu yıllarda altın çağını yaşamıştır. Köycülüğün yükselmesinde uluslararası arenada ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin de büyük bir etkisi olmuştur. Sanayileşmenin yarattığı kentleşmenin toplumsal yozlaşmaya neden olduğu düşüncesi dünya genelinde köycü söylemin önem kazanmasına yol açmıştır. Batılılaşmayı hedefleyen Cumhuriyet'in yönetici seçkinleri ve aydınları da köycülük söylemine ilgi duyarak, Türkiye'de bulunan köylerin bu söylem çerçevesinde dönüştürülmesi hususunda adımlar atmışlardır. 1929'da dünya çapında ortaya çıkan ekonomik buhran ve 1930'daki çok partili hayata geçiş denemesinin başarısızlığı Anadolu köylüsünün zihin dünyasının dönüştürülmesi zorunluluğunu daha güçlü bir şekilde gündeme getirmiştir. Kemalist

değerlerin topluma benimsetilerek yeni rejimin kökleşmesi için köycü söylem köy ve köylülüğün dönüşümünün temel dayanağı olmuştur. 1930'ların basın yayın organlarında köy ve köylülük, köycü söylem etrafında ele alınmış ve Cumhuriyet'in yaratmak istediği "İdeal Cumhuriyet Köyü"nü düşünsel hatları çizilmiştir.

Hem Osmanlı'nın son dönemlerinde Halkçılığın etkisiyle beliren köycü söylem hem 1930'larda resmi ideolojiyi toplumda kökleştirmeyi hedefleyen köycü söylem Köy Kanunu, numune köy inşası, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi somut projelerle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 1924 yılında kabul edilen Köy Kanunu iktidarın köylerin dönüştürülmesine yönelik atmış olduğu ilk adımlardan birdir. Bu kanunla köyler doğrudan merkezi idareye bağlanmak istenmiş ve köyde etkili olan ağa, şeyh ve büyük toprak sahiplerinin gücünün kırılması amaçlanmıştır. Böylece devletin merkezileştirilmesi konusunda önemli bir adım atılmıştır. Köylerde etkili olan yerel otoritelerin gücü merkez tarafından kabul gören ve köylü tarafından seçilmiş olan köy muhtarı ve köy ihtiyar heyetine geçirilmek istenmiştir. Muhtar köylü ile devlet arasındaki bağı sağlayacak olan resmi bir görevli olarak belirlenmiştir. Ayrıca, köylerin daha çağdaş bir görünüm kazanması da Köy Kanununun amaçlarından biri olmuştur. Kanun, köy yerleşim yerlerinin modern dünya koşullarına göre düzenlenmesi, köylülerin daha sağlıklı mekânlarda yaşaması ve köylülerin daha sıhhatli olmaları yönünde birçok düzenleme barındırmaktadır. Köy kanun ile günün koşullarına uygun ideal köyler yaratılmaya çalışılmıştır. Fakat, Köy Kanununun istenilen sonucu veremediği bu çalışmalardaki önemli tespitlerden biri olmuştur. Öncelikli olarak, büyük Anadolu coğrafyasına yayılan yaklaşık 40.000 köyün yarısında bu kanun uygulanamamıştır. Kanun uygulandığı köylerde kanunda yer alan birçok yükümlülüğün tam anlamıyla yerine getirilmediği tespit edilmiştir. Örneğin, insanlar ile hayvanların yaşam alanlarının ayrılması yönündeki kanun maddelerinin birçok köyde uygulanmadığı tespit edilmiştir. Köylerdeki ağa, büyük toprak sahipleri ve şeyhlerin hâkimiyeti de tam anlamıyla kırılmamış ve köylerde bu yerel güçlerin sömürüsü 1960'lı yıllara kadar varlığını korumuştur.

Köylerin dönüştürülmesine yönelik atılan ikinci önemli adım "Numune Köy" uygulaması olmuştur. Modern ölçütler ile inşa edilecek olan belli köylerin Anadolu'ya yayılan köylere örnek teşkil edeceği ön görülmüştü. 1920'lerde başlanan örnek köy inşası faaliyetleri 1930'lu yıllarda da devam etmiştir. Yolu, suyu, elektriği, daha sağlıklı

koşulların var olduğu, modern okulu ve dispanseri, sanayi ve spor tesisi olan köyler tasarlanmıştır. Bu nedenle Anadolu'nun birçok bölgesinde örnek köyler inşa edilmiş ve köylünün şehirlere göç etmesinin de önüne geçilmek istenmiştir. Başka bir ifade ile kentlerin konforlu yaşam koşulları köylerde de yaratılmak istenmiş ve adeta küçük şehircikler tasarlanmıştır. Köylünün kendi sınırlı dünyasında yaşamını sürdürmesi beklenmiş ve kentlere göç etmesi önlenmeye çalışılmıştır. Çünkü dönemin yönetici seçkin sınıfı köylülerin kentlere akın etmesini yeni rejime karşı bir tehlike olarak algılamış ve 1917 Rus Devrimi gibi bir sonuç doğurabileceğinden endişe etmişlerdir. Bu yüzden köylü köyünde kalmalı ve Cumhuriyet'in temel değerlerini bu mekânlarda benimsemeliydiler. Bunun için de köylünün yaşam alanları Kemalist değerler etrafında yeniden yaratılmalıydı. Bu bağlamda 1923-1960 yılları arasında "İdeal Cumhuriyet Köyü"nü inşasına önem verilmiş ve bu konuda çeşitli bölgelerde örnek köyler inşa edilmiştir. Ancak, köy mekânını modernleştirmeye dönük atılan bu adım da istenilen sonucu vermekte yetersiz kalmıştır.

Köy mekânlarının dönüştürülmesine yönelik atılan adımların yanı sıra köylülerin de dönüştürülmesi için de harekete geçilmiştir. Halkevleri ve Halkodaları atılan bu adımların en önemlilerindedir. CHP'nin kültür kurumları olarak açılan Halkevleri yeni rejimin sağlam temellere oturtulması için açılmış kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern merkezi ulus devlet fikrinin Anadolu'nun en ücra köşelerine ulaştırılması ve rejimin geleceğinin güvence altına alınması bu kurumların temel hedefi olmuştur. 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi yeni kurulan Cumhuriyet'in temel ilkelerinin halk tarafından benimsenmediğinin açık bir göstergesi olmuştur. Modern merkezi bir ulus devlet inşa etmeyi amaçlayan yönetici sınıf 1930'lu yıllarda parti ve devleti bütünleştirme yoluna başvurarak toplumu Kemalist değerler etrafında bütünleştirmeyi hedeflemişlerdir. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık prensipleri etrafında kenetlenmiş bir toplumsal yapı CHP'nin temel hedefi olmuştur. Kentlerde ve köylerde yaşayan vatandaşların bu değerler etrafında birleştirilebilmeleri için de halkın terbiye edilmesi zorunluluğu hâsıl olmuştur. Halkevleri de bu amacın gerçekleştirilmesi için kurulmuş olan halk terbiyesi kurumları olmuştur. Halkevlerinin köycülük şubeleri ile köylüye ulaşılmaya çalışılmış ve Cumhuriyet'in gereksinim duyduğu köylü tipi yaratılmak istenmiştir. Ancak Köycülük şubeleri, köylüye ulaşmak konusunda istenilen

sonucu verememiştir. Köylere adeta turistik geziler yapılmış ve köylünün zihin dünyasında istenilen dönüşüm gerçekleştirilememiştir.

Köylünün eğitimi konusu Cumhuriyet'in temel sorunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Yetişmiş insan kaynağı eksikliği köylere gönderilebilecek öğretmenlerin sınırlı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca dönemin köylerinde hâkim olan kötü yaşam koşulları öğretmenlerin köylere gitmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmekteydi. Tek-parti iktidarı bu sorunu çözmek için 1930'lu yılların ortalarında köy eğitimlerinin yetiştirilmesi yönünde politikalar geliştirmeye başlamışlardır. 1940 yılına gelindiğinde Türkiye tarihinin en tartışmalı kurumlarından biri olan Köy Enstitülerini açmışlardır. Köyünden alınan çocukların yetiştirilerek tekrar köyelerine öğretmen olarak gönderilmesi hedeflenmiştir. 1946 yılına gelindiğinde Anadolu'da açılan Köy Enstitüsü sayı 21'e ulaşmıştır. Enstitülerde köy çocuklarına hem teorik hem de pratik dersler verilmiştir. Enstitülerden mezun olan öğrencilerden köyelerine dönüp oralarda hem öğretmenlik yapmaları hem de Kemalist değerleri köylere taşınması beklenmiştir. Bu projeye göre, Enstitü mezunu öğretmenler birer misyoner gibi Cumhuriyet'in temel ilkelerini köylere taşıyacak aynı zamanda da köylerin modernleşmesine katkıda bulunacaklardı. Ancak köylülerin yapılacak okul için arazi vermesi, köylülerin inşa edilecek olan köy okullarında zorunlu olarak çalışması gibi nedenlerden dolayı köylü bu projeye mesafeli bir tutum almıştır. Enstitülerde kız ve erkeklerin birlikte okuması, Enstitülerin komünist yetiştirdiği iddiaları, Enstitülerin köylüye çeşitli angaryalar dayatması gibi nedenlerden dolayı DP döneminde kapatılmış ve köylülerin dönüşümü konusunda beklenen başarıya ulaşamamışlardır.

1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşının Türkiye üzerindeki olumsuz etkileri, CHP içerisinde belirginleşmeye başlayan muhalefet, uluslararası konjonktür çok partili hayata geçişin önünü açmış ve CHP'nin iktidarının sonunu hazırlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı koşullarında köylülere yüklenen vergiler, köylülerin önemli bir bölümünün askere alınması ve toplumun benimsediği tepeden reform hareketleri ve DP'nin köylülere yönelik propaganda faaliyetleri köylüleri DP'ye yönlendirmiş ve 1950 seçimlerinde Tek-parti iktidarı son bulmuştur. DP'nin 1950'de iktidara gelmesi ile birlikte CHP'nin tepeden modernleştirme projeleri tek tek rafa kaldırılmıştır. Halkevleri CHP'nin bir kurumu olduğu gerekçesi ile kapatılmış, Köy Enstitüleri 1954 yılında Öğretmen Okulları ile

birleştirilerek tarih sahnesinden silmiştir. Hatta 1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanununun kökten değiştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Ancak yeni Köy Kanunu tasarısı yasallaşma imkânı bulamadan rafa kaldırılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse, DP iktidarı ile birlikte Cumhuriyet'in kurucu kadroları tarafından hayata geçirilen kültürel ve ideolojik modernleşme politikaları istenilen sonuçları vermeden yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu çalışmanın temel tespitlerinden biri zamanın Anadolu köylüsü için donmuş olduğudur. Osmanlının son dönemlerinde siyasal, sosyal ve iktisadi hayatın tartışılan konularından biri haline gelen köy ve köylülük konusu Cumhuriyet döneminde yoğunlaşarak gündemde tutulmasına rağmen, Anadolu köylüsü eski devirlerdeki gibi yaşamaya devam etmiştir. Köylünün kalkınmasına, daha modern ve sıhhi mekânlarda yaşamlarına yönelik atılan adımlar köylünün dönüşümünü 1960'lı yıllara kadar gerçekleştirilemedi. Köylünün yaşam koşulları, zihin dünyası, alışkanlıkları ve üretim teknolojisi ve yöntemlerinde 1960'lara kadar neredeyse bir değişim meydana gelmemiş ve zaman donmuş gibidir. Anadolu köylüsünün önemli bir kısmı eski devirlerin alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Anadolu köylüsü tuvaleti olmayan tek odalı evlerde havyaları ile birlikte yaşamaya devam etmiştir. Hatta bazı Anadolu köylerinde yaşayan köylüler ilk çağ insanları gibi mağaralarda yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Salma, hayvan vergisi, Toprak Mahsulleri vergisi gibi vergilerle devletin iktisadi gereksinimlerini karşılarken derin bir yoksulluk içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir. Sağlık, eğitim, yol, su ve elektrik gibi alt yapı yatırımlarından yeterli derecede yararlanamamışlardır. Eski usul yöntemlerle hastalar tedavi edilmeye, tarımsal üretim yapılmaya devam edilmiştir. Merkezi iktidar ile köylü arasında mevcut olan zihinsel ve fiziksel mesafe 1950'li yılların sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Başka bir ifade ile Osmanlıdan alınan köylü mirası yeni Cumhuriyet'in temel ilkeleri etrafında dönüştürülememiş ve eski köy yaşamı değişmeyen koşullar altında devam etmiştir. Anadolu köylerinin büyük bölümünde zaman donmuş, hızla değişen dünyadan kopuk ve habersiz bir şekilde modern zamanın sınırlarının dışında kalmış gibidir. Özellikle Köy Enstitüsünden mezun olan Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi yazarların eserlerinde köylü için zamanın donmuş olduğu gerçeği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Anadolu köylerinin ve köylülüğünün 1960'lı yıllara kadar dönüşmemesinin temel nedenlerinden biri yönetici seçkin sınıf ve aydınların Anadolu köyünü ve köylüsünü yeterince tanınamaması olduğu söylenebilir. Özellikle Batılı değerlerle yetişmiş olan bu kesim köylüyü bir nesne olarak ele almış ve halk için halka rağmen şiarıyla köylünün gündelik hayatında değişiklikler yapmaya yönelmişlerdir. Kendi ideolojik ajandaları çerçevesinde köylüyü modernleştirmeye yönelik attıkları adımlar köylüyü anlamaktan uzak kalmıştır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet'in yönetici seçkin sınıfı binlerce yıllık bir tarihe sahip olan köylülüğün tepeden uygulanan politikalarla kısa bir sürede dönüştürülebileceği fikri ile hareket etmiştir. Ancak değişim hem uzun bir sürece yayılan hem de yeni olanla yoğun bir teması gerektiren bir olgudur. Toplumun diğer kesimleri gibi köy ve köylülüğün değişip dönüşebilesi için uzun yıllara ihtiyaç vardır. Bu yüzden köylünün değişebilmesi için öncelikli olarak köylünün bir özne olarak kabul görmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının bu gerçekten hareket etmeyip köyü ve köylüyü toplumsal mühendislik yoluyla dönüştürmeye çalışmaları köylüye yönelik uygulanan politikaların istenilen sonucu vermemesinin nedenlerin biri olarak görülebilir.

Köylünün modernleşmesinin önündeki bir diğer engelde 1923-1960 yılları arasındaki dönemin siyasi ve iktisadi koşullardır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti rejimin güçlenmesi kökleşmesini temel hedef olarak belirlemiştir. Bu yüzden köylünün dönüşümü iktidarın belirlediği sınırlar çerçevesinde uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Köylülerin köylerini terk edip şehirlere göç etmesinin önü kesilmesi amaçlanmıştır. Anadolu köylüsünün daha iyi yaşam koşullarına sahip kentlere akın etmesi yeni rejim için bir tehdit olarak algılanmış ve köylünün daha modern olan mekanlarla teması sınırlandırılmıştır. Ayrıca, köylerin daha modern bir yapıya dönüşmesinin önündeki bir diğer önemli engel yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik olarak yeterli kaynaklara sahip olmamasıdır. Köylerin yol, su, okul, dispanser gibi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için önemli bir bütçe ayrılması gerekmektedir. Ancak Türkiye'nin bunları gerçekleştirebileceği maddi kaynağı yoktu. Uzun süren savaşlar, Osmanlı'dan kalan borçlar, sanayinin ve tarımsal teknolojinin gelişmemiş olmasından dolayı iktidar köylerin ihtiyaç duyduğu yatırımları yapabilecek ekonomik güçten yoksundu. Bu da köylerin ve köylülerin modernleşmesinin önündeki önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın önemli tespitlerinden bir diğeri de aydının köylü ile ilgili yarattığı olumsuz algıdır. Başka bir ifade ile Cumhuriyet döneminde köy ve köylülük bir taraftan yüceltilirken bir taraftan da aşağılanmaktadır. Köycü söylemin temsilcisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarlarla 1950’li yıllarda köy edebiyatının ortaya çıkmasında öncülük yapan Mahmut Makal, Talip Apaydın ve Fakir Baykurt gibi romancılar eserlerinde köylüleri ötekileştirmektedirler. Kemalist ideolojinin temsilcisi olan bu yazarların eserleri ilk bakışta köylülerin temel sorunlarını ele alıyormuş gibi görünseler de derinlemesine bir okuma yapıldığında köylüyü ötekileştirdikleri fark edilmektedir. Köylülerin yaşam alanlarının elverişsizliği, köylünün cahil olduğu vurgusu, köylünün kaba oluşu, köylünün yobazlığı, köylerin pis oluşu ve köylünün ahlaksızlığı gibi köylüyü olumsuzlayan birçok konuya vurgu yapılmaktadır. Köylünün Kemalist değerler çerçevesinde dönüştürülmesinin misyonerleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Adeta Batılıların, Doğuyu algıladıkları gibi Anadolu köyünü ve köylüsünü algılamaktadırlar. Başka bir ifade ile Said’in geliştirdiği oryantalizmin yerel bir formunun temsilcisi gibidirler. Köylü medenileştirilmesi gereken bir varlık olarak görülmüş ve bu medenileştirme misyonun temsilcileri de bu aydın kesim olmuştur. Bu kesimin oluşturduğu kötü köylü imajı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Kurtuluş Savaşı sonucunda kurulan Cumhuriyet’in yönetici seçkin sınıfı Anadolu köyünü ve köylüsünü modernleştirme yönünde çeşitli adımlar atmıştır. Halkçılık ve köycülük söylemleri çerçevesinde geliştirilen politikalarla köylüye ulaşılmaya çalışılmış ve merkez ile köylü arasındaki zihinsel ve fiziksel mesafe kapatılmak istenmiştir. Ancak hayata geçirilen politikalara rağmen Anadolu’da yaşan köylünün büyük bir bölümünün 1950’li yılların sonlarına gelindiğinde hala eski devirlerdeki gibi yaşadığı görülmektedir. Aslında bu sonuç şaşırtıcı değildir. Çünkü köylüyü tanımladığımız bölümde de ele aldığımız gibi köylü sanayi toplumu ile ilkel toplum arasında duran ve ne ilkel ne de modern olan insandır. Köylünün modernleşmesi demek köylünün köylü olmaktan çıkması anlamına gelir.

KAYNAKÇA

- “442 Numaralı Köy Kanunu”, *Resmi Gazete*, 7 Mayıs 1924.
- “Ankara Civarında Şirin Bir Köy”, *Akşam Gazetesi*, 12.01.1929.
- “Aptal Köylü Hakaretine 87 Gün Hapis Cezası”, *Star*, 16 Temmuz 2013.
- “Halk Dün Kendi Evlerini Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Şubat 1932.
- “İskan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 21.11.1935.
- “Köy Eğitimleri Kanunu”, *Resmi Gazete*, 24 Haziran 1937.
- “Köy Enstitüleri Kanunu Nasıl Tatbik Edilecek?”, *Ulus Gazetesi*, 25 Haziran 1940.
- “Köy Enstitüleri Teşkilatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1940
- “Köy Okulları ve Enstitüler Teşkilat Kanunu”, *Resmi Gazete*, 25 Haziran 1942.
- “Köycülük Kursu Kapandı”, *Hâkimiyeti Milliye*, 01.09.1933.
- “Kurulacak Yeni ve Modern Köyler İçin Hazırlıklar Başladı”, *Akşam Gazetesi*, 29.04.1938.
- “Ülkü İki Yaşına Kırerken (Girerken): Okuyanlar ve Yazanlarla Konuşma”, *Ülkü Dergisi*, S.13, 1934.
- “Vilayet ve kazalara Halk Evleri yapılacak”, *Vakit Gazetesi*, 2 Kânunusani (Ocak)1931.
- ABDÜLKADİR, “Köy ve Köylüler”, *Ülkü Dergisi*, C.6, S.35, 1936.
- ADIVAR, Halide Edip, *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKÇAM, Alper, “Burada Bir Köy Var Uzakta”, <https://www.alperakcam.com.tr/post.php?pid=207>
- AKÇAY, Zeynep Gültekin, “Türkiye’de Köylülük İmgesi: Değişen Ama Dönüşmeyen Köylülüğün Romalardaki Ayak İzleri”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2023, ss.419-442.

- AKDAĞ, Menderes “Gerçekçi Türk Sinemasındaki Köy Gerçekliğinin Köy Belgeleriyle Karşılaştırılması (1961-1971)”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.36, 2020, s.638-670.
- AKIN, Rıdvan, “1920’ler Anadolu’sunda Yerel Demokrasi Girişimi: İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihası”, *Toplumsal Tarih*, S.32, 1996, s.32-41.
- AKINCI, Gündüz, *Türk Romanında Köye Doğru*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2006*, Pegem Yayınları, Ankara, 2006.
- ALAN, Suat, “Türkiye’de Sosyoloji: II. Meşrutiyet Dönemi”, *Bingöl Üniversitesi*,
- ALTIN, Hilmi, *Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi köy politikaları (1950-2000)*,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir, 2003.
- APAYDIN, Talip, *Akan Sulara Karşı*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2016.
- APAYDIN, Talip, *Köy Enstitüsü Yılları*, Literatür Yayımevi, İstanbul, 2021.
- APAYDIN, Talip, *Sarı Traktör*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021.
- ARAN, Sadri, *Evedik Köyü: Bir Köy Monografisi*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara, 1938.
- ARI, Kemal, *Büyük Mücadele: Türkiye’de Zorunlu Göç (1923-1925)*Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- ARI, Şeyda, “Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük ve Halkevlerinin Köycülük Faaliyetleri (1932-1951), yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 2023.
- ARSEVEN, Tülün, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Senaryosunda Aşık Veysel”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, özel sayı, 2023, ss.61-74.
- ARSLAN, İsmail, *Osmanlı Dünyasında Köyler ve Köylüler: 19. Yüzyıl Balıkesir Örneği*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2014.
- ASLAN, Muhammet, “Atatürk Döneminde Köy Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2019.

- AŞGIN, Sait ve BÜLBÜL, Alparslan, “Cumhuriyet Arifesinde Erken Bir İleri Yerel Demokrasi Denemesi: 1921 İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihası” *Türk İdare Dergisi*, S.498, 2023, ss.117-146.
- ATABEYOĞLU, Ömer, “Atatürk’ün kırsal kalkınma projesi "İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi" nin Mekân Kuramları Açısından Değerlendirilmesi”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C. 18, S.2, 2017, ss.176-185.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.
- ATEŞ, Ahmet Emre, *Kazma-Kürek, Defter-Kitap: Köy Enstitüleri, Sekülerizm ve Romantik Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- AVAR, Sıdika, *Dağ Çiçeklerim*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam III: Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi kitabevi, 1999.
- AYDIN, Baha Mutlu, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2018.
- AYDIN, Zeynep “1908-1923 Arası Köy Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, , 2019.
- AYTEKİN, Pelin Erdal “Köy Gerçekliği Bağlamında Türk Sinemasında Edebiyat Etkisi: Lütfi Ömer Akad Sineması”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, S. 41, 2015, ss. 313-330.
- BAKIRCI, “Muzaffer, Çoruh-Kelkit Oluk Vadilerinin Kuzeyindeki Dağlık Sahada (Doğu Karadeniz) Kır Yerleşmeleri ve Fonksiyonel Özellikleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı*, İstanbul, 1999.
- BALKILIÇ, Özgür, “Milli ve Modern Köyün Peşinde: Halkevlerinin Köy Gezileri”, *Alternatif Politika*, C.15, S.1, 2023, ss. 196-239.
- BAŞER, Ahmet Hamdi, *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonraki Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1981.

BAŞOĞLU, Okşan, “Evrimsel Gelişim Sürecinde İnsan Ailesinin Paleodemografik Yapısı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S.32, 2010, ss.341-349.

BAYKURT, Fakir, *Köy Göçüren*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2021.

BAYKURT, Fakir, *Onuncu Köy*” Literatür Yayınları, İstanbul, 2022.

BAYKURT, *Kavacık Köyünün Öğretmeni*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2019.

BCA: 30.10/90.567.2.

BCA: 30.10/1.62.5.

BCA: 30.10/11.705.8.

BCA: 30.10/116.805.28.

BCA: 30.10/116.808.18.

BCA: 30.10/120.858.5.

BCA: 30.10/128.920.9.

BCA: 30.10/132.947.10.

BCA: 30.10/177.221.10.

BCA: 30.10/177.224.1.

BCA: 30.10/70.458.1.

BCA: 30.10/72.475.2.

BCA: 30.10/8.48.8.

BCA: 30.10/90.561.11.

BCA: 30.10/90.567.2.

BCA: 30.18.1.1/ 4.39.15.

BCA: 30.18.1.1/12.59.12.

BCA: 30.18.1.1/12.59.9.

BCA: 30.18.1.1/12.75.12.

BCA: 30.18.1.1/28.29.12.

BCA: 30.18.1.1/29.32.14.

BCA: 30.18.1.1/29.35.9.

BCA: 30.18.1.1/30.56.4.

BCA: 30.18.1.1/5.15.11.

BCA: 30.18.1.2/125.27.9.

BCA: 30.18.1.2/14.64.17.

BCA: 30.18.1.2/142.31.17.

BCA: 30.18.1.2/148.22.16.
 BCA: 30.18.1.2/179.38.2.
 BCA: 30.18.1.2/36.39.4.
 BCA: 30.18.1.2/39.61.4.
 BCA: 30.18.1.2/41.85.11.
 BCA: 30.18.1.2/53.26.6.
 BCA: 30.18.1.2/57.70.4.
 BCA: 30.18.1.2/68.79.20.
 BCA: 30.18.1.2/76.51.2.
 BCA: 30.18.1.2/88.96.6.
 BCA: 490.10/1336.337.5.
 BCA: 490.10/1583.454.1.
 BCA: 490.10/3.15.46.
 BCA: 490.10/4.18.2.
 BCA: 490.10/847.353.3.
 BCA: 51.00/8.66.8.
 BCA:30.10/51.306.4.
 BCA30.10/ 80.529.14.

BENİCE, Ethem İzzet, *On Yılın Romanı*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

BERKES, Niyazi, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*, Uzluk Basımevi, Ankara, 1942.

BERKES, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

BERKES, Niyazi, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

TÜKEL, Orhan, *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1960.

BORAN, Behice, *Tolumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992.

BOYBEYİ, Songül ve SALLAN GÜL, Songül, “Cumhuriyet Aydınlanmasının Kısa Tarihi: Köy Enstitülerini Çevreleyen Tarihsel ve Toplumsal Koşullar ve Bugüne Çıkarsamalar”, *Toplum ve Demokrasi*, C.2, S.3. 2008, s.67-92.

Boz, MİKAİL, “Metin Erksan Sineması”, *Sinefil*, Boğaziçi Üniveristesi Matbaası, İstanbul, 2013, ss.10-14.

- BOZDOĞAN, Sibel, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde, Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.15.
- BOZYİĞİT, Recep ve TAPUR, Tahsin, “Güneybatı Anadolu’da Terk Edilen Bir Yerleşim Merkezi: Kayaköy (Fethiye)”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, ss.363-387.
- CANTEK, Funda Şenol, “Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık”, *Kültür ve İletişim*, C. 3(2), S. 6, 2000, ss.133-135.
- CENGİZKAN, Ali, *Mübadele Konut ve Yerleşmeleri*, ODTÜ Mimarlık ve Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004.
- CERAM, C.W. *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Remzi Kitapevi, 1994.
- CHAYANOV, Alexander Vasilevich, *The Theroy of Peasant Economy*, Illionons, American Economic Association and Richard, 1966.
- CHF Halkevleri Talimatnamesi*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.
- CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*, Alâeddin Kıral Basımevi, İstanbul-Ankara, 1942. *CHF Halkevleri Talimatnamesi*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.
- CHP On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara, 1938.
- COOK, Katrene M. “Meksika’da Köy Terbiyesi- Köy Mektepleri”, *Ülkü Dergisi*, S.14, 1934, ss.140-152.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Parti Programı*, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1931.
- ÇADIRCI, Musa “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, C.34, S.135, 1970, ss409-420.
- ÇADIRCI, Musa *Ülke Yönetimi: Tanzimat Sürecinde Türkiye*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2017.
- ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Muhtarlık Kumunun Tarihi Gelişimi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.2, S.3, 1993, ss.3-11..
- ÇAKI, Ali *Kırsal Alan Planlamasında Bir ARAÇ Olarak Merkez Köylerin Fonksiyonu*, DPT, 1983.
- ÇANKAYA, Erol “Köy Edebiyatı ve Köy Edebiyatında Köye “İçeriden” Bakış-Doğuşu, Etkileri, Sonuçları”, *Turkish Studies*, V. 8/4, 2013, s.473-488.
- ÇAVDAR Tefvik, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

- ÇEÇEN, Anıl, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2000.
- ÇEÇEN, Anıl, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- ÇETİN, Türkan “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”, içinde *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul s.231-240.
- ÇETİN, Türkan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 1994, ss.29-44.
- ÇIKLA, Selçuk “Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Dönümü Anısına Edebi Yayınlar”, *Türkoloji Dergisi*, S.1, 2006, ss.45-67.
- DAĞLAR, Yalçın, *Köylerimizden Örnekler*, Kader Basımevi, İstanbul, 1951.
- DEDE, Kadir, “Türkiye’de Köy Romanını Yeniden Yorumlamak: Modernleşme ve Alegori”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.38, S 2, 2021, s.337-369.
- DEWEY, John *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor (1924)*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- DİCLE, Esra, “Modern Ulus devlet Projesinde Bir İdeal Mekân Temsili Olarak Köy Ütopyası”, *Turkish Studies*, Volume 1/7, 2012, ss.859-871.
- DİE, *Köyler İstatistiği: 1945 Anket Sonuçları*, Sakarya Basımevi, 1948.
- DİE, *Köyler İstatistiği: 1960 Anket Sonuçları*, DİE Matbaası, Ankara, 1963.
- DİE, *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara,1973.
- DİE, *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, DİE Matbaası, Ankara, 1973.
- DİK, Esra, “Demokrat Parti Döneminde Köyleri “Belediyeleştirme” Önerisi: 1951 Tarihli Köy Kanunu Tasarısı”, *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, C.11, S.1, 2023, ss.28-39.
- DİK, Esra, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) “Köy” Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 71., No. 3, 2016, ss. 693-729.
- DİLEK, Hızır, “Köy Muallim Mektepleri ile Köy Okulları Müfredat Programının Analizi ve Yurttaşlık Bilgisi”, *Kilis Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S. 11, 2016, s.92-100.

- DİNÇER, Akif ve Bahadır Aydın, “Cumhuriyet’in 100. Yılında Tarımda Kapitalist Üretim İlişkilerinin Dönüşümü”, *Fiscaoeconomia*, S. 7, 2023, ss.65-93.
- DOĞANAY, Hayati ve Orhan, Fatih, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Pagem Akademi, Ankara, 2021.
- DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara, 1979.
- DPT, *Türk Köyünde Moderleşme Eğilimleri Araştırması*, Ankara, 1970.
- DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara, (Yıl belirtilmemiş).
- DUMAN, Sabit “Cumhuriyet Döneminde Sağlıklı Birey Yetiştirmek”, içinde *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2009, s. 705-715.
- EMİROĞLU, Kudret vd., *Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara, 2003.
- EMİROĞLU, Mecdi, “Türkiye Ormaniçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği”, *DTCF*, S. 1-2, Ankara, 1972, ss. 139-172.
- ERBAŞ, Şükrü, *Bütün Şiirleri-1*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2012.
- ERDEM, Çiğdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte “Dönüşüm”ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak “Köy Eğitim Kursları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 3, 2008, ss. 187-200.
- ERDÖNMEZ, Cihan “Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, S.2, 2005, ss.35-51.
- ERKSAN, Metin “Karanlık Dünya”, 1952.
- ERÖZDEN, Ozan Erözden, *Ulus Devlet*, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2013.
- ERSOY, Mehmet, “Köy Kanunu ve Tarihçesi “442 Sayılı Köy Kanunu’nun Tarihi ve Mevcut Durum Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk İdare Dergisi*, S.493, 2021, ss.11-35.
- ERTÜRK, Recep, Türkiye’de Köy “Sosyolojisi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.6, S. 11, 2008, s.185-195.
- ESENEL, Mediha Berkes, “Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma” *AÜ DTCF Dergisi*, C.2, S.1, 1943, ss.135-143.

- ESENEL, Mediha Berkes, “Köyde Yaşayış”, *Yurt ve Dünya Dergisi*, S. 30, 1943, ss.189-195.
- ESENEL, Mediha Berkes, *Geç Kalmış Kitap: 1940’lı Yıllarda Anadolu Köylerinde Araştırmalar ve Yaşadığım Çevreden İzlenimler*”, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2023.
- FANON, Frantz *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022.
- FETHİ, Rükneddin, *Doğu Köylerinden Tetkikler*, Çığır Kitabevi, 1938.
- FINDIKLI, Erhan Berat “Düşsel Coğrafyalardan Toplumsal Mühendislik Projelerine: Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun Mimarlık Metinlerinde Köy ve Kent”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.25, 2016, s.475-506.
- FOUCAULT, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.
- FOUCAULT, Michel, *İktidarın Gözü Seçme Yazular 4*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GAZALCI, Mustafa, *21 Köy Enstitüsü Çınarları Anlatıyor*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2021.
- GEDİKOĞLU, Şevket, *Atatürk ve Halkevleri Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974.
- GERAY, Cevat, “Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, C.5, S.1, s.3-47.
- GERAY, Cevat, “Türkiye’de Kırsal Yerleşme Düzeni ve Köy Kent Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 30, S. 1, 1975, ss.45-66.
- GERAY, Cevat, *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.
- GİDDENS, Anthony, *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları, 2008.
- GIOVANNİ, Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÖKNİL, Nedim, “Garbi Anadolu Köy Monografileri”, *Sosyoloji Dergisi*, S.2, 1943.
- GÖKTAŞ, Serdar, “Trakya Umumi Müfettişliği’nin Köycülük Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, , Denizli, 2012.
- GÖNEY, Süha, “Mengen Havzasında Köy Meskenleri”, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.16, 1967, ss.112-132.

- GÖZLER, Kemal, “Osmanlı/Türk Köy İdaresi Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Osmanlı Nizamnamelerinin Köylere İlişkin Hükümleri ve 1924 Köy Kanunu Fransa’dan mı İktibas edilmiştir?”, *Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.68, S.2, 2019, ss.413-443.
- GREENFELD, Liah *Milliyetçilik Moderniteye Giden Beş Yol*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2017.
- GÜLTEKİN, Sabri, “Melez Terbiye”, *Ülkü Dergisi*, S.7, 1933, ss.60-62.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- GÜNDOĞDU, Seyfettin *Karanlığı Aydınlatanlar: Bir Köy Enstitüsü Mezunu Öğretmenin Anıları*, Bizim Kitaplar, İstanbul, 2015.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü”, *History Studies*, Volume 3, Issue 3, 2014, ss. 163-177.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Çalılıkusu*, İnkılap Yayınları, İstanbul, Tarih Yok.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, İnkılap Yayınları, İstanbul, Tarih Yok.
- GÜZELSU, Kutlu ve Taner, Gürkan, *Türkiye’de Köy Kalkınması: Kentleşme ve Kent Sorunları*, 1983.
- HOBSBAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- <http://www.bingol.edu.tr/media/255931/Turkiyede-Sosyoloji-ii-Mesrutiyet-Donemi.pdf>
- <http://www.kaem.itu.edu.tr/docs/librariesprovider124/default-document-library/terk-edilmi%C5%9F-k%C3%B6yler.pdf?sfvrsn=0>.
- <https://www.star.com.tr/yasam/aptal-koylu-hakaretine-87-gun-hapis-cezasi-haber-772778/>
- IRMAK, Erkan, *Eski Köye Yeni Roman: Köy Romanının Tarihi, Kökeni ve Sonu (1950-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- İSPARTALI Hakkı, *Köyümden Geliyorum*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971.
- İHSAN, Rıdvan A., “Fransa’da Bir Köy Tetkiki: Enval”, *Ülkü Dergisi*, S.23, 1935, ss.395-400.

- İLERİ, Turgut, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri’nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi ”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S: 65, 2019. s.193-226.
- İLYAS, Ahmet, *Türkiye’de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa 1923-1950, Çizgi Kitabevi*, Konya, 2017.
- İNALCIK, Halil ve SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- İNALCIK, Halil, Köy, “Köylü ve İmparatorluk”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Kongresi Tebliğleri, TTK Yay., Ankara, 1999, ss.1-14.
- İNCE, Gökçen Başaran, *Domatesi Çiçek Sananlar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- JÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- KABAGÖZ, Murat Can, “Halkevleri ve Gündelik Hayat”, *H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024, s.52-53.
- KAHRAMAN, H.B. ve KEYMAN, E. Fuat, “Kemalizm, Ortyantalizm ve Modernite” *Doğu Batı* 2, 2007, ss. 75-88.
- KANDEMİR, Selahattin, *Köy Kalkınması Hakkında Rapor*, Ziraat Vekaleti Yayınları, Ankara, 1938.
- KANIK, Orhan Veli, “Mahmut Makal’ın Yurt Sevgisi”, *Yaprak Gazetesi*, 15 Mart 1950.
- KAPLAN, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Basım Yayım Pazarlama, 2000.
- KAPTAN, Ebru, “İzmir Halkevlerinin Köycülük Şubelerinin Halk Eğitimi Alanındaki Çalışmaları”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın, 2022.
- KARABAĞ, Servet ve ŞAHİN, Salih, *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2009.
- KARAGEL, Döndü Ü., “Kır Yerleşmeleri Ders Notları”, *Hatay Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü*, Hatay, 2017
- Karanlık Dünya: Âşık Veysel ve Hayatı*, <https://www.dailymotion.com/video/x3fnm55>
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, “The village institutes experience in Turkey”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, British Journal of Middle Eastern Studies, Volume 25, Issue 1, 1998, pp., 47-73.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, “Türkiye’de Köycülük”, içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009,
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sitemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- KARSLI, M. Ferid, *Köy Öğretmeninin Anıları*, Köyhocası Basımevi, Ankara, 1935.
- KATIRCIOĞLU, Meryem Çakır, “Cumhuriyet Döneminde Köy Kanunu ve Devlet Köylü İlişkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enst., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, Ankara, 2022.
- KAVRUK ve Hikmet ve ERDEM, Tefik vd., *Türkiye’de Köy Yerleşimi ve Yönetimi: Köy Sorunları Araştırması*, TOSAİE, Ankara, 2012.
- KEMAL, Kadri, “Cumhuriyet’ten Evvel ve Sonra Köylerimiz”, *Ülkü Dergisi*, S.10, 1933.
- KEMAL, Yaşar, *Bu Diyar Baştan Başa*, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1971.
- KENDİRCİ, Hasan, *Türk Düşünce Tarihinde Köy*, Libra Kitap, İstanbul, 2016.
- KERİM Ömer, “Bizde Köy Mefhumu ve Köy Kanunu”, *Ülkü Dergisi* S.5, 1933, ss.365-369.
- KEYDER, Çağlar ve BİRTEK. Faruk, “Türkiye’de Devlet Tarım İlişkileri (1923-1950)”, içinde *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, ed. Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.303-326.
- KEYDER, Çağlar, “The Cycle of Sharecropping and the Consolodation of Smal Peasant Ownership in Turkey”, *Journal of Peasant Studies*, Volume 10, İssue 2-3, 1983, pp. 130-145. KEYDER, Çağlar, “Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Oluşumu ve Bugünkü Yapısı”, içinde *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, ed. Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 257-302.
- KEYDER, Çağlar, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- KEYDER, Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- KINIKOĞLU, Fuat “Bir Köy Yerleşme Etüdü”, *Artitek Dergisi*, C.3, S.331, 1968, s.125-131.

- KIRB, Fay, *Türkiyede Köy Enstitüleri*, İmece Yayınları, Ankara, 1962.
- KOÇ Yıldırım, “Türkiye’de Kırsal Kesimde Mülksüzleşme (Osmanlı’dan Günümüze)”, içinde *Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme*, der. Abdullah Aysu ve M. Serdar Kayaoğlu, Epos Yayınları, Ankara, s.125-194.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi(1938-1945) II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007. “Köy Enstitüleri Kanunu”, *Resmi Gazete*, 22 Nisan 1940.
- KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi: Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü Dergisi*, S.10, 1933.
- KÖKTEN, İ. Kılıç, “Anadolu’da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi DTDF Dergisi*, C. X, S. 3-4, Ankara, 1952, s. 167-207.
- KÖŞKER, Erva, “Türkiye’de Terk Edilmiş ve Göç Veren Köy Yerleşmeleri”, *İTÜ Konut Araştırma ve Uygulama Merkez Müdürlüğü*, 2019, ss.1-14.
- KÖY MUALLİMİ NURİ, “Köy Anketi: Kütahya’da Alayund Köyü”, *Ülkü Dergisi*, S.8, 1933, ss.151-158.
- KÖYMEN, Nusret “Köy Misyonerliği”, *Ülkü*, Sayı 8, 1933.
- KÖYMEN, Nusret Kemal ve SVESSON, Sigurd, “İsveç’te Köylü Gençler Birliği”, *Ülkü Dergisi*, S.33, 1935, ss.234-237.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Büyük Kurultaydan Dilekler ve Kanada’da Köycülük”, *Ülkü Dergisi*, S.27, 1935.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?”, *Ülkü Dergisi*, S.18, 1934, ss.467-473.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Halk Kuvveti”, içinde *Halkçılık ve Köycülük*, Tarık Edip ve Ş Kütüphanesi, Ankara, 1934.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Halkelleri (Halkevleri) Daha Verimli Olması Hakkında Düşünceler”, *Ülkü Dergisi*, S.73, 1939, ss.27-28.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü Dergisi*, S.5, 1933, ss.355-361. KÖYMEN, Nusret Kemal, “Köy Tarım Demek Değildir”, *Ülkü Dergisi*, S.28, 1933, ss.308-310.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Meksika’da Yeni Köycülük Programı”, *Ülkü Dergisi*, S.17, 1934, ss. 387-393.;

- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Sanayide Yayıncılık”, *Ülkü Dergisi*, S.39, 1936, s.175-177.,
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Sanayileşmemiz Üzerine Düşünceler”, *Ülkü Dergisi*, S.37, 1936, ss. 16-22.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Türkiye Evvela Sanayileşmeli mi, Yoksa Ziraatini mi İlerletmeli?”, *Ülkü Dergisi*, S.40, 1936, ss. 248-252.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, “Ülkü Üçüncü Yılına Girerken”, *Ülkü Dergisi*, S.25, 1935.
- KÖYMEN, Nusret Kemal, *Halkçılık ve Köycülük*, TARIK Edip ve Ş. Kütüphanesi, Ankara, 1934.
- KÖYMEN, Oya, “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar”, *Mülkiye Dergisi*, C. XXXIII, S. 262, Ankara, 2009.
- KÖYMEN, Oya, “Köylü Sorunu Araştırma ve Tartışmaları”, içinde *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- KÖYMEN, Oya, *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- KURUÇ, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987.
- LAMPROU, Alexendros, *Nation-Building In Modern Turkey: The People's House's, The State and The Citizens*, I.B. Tauris, London-Newyork, 2015.
- MAKAL, Ahmet, *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- MAKAL, Mahmut “Edebiyata Kendi Giren Köylü”, içinde *Köy Enstitüleri ve Edebiyat*, Yay. Hrz. Erdal Atıcı, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, 105-115.
- MAKAL, Mahmut *Bizim Köy*, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1978.
- MAKAL, Mahmut *Bizim Köy: Bir Köy Öğretmeninin Notları*, Varlık Yayınları, Ankara, 1950.
- MAKAL, Mahmut, *Anımsı Acımsı*, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1996.
- MAKAL, Mahmut, *Değişenler*, Troya Yayıncılık, İstanbul, 1995
- MAKAL, Mahmut, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2022.
- MAKAL, Mahmut, *Köye Gidenler*, Gökkuşluğu Basın Yayın, İstanbul, 1998.
- MAKAL, Mahmut, *Köyümden: Köy Öğretmeninin Notları II*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1952.
- MALİK, Hilmi A. “Köy Mektebi”, *Ülkü Dergisi*, S.6, 1933.

- MARDİN, Şerif, “Center Periphery Relations: A Key to Turkish Politiks,” *Daedalus*, C. 102, S. 1, 1973.
- MARX, Karl, *Fransız Üçlemesi*, Yordam Yayınları, Ankara, 2016.
- MCCLELLAN, James E III ve DORN, Harold, *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2006.
- METİN Erksan, *Karanlık Dünya*, 1952.
- METİN, Hüseyin ve LAMBA, Mustafa, “Hititler’den Roma İmparatorluğu’na kadar Anadolu Uygarlıklarında Yönetim Yapısı”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 12, S. 27, 2016, ss.155-174.
- METİNSOY, Murat “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet ve Köylüler: Hububat Alımları, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Direnişi, *Tarih ve Tolum Yeni Yaklaşımlar*, C. 255, S.15, 2012, Ss.82-125.
- MORAN, Berna *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.
- MORTAŞ, Abidin “Köy Projesi-Mimar Burhan Arif”, *Artitek Dergisi*, S.11-12, 1935, ss.320.
- Muallim NURİ, “Bizde Köy Evleri”, *Dönüm Dergisi*, S.28, 1934, ss.169-171.
- NABİ, Yaşar “Birkaç Söz”, içinde *Bizim Köy*, Mahmut Makal, Varlık Yayınları, İstanbul, 1950.
- NABİZÂDE Nâzım, *Karabibik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- NADİ, Yunus, “Köy Kalkınmasında Köy Mektepleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1938.
- NARLI, Mehmet “Toplumcu Gerçekçi Roman ve Gelişimi”, içinde *Çağdaş Türk Romanı*, ed. ÇELİK, Yakup ve KOLAÇ, Emine, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2019, ss. 28-53.
- NURİ, Osman, “Köy Anketi: Haymana’nın Ahırlıkuyu Köyü”, *Ülkü Dergisi*, S.17, 1934, ss.394-400.
- OĞUZ, Burhan, *Yaşadıklarım Dinlediklerim*, Simurg Yayınevi, İstanbul, 2000.
- ONARAN, Alim Şerif *Muhsin Ertuğrul’un Sineması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ONBAŞI, Funda Gençoğlu “Halkevleri ve Ülkü Dergisi: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycülük Tartışmaları” *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 2011; 20 (3), s. 69-88.

- ONUR, Necmi, *Şark Cephesinde Yeni Bir Şey Yok*, Belge Yayınları, İstanbul 1972.
- ORAL, Mustafa, “Ülkü Dergisinin Türk Düşünce Hayatındaki Yeri”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 1995.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.
- OTYAM, Fikret, *Ha Bu Diyar*, Dost Yayınevi, 1957.
- OTYAM, Fikret, *Gide Gide 3 Harran: Hayrat, Mayıs ve Itrıp*, Forum Kitapevi, Ankara, 1961. OTYAM, Fikret, *Gide Gide 8: Oy Fırat Asi Fırat*, Dost Yayınevi, Ankara, 1966.
- OTYAM, Fikret, *Gide Gide 9: Kaymakam Babo*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1969.
- ÖLÇEN, Ali Nejat, *Halkevleri*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2001.
- AKAD, Ömer Lütfü, *Beyaz Mendil*, Duru Film Yapım Sütüdyoları, 1955.
- ÖMERCİOĞLU, Hilal Tuğba, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler”, *Bellekten*, C.83, S.297, 2019, S.729-752.
- ÖZÇAĞAÇLAR, Ali, “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S.3, 2005, ss.1-25.
- ÖZDEN, Mehmet “Türkiye’de Halkçılığın Evrimi (1908-1918)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8 S.16, 2006, ss.89-100.
- ÖZDOĞAN, Mehmet, Mehmet, *Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi*, Astana yayınları, Ankara, 2017.
- ÖZEN, Nijat *Karagözden Sinemaya C. 1-2*, Kitle Yayınları, 1995.
- ÖZER, Sevilay, *Demokrat Parti’nin Köy Köylü Politikaları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.
- ÖZTÜRK, Ahmet, *Doktorlar Köy Yollarında: Türk Ocakları’nın Halka Doğru Yönelişi ve Köycüler Cemiyeti’nin Faaliyetleri*, Kitap Kulübü Yayınları, Kütahya, 2021.
- ÖZTÜRK, Altan, “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: İzmir, Aydın, Denizli Örneği (1923-1950)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, , Denizli, 2019.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- PAMİRTAN, Sıtkı Şükrü *Toprak Mahkumları*, Mahşer Basımevi, Ankara, 1938.
- PEKER, Recep, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü Dergisi*, C.1, S.1, 1933.

- PIERCE, Joe E., *Bir Türk Köyünde Yaşam*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- SAFFET, Mehmet, “Köycülük Nedir”, *Ülkü Dergisi*, S.6, 1933.
- SAİD, Edwar, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2022.
- SAKAOĞLU, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- SANTUR, Alpaslan, “Anadolu’da Geçmişte Bazı Geleneksel Uygulamalar Çerçevesinde Sıtma Hastalığı ve Atatürk Dönemi Sıtma Mücadelesi”, içinde *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2009, s.423-438.
- SARI, Muhammed, “442 Sayılı Köy Kanunu Çerçevesinde Cumhuriyet Döneminde Köye Yönelik Çalışmalar”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. 19, 2014, ss.509-534.
- SAYAR, Z. (Zeki), “İç Kolonizasyon”, *Artitek Dergisi*, C.6, S.2, 1936, s.46-51.
- SCOGNAMİLLO, Giovanni, “Türk Sinemasında Köy Filmleri”, *Yedinci Sanat Dergisi*, S. 4,1973, ss. 8-14.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Can Sanat Yayınları, İstanbul,2019.
- SEVAİ, Osman, “Köy Enstitülerinin İçyüzü”, *Akşam Gazetesi*, 24 Ekim 1947.
- SEYFİ, Hüseyin, *Anadolu’da Dört Bin Yılı Yaşayanlar*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet “Yerel Yönetim Metinleri: 1871 Vilâyeti Nizâmnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, S.5, 1996, ss..89-99.
- SILAN, Necmettin Sahir, *Doğu Raporu: Necmettin Sahir Silan Raporları: (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, der. Tuba Akekmekçi ve Muazzez Pervan, İstanbul, 2010, s.212.
- SMİTH, Anthony D., *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- SOYLU, Rasim, “Aksaray’lı Otyam Kardeşlerin 1952 Yapımı “Toprak” Filminin Göstergebilim Yöntemiyle İncelenmesi”, içinde *IV. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. Mehmet Sami Yıldız vd., Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2019, s.273-283.
- STIRLING, Paul, *Turkish Village*, Weidenfeld and Nicolson, New York, 1965.

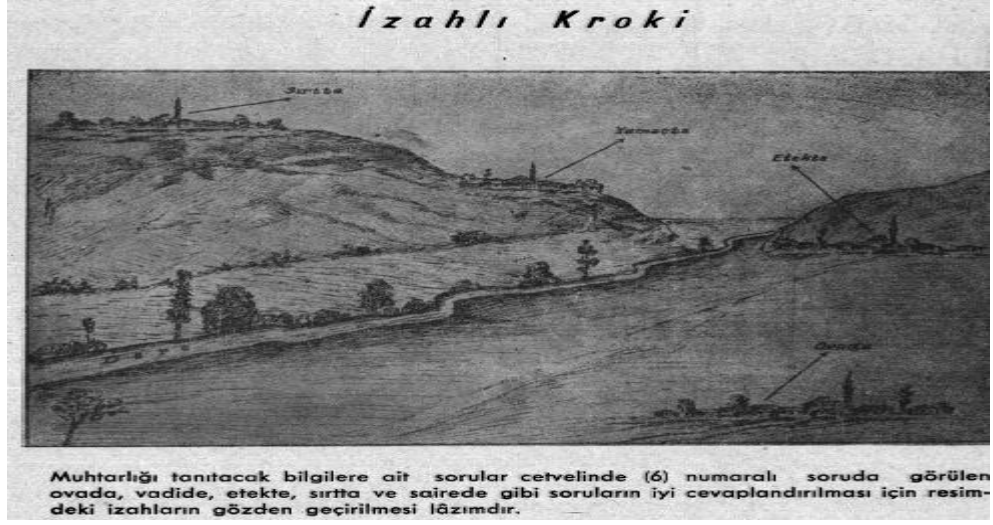
- SUCU, İlyas, “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Araştırmaları ile Köy Enstitüleri Fikrinin İlişkisel İncelenmesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6 S.8, 2020, ss. 1959-1971.
- SUNKAR, Murat ve Tombul, Saadettin, “Batman Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, S.21, İstanbul, 2010, ss.18-38.
- ŞANAL, Mustafa, Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi Tarafından Düzenlenen Köy Gezileri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.39, 2011, ss.299-315.
- ŞENEL, Alaeddin, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma: Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal, Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997.
- ŞEVKET, Pamuk, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2015.
- ŞİMŞEK, Fitnat, “Paleolitik İnsan Türleri”, *Uluslar Arası Amisos Dergisi*, 2017, C.2, S.3, ss.66-85.
- ŞİNİK, Bilal ve GÖRGÜN Çiğdem, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Merkezileşme Arayışları: Mülki İdarede Yeniden Yapılanma”, *Ankara SBF Dergisi*, C. 69, S.2, 2014, ss.777-805.
- TALİ, İbrahim, *Trakya Raporu (1934): Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey’in Gözünden 1930’lu Yıllarda Trakya*, hzr: Murat Burgaç, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.
- TANOĞLU, Ali, *Beşeri Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yayınları, İstanbul, 1967.
- TANÖR, Bülent *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.
- TANYOL, Cahit “Peşke Binamlısı Köyü İncelemesi”, *Sosyoloji Dergisi*, S.16, 1960.
- TAŞ, Barış “Türkiye’de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı”, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, Ankara, 2016, ss.292-302.
- TAŞYAPAN, Ali, *Anılarla Geçmişe Yolculuk: Kaypakkaya İle Birlikte...*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.
- TATARLI, İbrahim ve MOLOF, Rıza, *Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açından Türk Romanı*, Hobora Kitabevi, İstanbul, 1969.

- TBMM Z.C. 2, İ.108, 21.02.1340.
- TBMM Z.C.6, İ.111, 26.02.1340
- TBMM Z.C.6, İ.111, 24.02.1340.
- TBMM Z.C.7, İ.15, 18.03.1340.
- TBMM Z.C.7, İ.3, 04.03.1340.
- TBMM Z.C.7, İ.9, 11.03.1340.
- TEKELİ İlhan ve İLKİN Selim, *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- TEKELİ, İlhan ve ŞAYLAN, Gencay, “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, *Toplum ve Bilim*, S.6-7, 1978, ss.44-110.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hazım, *Küçük Paşa*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2011.
- TİMUR, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul, 1991.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı, *Canlandırılacak Köy*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- TOPRAK, Zafer “Osmanlı Nardonikleri Halka Doğru Gidenler”, *Toplum ve Bilim*, S.24, 1984, s.69-84.
- TOPRAK, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Solidarist Düşünce: Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, Hilal Matbaacılık, İstanbul, S.1, 1977, ss.92-123.
- TOPRAK, Zafer, *Darwin’den Dersime Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2015.
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisiyadati*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- TÖR, Vedat Nedim, “İşte Bir Roman: Yaban”, *Kadro*, S. 16, 1933, ss.47-49.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.
- TUNÇDİLEK, Necdet *Türkiye İskân Coğrafyası: Kır İskânı (Köy-Altı İskân Şekilleri)*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1967.,
- TURAL, Erkan ve ÇAPAR, Selim, *1864 Vilayet Nizamnamesi, Türk İdari Araştırmalar Vakfı*, Ankara, 2015.

- TURAN, Murat, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2013*, TÜİK Matbaası, Ankara, 2014.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.
- TÜRKDOĞAN, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- TÜRKELİÇİN, Emin, "Köyümüzde Neler Gördüm", *Resimli Ay*, 1929, ss. 7-8.
- TÜRKEŞ, Ömer "Orda Bir Taşra Var Uzakta...", *Taşraya Bakmak*, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.157-212.
- TÜRKEŞ, Ömer, "Güdük Bir Edebiyat Kanonu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.425448.
- Türkiye'de Meskun Yerler Klavuzu*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, C. I ve II, Ankara, 1946.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, "İhsaniye Köyü İncelemesi", *Sosyoloji Dergisi*, S.9, 1954.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, "Keçiller Köyü İncelemesi", *Sosyoloji Dergisi*, S.10-11, 1956.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975.
- UMAR, Bilge, *İzmir'de Yunanlılar'ın Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "İçtimai Araştırmalar", *Sosyoloji Dergisi*, S.1, 1942.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, Kösemihal, Nurettin Şazi ve Tanyol, Cahit, "Karataş Köyü Monografisi" *Sosyoloji Dergisi*, S.6, 1950.
- ÜNGÖR, Uğur Ümit, *Modern Türkiye'nin İnşası: Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- ÜNSAL, Behçet, "Sincan Köyü Planı", *Artitek Dergisi*, S.109-110, 1940, ss.15-18.
- ÜSTEL, Füsun, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÜSTÜNDAĞ, Aziz, *Bir Köy Öğretmenin Hatıraları ve Şiirleri*, Doyuran Matbaası, İstanbul, 1975.
- WEBER, Eugen, *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi (1870-1914)*, ÜNLÜ, Barış, "Takdim"; içinde Eugen Weber, *Köylülerden Fransızlara: Fransa Kırsalının Modernleşmesi (1870-1914)*, Heretik Yayınları, Ankara, 2017.
- WINKLER, Warren H., *İki Doktor Bir Yolculuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- WOLF, Eric R., *Köylüler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

- YALMAN, Ahmet Emin “Yavru Akıncılar Arasında Bir Gün”, *Vatan Gazetesi*, 11 Ağustos 1941.
- YEDİYILDIZ, Bahaddin, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış”, içinde *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- YEĞEN, Mesut *Müstakbel-Türk'ten Sözde-Vatandaşa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- YILDIRIM, Melehat “Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler Üzerine Bir İnceleme”, *Kültürel Çalışmalar ve Medya Dergisi*, C.1, S.2, 2021, ss.212-217.
- YILDIRIM, Ozan, “*Peasant and Peasantism in the Ülkü Periodical (1933-1941)*”, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2022.
- YILDIRMAZ, Sinan, *Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.
- YILDIZ, Ahmet, *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- YILMAZ, Cevdet, “Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 17, S. 34, 2019.
- YÜCEL, Hasan Âli, “Türk Edebiyatı’na Kendi Giren Köylü”, *Yeditepe Dergisi*, S.161, 1958.
- YÜCEL, Hasan Âli, *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- ZEYREK, Şerafettin, *Tek parti dönemi; Türkiye’de köy, köylü ve köycülük politikası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü, Ankara, 1995.
- ZİYA, Refik, “Köy Anketi: Bursa’nın Keles Köyü”, *Ülkü Dergisi*, S. 15, 1934, s.234-240.

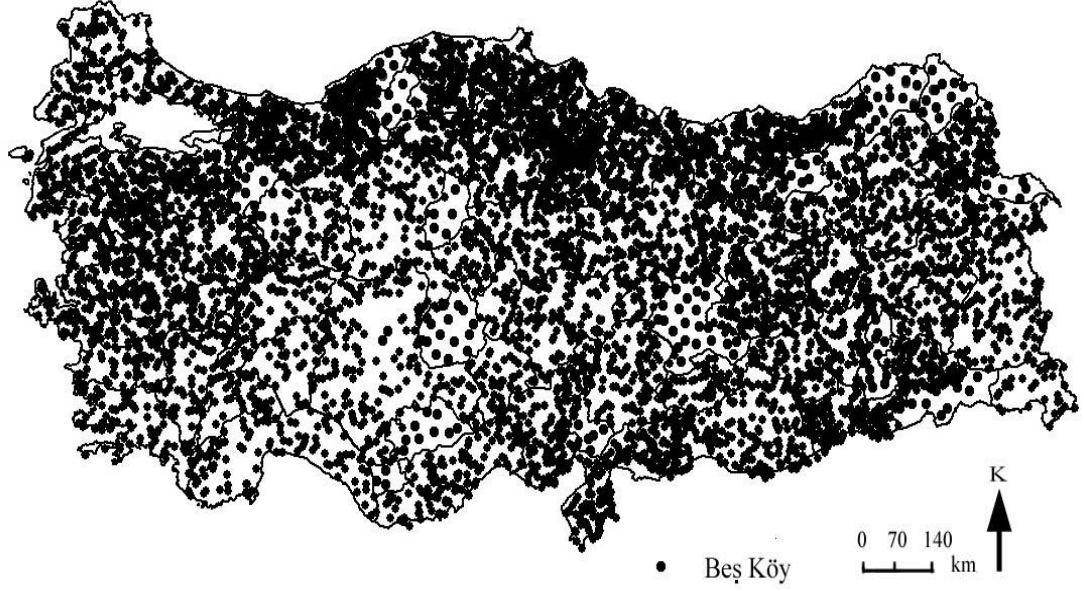
EK1. 1945 KÖYLERİN YERİNİ GÖSTEREN İZAHLI KROKİ⁶⁹⁴

⁶⁹⁴ DİE, 1945 Köyler İstatistiği, s. XVI.

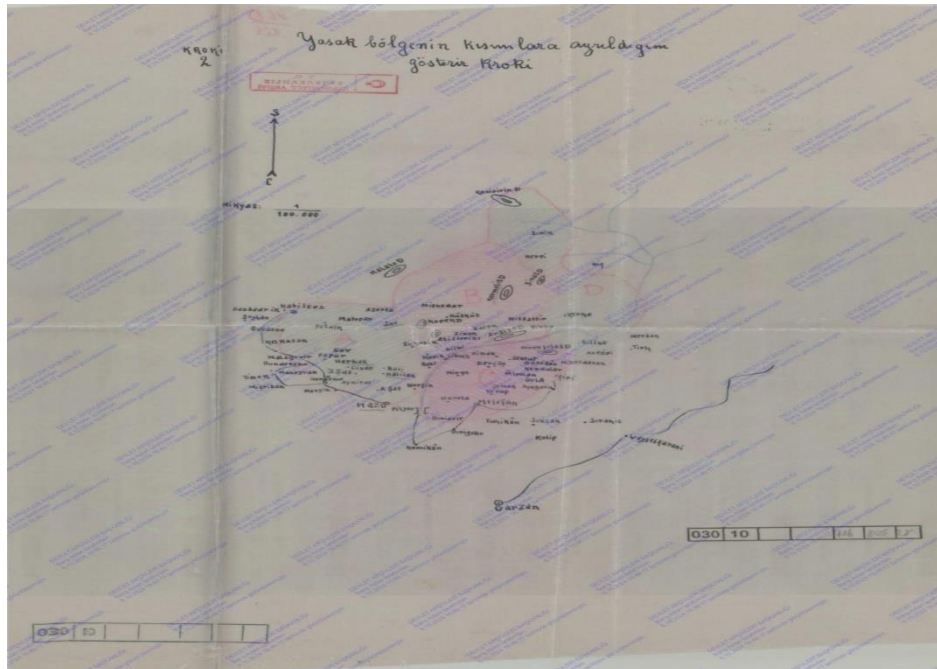
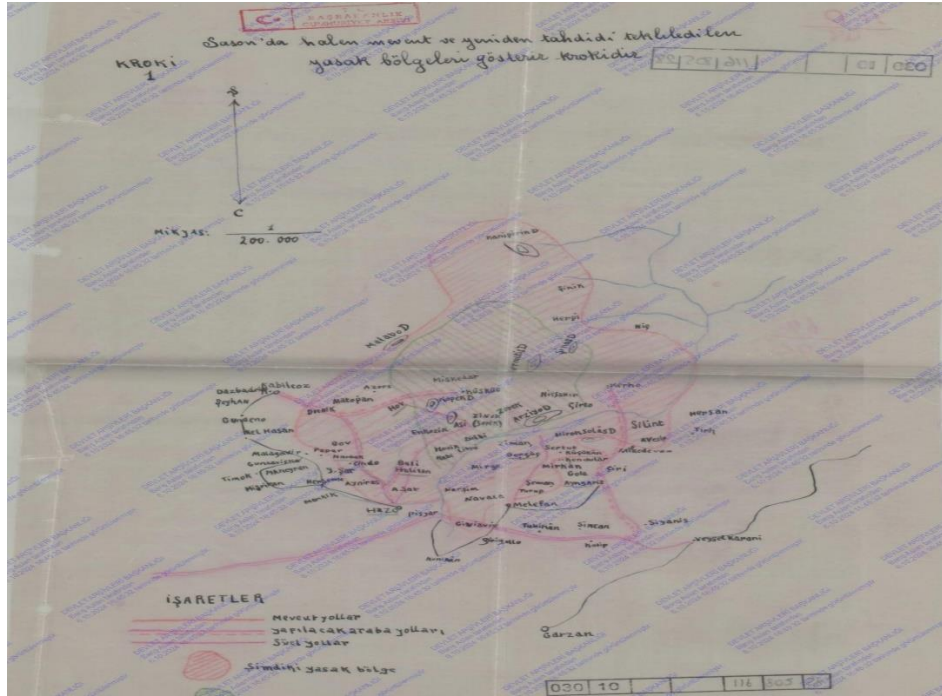
EK2. KÖY ENVANTER ETÜTÜLERİNE GÖRE TÜRKİYE’DE KÖYLERİN DAĞILIŞI⁶⁹⁵

Türkiye’de Köylerin Dağılışı (Köy Envanter Etütlerine Göre-1981-1997-2010)

⁶⁹⁵ Döndü Üçeçam Karagel, “Kır Yerleşmeleri Ders Notları”, *Hatay Üniversitesi Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü, Hatay*, 2017, s.29.

EK3. SASON YASAK BÖLGESİNİ GÖSTEREN KROKİLER⁶⁹⁶

⁶⁹⁶ BCA: 30.10/116.805.28.

**EK5. HEKİMHAN İLÇESİ DEREKÖY EĞİTMENİ GAZİ
ÇALIŞKAN'IN HEM BAŞBAKAN ADNAN MENDERES, CHP' VE
DP'NİN KÖY EĞİTMENLERİ POLİTİKALARINI ELEŞTİREN
MEKTUBU.⁶⁹⁸**

92 - 1 - 1954
Dereköy

Kıymetli ve Ulu Başvekilimize

Ankara 26 Şubat 1954

1

Dinle ulu Menderes sözümüzü
Sizler bari eşidin sesimizi
Bizlerde bu yurdun evlatlarıyız
Bizlerde milletin hizmetkârıyız
Karanlıktan köylere biz kurtardık
Gece gündüz köye güneş taşıdık
Demokrat partinin hep adaleti
Seadete kavuşturduk milleti
Güneş gibi ısıttı memleketi
Köylülere bahşetti hürriyeti
Köylüler hep içi peşinde koşar
Namusuyla, şerefiyle yaşar
Ne zulum kaladı, ne zulm aşkâr
Demokrati çok yaşatsın girdiğör
Asırlardır görmeyen köyde suyu
Ya dereden içer, yohutlukuyu
Bazen pek uzaktan su getirirler
Bâylikle işlerin bitirirler
Her köyde başladı, kaşal, ekmeler
Her kapuda akar yeni çeşmeler
Özetin söyleyem sözün kısası

Yaşasın hükümet, yaşasın millet
Yaşasın demokrat, hem cumhuriyet
Soymaklamı biter hizmeti çoktur
Bunu inkâr eden kayet ahmaktır
Yalnız bir ehmallik vardır burada
Bunuda arz edeyim şu sırada
Bir zümre var yurdahizmet eden
Millet hizmette şurattı bedeller
En küçük köylere kadar yayılan
Köylüden yetişen hem köyde kalan
Köyde cehaleti kökten deviren
Yerlerine nurlu idimler veren
Onlardır köylere nurları saçan
Köylere kültürün fahuşun açan
Onlar elli köylüyü okur yazar
Onlar elli batıları hep mezar
Onlardır köylere ışık taşıyan
Varlı bilgileri hep aşılayan
Gençliğini bu uğurda çürüten
Köyünün yolunda hayat eriten
Her köyde okul binaları var

⁶⁹⁸ BCA.: 30.10/90.567.2.

3	4
Hastalığın mikroptan geldiğini Mikrobun pislikte eğlendiğini Sivrisinekler, karasinekler ile nasıl savaş yapılır onlarla Bulaşıcı hastalıktan sakınmak Çibi çareleri hep aşık lamak Köyde temizliğe yer verilmesi Her eve bir helo yapmak sevgisi Sağlığa hizmeti çoktur sayılmaz İarımahizmetide geri kalmaz Köyde boğulduğu icat eyleyen Vadileri ağaç ile süsleyen Meyva vermez ağaçları bitimom Cinsu aşılar, aşılatan vesselam Çeşitli bider ekmeç usullarını Pek faydalı olaeğin anların Köylüye örnek olan onlandarur Kırları ağaçlarla doldururlar Başındırlıkta da oldu önderler Köy yolları çibi yaptırdı işler Ehhasıl köyde neeler yaptırdı neler? Köy içinden yetişen eğitimciler Gençliğini köy uğruna eriten Eğitmenler, eğitimciler, eğitimci Köylerini hep cennete çeviren Eğitmenler, eğitimciler, eğitimci	Halk partisi bu hizmeti görmedi Eğitmenler hakkını hiç vermedi Eğitmenler mesteginde vefadur Hayatın yıpratıcı milli emektar Demediler kollarından tuttular Ağladarak mesleğinden ottılar Demokrat hükümetide neyledi Halk partisi izin takip eyledi Bu hususta adil bir yol tutmadı Eğitmen emeğin taktir etmedi Halk partisi klasik kanununa Hada ede kullanıyorlar bunu Eğitmen kadrosu ancak budur Bırk bir ile altın altın lıradur Aile nüfusu katoboliktir Flamen başka gelir-haynğı yoktur Mistahsit derler, eğitimcine görün Bu görüş yüzde seksen yanlış birin Eğitmenlerin bir kısmı şöyledir Asla onlar ziraatçı değildür Bir kısmının Azizek tarımı var Oda ancak masarifiñ kurtarıcı Pek azının yetişir ziraatçı Orunda şöyledir noksanıyeti 7 ay öğretimle uğraşır o Görevi pesinde doladır o

5	6
Çiftçiliğin en kıymetli günleri İlkbahar ve sonbahar mevsimleri Eğitmenler bu kıymetli aylarda Görevi başındadır okullarda Bu bakımdan onlarda yaşayamaz Çiftçilikte pek randuman alamaz Genel eğitimci aile geçimi Çok sönüktür, kayet bozuk biçimi Çocuk çocuk kıyafeti bozuktur 1 je örnek olacak hali yoktur Aldıkları para malumu zatın Hangisine versin noksanıyetiñ Bir işçinin yevmiyesi ne olur Ortalama (5) lıro ücret alır Çocuk zamlarını dahi alırlar Eskiye ni tekeavide salırlar Mahram kaldı her şeyden eğitimci Mesleğin aphıdır divaneler Eği icenlerle işçiler göz göze Gelir ise açıktır her şey size Onbeş yıldır eden millite hizmet Köylüüne eden bin türlü hizmet Neden bizi ehmal etmiş hükümet Yaprandırdı bizi ya nedir niyet ? Bu mesleğe atılırken hep bizler Cennet olmadıkça en küçük köyler	Selalet gömektir olışmışız biz Meslek gül olmuşsa bizde bütübüz Meslekle eğitimci yarığardır Bizi görmezseniz bir gören vardır Son sözümüz meslekten ayrılmamız Fabri olsa dahi hizmet ederiz Meslekten ayrılmaya ikişık var Birisini bizi meslekten kovarlar İkinci ayıran söyleki ölüm İkisinde eğitimci pek zulüm Eğ ala baş vekilimiz siz bize Bugün aayı ver emeğimize On beş yıldır emektarız emektar Yurdumuza hizmet eden hizmetkar Niçe kandan tadilato uğradı Adalet içinde bugün yer aldı İşçiler, memurlar alır bol para Kimselere etmezler hiç madara Aldıkları para kendilerini Geçindirir ma aile varını Esnaflarda ederler bol ticaret Onlarda hoş geçirirler saadet Köylüler de bol hayvanat bestlerler Çeşitli kububat yetiştirirler Onlarında düzenli geçimleri

7 DEVLET ARZULENİŞİ GENEL KURULUŞUNA
CUMHURİYET BAŞKANLIĞI

Sadece biz kaldıkki eğitimciler 8 ENK
Eğitmen kendin hakka bağladı,
Bir kimse yok bizleri düşünenler
Tek ümüt zatülcüde kaldı
Cumhur Başkanına yazdık derdimize
Eğer sizden olmayacaksa çare
Derdimize istedik ilacı biz
Buyuyacak içinizdeki çare
Ulu Başkan yazımızı almadı
Menderes, menderes ulu menderes
Derdimize oda derman olmadı
Demokrat partinin qülü menderes
Cumhur Başkan yaveri yazımızı
Menşemiz ilkokulu bitirmişiz
Geriyeye çevirir dilekçemizi
Askerliği çavuşlukla etmişiz
Maarif vekilliyine çevirir
Altı aydır meslek kursu eşyüce
Ekel boyde şöyle bir karar verir
Yıllardır meslekteriz gündüz, gece
Terli etmek isteriseniz görün
On beş yıldır bistik vazifede biz
Bağlı vatlige dilekçe verin
Kendilerimizi yetiştirmişiz
Halbuki dilegimizi genel idi
Ertabi meslek oldu eğitimciler
Okunsa mefhumu bilinir idi
Pek ala ilkokula ders verirler
Okumak zahmetine bakılmamış
Köy öğretmenleriyle eğitimciler
Yazımıza tamamen göz atmamış
Arasında fark varsa, bu fark nele
İstediyimiz yeni kanun yapılmak
Köylerde mevcut Babo öğretmen
Öğretmen olmak, çocuk zammı olmak
Bağımsız okullarda eğitimciler
Yanına vali bizi hangi kotoya
Dahi yardımcı öğretmenlerle il
Göre yükseltecek ne dereceye
Hemde yardımcı eğitimciler bile
Eğitmenler kadrosunun üst yanı
Vazifeye fark yoktur aralarında
Altmış değildir ki yanı
İkisinin görevi bir okulda
Zaten ben alıyorum altmış lira
Öğretmenler vazifeden ayrılmaz
Yedi baş ne fuca nider bu para
Eğitmenler onlardan geri kalmaz
Vekil bizi baştan savmış oluyor
Yalnız öğretmenlerin mensesi var
Bizleri bu sözlerle aldadıyor
Köy enstitülerini bitirdi onlar

9 DEVLET ARZULENİŞİ GENEL KURULUŞUNA
CUMHURİYET BAŞKANLIĞI

10 ENK

Eğitmen öğretmen ikisi birdir
Arzum pek uzundur neledir, neledir
Biri birden ayrılmaz bir bitündür
Kısa yazdım uzun anlur büyükler
Öğretmenler dolgun maaş alırlar
Türk demokrasi devrini açtınız
Eğitmenler neden mahrum kalırlar
Dar gününde millete kavuştunuz
Saadet içinde gezer öğretmen
Yuzde seksen teşkil eden köylerde
Sefalet içinde yizer eğitimci
Adaletin yayılmıştır her yere
Öğretmenler tekaavide giderler
Eğitmenler sızlayortlar muhtaçtir
Çocuk zammı alıp rahat ederler
Çoluk çocuk aşik çıplak ve açtir
Tekavüt yerine eğitimcilerin
Eğer hakkımızı vermez iseniz
Narlar mestekten kırar bellerin
Kıyamette davaeiyiz size biz
Çocuk zamlarını dahi almazlar
Eğitmenler isterler imtihani
İşçilerle dahi bir olamazlar
İmtihanları kazananlar yanı
Sözümü kısaltam getirem sono
Öğretmen olmalı hakkıdır onlar
Hey ulu başvekil kulak ver bana
Köyü için çirpiniyor bu canlar
Hakkımızdır öğretmenlik isteriz
Beebinden pozlaya çıkar eğitimci
Çocuk zammı tekaavide dileriz
Aile efradı otuz bindir hemen
Klasik eğitimciler kanununun
Bunları sefaletten kurtarın bağın
Tadil edilmesini isteriz onun
Onlarda yapsınlar bayramla düğün
Eğitmenler için kanunu adik
Dilekçeme son verirken eşyüce
Çıkartınız eşyüce şöhretli basuekil
Hormetlerimle size yalvarırız
Hizmetimizin bedelini verin
Son
Çoluk çoeuğumuzun halin görün
Hakkınhan ilcesine bağli
Yahut bizi atıverin mestekten
Dereköy eğitimci
Bizleri süründürsünüz neden?
Gavei Çalpakın
İkisinin birin isteriz sizden
Yaşlar akıdarak her iki gözden
Seyyid

EK 6. ORIJINALLIK RAPORU

EK 7. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

